

การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น :

กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง

ปริญาพนธ์

ของ

รัตนะ บัวสนธ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิปัตติ สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร

เมษายน 2535

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

64116

181699

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต
สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.เสรี พงศ์พิศ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.เสรี พงศ์พิศ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ดร.กมล ภูประเสริฐ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศ.ดร.สมพร บัวทอง)

วันที่ 20 เดือน เมษายน พ.ศ. 2535

ปริญญานิพนธ์นี้ได้รับพระราชทานทุน "ภูมิพล" ผู้วิจัยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
เป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

รัตนะ บัวสนธ์

ประกาศคุณูปการ

ความสำเร็จของปริญญานิพนธ์เล่มนี้เป็นไปได้เนื่องจากปัจจัยหลายประการ ซึ่งก่อให้เกิดความตระหนักในพระคุณแก่ผู้วิจัยที่ไม่อาจลืมได้

ประการแรก ความเอาใจใส่ถ่ายทอด แนะนำความรู้ทั้งมวลจากคณาจารย์ผู้สอนประจำสาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร ที่มอบให้ผู้วิจัยในฐานะ "ครู" พึงให้แก่ "ลูกศิษย์" ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการทววิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านไว้ ณ ที่นี้

ประการที่สอง การเสียสละเวลา การให้คำแนะนำ และความใส่ใจของคณาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสี่ท่านที่มอบให้ผู้วิจัยในการทววิจัยครั้งนี้อย่างแท้จริงนับตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งเสร็จสิ้นสมบูรณ์ โดยเฉพาะศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ที่เป็นผู้จุดประกายความคิดให้เกิดการทววิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสี่ท่านด้วยความเคารพและซาบซึ้งยิ่ง

ประการที่สาม การให้คำแนะนำเพิ่มเติมที่มีคุณค่าสำหรับผู้วิจัยอันส่งผลให้ปริญญานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งได้จาก ดร.กมล ภูประเสริฐ รองเลขาธิการคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ

ประการที่สี่ การให้ความช่วยเหลือดูแลเรื่องที่พักและอาหารการกินของผู้วิจัยตลอดระยะเวลาการอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่พระคุณเจ้าและแม่ชีในวัดของหมู่บ้านมอบให้ โดยเฉพาะพระอธิการสมนึกนาโถ เจ้าอาวาสวัด นอกจากจะกรุณาแบ่งปันเก็บอาหารไว้ให้แล้วยังช่วยชี้แนะให้ผู้วิจัยเข้าถึงพระธรรมได้มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

ประการที่ห้า ขอขอบพระคุณ ขอขอบคุณและขอบใจ อาจารย์ใหญ่ คณะครู คณะกรรมการศึกษา นักเรียนโรงเรียนโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชนและชาวบ้านในหมู่บ้านหลาย ๆ คนที่ผู้วิจัยไม่อาจเอ่ยนามได้หมด ซึ่งให้ความช่วยเหลือร่วมมือในการให้ข้อมูลต่าง ๆ อันทำให้ปริญญานิพนธ์เล่มนี้แล้วเสร็จ

ประการที่หก ขอบขอบคุณต่อการให้กำลังใจ กำลังความคิด และการให้ความช่วยเหลือ
ด้านต่าง ๆ ที่ คุณมาเรียม นิลพันธุ์ มิตรสันทของผู้วิจัยมอบให้ตลอดระยะเวลาการทววิจัยครั้งนี้

ประการสุดท้าย ขอมอบความดีทั้งหมดที่จะพึงมีอยู่ในปริณิธานนี้เล่มนี้เป็นเครื่องบูชา
พระคุณได้ ยาย กิ่ง แม่ และพ่อ ซึ่งเป็นผู้ให้โอกาสทางการศึกษาแก่ผู้วิจัยนับตั้งแต่วัยเยาว์ของ
ชีวิตจนปัจจุบัน

รัตนะ บัวสนธ์

คำชี้แจงของผู้วิจัย

รายชื่อของบุคคลต่าง ๆ และชื่อสถานที่ สนามการวิจัย ซึ่งปรากฏในรายงานวิจัย เล่มนี้ (ตั้งแต่บทที่ 3 เป็นต้นไป) เป็นชื่อสมมุติที่ผู้วิจัยตั้งขึ้นแทนบุคคลและสถานที่จริง เพื่อ จรรยาบรรณของการวิจัย หากชื่อบุคคลที่ตั้งขึ้นไปพ้องกับบุคคลหนึ่งบุคคลใดก็เป็นเพราะเหตุ บังเอิญสุกวิสัยและผู้วิจัยขออภัยเป็นการล่วงหน้าไว้ ณ ที่นี้

ดังนั้นผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนี้พึงตระหนักในข้อเท็จจริงดังกล่าว

(รัตนะ บัวสนธ์)

เมษายน 2535

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	การพัฒนาระบบพื้นฐานปรัชญาวิทยาศาสตร์และอารยธรรมอุตสาหกรรม	
	ที่ส่งผลกระทบต่อบริบทต่าง ๆ ของนานาประเทศ	1
	ด้านระบบนิเวศ	3
	ด้านสังคมวัฒนธรรม	4
	ด้านการเมืองและเศรษฐกิจ	4
	ด้านการศึกษา	6
	ประเทศไทยกับการพัฒนาตามตัวแบบอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อ	
	บริบทต่าง ๆ ของประเทศ	8
	ด้านการเมืองและเศรษฐกิจ	9
	ด้านสังคมและวัฒนธรรม	11
	ด้านระบบนิเวศ	12
	การพัฒนาประเทศบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น	13
	ภาพสรุปการพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม และทางเลือกใหม่ของ	
	การพัฒนา	13
	ประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น	18
	การศึกษากับการพัฒนาประเทศ	19
	ภาพอดีตการจัดการศึกษากับการพัฒนาประเทศไทย	19
	ทิศทางการจัดการศึกษาในปัจจุบัน	24
	โรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น	26

วัตถุประสงค์การวิจัย	27
ความสำคัญของการวิจัย	28
นิยามศัพท์เฉพาะ	28

2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	30
งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	30
วนเกษตร : ภูมิปัญญาของเกษตรกรกรไทยรายย่อย	30
ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน	32
ผู้ใหญ่นาย สร้อยสระกลาง กับการทำเกษตรผสมผสานและการพัฒนา หมู่บ้านสระคูณ	32
ลุงชาติ มาระแสง กับการสร้างภูมิปัญญาสู่ความแข็งแรง 18 ปี	36
พ่อจารย์ทองดี นันทะ กับภูมิปัญญา การทำเกษตรกรรม "เอ็ดอยู่ เอ็ดกิน"	38
การรักษาป่าไม้ : ภูมิปัญญาพระสงฆ์ไทย	41
พระจารย์บุษธรรม อุตตมธมฺโม : วัดโพนทอง อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ	41
หลวงพ่อดวงษ์ศักดิ์ เตชะธมฺโม : วัดผาลาด ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	43
พระมหาจันทร์ คุณวุฒโต : วัดบึงพระ อำเภอไชยชัย จังหวัดนครราชสีมา	45
สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาและงานวิจัย	48
งานวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน	50
งานวิจัยเกี่ยวกับการสอนและการยอมรับของครูที่มีต่อหลักสูตร	52
งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร	53
งานวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครอง และชุมชนที่มีต่อหลักสูตร ...	54

การพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนและงานวิจัย	59
แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิต์ สแตนเลย์ และซอร์	61
แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจรของ วิชัย วงษ์ใหญ่	64
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ..	68
การประเมินผลหลักสูตร	71
แนวคิดการประเมินผลหลักสูตร	71
ประเภทการประเมินผลหลักสูตร	72
รูปแบบการประเมินผลหลักสูตร	72
รูปแบบการประเมินของไทเลอร์	72
รูปแบบการประเมินของสคริฟเวน	74
รูปแบบการประเมินของสแตค	75
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	80
 3 การดำเนินการวิจัย	83
ขั้นตอนที่ 1 วิจัย	83
วัตถุประสงค์	83
วิธีดำเนินการวิจัย	83
การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้	88
การวิเคราะห์ข้อมูล	96
ขั้นตอนที่ 2 พัฒนา	97
วัตถุประสงค์	97
วิธีดำเนินการ	97
การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้	99
การวิเคราะห์ข้อมูล	100

ขั้นตอนที่ 3 วิจัย	100
วัตถุประสงค์	100
วิธีดำเนินการวิจัย	100
การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้	101
การวิเคราะห์ข้อมูล	105
ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการใช้หลักสูตร	105
วัตถุประสงค์	105
วิธีดำเนินการ	105
การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้	105
การวิเคราะห์ข้อมูล	106
การนำเสนอข้อมูล	106
4 ผลการวิจัย	108
ผลการวิจัยขั้นตอนที่ 1 สภาพชุมชนท้องถิ่น	109
ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของชุมชน	114
การอพยพตั้งถิ่นฐานของชุมชน	116
ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน	117
วิถีชีวิตของชุมชน	120
โครงสร้างทางสังคมของชุมชน	131
การดำเนินชีวิตของชาวบ้านตามกระแสระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม	133
ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน	136
วัด : ศูนย์กลางของชุมชน	138
การรักษาป่าไม้ในวัดและการส่งเสริมการใช้สมุนไพร : บทบาทของ เจ้าอาวาสวัดต่อชุมชน	140

โรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน	145
การปฏิบัติงานของครูและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน	147
ระบบความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน	149
ผลการพัฒนาหลักสูตร : กระบวนการพัฒนาหลักสูตร	158
ผลการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 ปีพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	159
การสนทนากลุ่ม : กระบวนการพัฒนาหลักสูตรแบบมีส่วนร่วม	169
การพัฒนาโครงร่างหลักสูตร : ลักษณะหลักสูตร	176
การตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร	178
ผลการใช้หลักสูตร : กระบวนการใช้หลักสูตร	
การเตรียมการทดลองใช้หลักสูตร	181
การทดลองใช้หลักสูตร : ผลการทดลอง	184
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชน	184
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชน	194
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาพืชสมุนไพรของชุมชน	198
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาป่าไม้ของชุมชน	203
การประเมินผลหลักสูตร : ตัวบ่งชี้โดยอ้อม	212
บทบาทของอาจารย์ใหญ่ในฐานะผู้กำกับนิเทศการใช้หลักสูตร	212
ผู้ปกครองนักเรียน : ผู้รับผลโดยอ้อมจากการใช้หลักสูตร	213
การประเมินผลหลักสูตร : ภาพสรุปการใช้หลักสูตร	214
✓ 5 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	218
วัตถุประสงค์การวิจัย	218
วิธีดำเนินการวิจัย	218

สรุปผลการวิจัย	223
อภิปรายผลการวิจัย	234
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	247
บรรณานุกรม	251
ภาคผนวก	267
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย	268
ภาคผนวก ข เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล	277
ภาคผนวก ค ตัวอย่างหลักสูตร	285
ประวัติย่อของผู้วิจัย	370

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

1	สรุปการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้ในส่วนตอนที่ 1 การวิจัย จำแนกตามลักษณะต่าง ๆ	89
2	สรุปการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้ในส่วนตอนที่ 3 การวิจัย จำแนกตามลักษณะต่าง ๆ	102
3	แสดงเงินทุนที่ใช้สำหรับการปลูกอ้อยในแต่ละปี	123
4	แสดงราคารับประกันขั้นต่ำของบริษัทรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งส่งประเทศญี่ปุ่น	128
5	แสดงรายการสินค้าและราคาโดยประมาณที่ชาวบ้านซื้อของจากร้านค้าในหมู่บ้าน ต่อวัน	135
6	แสดงอัตราเวลาเรียนโดยประมาณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 จำแนกตามกลุ่มมวลประสบการณ์	167

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ปิรามิดการศึกษา ปีการศึกษา 2530	49
2 แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิต และคนอื่น ๆ	63
3 แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจรของ วิชัย วงษ์ใหญ่	67
4 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางการศึกษา ตามแนวคิดของ ไทเลอร์	73
5 รูปแบบการประเมินของ สคริฟเวน	75
6 รูปแบบการประเมินของ สเตค	77
7 ความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้านก่อน และหลังการวิจัย แบบ PAR	81
8 แสดงกระบวนการทัศน์และกรอบความคิดการวิจัย	107
9 บ่อทรายที่ชาวบ้านขายที่ดินให้พ่อค้าภายนอกขุดเอาทรายได้ผิวดินไปขาย	109
10 คลองชลประทานส่งน้ำที่เอื้อต่อการเพาะปลูกพืชไร่ของชาวบ้าน	109
11 ไร่อ้อยข้างถนนภายในหมู่บ้าน	110
12 ไร่หน่อไม้ฝรั่งของชาวบ้านที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกจากหน่วยงานทางราชการ และบริษัทตัวแทนญี่ปุ่น	110
13 ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านที่แสดงถึงวัฒนธรรมเงินของชาวบ้าน	111
14 การติดป้ายแสดงวิธีการรักษาป่าไม้ภายในวัดของเจ้าอาวาสวัด	111
15 การติดป้ายแสดงประโยชน์ของต้นไม้ในแง่สมุนไพรของป่าไม้ในวัด	112
16 ความร่มรื่นของป่าไม้ในวัด	112
17 อาคารเรียนที่ชาวบ้านบริจาคเงินร่วมสร้าง	113
18 หอประชุมที่ประธานคณะกรรมการศึกษาโรงเรียนบริจาคเงินสร้าง	113

19	แผนที่สังเขปตำบลป่าตาลแสดงหมู่บ้านใกล้เคียงและเส้นทางคมนาคม	115
20	แผนที่หมู่บ้านหนองน้ำคำแสดงพื้นที่เพาะปลูกและอื่น ๆ	120
21	แสดงระบบการผลิตและจำหน่ายอ้อยของหมู่บ้านหนองน้ำคำ	126
22	แสดงระบบการจัดการเกี่ยวกับหน่อไม้ฝรั่งของหมู่บ้านหนองน้ำคำ	130
23	แสดงบริเวณพื้นที่ป่าไม้/สมุนไพรในเขตวัดหนองน้ำคำ	144
24	การจัดสนทนากลุ่มเพื่อพัฒนาหลักสูตร	158
25	การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน เจ้าอาวาสวัด และผู้อาวุโสของชุมชนเล่าเรื่องสนทนากับนักเรียน	187
26	การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องพืชสมุนไพรของชุมชน	199
27	การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องป่าไม้ของชุมชน	207
28	แสดงระบบความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร	217
29	รูปแบบการจัดแผนดำเนินงานการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ของท้องถิ่น : ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากการวิจัย	249

ภูมิหลัง

1. การพัฒนาบนพื้นฐานปรัชญาวิทยาศาสตร์และอารยธรรมอุตสาหกรรม ที่ส่งผล
กระทบต่อปริบทต่าง ๆ ของนานาชาติ

นับตั้งแต่การค้นพบหลักฐานการปรากฏขึ้นของเผ่าพันธุ์มนุษย์ชาติ ก็นับว่าเป็นเวลา
หนึ่งล้านปี หรือหนึ่งหมื่นศตวรรษมาแล้ว ที่มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกนี้ ซึ่งถือกันว่าเป็นยุคก่อน
ประวัติศาสตร์ มนุษย์ยังเป็นพวกเร่ร่อนเก็บหาอาหารกินเท่านั้น การตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยของ
มนุษย์เพิ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อหนึ่งร้อยศตวรรษที่ผ่านมา ภายหลังจากมนุษย์เริ่มรู้จักการเพาะปลูก
จากนี้เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันมนุษยชาติก็ได้สร้างสรรค์อารยธรรมให้ปรากฏแก่โลก สามคลื่น
อารยธรรมด้วยกัน ได้แก่ คลื่นลูกที่หนึ่งอารยธรรมเกษตรกรรม คลื่นลูกที่สองอารยธรรม
อุตสาหกรรม และคลื่นลูกที่สามซึ่งกำลังปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศที่ได้รับการจัดลำดับว่าเป็น
ประเทศพัฒนาแล้วและก็คาดการณ์ว่าจะแพร่กระจายทั่วโลกในศตวรรษที่ 21 คือ อารยธรรม
ข่าวสารข้อมูล (ออเรลิโอ เปคเซอี และไดซากุ อิเคดะ. 2530 : 12 - 15 ;
อัลวิน ทอฟเฟอร์. 2532 : 17 - 25) แต่อย่างไรก็ดีปัจจุบันนี้ประเทศต่าง ๆ ในสังคม
โลกต่างก็ตกอยู่ในกระแสอารยธรรมอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่

การเกิดอารยธรรมอุตสาหกรรมนั้น มีรากฐานที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปรัชญา
วิทยาศาสตร์อย่างใกล้ชิดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ปรัชญาวิทยาศาสตร์นั่นเองเป็นรากฐานของ
การทำให้เกิดอารยธรรมอุตสาหกรรม ปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่กล่าวก็คือ ปรัชญาที่ว่าโลกนี้คือ
เครื่องจักร เครื่องใหญ่สรรพสิ่งในโลกต่างก็ดำเนินไปตามแบบแผนที่แน่นอน เปรียบเสมือนกับ
การทำงานของเครื่องจักรกล ดังนั้นปรัชญานี้จึงเป็นที่รู้จักในชื่อว่าปรัชญาจักรกลนิยม
(Mechanism) นักปรัชญากรีก เลวคิปปัส (Leucippus) และเดโมครีตัส (Democritus)
เป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาดังกล่าว แต่ผู้ที่ทำให้ปรัชญาจักรกลนิยมเป็นที่รู้จักแพร่หลายก็คือ เดส์การ์ทส์
(Descartes) เจ้าของคำพูดว่า "cogito ergo sum : I think there for I am :
เพราะฉันคิดฉันจึงมีตัวตน" เดส์การ์ทส์นำแบบแผนความคิดจักรกลนิยมอธิบายมนุษย์ไว้ว่า :

ข้าพเจ้าคิดว่าร่างกายก็คือรูปปั้น หรือมีจะนั้นก็เป็เครื่องจักรดินที่พระเจ้าทรง
ประดิษฐ์ขึ้นมา เราอาจจะเปรียบเทียบเส้นประสาทของเครื่องจักรที่ข้าพเจ้ากำลัง
จะกล่าวถึงนี้กับท่อต่าง ๆ ของน้ำพุวิทยาศาสตร์ อาจจะเปรียบเทียบกล้ามเนื้อและ
เส้นเอ็นของเครื่องจักรนี้กับวงจรและสปริงต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว...

หลังจากนั้นปรัชญาจักรกลนิยมก็ได้รับการยอมรับเป็นแม่แบบให้กับวิทยาการหลาย ๆ
สาขา ใช้สำหรับตีความอธิบายศาสตร์ในสาขานั้น ๆ เช่น นิวตัน (Newton) นำแนวคิดแบบ
จักรกลเพื่ออธิบายกฎโน้มถ่วงที่ค้นพบ วัตสัน (Watson) และสกินเนอร์ (Skinner) ต่างก็
ใช้แนวคิดดังกล่าวอธิบายกฎพฤติกรรมทางจิตวิทยา พัฒนาการทางปรัชญาวิทยาศาสตร์เริ่มต้นเมื่อ
ปลายศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาและส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการเปลี่ยนแปลงในวิทยาการ
สาขาต่าง ๆ แต่ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
เพื่อรับใช้สนองตอบความต้องการของมนุษย์บนพื้นฐานการเข้าครอบครองเอาประโยชน์จาก
ธรรมชาติความเจริญของวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์เกิดอุปาทานว่าตนเองเป็นนายธรรมชาติ
ธรรมชาติที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ตามล้วนแต่มีไว้เพื่อมนุษย์ทั้งสิ้น การคิดอุปาทานเช่นนี้จึงทำให้
มนุษย์แยกตนเองออกจากธรรมชาติในที่สุดมนุษย์ไม่ได้มองว่าตนเองเป็นส่วนรวมทั้งหมดของ
ธรรมชาติ (Holistic View) แต่มนุษย์มองว่าธรรมชาติสามารถแยกย่อยได้เป็นส่วน ๆ
(Reduction view) ความเปลี่ยนแปลงของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีดังกล่าวเป็นสาเหตุ
หลักของการเกิดอารยธรรมอุตสาหกรรม (กัรติ บุญเจือ. 2520 : 141, 2521 :
163 - 169; ฟรีดจอฟ คาปรา. 2529 (2), 2530 : 11 - 16; วิทย์ วิศทเวทย์.
2531 : 20 - 45; ส.ศิริรักษ์. 2533; Hospers. 1983 : 370 - 377)

จากจุดเริ่มของอารยธรรมอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตก และแพร่ขยาย
เป็นตัวแทนสำหรับการพัฒนาประเทศส่วนใหญ่ในโลกส่งผลกระทบต่อบริบทต่าง ๆ ของแต่ละ
ประเทศโดยภาพรวม อาทิ :

1.1 ด้านระบบนิเวศ

อาจจะกล่าวได้ว่า นับจากเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรมในหลายประเทศนั้น ระบบนิเวศก็เริ่มสูญเสียมากขึ้นตามลำดับไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ป่าไม้ แร่ธาตุ แหล่งน้ำ พื้นดิน หรือแม้กระทั่งชั้นบรรยากาศ การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมแต่ละประเภท โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติ โรงงานผลิตชิ้นส่วนเครื่องจักรที่เรียกกันว่า โรงงานอุตสาหกรรมหนัก ตลอดจนโรงงานผลิตอาวุธนิวเคลียร์เหล่านี้ส่งผลที่เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ และต่อมนุษยชาติอย่างใหญ่หลวง ตัวอย่างการสูญเสียระบบนิเวศที่สืบเนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เห็นได้เด่นชัดได้แก่จำนวนพื้นที่ป่าไม้ในหลายส่วนของโลกลดลงจนลงทุก ๆ ปี พร้อม ๆ กับการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ทะเลทราย แหล่งน้ำประสบกับภาวะความเน่าเสียและเป็นพิษ ชั้นบรรยากาศของโลกมีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งถูกปล่อยออกจากโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นทุก ๆ ปี จนกระทั่งทำให้เกิดปฏิกิริยาเรือนกระจก (Green House Effect) ห่อหุ้มโลกไว้ ซึ่งคาดคิดกันว่าชั้นบรรยากาศของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปนี้จะส่งผลให้น้ำแข็งที่อยู่ในส่วนขั้วโลกหลอมละลาย อันจะนำไปสู่การเกิดน้ำท่วมในหลาย ๆ ส่วนของพื้นที่โลก อาหารจากธรรมชาติ เช่น ปลาในท้องทะเลมหาสมุทรลดลงจนลงในทุกขณะที่ชาวประมงจับได้ การสูญเสียของระบบนิเวศในลักษณะดังกล่าวทำให้บางประเทศ โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตกออกกฎหมายคุ้มครองหลายประเภท แต่ในขณะเดียวกันที่ออกกฎหมายคุ้มครองระบบนิเวศภายในประเทศตน แต่ก็ดูเหมือนว่าจะมุ่งแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติจากประเทศอื่น ๆ ที่ด้อยพัฒนามากว่าเพื่อสนองตอบความต้องการของคนในชาติตน เป็นการทดแทน (เลสเตอร์ อาร์ บราวน์. 2532 : 1 - 80, 129 - 168; ชันดรา โพสเทล. 2528 : 81 - 128, 170 - 210, อาร์โนลด์ ทอยน์บี และโคซากุ อิเคดะ. 2530 : 2 - 73; ออเรลิโอ เบคเซอี และโคซากุ อิเคดะ. ม.ป.ป. : 9 - 75; เรอเน อูยก์ และโคซากุ อิเคดะ. 2531 : 17 - 45, 87 - 97; อัลวิน ทอฟฟเลอร์. 2532 : 76 - 79; Harman. 1988 : 27 - 35; อีเอฟ ชูเมกเกอร์. 2528 : 16)

1.2 ด้านสังคมวัฒนธรรม

ประเทศที่พัฒนาเป็นประเทศอุตสาหกรรม หรือกำลังจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries : NICS) จะมีลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมบางประการคล้ายกัน ได้แก่ ลักษณะของสังคมที่มีการผลิตรวมหน่วยขนาดใหญ่ (Mass Production) และรวมเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centralization) ซึ่งหมายถึง การใช้แรงงานคน เพื่อการผลิตเป็นจำนวนมาก แบ่งแยกย่อยออกไปตามสายสะพานการผลิต (Assembly Line) ของเครื่องจักรตามโรงงานอุตสาหกรรมที่กระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองต่าง ๆ ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานจากภาคชนบทเข้าสู่เขตเมืองอุตสาหกรรม อันนำไปสู่สภาพการแออัดคับคั่งในด้านที่อยู่อาศัย แหล่งเสื่อมโทรมกระจายซ่อนอยู่ท่ามกลางเมือง ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมนานาประการ อาทิ การใช้แรงงานเด็กและสตรี บัณฑิตยาเสพติด และแหล่งมั่วสุมอบายมุขอื่น ๆ แบบแผนวิถีชีวิตของคนในสังคมอุตสาหกรรมจะมุ่งความสัมฤทธิ์สูง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลลดน้อยลงเกิดความแปลกหน้าและไม่วางใจกันมากขึ้น การดำเนินชีวิตมุ่งเข้าสู่การแข่งขัน เข้าทำนอง "มือใครยาวสาวได้สาวเอา" สะสมวัตถุ ทรัพย์สิน ลาภยศ เพื่อประโยชน์สุขเฉพาะตนเป็นหลักสำคัญ (อัลวิน ทอฟฟเลอร์. 2532 : 47 - 50; เอกวิทย์ ฌ. กลาง และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์. 2523 : 15 - 20; พระเทพเวที. 2531 : 10 - 17; เรอเน อูว์ก และโดซากุ อิเคดะ. 2531 : 46 - 65; เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 81 - 113; Arendonk and others. 1988 : 116 - 124; เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์. 2528)

1.3 ด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

หลักการเมืองการปกครองในสังคมโลก แบ่งออกได้เป็นสองค่ายได้แก่ ค่ายเสรีทุนนิยมประชาธิปไตย และค่ายสังคมนิยม แม้ว่าสองค่ายหลักการเมืองจะมีแนวคิดพื้นฐานที่แตกต่างกัน แต่ด้วยเป้าหมายการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม เป้าหมายสุดท้ายของสองลัทธิก็มีได้แตกต่างกันแต่อย่างใด นั่นคือ มุ่งวัตถุนิยม (Materialism) และ บริโภคนิยม (Consumerism) เช่นเดียวกัน ในขณะที่ค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีเสรีภาพแข่งขันการผลิตและมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการการผลิต ค่ายสังคมนิยมจะใช้รูปแบบ

ของอำนาจรัฐเข้ามาผูกขาดกิจการการผลิต และดำเนินเศรษฐกิจประเทศโดยอาศัยกลไกของ
อำนาจรัฐ แต่อย่างไรก็ดีในระยะเวลาที่ผ่านมาไม่กี่ทศวรรษนี้ก็ดูเหมือนว่า การผูกขาดระบบ
เศรษฐกิจโดยอำนาจรัฐจะค่อย ๆ ได้รับการผ่อนปรนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ
มากขึ้นทุกขณะตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือการดำเนินนโยบายเบเรสทรอยก้าและกลาสโนตของ
สหภาพโซเวียตซึ่งเป็นประเทศผู้นำค่ายสังคมนิยม และส่งผลกระทบต่อทั้งประเทศบริวารทั้งหลาย
ให้ประชาชนในประเทศเหล่านั้นเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ซึ่งลิตต์ ฮีรเวคิน
และคณะ (2533 : 109 - 125) วิเคราะห์สรุปไว้ว่าในอนาคตของประเทศต่าง ๆ อุดมการณ์
ทางการเมืองจะหมดบทบาทลง แต่จะเป็นเรื่องการแข่งขันทางเศรษฐกิจมากกว่า

นอกจากจะเป็นการดำเนินนโยบายทางการเมือง และเศรษฐกิจภายใน
ประเทศแล้วประเทศผู้นำหลักการเมืองทั้งสองค่ายรวมทั้งประเทศผู้นำการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม
ก็ยังได้ส่งเสริมสนับสนุน ตลอดจนเข้าแทรกแซงการดำเนินนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจไป
ยังประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนาอีกทางหนึ่งทั้งเป็นการส่งเสริมสนับสนุนแทรกแซง
ทางตรงคือ การร่วมมือวางแผนการพัฒนาประเทศให้กับประเทศด้อยพัฒนาและประเทศกำลัง
พัฒนาเหล่านั้น หากเป็นการแทรกแซงทางอ้อมก็คือการสร้างสถานการณ์สงครามภายในประเทศ
และระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากข้ออ้างการคุ้มครองสิทธิผลประโยชน์การลงทุนของเอกชน
ของประเทศตน ซึ่งเข้าไปดำเนินการลงทุนในประเทศดังกล่าวแล้วเหตุผลเบื้องต้นที่มองเข้ามา
ไม่ได้ก็คือ การดำเนินเศรษฐกิจค้าขายอาวุธยุทธโปกรณ์ในการสงครามซึ่งผลิตได้เหลือใช้ใน
ประเทศตน จึงจำเป็นต้องแสวงหาตลาดระบายสินค้าเหล่านี้ ดังที่ ฟรีดจอฟ คอปรา (2529 :
2 - 3) วิเคราะห์สรุปได้ว่า :

ในปี 2521 ค่าใช้จ่ายทางการทหารทั่วโลกสูงถึง 425 พันล้านดอลลาร์...ประเทศ
ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในประเทศโลกที่สามยังกับการประกอบธุรกิจค้าอาวุธ รายได้จากการขาย
อาวุธยุทธโปกรณ์ทั้งแบบนิวเคลียร์และแบบสามัญรวมกันแล้วสูงกว่ารายได้ประชาชาติของ
ทุกประเทศทั่วโลก...

(อาร์โนลด์ ทอยน์บี และโคซากุ อิเคดะ. 2530 : 130 - 140; ออเรลีโอ
เบคเซอี และโคซากุ อิเคดะ. 2530 : 33 - 35; เรอเน อุกี และโคซากุ

อีเคเค. 2531 - 120 - 175; เลสเตอร์ อาร์ บราวน์. 2532 : 11 - 18;
จอห์น ไนซ์บิตต์. 2532 : 100 - 105; อัลวิล ทอฟฟเลอร์. 2532 : 53 -
105)

1.4 ด้านการศึกษา

นับตั้งแต่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้มนุษย์เชื่อว่าตนเองสามารถเอาชนะความธรรมดาได้ ซึ่งนำไปสู่การสร้างเทคโนโลยีต่าง ๆ การศึกษาในวิทยาการสาขาต่าง ๆ ก็มุ่งเน้นความมั่งคั่งด้านพุทธิปัญญา (Cognitive) ให้กับผู้เรียนเป็นเป้าหมายหลัก ยิ่งผู้เรียนได้รับการศึกษาต่อในระดับสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเฉพาะสาขามากขึ้น หลักจริยธรรมของมนุษย์และความสัมพันธ์กันระหว่างแต่ละสาขาวิทยาการ ได้รับการละเลยไป

นอกจากนั้น การศึกษาในกระแสอารยธรรมอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ความก้าวหน้าขององค์ความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ ต่างก็เป็นที่ไปเพื่อเป้าหมายความสำเร็จทางเศรษฐกิจ เป็นสำคัญ เหตุนี้ในสังคมที่ตกอยู่ท่ามกลางกระแสอารยธรรมอุตสาหกรรมเราอาจจะพบกับกลุ่มบุคคลจำนวนมากในมาตรฐานวิชาชีพแพทย์ที่มุ่งรักษาไข่มากกว่ารักษาคน การตรวจรักษาคนไข้เป็นเรื่องของการสื่อสารระหว่างเครื่องจักรกลคอมพิวเตอร์รุ่นใหม่ ๆ ที่ได้รับการโฆษณาว่าตรวจได้แม่นยำถูกต้อง คนไข้เปรียบเสมือนเครื่องจักรที่ชิ้นส่วนขาดการรักษาก็มุ่งไปที่การเปลี่ยนชิ้นส่วนนั้น หลักการตรวจรักษาเบื้องต้นอันได้แก่ คลำ ดู เคาะ ฟัง ที่แพทย์จะพึงปฏิบัติกับคนไข้เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นับวันจะหมดหายไปจากการรักษาพยาบาล เราอาจจะพบกับกลุ่มมาตรฐานวิชาชีพสถาปนิกที่สร้างสถาปัตยกรรมแห่งคอนกรีตบนพื้นฐานการทำลายรุกรานทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยปราศจากการคำนึงถึงผลกระทบที่จะติดตามมา เราอาจจะพบและเรียนรู้เกี่ยวกับทฤษฎีกฎทางจิตวิทยา ซึ่งได้มาจากการจับสัตว์ทั้งที่เป็นสัตว์ทั่วไป และคนไปเข้าเครื่องทดลองเพียงเพื่อหวังจะให้ได้กฎทางพฤติกรรมอันจะนำไปควบคุมมนุษย์ให้มีพฤติกรรมตามที่ต้องการ เราจะพบกับนักเศรษฐศาสตร์ที่นำทฤษฎี และกฎทางเศรษฐศาสตร์ไปอธิบาย และควบคุมระบบเศรษฐกิจของประเทศทั้งนี้โดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจแบบเส้นตรงจาก

เศรษฐกิจบนฐานเกษตรกรรมไปยังเศรษฐกิจบนฐานอุตสาหกรรม การสร้างรายได้มากขึ้นในกลุ่มคนจำนวนหนึ่งและก็คาดว่าเมื่อมีรายได้มากแล้ว ก็จะมีการกระจายรายได้ตามมา ความสำเร็จของเศรษฐกิจพิจารณาจากตัวเลข มวลรวมผลผลิตประชาชาติ (GNP) ที่เพิ่มขึ้นเป็นสำคัญ

ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งนั้นเป็นที่รู้โดยทั่วกันว่า การศึกษาเป็นหนึ่งในกิจการทั้งหลายของสังคม ซึ่งหาได้ดำเนินอยู่อย่างอิสระไม่ กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นสังคมใด หรือประเทศใดก็ตามต่างก็ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อถ่ายทอดมรดกทางสังคมอันได้แก่

การถ่ายทอดวัฒนธรรม (Cultural Transmission) หรือเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นประการแรกและประการที่สองพัฒนาสมาชิกของสังคม ซึ่งก็คือฝึก

ผู้เรียนให้มีคุณสมบัติเป็นไปตามทิศทางการพัฒนาประเทศ เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าผู้เรียนหรือสมาชิกของประเทศถือกันว่าเป็นวัตถุดิบหรือทรัพยากรที่มีความสำคัญยิ่งที่จะเป็นตัวช่วยพัฒนา

ประเทศต่อไป ด้วยเหตุนี้ในสังคมอุตสาหกรรมที่มุ่งพัฒนาประเทศโดยเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง การศึกษาจึงถูกใช้เพื่อเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังจะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนจากประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย ซึ่งเรียกร้องให้รัฐหรือประเทศจัดการศึกษา เพื่อป้อนกำลังคนเข้าทำงาน

ตามโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัทห้างร้านต่าง ๆ จึงไม่แปลกอันใดที่การจัดการศึกษาในสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ เทคโนโลยีแขนงต่าง ๆ นิเทศศาสตร์ และคอมพิวเตอร์ จะมีจำนวน

ผู้สมัครเรียนเพิ่มมากขึ้นในทุก ๆ ปี แต่วิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ตลอดจนด้านศึกษาศาสตร์ จะมีผู้เรียนลดจำนวนลงทุกปี ทั้งนี้ เพราะสาขาวิชาดังกล่าวตอบสนองต่อความ

เติบโตทางเศรษฐกิจน้อยกว่าในทัศนะของอุตสาหกรรมนิยม (อีวาน อิลิช. 2520;

เอกวิทย์ ๗ กลาง และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์. 2532 : 22 - 23; เสน่ห์ จามริก.

2530 : 27 - 56; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2532 : 140 - 144; อุทัย บุญประเสริฐ.

2529 : 33 - 52; ส.ศิวัรักษ์. 2533; นิโคลัส เบเนท. 2518 : 51 - 75,

200 - 230, พอล พายเออราเบนต์. 2532; สมุน อมรวิวัฒน์. 2532 : 24 - 29,

2530 : 20 - 24; เอกวิทย์ ๗ กลาง. 2531 : 128 - 129; ไบรอัน วิลสัน และ

โดชากู อีเคตะ. 2531 : 104 - 108; ออเรลีโอ เปคเซอี และโดชากู อีเคตะ.

2530 : 202 - 207; เรอเน อูยก์ และโดชากู อีเคตะ. 2531 : 92 - 98;

อาร์โนล ทอยน์บี และโดชากู อีเคตะ. 2530 : 74 - 102)

2. ประเทศไทยกับการพัฒนาตามตัวแบบอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อปรับตัวต่าง ๆ

ของประเทศไทย

สำหรับกรณีประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งได้รับการจัดให้อยู่ในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือประเทศนิค (Newly Industrialized Countries : NICS) และได้รับการกล่าวถึงให้เป็นเสือเศรษฐกิจตัวที่ห้าของเอเชีย รองลำดับมาจากฮ่องกง เกาหลีใต้ ไต้หวัน และสิงคโปร์ นั้น ประเทศไทยดำเนินการพัฒนาประเทศตามตัวแบบประเทศตะวันตก (Westernization) เพื่อมุ่งสู่ความทันสมัย (Modernization) เป็นหลัก เริ่มจากการเปิดประเทศเพื่อเรียนรู้รับเอาอารยธรรมของประเทศทางตะวันตก ด้วยภาวะจำยอมในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและประสบกับภาวะวิกฤตทศวรรษที่ล้มล้างอาณาจักรสยามมากที่สุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทย ประเทศไทยจึงรอดพ้นจากสภาพความเป็นเมืองขึ้น ไม่สูญเสียเอกราชดินแดนส่วนใหญ่มาได้หลังจากนี้เป็นต้นมา ประเทศไทยก็เริ่มการพัฒนาประเทศเป็นไปตามลำดับในหลาย ๆ ด้าน เช่น การพัฒนาด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่สำคัญในปี พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร การพัฒนาด้านการศึกษาและการพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม การพัฒนาประเทศไทยนั้นจะเริ่มจากศูนย์กลางเมืองหลวงซึ่งเป็นส่วนหัวของประเทศและค่อย ๆ ขยายการพัฒนาออกสู่หัวเมืองต่างจังหวัดตามลำดับ โดยอาศัยกลไกของหน่วยงานทางราชการเป็นเครื่องมือดำเนินการพัฒนาด้วยลักษณะการพัฒนาประเทศเช่นนี้ เมืองหลวงจึงเป็นเสมือนตัวแทนของประเทศไทย ที่รับผลกระทบการพัฒนาเป็นส่วนแรกและวางแผนการพัฒนาให้กับส่วนอื่น ๆ ของประเทศลักษณะดังกล่าวเป็นเพราะว่าประเทศไทยได้มีการพัฒนาการเป็นราชอาณาจักรมีราชธานีเป็นศูนย์กลางอำนาจมาเป็นเวลาช้านาน ก่อนที่จะเข้าสู่คตินิยมตะวันตกเป็นแบบรัฐชาติ (Nation State) (พนัส หันนาคินทร์. 2527; วุฒิชัย มุลศิลป์. 2529)

แต่อย่างไรก็ตามหากมองภาพรวมการพัฒนาประเทศไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเริ่มจากประเทศไทยมีการพัฒนาประเทศดำเนินการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งอยู่ในสมัยการนำรัฐบาลโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนกระทั่งถึงการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในระยะการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) ภาพของผลการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ มีโดยสรุปดังนี้

2.1 ด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

พัฒนาทางการเมืองของไทยที่ผ่านมาในสามทศวรรษตกอยู่ในวงจรปฏิวัติ รัฐประหารสลับกับการมีประชาธิปไตยเป็นระยะ ๆ แต่ส่วนใหญ่แล้วการเมืองการปกครองจะอยู่ภายใต้รัฐบาลที่มาจากการปฏิวัติ รัฐประหารเป็นเวลานานกว่าการมีประชาธิปไตย ถึงแม้ว่าบางช่วงจะมีรัฐบาลประชาธิปไตยแต่อายุการเป็นรัฐบาลก็ไม่เคยอยู่ครบวาระหรือแม้ว่าจะอยู่ครบวาระก็เป็นประชาธิปไตยเพียงครั้งใบเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้ผู้สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะทหารซึ่งเป็นบุคคลทางการเมืองที่ขาดการศึกษาเรียนรู้และไม่มีความอดทนกับการดำเนินการเมืองของนักการเมืองอีกสาเหตุหนึ่งนั้นผู้นำทหารก็ปรารถนาจะมีอำนาจในการปกครองประเทศเสียเอง ยิ่งไปกว่านั้นในค่านักการเมืองส่วนใหญ่ที่เข้าเล่นการเมืองต่างก็หวังผลประโยชน์ คำนินธุรกิจการเมืองขาดจิตสำนึกในประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ตลอดจนการมีส่วนร่วมทางการเมืองต่อระบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องซึ่งประชาชนจะพึงมีอยู่ในระดับต่ำ พัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทยอยู่ในกำมือของคนกลุ่มน้อย ที่ลัดเล็ดเปลี่ยนกันช่วงชิงอำนาจการปกครองเท่านั้น การดำเนินงานทางการเมืองที่ผ่านมา หากพิจารณาอย่างแท้จริงก็จะพบว่า เป็นการดำเนินงานการเมืองเพื่อประโยชน์ของเศรษฐกิจเฉพาะกลุ่มเป็นสำคัญ (สยามรัฐครบรอบ 40 ปี. 2533)

สำหรับด้านการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น เป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศนับแต่จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นมา ก็เป็นไปเพื่อเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศจากเศรษฐกิจฐานเกษตรกรรมดั้งเดิมที่มีการผลิตเลี้ยงตนเองภายในครอบครัว และแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านระหว่างหมู่บ้านชุมชนใกล้เคียง อาศัยแรงงานการผลิตจากสัตว์เลี้ยงและกำลังคนไปเป็นการทำงานเกษตรกรรมเพื่อการส่งออก การค้าและการอุตสาหกรรม ซึ่งอาศัยแรงงานผลิตจากเครื่องจักรและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สั่งเข้าจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ระบบเศรษฐกิจของไทยผูกพันกับตลาดโลกมากขึ้นทุกขณะ การพัฒนาเศรษฐกิจเน้นที่การเติบโตขยายตัวโดยพิจารณาจากตัวเลขรายได้ประชาชาติ (GDP) ที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปีจากรายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจที่สรุปโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งรายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะการดำเนินการพัฒนาตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 1 - 5 ก็จะพบว่า :

...ในช่วงระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา (2504 - 2529) เป็นผลทำให้ประเทศสามารถก้าวเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจ มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นโดยลำดับ ทั้งนี้ พิจารณาจากรายได้ประชาชาติขยายตัวเพิ่มขึ้นถึง 18 เท่าตัวจากฐานเศรษฐกิจที่มีมูลค่าเพียง 60,000 ล้านบาทในปี 2504 เป็นประมาณ 1,099,541 ล้านบาทในปี 2529...

นอกจากนี้ รายงานการพัฒนาทางเศรษฐกิจจากวารสารเศรษฐกิจปริทัศน์ 2533 : 18) ก็เสนอผลการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยจากปี พ.ศ. 2530 - 2533 ไว้ว่า

...เศรษฐกิจไทยมีการขยายตัวเกินกว่าร้อยละ 8 นั่นคือในปี พ.ศ. 2530 ขยายตัวร้อยละ 8.4 ปี พ.ศ. 2531 ขยายตัวร้อยละ 11.8 ปี พ.ศ. 2532 ขยายตัวร้อยละ 10.9 และปี พ.ศ. 2533 ขยายตัวร้อยละ 9.2 อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจนี้สูงกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียนด้วยกัน...

เมื่อพิจารณาจากรายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจข้างต้น จึงทำให้เห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยเป็นไปอย่างมั่นคง และประสบความสำเร็จมาโดยตลอดตามลำดับ แต่อย่างไรก็ดี ภาพการเติบโตทางเศรษฐกิจดังกล่าว ก็ได้รับการเสนอความคิดเห็นจากกลุ่มนักวิชาการ เศรษฐศาสตร์ภายในสถาบันการศึกษาและหน่วยงานอื่น ๆ เป็นในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ :

การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาแบบเอียงข้าง (Lopsided Development) ซึ่งเป็นการพัฒนาเอียงเข้าข้างเมืองเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าการกระจายรายได้ และการพัฒนาชนบท ทรัพยากรในภาคชนบท ถูกดูดซับเพื่อความมั่งคั่งในภาคเมืองปริมณฑล และเมืองหลวงเศรษฐกิจของประเทศเติบโตอยู่ในกำมือของคน 10 ตระกูลใหญ่ ๆ ของประเทศไทย อำนาจการตัดสินใจดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจจึงกระจุกตัวผูกขาดโดยคนกลุ่มน้อย ช่องว่างระหว่างผู้มีรายได้สูงและรายได้ต่ำขยายห่างจากกันมากยิ่งขึ้น ในภาคชนบทไม่

สามารถพึ่งพาตนเองได้ต้องอาศัยเครื่องจักรกลทางการเกษตรตลอดจนปุ๋ยและยาฆ่าแมลงที่สั่งนำเข้าจากต่างประเทศ คนในภาคชนบทประสบกับภาวะหนี้สินสูญเสียที่ดินทำกิน ส่วนหนึ่งจึงบุกรุกพื้นที่ทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และอีกส่วนหนึ่งพากันละทิ้งที่อยู่พยุพโยกย้ายเข้าสู่ตัวเมือง เพื่อหางานทำตามโรงงานต่าง ๆ ตัวเลขรายได้ที่สูงขึ้นเป็นเพียงภาพลวงตาเท่านั้น (แล คิลกวิทย์รัฐ. 2530 : 77 - 79; วิวัฒน์ชัย อัครถาวร. 2531 : 1 - 18; แสงว รัตนมงคลมาศ. 2531 : 18 - 30; ปริติยาธร เทวกุล. 2533 : 10 - 13; สิทธิพัชร อธิชัยยุทธ์. 2532 : 61 - 68; จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร. 2533 : 7 - 9)

ภาพเศรษฐกิจไทยทั้งสองด้าน แม้ว่าจะมีลักษณะเป็นตรงข้ามแต่ก็เป็นภาพจริงที่เกิดขึ้นในสภาพสังคมไทยปัจจุบันนี้ ซึ่งจะเห็นได้จาก การพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำการพัฒนาทุกด้าน

2.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

การพัฒนาประเทศไทย เพื่อมุ่งสู่ความทันสมัยในสามทศวรรษที่ผ่านมาเมื่อพิจารณาในด้านการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมก็จะพบว่า การพัฒนาทางด้านวัตถุซึ่งได้แก่ สิ่งก่อสร้าง และการสาธารณสุขโรคพื้นฐานของไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ เช่น การเพิ่มขึ้นของการสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างจังหวัด อำเภอ และหมู่บ้าน การให้บริการไฟฟ้า น้ำประปา ตลอดจนการจัดสร้างสถานรักษาพยาบาล ซึ่งได้แก่ โรงพยาบาล และสถานอนามัย กระจายครอบคลุมเกือบทั่วทุกพื้นที่อำเภอและตำบล นอกจากนั้น ในด้านสิ่งก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจะใช้วัสดุก่อสร้างที่มั่นคงแข็งแรงขึ้นทุกขณะ การเปิดโลกทัศน์รับรู้ข่าวสารภายนอกของคนในชนบทซึ่งผ่านทางสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์เป็นไปอย่างกว้างขวาง แต่ในขณะที่เดียวกันลักษณะครอบครัวไทยจากครอบครัวขยาย (Extended Family) ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) มากขึ้น ตลอดจนปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมก็ได้แก่ ปัญหาโสเภณีหญิงสาวจากชนบท

โดยเฉพาะจากทางภาคเหนือซึ่งเดินทางเข้ามาขายบริการทางเพศในเขตเมือง เมืองหลวง และไปยังต่างประเทศ ปัญหาโสเภณีเด็กหญิง และเด็กชายที่เร่ขายบริการทางเพศให้แก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการจัดกลุ่มเช็กทัวร์กับชาวไทยภูเขา ปัญหาเกี่ยวกับการขายบริการทางเพศในประเทศไทย ได้รับการเปิดเผยอย่างต่อเนื่องทั้งจากสื่อสารมวลชน สิ่งพิมพ์ภายในประเทศและวารสารท่องเที่ยวของต่างประเทศ นอกจากนี้ปัญหาโสเภณีแล้วยังประกอบไปด้วยปัญหาของการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม และการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยในเขตเมืองที่ประสบภาวะการแปลกแยก (Alienation) ทางบุคลิกภาพ เนื่องมาจากการปรับตัวไม่ทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม ซึ่งเรียกว่าเกิดการช็อกทางวัฒนธรรม (Cultural Shock) ซึ่งนำไปสู่การเกิดพยาธิสภาพทางร่างกายและจิตใจ ดังรายงานการแพทย์ในปี พ.ศ. 2527 พบว่ามีผู้ป่วยเป็นโรคจิตโรคประสาท 679,251 ราย และทางการแพทย์ก็คาดว่าจะสูงขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2528 และปีต่อ ๆ ไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2532 : 14 - 27; พระเทพวที. 2531 : 1 - 91; ประเวศ วะสี. ม.ป.ป. : 79 - 82; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2532 : 224 - 228, 2532 : 27 - 36; เอกวิทย์ ฌ กลาง และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์. 2532 : 45)

2.3 ด้านระบบนิเวศ

เมื่อเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดทั่วประเทศประมาณ 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53 ของพื้นที่ทั้งประเทศถึงปี พ.ศ. 2529 ซึ่งอยู่ในระยะการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พื้นที่ป่าไม้ลดลงเหลือ 93.2 ล้านไร่ ของพื้นที่ทั้งประเทศ ในปัจจุบันคาดกันว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงเหลือไม่เกินร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ ตัวเลขที่แสดงให้เห็นถึงการสูญเสียป่าไม้เหล่านี้ เป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมและประเทศผู้ส่งออกสินค้าเกษตรกรรมเพราะว่าการสูญเสียป่าไม้ดังกล่าวเกิดจาก การทำอุตสาหกรรมโรงเลื่อยจักรแปรรูปไม้ที่รัฐบาลให้เอกชนเป็นผู้รับสัมปทานทำป่าไม้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญ นอกจากนั้นก็เป็นเพราะการบุกรุกจับจองขยายพื้นที่การเพาะปลูกขนาดใหญ่ และรวมทั้งการทำลายป่าชายเลนเพื่อทำนาเกลือ ซึ่งได้รับการส่งเสริมลงทุน

จากบริษัทผู้ส่งออกให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการ ผลการสูญเสียป่าไม้อย่างต่อเนื่อง เช่นนี้ ส่งผลกระทบให้ระบบความสมดุลอย่างจรในวิถี พืชพรรณ สัตว์ป่า ตลอดจนสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไป เช่น การเกิดภาวะฝนแล้งอย่างยาวนานหรือการเกิดภาวะน้ำท่วมอย่างฉับพลัน ในบางพื้นที่ของประเทศ นอกจากด้านป่าไม้ที่ประสบกับปัญหาความสูญเสียแล้ว ด้านแหล่งน้ำ เช่น ตามพื้นที่ชายฝั่งทะเล หรือแม่น้ำสำคัญ ๆ บางสายก็เกิดภาวะน้ำเน่าเสียเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาถึงด้านมลภาวะเป็นพิษในอากาศก็จะพบว่ากรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงศูนย์กลางของการอุตสาหกรรม การค้าหรือศูนย์กลางของกิจการทุกประเภทบางเขตพื้นที่มีปริมาณอากาศเป็นพิษสูงถึงระดับเป็นอันตรายต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมลงทุกขณะ เช่นนี้เกิดทั้งผลโดยตรง และโดยอ้อมจากการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมทั้งสิ้น (อรุณ พร้อมเทพ. 2531 : 322 - 330; พระไพศาล วิสาโล. 2531 : 78 - 93; เอนก นาคะบุตร. 2531 : 129 - 162; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2532 : 247 - 251; พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. 2532 : 402 - 428)

3. การพัฒนาประเทศบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1 ภาพสรุปผลการพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม และทางเลือกใหม่ของการพัฒนา

ภาพของผลที่เกิดจากการพัฒนาประเทศต่าง ๆ ในโลกและโดยเฉพาะประเทศไทย ซึ่งดำเนินการพัฒนาบนพื้นฐานการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือการพัฒนา เพื่อมุ่งสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศเป็นกระแสหลัก ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อแบบแผนวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมต่าง ๆ ให้มีลักษณะการดำเนินชีวิตยึดถือค่านิยมเอาประโยชน์สูงสุดเฉพาะตนเป็นสำคัญโดยปราศจากการคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะยาวกับประเทศ และกับโลกโดยส่วนรวมโลกทัศน์ของปัจเจกบุคคล (Individual) ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ส่งผลให้องค์การสหประชาชาติ โดยองค์การยูเนสโก (UNESCO : United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) ดำเนินการจัดประชุมระหว่างชาติขึ้นหลายครั้งเพื่อทบทวนถึง

ผลกระทบของการพัฒนาประเทศตามตัวแบบอุตสาหกรรมที่มีต่อบริบทต่าง ๆ ในแต่ละประเทศและในโลกโดยรวม ผลสุดท้ายการประชุมที่เมืองเม็กซิโก ปี พ.ศ. 2525 องค์การยูเนสโกจึงเห็นว่าการพัฒนาประเทศใด ๆ ก็ตามถ้าการพัฒนานั้นขาดการตระหนักถึงมิติการพัฒนาบุคคล ซึ่งหมายถึงโลกทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อสังคมและต่อโลกที่แสดงออกด้วยการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งยูเนสโกกำหนดให้สิ่งเหล่านี้ คือ ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม น่าจะเป็นการพัฒนาที่ไม่เหมาะสม องค์การยูเนสโกจึงประกาศให้ ปี พ.ศ. 2531 - 2540 เป็นปีทศวรรษโลกของการพัฒนาวัฒนธรรม โดยสาระแล้วก็หมายถึง การพัฒนาประเทศใด ๆ ก็ตามควรจะต้องยอมรับให้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการพัฒนา องค์การยูเนสโกเสนอแผนงานพัฒนาไว้หลายประการที่สำคัญ ได้แก่

1. การคิดค้นผลักดันให้วัฒนธรรมอยู่ในการวางแผนการพัฒนา ตั้งแต่ต้น ๆ และนำไปใช้ในชีวิตปฏิบัติ หมายถึง การพัฒนาประเทศจะต้องมีวัฒนธรรมเป็นมิติที่สำคัญ
2. ระดมความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ให้แพร่หลายไปยังผู้นำ ผู้บริหาร และผู้วางแผนการพัฒนา
3. ให้นโยบายพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคำนึงถึงผลกระทบต่อวัฒนธรรมให้ทั้งสองสิ่งสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น (สมคิด ไซติกวินชัย, 2532 : 51 - 55)

การพัฒนาในทิศทางดังกล่าวนี้มีได้ปฏิเสธการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา หากแต่ว่าการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศนั้นจะต้องสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตพื้นฐานของคนในสังคมนั้น ๆ เป็นหลัก การพัฒนาเช่นนี้จึงมีลักษณะให้เกิดการเรียนรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนา การพัฒนางานก็ต้องก่อให้เกิดการปรับปรุง (Reproduction) ของชีวิตปัจเจกบุคคล จากพื้นฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนที่มีมาเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ ที่จะเกิดขึ้น กรณีการดำเนินการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา นั้น มีความสัมพันธ์กับลักษณะการปกครองของประเทศแบบรวมศูนย์ไว้ส่วนกลางโดยตลอด การพัฒนาประเทศในทุกส่วนพื้นที่เกิดจากการวางแผนการพัฒนาที่รับตัวแบบการพัฒนาจากประเทศอุตสาหกรรมตัวแบบดังกล่าวเมื่อนำเข้ามาแล้วจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนกลางเมืองหลวง เมืองปริมณฑลและขยายออก

ลุ่มภูมิภาคตามลำดับ กล่าวโดยสรุปก็คือ แต่ละส่วนของพื้นที่ในประเทศไทยจะได้รับการพัฒนาให้เป็นเหมือนกรุงเทพฯ (Bangkokization) และกรุงเทพฯ ก็จะเป็นลอกแบบการพัฒนาของประเทศอุตสาหกรรมอีกต่อหนึ่ง การพัฒนาเช่นนี้แท้ที่จริงก็เป็นการพัฒนาที่มุ่งเข้าสู่ความเป็นลักษณะเดียว (Uniformity) หรือความเป็นมาตรฐาน (Standardization) ของสังคมอุตสาหกรรม ลักษณะการพัฒนาดังกล่าวมิได้เป็นสิ่งผิดทั้งหมดและก็ได้ไม่ได้หมายความว่า ประเทศจะต้องเลิกการพัฒนาเพราะเหตุว่า กระแสของสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปส่วนหนึ่ง และเพราะอีกส่วนหนึ่ง ประเทศไทยดำเนินนโยบายเปิดประเทศมาโดยตลอด นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ดีก็จะพบว่า กลุ่มบุคคลที่ปรับตัวปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสังคมอุตสาหกรรมได้ก็มีอยู่เช่นกัน แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าในการพัฒนาลักษณะนี้โอกาสของผู้ปรับตัวได้ และผู้ที่ก้าวทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมดังกล่าวก็คือกลุ่มบุคคลที่อยู่ในส่วนกลางของประเทศหรือกลุ่มบุคคลที่มีโอกาสใกล้ชิดรับรู้ทิศทางความเคลื่อนไหวในกระแสการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลจำนวนน้อย แต่กลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่กล่าวจะเป็นผู้กุมชะตา เศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การกระจุกตัวของรายได้ การกระจายรายได้ที่แจกจ่ายไปยังกลุ่มคนในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ยังขาดความเป็นธรรม

เมื่อพิจารณาถึงผลการพัฒนาที่มีต่อกลุ่มบุคคลจำนวนมากในสังคมไทย ซึ่งกระจายอยู่ตามส่วนภูมิภาคชนบท ที่ได้รับการพัฒนาตามตัวแบบซึ่งรัฐส่วนกลางกำหนดวางแผนให้ โดยอาศัยกลไกข้าราชการของรัฐเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนา ก็พบว่าในท้ายที่สุดกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชนบทจะได้รับการชักจูงทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมจากรัฐให้เกิดการรับรู้ว่าแบบแผนการดำเนินชีวิต ค่านิยม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เคยมีมาในอดีตและเป็นอยู่ในปัจจุบันของคนเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่าไม่เหมาะสม จึงนำไปสู่การเกิดการถูกและสูญเสียภูมิปัญญาของตนไปเพราะสิ่งที่ตนมีอยู่ไม่เหมือนคนกรุงเทพฯ การพัฒนาตามนัยนี้ จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ได้คำนึงถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มคนในแต่ละส่วนของประเทศไทยที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงค่อย ๆ สูญหายไป สูญสำเร็จการพัฒนาจากส่วนกลาง แม้ว่าจะเป็นความพยายามด้วยความปรารถนาดีของผู้วางแผนการพัฒนา แต่ก็ทำให้เกิดผลเสียดังที่กล่าว

ในระยะข้อต่อของการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่
ทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยกำลังเดินไป จึงก่อให้เกิดคำถามตามขึ้นมาว่า การพัฒนา
ประเทศในทุกส่วนพื้นที่ที่มีทางเลือกเพียงทางเดียวและเป็นทางเลือกเฉพาะจากข้างบน
(รัฐส่วนกลาง) กำหนดให้ข้างล่าง (ภูมิภาคชนบท) ดำเนินตามเท่านั้นหรือ คำตอบที่ได้จากกลุ่ม
นักวิชาการต่างสาขาและนักพัฒนาขององค์กรเอกชน (NGO's : Non Government
Organizations) ตลอดจนผู้รู้ทั้งหลายต่างก็เสนอแนวทางเลือกการพัฒนาประเทศทางหนึ่ง
นอกเหนือไปจากการพัฒนาประเทศที่รัฐกำหนด แนวทางการพัฒนาประเทศที่กล่าวนี้โดยสาระก็คือ
การพัฒนาประเทศบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งก็หมายถึง การพัฒนาประเทศในแต่ละส่วนของ
พื้นที่ชนบทท้องถิ่นจะมุ่งการพัฒนาที่ระดับหมู่บ้านชุมชนท้องถิ่น โดยคำนึงถึงปัจจัยทางด้านระบบ
ความสัมพันธ์ของบุคคลในหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ของบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกด้วยแบบแผน
การดำเนินชีวิตของบุคคลในหมู่บ้านท้องถิ่นนั้น และแท้ที่จริงการพัฒนาในแนวทางที่กล่าวนี้ก็คือ
การพัฒนาที่คำนึงถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นนั่นเอง การพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น
การพัฒนาที่ตระหนักถึงศักยภาพของชาวบ้าน ยอมรับว่าชาวบ้านมีความสามารถจะตัดสินใจเลือก
แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านชุมชนตนเองได้ ทั้งนี้ด้วยการให้ชาวบ้านภูมิปัญญาที่มีอยู่เป็นรากฐาน
การพัฒนา ลักษณะการพัฒนาเช่นนี้จึงเกิดจากข้างในหรือข้างล่างจากหมู่บ้านออกสู่ข้างนอกหรือ
ข้างบน (Bottom up) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่เป็นตรงกันข้ามกับแนวทางการพัฒนาแบบเดิม
ซึ่งเกิดจากข้างนอกหรือข้างบน (Top Down) สู่หมู่บ้าน การพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น
ผู้นำการพัฒนาจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้คิดว่าชาวบ้านเป็นบทบาทเข้าไปเรียนรู้จากชาวบ้าน
เข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านเสนอกระตุ้นทางเลือกการพัฒนาให้กับชาวบ้านมากกว่าการสั่งการให้
ชาวบ้านพัฒนาตามแผนหรือโครงการที่กำหนดมาไว้ล่วงหน้าแล้ว

โดยสรุป ทิศทางการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น จะให้ความสนใจการ
พัฒนาในระดับหมู่บ้านชุมชนท้องถิ่นให้ชาวบ้านผ่านทางผู้นำความคิดในหมู่บ้าน (ปราชญ์ท้องถิ่น
หรือปราชญ์ชาวบ้าน) เป็นผู้ตัดสินใจทางเลือกการพัฒนาตามความสอดคล้อง และความต้องการ
กับศักยภาพของชาวบ้านไม่ใช่การพัฒนาที่เกิดจากรัฐเป็นผู้วางแผนและนำไปครอบงำให้ชาวบ้าน
ปฏิบัติตามโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่าง ในแต่ละพื้นที่ (เสรี พงศ์พิศ. 2529, 2531 :

348 - 374; สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. 2532 : 37 -50; เอกวิทย์ ๗ กลาง และ
โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. 2532 : 15 -25; ประเวศ วะสี. 2532; เสน่ห์ จามริก.
2531 : 1 - 11)

คำว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" บางครั้งอาจจะเรียกว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"
หรือ "ภูมิปัญญาไทย" เป็นคำศัพท์ที่กลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาองค์กรเอกชนใช้กำหนดขึ้นเพื่อ
เรียกแทน กระบวนทัศน์ (Paradigm) ของชาวบ้านที่มีต่อตนเอง (ชีวิตทัศน์) ต่อโลกและ
สิ่งแวดล้อม (โลกทัศน์) ซึ่งแสดงออกให้เห็นจากระบบความเชื่อ ค่านิยม ในการดำเนินชีวิต
กระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากหลักคำสอนทางศาสนา คติประเพณีซึ่งได้รับการถ่ายทอด
สั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเปลี่ยนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ดังที่ผู้รู้
บางท่านได้อธิบายความหมายไว้ ดังนี้

คำว่า ภูมิปัญญาไทยด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพันธุกรรมเดิมแล้ว
ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ด้วย
ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีทั้งลักษณะสากลและลักษณะของเราเอง
(เสน่ห์ จามริก. 2531 : 7)

ประเทศใดประเทศหนึ่งหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีประวัติมายาวนาน
จะต้องมีปรัชญาแห่งชาติ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงทำให้สืบทอดความ
เป็นประเทศหรือชุมชนได้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลา
ยาวนานนั้นเชื่อมโยงกันไปหมดไม่แยกจากกันเป็นรายวิชาอย่างที่เรารเรียน
ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพความเป็นอยู่เกี่ยวกับค่าใช้จ่าย เกี่ยวกับ
การศึกษา วัฒนธรรม มันจะผสมกลมกลืนเชื่อมกันบางที่เราแยกไม่ออก
ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ที่เรามีตรงที่เราไม่มีหนังสือทฤษฎี
ความรู้อยู่มากมายอ้างอิงได้เป็นภูมิปัญญา แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านขั้นตอน
3 อย่างตามหลักพุทธศาสนา คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปัญญา (เอนก นากะบุตร.
2531 : 149 - 150 ; อ้างอิงมาจาก ประเวศ วะสี. ม.ป.ป.)

ภูมิปัญญาเปรียบเสมือนแม่บทในการดำเนินชีวิตของสังคม ซึ่งรวมถึงวิถีชีวิต
ระเบียบปฏิบัติคนในสังคมนั้น ๆ และรวมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจด้วย
ฉะนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจะหมายถึง ความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้และมีประสบการณ์
สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมที่เรียนรู้จาก
ผู้ใหญ่หรือความรอบรู้สะสมเหล่านี้รวมเรียกกันว่า ภูมิปัญญา หากแต่ภูมิปัญญานั้นไม่
หมายถึงเพียงการศึกษาอดีตความคิดของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึงศักยภาพ
ในการประสานความรู้ใหม่ ๆ และประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดทางเลือกใหม่
นั่นคือภูมิปัญญาชุมชนที่ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของสังคม
(ธวัช บุญโสมทก. 2531 : 40 -41)

ภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง
คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีต
ประเพณี วิถีชีวิตการทํามาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลย์
ระหว่างความสัมพันธ์ เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน
หมู่บ้านและส่วนที่เป็นตัวปัจเจกชนของชาวบ้านเอง (ปรีชา อุตระกุล. 2531 : 9)

จากการอธิบายความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้รู้ข้างต้นจะเห็น
ว่าโดยสารก็คือสิ่งเดียวกันกับคำว่า วัฒนธรรม ตามที่องค์การยูเนสโกและสำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติกำหนดขึ้นใหม่ ซึ่งวัฒนธรรมในความหมายใหม่จะมีขอบเขตกว้างขวางกว่าเดิม
เพราะวัฒนธรรมหมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ

3.2 ประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานวิจัยนี้ ประมวลสรุปจาก
งานวิจัย และพัฒนาที่กระทำโดยองค์กรพัฒนาเอกชน (รายละเอียดของงานวิจัยจะนำเสนอใน

บทต่อไป) ต่าง ๆ เช่น สถาบันพัฒนาชนบทไทย (Thai Institute for Rural Development : THIRD) ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน (Center for Culture and Development Northeast - Thailand : CCD) และโครงการการพัฒนาชนบทอีสาน (North - East Rural Development Project : NERDEP) ประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจแบ่งได้ดังนี้ (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533 : 12 - 40)

3.2.1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรมหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลย์สอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทววนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

3.2.2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

3.2.3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

ประเภทลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว ไม่ได้แยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ในงานวิจัยและพัฒนาหมู่บ้านชุมชน จะดำเนินไปในลักษณะค้นหาภูมิปัญญา และต้นให้บุคคลในชุมชนในท้องถิ่นตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญา หลังจากนั้น จึงเป็นการเสนอทางเลือกเพื่อการตัดสินใจดำเนินการพัฒนาด้วยตัวของชาวบ้านเป็นผู้พัฒนาตนเองและชุมชน

4. การศึกษากับการพัฒนาประเทศ

4.1 ภาพอดีตการจัดการศึกษากับการพัฒนาประเทศไทย

หากพิจารณาว่า การศึกษาในวงกว้าง ซึ่งไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่ภายในห้องสี่เหลี่ยมที่มีโต๊ะเก้าอี้ให้นักเรียนนั่ง มีกระดานดำหน้าชั้นเรียนให้ครูเขียน ก็จะพบว่าประเทศไทย (หรือแม้แต่ประเทศอื่นใดก็ตาม) มีการจัดการศึกษามานานแล้ว การจัดการศึกษาที่ว่านี้กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการสืบต่อเผ่าพันธุ์มนุษยชาตินั่นเอง และเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งสำหรับ

การนำความรู้ที่ได้ไปใช้แก้ปัญหาชีวิต การประกอบอาชีพเพื่อเป้าหมายการดำรง และดำเนินชีวิต ให้อยู่รอดปรกติสุขในสังคมนั้น การจัดการศึกษากระทำอยู่ในวงแคบมีสถาบันครอบครัว หรือบ้าน ทัพหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษาให้กับสมาชิกของสังคม อันได้แก่ บุตรหลาน ผู้เยาว์ของบ้านหรือ ครอบครัวนั้น การจัดการศึกษาลักษณะเช่นนี้การศึกษาเรียกกันว่า การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหรือการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education)

แต่เนื่องจากการขยายตัวของครอบครัว และระบบสังคมที่เกาะเกี่ยวเพิ่มพูน เป็นพลวัตร (Dynamicism) อยู่ตลอด จึงทำให้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวหรือบ้านเป็นสิ่งที่ ไม่เพียงพอ กอปรกับความสนใจใฝ่รู้ในสรรพวิทยาการของผู้เยาว์ ไม่จำกัดอยู่แต่เฉพาะความรู้ที่ สัมผัสสืบทอดภายในบ้านตนเท่านั้น การแสวงหาเล่าเรียนความรู้ตามที่ตนหรือบิดามารดาตัดสินใจ ว่าดีเหมาะสม ก็บังเกิดขึ้นและวัดก็เป็นแหล่งสนองตอบความต้องการนั้น วัด (ในสมัยโบราณ) เป็นที่รวมของคนที่มีวิชาไม่ว่าจะเป็นทางด้านศาสนา ศาสนศาสตร์ อักษรศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ โหราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ รวมไปถึงศิลปะการต่อสู้ แต่กระนั้นก็ตามโอกาสทางการศึกษาสรรพ วิทยาการเหล่านี้ก็เปิดให้เฉพาะเด็กชาย ในขณะที่เด็กหญิงก็ยังคงเล่าเรียนสืบทอดความรู้จาก บ้านหรือครอบครัว นอกจากจะมีวัดเป็นแหล่งจัดการศึกษาให้ผู้เยาว์แล้ว ภายในวังยังทัพหน้าที่ จัดการศึกษาอีกด้วยเช่นกัน แต่การจัดการศึกษาโดยวังนั้น จะเปิดโอกาสให้กับผู้เยาว์ซึ่งเป็นเชื้อ พระวงศ์และบุตรหลานของข้าราชการภายในรั้ววังเท่านั้น หรืออาจจะมีบ้างที่เป็นบุตรหลานของ ข้าราชการทั่วไป แต่ทว่าก็ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กแล้วนั่นเอง ความรู้ที่เล่าเรียนก็จะเป็นเรื่อง ของการปกครอง การทหาร ศิลปะการช่างสิบหมู่สำหรับเด็กชาย และขนบธรรมเนียมการปฏิบัติ ราชพิธีต่อเชื้อพระวงศ์หรือข้าราชการชั้นสูงสำหรับเด็กหญิง บ้าน วัด วัง ภารบงบพาทจัด การศึกษาให้กับผู้เยาว์อันเป็นสมาชิกพลเมืองของประเทศ ตามลักษณะที่กล่าวมานั้นเช่นนี้เป็น เวลาสืบต่อกันมาหลายศตวรรษ

ครั้นถึงสมัยการล่าอาณานิคมจากประเทศทางตะวันตก ซึ่งต้องการแสวงหา เมืองขึ้นเป็นแหล่งศูนย์ทรัพยากรธรรมชาติ วัตถุดิบ เพื่อความมั่นคงของประเทศตนกับทั้งเป็น แหล่งระบายสินค้าที่ผลิตได้ ประเทศไทยในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับผลกระทบจากลัทธิล่าอาณานิคมเช่นเดียวกับดินแดนส่วนอื่น ๆ ของโลกที่มีความล้าสมัย

ด้วยอาณาเขตทางกำลังทหาร โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งรับผลกระทบอย่างรุนแรงเด่นชัดที่สุด ด้วยพระปรีชาญาณที่ทรงเล็งเห็นภัยอันตรายดังกล่าว พระองค์จึงทรงดำเนินวิเทศนโยบายและกฤษฎานานัปการ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของประชาชน มิให้ตกเป็นเมืองขึ้นเป็นหลักสำคัญซึ่งพระองค์ก็ทรงทำสำเร็จตามพระประสงค์หนึ่งในกฤษฎาที่ทรงดำเนินการ และส่งผลต่อการจัดการศึกษาของประเทศได้แก่ การปรับปรุงระบบระเบียบ บริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ให้เป็นกระทรวง กรม กอง ทั้งนี้ โดยอยู่ภายใต้การควบคุมดูแล จากส่วนกลางเมืองหลวง การจัดการศึกษาจึงเริ่มเข้าสู่ระบบการบริหารราชการแผ่นดินตั้งแต่ สมัยนี้เป็นต้นมา พระองค์ทรงโปรดให้จัดสร้างสถานศึกษาสำหรับกุลบุตร กุลธิดาของราษฎรทั่วไป การจัดการศึกษาในความรับผิดชอบของสถาบันโรงเรียน เริ่มปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียน วัดมหรพาราม กรุงเทพฯ ปีพุทธศักราช 2427 และขยายสถานศึกษาลักษณะดังกล่าวนี้ออกไป ยังภูมิภาคทั่วประเทศไทย โดยให้ราษฎร ได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบการจัดการศึกษาโดยการเก็บเงิน "ศึกษาพลี" นอกจากนี้พระองค์ยังได้เร่งจัดการศึกษาเพื่อผลิตกำลังคนเข้ารับราชการตามกรม กองต่าง ๆ ซึ่งยังมีความขาดแคลนอยู่มาก โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน (ปัจจุบันคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) รับหน้าที่ผลิตคนเข้ารับราชการตามพระราชประสงค์นั้น (และคำนิยม การเรียนเพื่อรับราชการก็เริ่มได้รับการปลูกฝังถ่ายทอดคนนับจากนี้เป็นต้นมา) ซึ่งก็กล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ (Formal Education) เริ่มต้นจากรัชสมัยของพระองค์ นั่นเอง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลัทธิล่าอาณานิคม คุกคามไทยน้อยลงพระองค์ก็ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการศึกษาอย่างมาก เช่นเดียวกันซึ่งจะ เห็นได้จากการที่พระองค์ทรงตราพระราชบัญญัติการประถมศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปี พุทธศักราช 2464 เพื่อเร่งให้ผู้ปกครองส่งบุตรหลานเข้าเรียนเมื่อถึงวัยอันสมควร และได้โปรด ให้ยกเลิกการเรียกเก็บเงินค่าศึกษาพลีจากราษฎรอีกต่อไป นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงพยายาม เปลี่ยนแปลงคำนิยมของผู้เรียนที่ปรารถนาจะมุ่งเข้ารับราชการ หรือใคอยากเป็นเสมียน โดย มุ่งหวังจะให้ผู้เรียนเรียนไปในทางประกอบอาชีพเป็นสำคัญ จากรัชสมัยของพระองค์เป็นต้นมา การจัดการศึกษาก็อยู่ในความรับผิดชอบของสถาบันโรงเรียนอันเป็นตัวแทนของหลวง โดย

ผู้ปกครอง บ้าน และวัดค่อย ๆ ลดบทบาทจัดการศึกษาในความหมายของการสอนหนังสือให้กับผู้เยาว์ไปทุกขณะ (พนัส หันนาคินทร์. 2521; วุฒิชัย มูลศิลป์. 2529; ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. 2531 : 5 - 9)

การจัดการศึกษาของไทย คาเนโนอยู่ภายใต้ระบบการบริหารราชการแผ่นดิน จากส่วนกลางเมืองหลวงเป็นใหญ่ผู้มีอำนาจตัดสินใจสั่งการเด็ดขาด ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการปกครองแบบราชาธิปไตยรวมศูนย์กลาง เช่นนี้เสมอมาจวบจนปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ผันผวนทางการเมืองการปกครองอย่างไรก็ตามแม้ว่าบริบททางสังคมเศรษฐกิจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม โดยเฉพาะหากนับเริ่มจากสมัยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ปีพุทธศักราช 2504 ซึ่งรัฐบาลมุ่งสร้างปรับปรุงเศรษฐกิจของประเทศเป็นเป้าหมายสำคัญ เป็นต้นมา การจัดการการศึกษาที่เคยผลสำเร็จในบริบทสังคมรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็นับวันจะพอกพูนสะสมปัญหามากขึ้นทุกขณะการจัดการศึกษาหรือการบริหารการศึกษารวมศูนย์บริหารไว้ที่ส่วนกลาง จึงมีลักษณะอึดอัดไร้ประสิทธิภาพเปรียบประดุจเรือเอี่ยมจมน้ำในแม่น้ำ (เอกวิทย์ ๓ กลาง. 2531) กระแสวิพากษ์วิจารณ์ระบบการจัดการศึกษาของไทยในรอบสามทศวรรษจากกลุ่มนักวิชาการนักการศึกษาและปัญญาชน ตลอดจนทั้งบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกันในทางองที่ว่า ระบบการศึกษาของไทยซึ่งอยู่ภายใต้โครงสร้างการบริหารราชการดังที่เป็นอยู่มีลักษณะการให้ความสำคัญกับส่วนกลาง โดยนักการศึกษาและนักวิชาการเป็นผู้วางแผนการจัดการศึกษาให้กับคนทั้งประเทศเรียน และแผนการศึกษาดังกล่าวว่าเป็นแผนการศึกษาที่เอาแบบอย่างจากต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ ความรู้เนื้อหาสาระที่ให้กับผู้เรียน จึงมีลักษณะครอบงำผู้เรียนไม่สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่ เมื่อผู้เรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาต่อในระดับสูงเท่าใดก็ยิ่งทำให้แบบแผนวิถีชีวิตของตนแปลกแยกจากชุมชนท้องถิ่นตนทุกขณะ การจัดการศึกษาจึงก่อให้เกิดการสูญเสียวัฒนธรรมท้องถิ่นมุ่งเข้าสู่วัฒนธรรมเมืองหลวงในที่สุด เมื่อพิจารณาตามกัยดังกล่าวการจัดการศึกษาก็มีส่วนร่วมในการดึงดูดคนจากชนบท โดยเฉพาะคนที่อยู่ในระดับมัธยมศึกษาให้มาเป็นทรัพยากรบุคคลในภาคเมืองอีกส่วนหนึ่ง เพราะเหตุว่าสถานศึกษาระดับสูงและชั้นเลิศจะหาหน้าที่ย่อย ๆ เลือกสรรบุคคลเข้าเรียนทุกขณะในแต่ละชั้นตอน กอปรกับค่านิยมที่มีมา

แต่เดิมซึ่งมุ่งหวังจะเรียนเพื่อรับราชการ จึงทำให้ผู้เรียนมุ่งแข่งขันสอบเข้าเรียนสถานศึกษา
ชั้นสูง เป็นตามลำดับ เพื่อมุ่งหวังจะได้เปลี่ยนชั้นฐานะตน ซึ่งระบบการจัดการศึกษาไทยในลักษณะ
นี้ได้รับการเรียกว่า ระบบการศึกษาไต่บันไดคาราหรือระบบการศึกษาสำหรับผู้ชนะเท่านั้น
(เอกวิทย์ ฌ กลาง. 2531; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2530 : 59 - 85, 2532 : 140 -
161; ประเวศ วะสี. 2531 : 17 - 34; นิโคลัส เบนเนท. 2518; วีระ สมบูรณ์.
2529 : 24 - 35; เจริญศักดิ์ ปิ่นทอง. 2529 : 67 - 76; ประกอบ คุปรัตน์.
2529 : 8 - 22; ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2531 : 12 - 129; เสน่ห์ จามริก. 2526,
2530 : 27 - 56; วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2530 : 3 - 26)

ปัญหาการบริหารการศึกษาที่หย่อนประสิทธิภาพและไม่เป็นเอกภาพรวมทั้ง
ปัญหาการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นตอบสนองการพัฒนาในภาคเมืองมากกว่าภาคชนบท ส่งผลให้
เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรมจากส่วนกลาง ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นได้รับการดูถูกไม่ยอมรับ ค่า
นิยมของผู้เรียนถูกปลูกฝังทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการจัดการศึกษาให้เป็นเช่นเดียวกับคนใน
กรุงเทพฯ ปัญหาเหล่านี้รัฐก็ได้ตระหนักเช่นกัน ภายหลังจากเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516
ซึ่งประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกิจการ
ด้านต่าง ๆ ด้วย พวหน้ารัฐบาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น จึงแต่งตั้งคณะบุคคลขึ้นเพื่อให้ดำเนินการวางแผน การจัด
การศึกษาใหม่ในปี พ.ศ. 2517 คณะบุคคลดังกล่าวเรียกว่า คณะกรรมการวางพื้นฐาน การปฏิรูป
การศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วยนักการศึกษาและนักวิชาการจำนวนหนึ่ง ซึ่งคณะกรรมการฯ
ได้ดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญ ๆ บางประการ ได้แก่ 1. การจัดทำแผนการศึกษา
แห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2520 โดยมีสาระสำคัญ 2 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงระบบ
การศึกษาและการปรับปรุงระบบการบริหารการศึกษา 2. การเปลี่ยนแปลงพัฒนาหลักสูตร
ประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2503 เป็นหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษา
ตอนต้น ปี พ.ศ. 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ปี พ.ศ. 2524 ผลการจัดการศึกษา
ตามแผนการศึกษานี้ภายหลังทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ส.กศ.)
ได้ดำเนินการติดตามประเมินผล ก็พบประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. การปรับปรุงระบบการศึกษาจากระบบเดิม 4 : 3 : 3 : 2

(ประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี : ประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี : มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี : มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี) มาเป็น 6 : 3 : 3 (ประถมศึกษา 6 ปี : มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี : มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี) ทำให้ปริมาณการ "รู้หนังสือ" ของประชาชนเพิ่มมากขึ้น นักเรียนประถมศึกษาที่มีจำนวนมากขึ้น เพราะขยายการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี

2. การเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียน

การสอน พบว่าทั้งหลักสูตรประถมศึกษาและหลักสูตรมัธยมศึกษา ปีพุทธศักราช 2521 หลักสูตรทั้งสองมีเนื้อหาสาระมากเกินไป การจัดหลักสูตรท้องถิ่นหรือการปรับหลักสูตรไม่มีการดำเนินการแต่อย่างใด โรงเรียนดำเนินการเรียนการสอนเหมือน ๆ กันทุกพื้นที่ ครูก็ยังไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการสอน

3. การบริหารการศึกษา การกระจายอำนาจการบริหาร แม้ว่าในแผน

การศึกษาชาติจะเขียนไว้ แต่ก็เขียนไม่ชัดเจนคลุมเครือ ดังนั้น จึงปรากฏว่ายังไม่มีดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างระบบการบริหารการศึกษา และกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาแต่อย่างใด แม้ว่าการประถมศึกษาดูเหมือนว่าจะเป็นการกระจายอำนาจแต่แท้ที่จริงแล้วการดำเนินงานยังไม่เป็นไปตามหลักการกระจายอำนาจ เพราะส่วนกลางเพียงทำการมอบอำนาจบางส่วนให้ภูมิภาคทำหน้าที่จัดบริหารงานการศึกษาแทนเท่านั้น โดยอำนาจบริหารส่วนใหญ่ยังอยู่ที่ส่วนกลาง (พนม พงษ์ไพบูลย์. 2531 : 10 - 13; เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. 2531 : 14 - 25; วิบูลลักษณ์ ทองเชื้อ. 2531 : 52 - 61)

4.2 ทิศทางการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน

จากประเด็นปัญหาที่พบในการประเมินติดตามการดำเนินการจัดการศึกษาตามแผนการศึกษา ปี พ.ศ. 2520 ข้างต้นและประกอบกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในช่วงระยะปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 จนถึงก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) ซึ่งส่งผลให้ทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต้องดำเนินการปรับ

แผนพัฒนาฯ ใหม่ให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ จึงทำให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินงานปรับปรุงการจัดการศึกษาขึ้นใหม่เช่นเดียวกัน ซึ่งสาระโดยสรุปของการดำเนินงานทางการศึกษาทั้งสองหน่วยงานได้แก่

ในส่วนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มีการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตรใหม่ กล่าวคือ ปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ปี พ.ศ. 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ปี พ.ศ. 2524 หลักสูตรที่ได้รับการปรับปรุงดังกล่าวคาดว่าจะประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นไป วัตถุประสงค์ของการปรับปรุงหลักสูตรก็เพื่อให้หลักสูตรตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับสภาพของแต่ละชุมชนท้องถิ่น นั่นคือ มุ่งเน้นให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นใช้ได้ตามความเหมาะสม นอกจากนี้กรมวิชาการก็ได้ดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างและเนื้อหาสาระในบางวิชาที่ซ้ำซ้อนกันให้ลดความซ้ำซ้อนลง พร้อมทั้งได้ลดจำนวนวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประถมศึกษาที่มีมากให้เหลือน้อยลง แต่โดยโครงสร้างกลุ่มวิชาในหลักสูตรคงเดิม (กรมวิชาการ. 2532)

สำหรับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาตินั้น ได้ดำเนินการทบทวนแผนการศึกษาชาติ ปี พ.ศ. 2520 ขึ้น ซึ่งดำเนินการในเดือนมกราคม 2531 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2532 และร่างแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ใน การดำเนินงานดังกล่าวทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เปิดโอกาสให้นักวิชาการ นักการศึกษาตลอดจนบุคคลในกลุ่มวิชาชีพต่าง ๆ เสนอแนะแนวทางการคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของประเทศได้อย่างกว้างขวาง และต่อมาทางสำนักงานฯ ได้ทำการประมวลสรุปแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขึ้นปรากฏในหนังสือ "แนวความคิดการจัดการศึกษาในอนาคต" ออกเผยแพร่ให้กับนักการศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและแนวความคิดการจัดการศึกษาที่นำเสนอพบว่า แนวความคิดการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดสืบต่อองค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประเด็นหนึ่งที่ทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเสนอไว้

แนวความคิดการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง รู้จักชุมชนที่ตนอาศัยอยู่มีความรู้ถึงผูกพันกับชุมชนของตน

ตลอดจนมีความเข้าใจรู้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ทั้งนี้ เพื่อที่จะให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้าไปในทิศทางที่พึงประสงค์ได้ ซึ่งแนวคิดการจัดการศึกษาดังกล่าวจะกระทำได้โดยการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกำหนดหลักสูตรและร่วมทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สถานศึกษา และผู้เรียนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ สถานศึกษาในชุมชนจะต้องเปลี่ยนทัศนคติจากสอนชุมชนรู้ดีกว่าชุมชนไปเป็นการศึกษาทำความเข้าใจชุมชนอย่างถ่องแท้ ผู้สอนในสถานศึกษาต้องตระหนักตนเองว่า ไม่ใช่จะรู้ไปหมดทุกอย่าง ต้องมองหาผู้ที่มีความสามารถจะถ่ายทอดความรู้ได้มาถ่ายทอดให้กับเด็กหรือเอาเด็กไปเรียนรู้จากบุคคลนั้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2532. เส้นที่ จามริก. 2532 : 20 - 31; อคิน รพีพัฒน์. 2533 : 47 - 51; สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. 2532 : 49; เอกวิทย์ ฌ กลาง และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์. 2532 : 23 - 24)

4.2 โรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

สถานศึกษาของรัฐที่มีความใกล้ชิดกับหมู่บ้านชุมชนมากที่สุดก็คือ โรงเรียนประถมศึกษาโดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สพช.) เมื่อพิจารณาในด้านปริมาณโรงเรียนแล้วก็จะพบว่าโรงเรียนประถมศึกษามีจำนวนมากกว่าสถานศึกษาอื่น ๆ โรงเรียนประถมศึกษาตั้งอยู่กระจายครอบคลุมเกือบจะทั่วทุกหมู่บ้าน เขตที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นการให้การศึกษาก่อนขั้นแก่ปวงชนชาวไทยทุกคน แต่อย่างไรก็ดีการให้การศึกษาระดับประถมศึกษาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันจะดำเนินไปตามหลักสูตรและนโยบายที่รัฐส่วนกลางกำหนดวางแผนให้ครูในโรงเรียนประถมศึกษานำไปปฏิบัติแม้ว่าหลักสูตรประถมศึกษาปีพุทธศักราช 2521 ในหลักการของหลักสูตรข้อที่ 3 ที่กล่าวว่า "เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติไทยโดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสที่จัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525) หลักการที่กล่าวมาก็มิได้รับการตอบสนองแต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาอ้างว่า หลักสูตรไม่ได้กำหนดไว้ว่าจะให้ท้องถิ่นทำอะไรบ้าง (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่. 2531 : 19)

ในปัจจุบัน ขณะที่แนวคิดการพัฒนาประเทศมุ่งให้ความสนใจกับการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน โดยให้ชาวบ้านมีโอกาสตัดสินใจทางเลือกการพัฒนาด้วยตนเอง ยอมรับภูมิปัญญาชาวบ้านว่าชาวบ้านมีศักยภาพที่จะพัฒนาหมู่บ้านได้ การพัฒนาหมู่บ้านจะขึ้นอยู่กับพื้นฐานการศึกษาทำความเข้าใจวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ประกอบกับกรมวิชาการและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติก็ได้เล็งเห็นตระหนักในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กับทั้งให้สถานศึกษาในชุมชนท้องถิ่นจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้โรงเรียนประถมศึกษาในฐานะเป็นสถานศึกษาที่มีส่วนรับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นอย่างใกล้ชิดที่สุด จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินงานดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ เมื่อคำนึงทิศทางการพัฒนาประเทศ และนโยบายการจัดการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจดำเนินการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านโคกหมื่นหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยเลือกหมู่บ้านหนองน้ำคำ ตำบลป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัดภาคกลางตอนล่าง เป็นหน่วยตัวอย่างสำหรับการดำเนินการวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยนี้ คือ การพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านหนองน้ำคำ อำเภอโคกกลอย ในจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ๆ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพทั่วไปของชุมชนหนองน้ำคำ
2. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนและสภาพทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนหนองน้ำคำ
3. เพื่อพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. เพื่อทดลองใช้หลักสูตร
5. เพื่อประเมินผลหลักสูตร

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความสำคัญในแง่

1. เป็นงานวิจัยที่พยายามหาแนวทางการจัดการศึกษาบนพื้นฐานศักยภาพของชุมชน นำองค์ความรู้ของท้องถิ่นชุมชนให้ผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกผู้เยาว์ของชุมชนได้เรียนรู้
2. เป็นงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยและพัฒนา ซึ่งคำนึงถึงการพัฒนาร่วมจากบุคคลหลายฝ่าย และนำบุคคลเหล่านี้มาร่วมดำเนินการวิจัยด้วย
3. เป็นงานวิจัยเชิงเจาะลึกเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน จึงทำให้สามารถได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ที่สำคัญและมีผลเกี่ยวข้องต่อการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ผลที่ได้จากการวิจัยนี้ บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการวางแผนการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (ดังที่ปรากฏในแนวคิดการจัดการศึกษาในอนาคตของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) สามารถนำไปพิจารณาวางแผนดำเนินการศึกษาได้อย่างรัดกุมยิ่งขึ้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยขอทบทวนความหมายของคำศัพท์เฉพาะบางคำในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนเรียน และหมายถึงขอบเขตข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นเป็นเอกสาร ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียด 4 ส่วนได้แก่ 1. จุดมุ่งหมายการเรียนการสอน 2. เนื้อหาสาระ 3. กิจกรรมการเรียนการสอน 4. การวัดและประเมินผลการเรียน
2. การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณี

ที่ได้รับการถ่ายทอดสิ่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง-มนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอสาระต่าง ๆ ตามลำดับ

1. งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาและงานวิจัย
3. การพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนและงานวิจัย
4. การประเมินผลหลักสูตร
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. วนเกษตร : ภูมิปัญญาของเกษตรกรไทยรายย่อย

นโยบายการเร่งรัดปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศ ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรไทยทำการผลิต เพื่อส่งออกโดยอาศัยเครื่องจักรการเกษตรเป็นตัวช่วยการผลิตตั้งแต่ระยะแรกเริ่มการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ทำให้เกษตรกรไทยเร่งปลูกพืชตามความต้องการของตลาดโลก และขยายพื้นที่การผลิตมากขึ้น พร้อมกับต้องลงทุนทั้งที่เป็นแรงงานและเงินมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน การปลูกพืชเดี่ยวตามความต้องการของต่างประเทศ ทำให้ผลผลิตที่ได้ต้องผูกพันกับการกำหนดราคาจากตลาดโลกเป็นสำคัญ โดยสภาพเช่นนี้เกษตรกรจึงไม่มีอิสระที่จะกำหนดการผลิต กำหนดราคาสินค้าการเกษตรด้วยตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นภายหลังการเข้ามาตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตการเกษตร ซึ่งส่งเสริมการเกษตรแบบครบวงจร ตั้งแต่การให้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยการกำหนดราคา จึงทำให้เกษตรกรไทยแปรสภาพเป็นเพียงผู้รับจ้างผลิตเท่านั้น ปรากฏการณ์เช่นนี้วันจะมีมากขึ้นในทุก ๆ พื้นที่การผลิตการเกษตรของไทย

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม บ้านห้วยหิน อำเภอสันกำแพงเขต จังหวัดจะเข้เกรา ในอดีตก็ตกอยู่ในวัฏจักรการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตลาด และปัจจัยการผลิตภายนอกทุกประการ เริ่มจากการขยายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของท้องตลาดในขณะนั้น ปลูกมัน

ได้ระยะหนึ่งก็ขาดทุนสะสมมากขึ้นเรื่อยทุกขณะ พร้อมกับสภาพความเป็นหนี้ คอกเบี้ย ที่กู้ยืมมา ลงทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (อ.กส.) ก็เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ครอบครัวยุใหญ่ผู้วิบูลย์ ต้องทำงานหนักขึ้น หาเวลาว่างเพื่อการพักผ่อนบันเทิง ได้น้อยลงครั้นต่อมานั้น สภาพหลังล้มตลาด เพราะปลุกกันมากรัฐบาลหันมาส่งเสริมการปลูกฝ้ายแทน ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็ปลูกฝ้ายตามเช่นกัน ระยะแรกของการปลูกทำให้ได้กำไรพอสมควร ต่อมาเหตุการณ์ก็เข้ารูปรอยเดิม นั่นคือปัญหาราคาฝ้ายลดลงจำนวนเงินที่ขายได้ ไม่คุ้มกับทุนที่ลงไป หนี้สินพอกพูนขึ้นในแต่ละปี ผลผลิตที่นำไปขายไม่เพียงพอกับการใช้หนี้ เป็นเช่นนี้ไปเล้าปีแล้ว ครอบครัวยุใหญ่ผู้วิบูลย์พบกับความทุกข์ที่เกิดจากหนี้สินที่ไม่มีทีท่าว่าจะไถ่ถอนหมด

ผู้ใหญ่วิบูลย์วิเคราะห์หาคิดถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่พบว่าการปลูกพืชในลักษณะดังกล่าว ทำให้ตนเองและครอบครัวตกเป็นทาสของระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยการผลิตจากภายนอกทุกประการ นับตั้งแต่จากเงินทุนที่กู้ยืมมาลงทุน จนกระทั่งราคาผลผลิตที่ได้รับการกำหนดไว้แล้วเสร็จ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดค่านิยมมุ่งบริโภค อุปโภคตามการชักจูงโฆษณาของพ่อค้าคนกลาง ผู้ใหญ่วิบูลย์คิดได้และสรุปคำตอบให้ตนเองว่า

...ถ้าทำให้แต่พอกิน ก็ไม่ต้องไปต่อรอง เท่าที่คิด ไม่ซับซ้อนไม่ยากเลย แต่ทำใจได้ยากหน่อย...ปัญหาใหญ่อยู่ที่กิเลส เพราะว่าถ้ากิเลสมากก็ยิ่งตามมันมากเป็นไปไม่ได้ที่จะสามารถตอบสนองมันได้ ปัญหาการพัฒนาที่ทำไดยากเพราะต้องพัฒนาตามกิเลส พอเริ่มพัฒนาแล้วก็ไม่สามารถไปสร้างความสมบูรณ์ให้กับชีวิตได้จริง ๆ ... (บทสัมภาษณ์ โดย สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. 2532 : 23)

จุดเปลี่ยนทางความคิดเกิดขึ้นกับผู้ใหญ่วิบูลย์ตัดสินใจขายที่ดินจำนวน 200 กว่าไร่ เพื่อนำเงินใช้หนี้สินทั้งหมดที่มีอยู่ ผลสุดท้ายเหลือที่ดินเพียง 9 ไร่ หลังจากนั้นภูมิปัญญาเกี่ยวกับวนเกษตรบนเนื้อที่อันจำกัดก็เกิดขึ้น

วนเกษตร เป็นสาขาวิชาการที่บัญญัติขึ้นโดยการรวมคำสองคำเข้าด้วยกันคือ "วน" แปลว่า ป่า "เกษตร" หมายถึง ดิน วนเกษตร จึงหมายถึงการใช้ดินทำประโยชน์มีสภาพเป็นป่า

เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างพืชหลากหลายชนิด ที่มีความแตกต่างทางด้านขนาด การที่ยัง
 รากลึกบนดินและประโยชน์ใช้สอย เน้นการปลูกพืชที่เมื่อเติบโตขึ้นแล้วพืชจะอยู่อย่างผสมผสาน
 มีสิ่งตอบสนองความต้องการให้กับการดำรงชีวิต เช่น มีปัจจัยสี่พื้นฐาน มีอาหารที่ได้จากพืชและ
 สัตว์ ทั้งที่ปลูกไว้และผลสืบเนื่องจากที่ปลูกไว้ (อภิขัย พันธเสน. 2532 : 93 - 109;
 วิบูลย์ เข็มเฉลิม. 2531 : 165 - 182) ทุกวันนี้นั้นเนื้อที่ 9 ไร่ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม
 นอกจากจะมีพืชพันธุ์ไม้ยืนต้นพืชพันธุ์ไม้ผลนานาชนิด สมุนไพร ที่ขึ้นสอดคล้องประสานราวกับป่าแล้ว ผล
 คิดตามมาก็คือการเข้ามาอาศัยอยู่ในป่าของสัตว์ทั้งหลาย อาทิ นกต่างชนิด และกระรอก

ผลจากการทวนเกษตร ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์ และครอบครัว สามารถพึ่งตนเองได้
 ทางด้านอาหาร (พืช ผัก ที่ปลูกไว้เป็นป่า และปลาในบ่อ) ยารักษาโรคเบื้องต้น (สมุนไพร)
 มีเวลาว่างมากขึ้น เพราะไม่ต้องใช้เวลาให้หมดไปกับการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ มีชีวิตที่เรียบง่าย
 เย็นสงบ ไม่เร่งร้อนเพราะหนี้สินรุงรัง อารมณ์และจิตใจอ่อนโยนลงเพราะใกล้ชิดกับป่า กอปร
 กับการตัดสินใจของพ่อเพื่อยอกจากชีวิตประจำวัน การปฏิบัติตนตามแบบพุทธศาสนิกชนที่ใช้หลัก
 ธรรมะเป็นเครื่องกำหนดแนวชีวิต ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงเป็นแบบอย่าง เป็นนักปราชญ์ท้องถิ่นหนึ่งของ
 สังคมไทยในกระแสนักที่ได้รับการยกย่อง ชีวประวัติและผลงานให้ปรากฏอยู่เสมอ ๆ ตามสื่อสาร
 มวลชนต่าง ๆ ทั้งโดยองค์กร สถาบัน และมูลนิธิทั้งหลาย ภูมิปัญญาของผู้ใหญ่วิบูลย์ได้รับการ
 ถ่ายทอดแพร่ขยายสู่ทั้งคนข้างเคียงในชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน และคนต่างถิ่นที่เข้าไปสัมผัสเรียนรู้
 กับทั้งตัวผู้ใหญ่วิบูลย์เองที่เดินทางออกนอกชุมชนหมู่บ้าน เป็นวิทยากรรับเชิญจากสถาบันต่าง ๆ
 เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญานั้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

2.1 ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลางกับการทำเกษตรผสมผสานและการพัฒนา หมู่บ้านสระคูณ

ในอดีตหมู่บ้านสระคูณ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ก็มีสภาพ
 ไม่แตกต่างไปจากภาพรวมของหมู่บ้านชนบทอีสานแต่อย่างใด และอาจจะมีสภาพที่หนักไปยิ่งกว่า
 เพราะเหตุว่าเขตที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่บนโคกเนินสูง ความแห้งแล้งกันดารขาดแคลนน้ำจึง
 รุนแรงกว่าหมู่บ้านในที่ราบอื่น ๆ ความยากจน การเป็นหนี้สินอันเนื่องมาจากการลงทุนทำไร่

มันสาปะหลัง ไร่ปอ แล้วประสบภาวะขาดทุนซ้ำเติมเข้าด้วยการหมกหมุ่นเล่นการพนันมาใน
 อายุมข คิมกินเหล้าสาโท ลักเล็กขโมยน้อย จนกระทั่งชาวบ้านในหมู่บ้านสระคูได้รับการ
 ตราหน้าจากหมู่บ้านอื่นไม่ให้เอามาร่วม เชื้อวงศ์ญาติเป็นเหยยสะไก คนวัยหนุ่มวัยในหมู่บ้านละทิ้ง
 ความทุกข์ยากหนักหนาทับซ้ำในเมือง และเมืองหลวงเป็นทิวแถวคนแก่เฒ่าถูกทอดทิ้งให้
 เลี้ยงลูกหลานอยู่กับบ้าน

ในวันนี้ หมู่บ้านสระคูเต็มไปด้วยไร่นาสวนผสม มองเห็นสีเขียวขจีเป็น
 หย่อม ๆ บ่อน้ำกินน้ำใช้ และบ่อปลาในนาข้าวกระจายให้เห็นอยู่ทั่วไป ชาวบ้านไม่มีเวลาว่างจะ
 เล่นการพนัน เพราะต้องไปขลุกอยู่กับการขุดบ่อปลา ปลุกพืชผักริมขอบสระและบนคันดินกลางทุ่งนา
 คนหนุ่มสาวพูดเป็นเสียงส่วนใหญ่ว่าจะไม่ละทิ้งหมู่บ้าน เพราะมีความหวังกับบ่อปลา พืช ผักผลไม้
 ที่ลงแรงสร้างไว้ ความเอื้ออารีรักใคร่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปรากฏให้เห็นจากชาวบ้านเมื่อได้
 ไปเยี่ยมเยียนสัมผัส ประเพณีพิธีกรรมฮิตคองเก่า ๆ ได้รับการรื้อฟื้นนำมาปฏิบัติ เพื่อเชื่อมสายใย
 ระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้าน ทุกวันนี้ชาวบ้านต่างหมู่บ้านอยากได้คนหนุ่ม
 สาวบ้านสระคูไปเป็นเหยยสะไก และมุ่งมาเรียนรู้ถ่ายทอดแนวทางการทำมาหากินจากบ้านสระคู
 แบบอย่างการพัฒนาหมู่บ้านกลายเป็นตัวแบบการพัฒนากระจายออกสู่หมู่บ้านอื่นทั้งใกล้และไกล
 ความยากจนอดอยากอาหารแต่เก่าก่อนค่อย ๆ เลือนหายไปจากบ้านสระคู ชาวบ้านต่างก็พูดว่า
 "ชีวิตมีแต่ดีไปมือน้ำ" (ชีวิตกายหนามีแต่จะดีขึ้น) ความสิ้นหวังท้อแท้เลือนหายไป ผู้ที่สร้าง
 ความหวังให้กับพวกเขาก็คือ พ่อใหญ่ของเขาหรือผู้ใหญ่ฝ่าย สร้อยสระกลาง ผู้ใหญ่บ้าน
 บ้านสระคู ซึ่งได้รับการยกย่องกล่าวถึงอยู่เสมอในแวดวงนักพัฒนาชนบทไทย ผู้ซึ่งได้รับเหรียญ
 รางวัล ประกาศนียบัตรมากมาย และท้ายที่สุดเมื่อเดือนมีนาคม 2533 ที่ผานมาก็ได้รับปริญญ
 มหามัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

ก่อนที่จะเป็นผู้ใหญ่มาดังเช่นทุกวันนี้ ในวัยเด็กผู้ใหญ่ฝ่ายก็ไม่มีอะไรแตกต่าง
 ต่างไปจากเด็กชาวบ้านสระคูทั่ว ๆ ไป เมื่อเติบโตขึ้นก็เล่นอยู่กับชาวบ้านและวัดในหมู่บ้าน
 ด้วยความอยากเรียนหนังสือในโรงเรียน แต่พ่อแม่เป็นห่วงเพราะสุขภาพเด็กชายผายไม่ค่อย
 แข็งแรง จึงไม่อนุญาตให้เรียนหนังสือที่โรงเรียน ทางออกสำหรับการเรียนตามที่ตั้งใจก็คือ
 ขอพ่อแม่บวชเณร คราวนี้สนใจได้บวชเรียนตามต้องการ ขณะเป็นสามเณรก็สอบเรียนทางธรรม

จนได้ถึงนักธรรมเอก ครั้นอายุครบเกณฑ์ทหารก็สึกออกไปคัดเลือกทหารแต่ไม่คิด ต่อมาเมื่ออายุครบวชจึงอุปสมบทเป็นพระจำพรรษาที่วัดในหมู่บ้าน ขณะเป็นพระได้รับการถ่ายทอดความรู้ทั้งทางโลกทางธรรมจากเจ้าอาวาสวัด ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์และรักใคร่ภักษุภายประดุจดั่งลูก ความรู้ที่ได้รับมีอาทิ การรักษาพื้นบ้าน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การดูแลสุขภาพ นอกจากนั้น ภิกษุภายยังได้ร่วมมือกับพระที่บวชรุ่นเดียวกันช่วยกันสร้างกุฏิวัดจนแล้วเสร็จ ขณะที่พระก็รับรักษาความยากจนของชาวบ้านความทุกข์จากหนี้สิน และการมัวเมาอบายมุขต่าง ๆ ของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ต่อมาจึงสึกและแต่งงานสาวชาวบ้านที่อุปัชฌาย์เลือกไว้ให้ หลังจากสึกแล้วก็ได้รับเลือกจากชาวบ้านให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะชาวบ้านเล็งเห็นและตระหนักถึงความมีศีลธรรมจริยธรรมของหมู่ภาย ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ผิดหวังหรือเลือกคนผิดแต่อย่างใด

ผู้ใหญ่ภายเริ่มงานพัฒนาหมู่บ้านทันที งานพัฒนาอันดับแรกผู้ใหญ่ภายเลือกพัฒนาคน ทั้งนี้ผู้ใหญ่ภายให้เหตุผลว่า "ถ้าจะพัฒนาหมู่บ้านแต่คนไม่พัฒนามักทำอะไรไม่ได้ ผมเลยพัฒนาบุคลากรก่อน" การพัฒนาบุคคลนั้นผู้ใหญ่ภายร่วมมือกับทางโรงเรียนและพระ โดยทางโรงเรียนอบรมเด็กและเยาวชน พระอบรมด้านศีลธรรมจริยธรรม ผู้ใหญ่ภายเน้นการพัฒนาหมู่บ้านเป็นหลัก สถานที่ที่ใช้สำหรับให้ชาวบ้านมาพบปะพูดคุยกับการอบรมก็คือศาลาวัดในหมู่บ้านนั่นเอง

การประเมินผลการพัฒนาคน ผู้ใหญ่ภายวางแผนให้ชาวบ้านช่วยกันสร้างโรงเรียน โดยระดมทุนซึ่งอาศัยประเพณีเดิมที่สูญหายไป คือ การทำบุญประเพณีข้าวเปลือกเป็นเครื่องช่วยระดมทุน ผลปรากฏว่าโรงเรียนสร้างได้สำเร็จ

ต่อจากนั้นงานพัฒนาอันดับที่สองก็ตามมาคือ การพัฒนาตามสมัยนิยมของโครงการสี่กระทรวงหลักของรัฐบาล อันได้แก่ การสร้างหัวลำม โองเก็บน้ำ รั้ววัด โรงเรียนบ้าน จนสำเร็จตามเป้าหมายพร้อมกับทุนการพัฒนาหมู่บ้านที่ได้จากการระดมทุนบุญประเพณีข้าวเปลือกหรือยหอรลงไป เมื่อสร้างแล้วก็ส่งเข้าประกวดหมู่บ้านดีเด่น ผลการประกวดหมู่บ้านปรากฏว่าได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย เป็นความภูมิใจของทางอำเภอและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่ชาวบ้านได้เฉพาะโล่กับเงินเพียงสามพันบาท แลกกับเงินทุนหมู่บ้าน แรงงาน และไม้ไผ่จำนวนมากที่ต้องไถ่เพื่อนำมาทำรั้ว ทางราชการเมื่อประกวดเสร็จแล้วก็ผ่านเลยไป ไม่ได้เข้ามาติดตามอีกแต่อย่างใด ผู้ใหญ่ภายและชาวบ้านรับรู้สิ่งเหล่านี้จึงเลิกสนใจจะพัฒนา

สมัยนิยมอีกต่อไป แม้ว่าจะได้รับการร้องขอจากทางอำเภอให้ส่งหมู่บ้านเข้าประกวดอีกครั้งก็ตาม

หลังจากเลิกพัฒนาตามแนวทางของรัฐบาลแล้ว ผู้ใหญ่ผายจึงเริ่มการพัฒนาอาชีพชาวบ้าน โดยการพาชาวบ้านบุกยึดที่สาธารณะในหมู่บ้านที่เป็นของทางราชการนำมาจัดสรรให้ชาวบ้านปลูกม่อนจนเป็นผลสำเร็จ การจัดสรรที่ดินปลูกม่อนนี้ ผู้ใหญ่ผายเรียกเก็บค่าเช่าที่ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเก็บรักษาเงินค่าเช่าไว้เป็นกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเงินกองทุนหมู่บ้านนั้นนอกจากจะได้จากค่าเช่าที่แล้ว ยังได้จากงานบุญประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเป็นงานประจำปีของหมู่บ้าน เงินกองทุนจะได้รับการจัดสรรจากคณะกรรมการหมู่บ้านนำไปพัฒนาหมู่บ้านในแต่ละด้าน เช่น การขุดบ่อน้ำบาดาล บ่อเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน หรือการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น วัด เมรุ ศาลาฯ

ต่อมาแนวความคิดการทำไร่นาเกษตรผสมผสาน ได้รับการกล่าวถึงและเริ่มดำเนินการในแถบจังหวัดอีสาน ผู้ใหญ่ผายจึงพาลูกบ้านไปดูงานการทำเกษตรผสมผสานที่วนกลับมาถึงหมู่บ้านผู้ใหญ่ผายปรับประยุกต์แนวความคิดการทำไร่นาเกษตรผสมผสาน และลงมือดำเนินงานในพื้นที่ของตนเองจนแล้วเสร็จ ลูกบ้านมองเห็นนาที่เคยแห้งแล้งของพ่อใหญ่ของพวกเรา บัดนี้มีต้นไม้นี้ข้าว ๆ ขึ้นตามคันดินขอบบ่อในท้องนาไม่ว่าจะเป็น พริก ถั่วฝักยาว มะม่วง กล้วย ละมุด ๆ ในพื้นนาที่มีบ่อหรือสระทั้งขนาดเล็กใหญ่กระจายทั่วไปในบ่อนี้จะเห็นปลาไน ปลาใน ปลาตะเพียน ปลาจีน ว่ายผลุดค้ำน้ำชูบเพื่ออาหารไม่ขาดระยะ ลูกบ้านลงมือทำตามอย่างผู้ใหญ่ผายทันที ผลการทำไร่นาเกษตรผสมผสานจากลูกบ้านคนหนึ่ง ไปอีกคนหนึ่ง จากปากต่อปากพื้นที่ต่อพื้นที่ ปัจจุบันนี้ท้องนาบ้านสระคูจึงปรากฏเป็นสีเขียวของต้นไม้นี้พืชผักกระจายเป็นหย่อม ๆ ให้เห็นทั่วไป ชาวบ้านต่างพากันหมกหมุ่นอยู่กับบ่อปลาพืชผักกลางทุ่งนาในกลางวัน ครั้นตอนเย็นก็เดินกลับเข้าสู่หมู่บ้านเป็นทิวแถว ไม่มีขโมยไปจับปลาในบ่อแต่อย่างใด เพราะชาวบ้านต่างก็มีกินไม่อดอยากดังเก่าก่อนจากการจับกลุ่มเล่นการพนัน คี๋มกินเหล้ายาสาโท มาเป็นจับกลุ่มพูดคุยถึงการมาหากิน ครั้นถึงงานบุญประเพณีเก่า ๆ ของอีสานที่ผู้ใหญ่ผายรื้อฟื้นขึ้นมาทำให้หมู่บ้านก็พากันมุ่งหน้าไปสู่วัดในหมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียง ชาวบ้านต่างหมู่บ้านได้ยินได้ฟังความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านสระคูต่างพากันมาดูและก็ได้เห็นภาพที่ปรากฏอยู่ แล้วก็พากันกลับไปด้วยความหวังว่าที่นาของตนจะเป็นเหมือนบ้านสระคู

ผู้ใหญ่ผาย ยังไม่พอใจหยุดการพัฒนาอยู่เฉพาะหมู่บ้านตนเองเท่านั้น ด้วยจิตใจที่เอื้ออาทรรับรู้ถึงทุกข์ยากของชาวบ้านอีสานร่วมแผ่นดิน จึงได้ร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้านต่างหมู่บ้านจัดกองทุนพัฒนาระหว่างหมู่บ้านขึ้นโดยใช้ชื่อว่า กลุ่มอีสานน้อย ทั้งนี้อาศัยพิธีกรรมฮีตคองของชาวอีสานเป็นตัวเชื่อมประสานจิตใจของชาวบ้านเข้าด้วยกัน เครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านเริ่มตั้งตัวดำเนินการอย่างเป็นระบบ หมู่บ้านสระคูณกลายเป็นหมู่บ้านพัฒนาโดยเนื้อหาการพัฒนาจากชาวบ้านเอง เป็นแหล่งศึกษาดูงานการพัฒนาชนบทไทยทุก ๆ เดือนจะมีนักวิชาการ นักพัฒนา ชาวบ้านต่างถิ่นเข้าไปเยี่ยมเยียนขอความรู้จากผู้ใหญ่ผายไม่ขาดสาย นอกจากนั้น ผู้ใหญ่ผายยังต้องเดินทางออกนอกหมู่บ้านแทบทุกเดือน เช่นกันเพื่อไปเป็นวิทยากรให้ความรู้กับผู้นำในการทำเกษตรผสมผสานในที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ (เสรี พงศ์พิศ. 2532; Ekavidyā Nathalang. 1990)

2.2 ลุงชาลี มาระแสง กับการสร้างภูมิปัญญาสู่ความแข็งแรง 18 ปี

ด้วยมือทั้งสองข้างบวกับปัญญาอันแน่วแน่ที่ให้สัตย์ปฏิญาณกับพระแม่ธรณีว่า... "แม่เจ้าธรณีเอ๋ย นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะเป็นแรงหนึ่งหนุนชาติ อาศัยร่มบุญร่มไทรพระเจ้าอยู่หัว จะทำบุญให้ท่านไม่ได้เพราะอยู่ห่างไกลจะเอาแรงกายฝากไว้กับพื้นดินผืนนี้ ให้มีบ่อปลา นาข้าว สวนผลไม้ ตามประสงค์ที่ได้มาได้สำเร็จ" (บทสัมภาษณ์โดยพิทยา ว่องกุล. 2532 : 28)

ลุงชาลี มาระแสง จากชายหนุ่มนักเลงสุรา นักเล่นการพนัน ต้องใช้เวลาถึง 18 ปี จึงสร้างปณิธานนั้นได้เป็นจริง ปัจจุบันลุงชาลี มาระแสง ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั่วไปเป็นต้นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับหมู่บ้านกุดขุย อำเภอกุดหว้าน จังหัดอุบลราชธานี อะไรคือที่ปรากฏการณ์ชีวิตที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญานี้

จากลูกชายคนเดียวของพ่อแม่ที่มีพี่น้องร่วมท้องอีก 4 คน ลุงชาลีในวัยเด็กจึงได้รับการตามใจจากพ่อแม่มากกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ การเรียนหนังสือก็ผ่านเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ของโรงเรียนประชาบาลบ้านกุดขุยเท่านั้น ต่อจากนั้นก็บวชเป็นเณรสอบปริยัติธรรมได้นักธรรมตรี สึกแล้วก็เร่ร่อนหาประสบการณ์ต่างถิ่น โดยการรับจ้างทำสารพัดงาน ตั้งแต่ลูกจ้างทำสวนที่สามพราน นครปฐม คนงานขุดวางสายโทรศัพท์ในกรุงเทพฯ และรับจ้างอีกหลายงานในหลายที่ อันได้แก่ ชลบุรี นครนายก อรัญประเทศ และปราจีนบุรี จนกระทั่งเริ่มเบื่อจึงตัดสินใจเดินทาง

กลับบ้าน कुछช่วย แต่ไม่ทันจะถึงบ้านก็เกิดแหวะไปที่อำเภอหนองเจริญเพื่อหาพี่สาว โชคพาให้ไปพบช่างใหญ่หัวหน้าคนงานก่อสร้างการชลประทาน ด้วยอัยยาศัยที่ตรงกันจึงสมัครทำงานกับนายช่างเป็นระยะเวลาถึง 2 ปี พอดีกับพ่อให้ให้คนมาตามเพื่อให้ไปแต่งงานกับสาวที่พ่อแม่หาให้ ด้วยใจไม่รักแต่ไม่ยอมขัดใจพ่อแม่ หนุ่มชาลียู่กับเมียแต่งได้ 6 เดือนก็เลิกกัน ทั้งนี้เป็นเพราะหนุ่มชาลีมีคนรักที่ได้เสียกันมาก่อนแล้ว หลังจากเลิกกับเมียแต่งหนุ่มชาลีก็พาเมียที่รักกันมาก่อนหนีไปอยู่ด้วยกันครั้งจะเข้าไปอยู่กับพ่อแม่ตนเอง ก็ปรากฏว่าพ่อแม่ไม่ยอมรับทั้งพ่อแม่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิง แต่ต่อมาด้วยความสงสารลูกสาวแม้จะไม่ชอบลูกเขยสักเท่าไร เมื่อยายก็ขอร้องให้ทั้งสองคนโยกย้ายกลับมาอยู่ด้วยกัน โดยยกที่นาซึ่งเป็นพื้นที่โคกให้ทำกิน 64 ไร่ แต่ทว่าสามารถใช้ทำกินปลูกข้าวได้เพียง 4 ไร่จาก 64 ไร่เท่านั้น จากสภาพพื้นที่ดังกล่าวประกอบเข้ากับความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำจึงทำนาไม่ได้ผลและก่อปรกับความรักสนุกเที่ยวเตร่ เล่นการพนัน ต้มสุราของหนุ่มชาลี จึงทำให้เมียและหนุ่มชาลีต้องอาศัยข้าวบ้านเมื่อยายกินหนัก ๆ เข้าก็ต้องรบกวนเพื่อนบ้านโดยเมียเป็นฝ่ายไปขอข้าวปลาอาหาร เข้าบ้านไหนหมานบ้านนั้นก็เท่าเมียบ้านนั้น หนุ่มชาลีครั้งนั้นจึงได้ชื่อเรียกจากชาวบ้านอีกชื่อหนึ่งว่า "ไอ้หมาเท่าเมีย"

เหตุการณ์ความทุกข์ยากเช่นนี้ วันเวียนเกิดขึ้นกับครอบครัวลุงชาลีซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งวันหนึ่งนายช่างใหญ่หัวหน้าคนงานก่อสร้างกรมชลประทานมาเยี่ยม ลุงชาลีจึงขอคำแนะนำปรึกษาว่าทว่าอย่างไรจึงจะสามารถทำนาให้ได้ข้าวพอกิน คำแนะนำที่ได้จากนายช่างใหญ่ก็คือ ต้องขุดดินกันพื้นที่ให้สูงไม่ต่ำกว่า 4 เมตร ยาว 160 เมตร คั่นดินกว้าง 1 - 2 เมตร ลุงชาลีได้รับคำแนะนำก็เฝ้าครุ่นคิดวางแผนการทำงาน แต่ก็ยังไม่ได้ลงมือ รุ่งขึ้นอีกขวบปีวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช ลุงชาลีเดินออกสู่ท้องนาขอบดินวางเทินไว้บนสี่รชะ พร้อมทั้งตั้งสัตย์ปฏิญาณกับพระแม่ธรณีขอขบ่ทาคันดินก้นน้ำทำนา เลี้ยงปลา ทำสวนผลไม้ให้มีกินให้จงได้ และเพื่อให้มีสิ่งเตือนใจ หนุ่มชาลีจึงไว้หนวดเคราและผม จะไม่ตัดจนกว่าจะทำปณิธานได้สำเร็จ

จับจากวันนั้นมาตั้งแต่ตีสี่หรือตีห้าของทุก ๆ วัน ลุงชาลีก็ออกไปขุดบ่อเอาดินถมกันเป็นคันดินเพื่อกักเก็บน้ำ จนกระทั่งมือทั้งสองข้างที่จับจอนแตกเป็นร่องลึกไม่สามารถเอามาล้างหน้าได้ต้องใช้หลังมือลูบหน้าแทน จากแตกเป็นด้านสากรทากินเวลา 18 ปี คันดินยาว

160 เมตร สูง 4 เมตร สันคันดินกว้าง 1 - 2 เมตร พร้อม ๆ กับบ่อที่เป็นผลได้จากการขุดคัน
ก็แล้วเสร็จ

ผลการทำคันคิดทำให้สามารถกักน้ำไว้ใช้ทานได้อย่างเพียงพอ ผลผลิตข้าว
ที่ได้ต่อพื้นที่หนึ่งไร่ได้เพิ่มขึ้นมากกว่านาข้าวปกติของคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านกุดขุย นอกจากนั้นในบ่อ
ยังมีปลาธรรมชาติ เช่น ปลาดุก ปลาหมอ ปลาช่อนและปลาที่ลงชาลีหามาปล่อยเลี้ยงไว้ บนสัน
คันดินลงชาลีก็หาพืชพันธุ์ผลไม้ ผัก ทั้งยืนต้นและล้มลุกปลูกไว้ตลอด ปกติฐานของลงชาลีที่จะมีบ่อปลา
นาข้าว ส่วนผลไม้ ก็เกิดขึ้นสำเร็จทุกประการ

แม้ว่าตนเองและครอบครัวจะมีกินมีใช้ไม่ขัดสนแล้ว ลงชาลีก็ยังคงมีความคิดว่า
ชาวบ้านยังอดอยากอยู่ ด้วยความห่วงใยเพื่อนบ้าน ลงชาลีจึงได้จัดตั้งขบวนการกลุ่มเลี้ยงปลาหรือกลุ่ม
บ่อปลาขึ้น โดยอาศัยพันธุ์ปลาที่ได้จากบ่อปลาของตนเองเป็นหลัก

วันนั้นจากหมู่ชาลี "ไอ้หมาเท่าเมีย" มาเป็นวันนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้าน
ชุมชน เป็นบุคคลที่คอยให้คำแนะนำกับชาวบ้านให้พ้นกับความยากจน สถาบันพัฒนา สถาบันการ
ศึกษาต่างให้ความยอมรับนับถือยกย่อง ผู้ซึ่งมีหลักคิดในการทำงานว่า

...ศีล สมาธิ ปัญญา คือ ศีลนี้ไม่ได้พูดมากมายกายกองอะไร คือ ต้องไม่หลอกลวง
ไม่โกหกตัวเองและโกหกคนอื่นว่าจะขุดบ่อปลาก็ขุดบ่อปลาจริง ๆ เวลาบอกแม่บ้านว่า
ไปปลูกต้นไม้ ต้องไปปลูกจริง ๆ ผมไม่หลอกลวงลูกไม่หลอกลวงหลาน นี่แหละคือ ศีล
ส่วนสมาธิก่อนจะทำอะไรก็หยุดคิด มองว่ามีปัญหามากน้อยแค่ไหน จะผิคน้อยผิคนมากถ้า
เราทำไม่ได้ก็บอกว่าทำไม่ได้ เราทำได้ก็ว่าจะทำได้ สงบสตินึกคิด พอสติระลึกรู้ได้
ปัญหามันก็จะมา เป็นการเรียนรู้ในการใช้สื่อนั้น..." (บทสัมภาษณ์โดย พิชยา ว่องกุล.

2532 : 36)

2.3 พ่อจารย์ทองดี นันทะ กับภูมิปัญญาการทำงานเกษตรกรรม "เฮ็ดอยู่
เฮ็ดกิน"

ชีวิตในสมณเพศ 21 พรรษา ประกอบกับความเป็นผู้รอบรู้ประเพณี พิธีกรรม ยึดครองต่างๆ และการปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม ภายหลังจากสึกออกมาแล้วจึงทำให้พ่อจารย์ทองดี นั้นทะ ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านตลาด อำเภอบางน้อย จังหวัดขอนแก่น ให้เป็นผู้นำ ชาวบ้านในตำแหน่ง "เจ้า" (ผู้ทำหน้าที่รักษากฎเกณฑ์การประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้าน) แต่ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชาวบ้านตลาดต่างก็ประสบกับสภาพเป็นหนี้สิน ทาณาพากันไม่พอกับความต้องการ แม้ว่าจะลงทุนลงแรงทำงานมากอย่างไรก็ตามพ่อจารย์ทองดี นั้นทะ ก็ประสบกับสภาพเช่นเดียวกันกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ชาวบ้านบ้านตลาดถูกกระแสเศรษฐกิจของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ปลูกพืชไร่ เพื่อการส่งออกเข้าครอบคลุมนักจนจนก่อความผูกพันเป็นหนี้สินจำนวนมากมาย เริ่มจากปลูกมันสำปะหลังแล้วประสบกับสภาวะราคาตกต่ำ ต่อมาชาวบ้านได้รับการชักจูงให้ปลูกปอ ซึ่งก็ได้ผลลัพธ์ไม่ต่างจากการปลูกมันสำปะหลังอีกเช่นเดียวกัน "รัฐบาลพัฒนา แต่พดไฮ้ พัดนา ผมไปเหมิด" พ่อจารย์ทองดี กล่าวถึงผลการพัฒนาที่ผ่านมาได้อย่างชัดเจนยิ่ง พ่อจารย์ทองดี หาวิธีการแก้ไข ปัญหาความยากจน ให้ครอบครัวซึ่งประกอบด้วยสมาชิก 6 ชีวิตพ้นจากสภาพความขัดสน ด้วยการ ทำงานอย่างหนักเอาเบาสู้ ไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย รับจ้างเบ็ดเตล็ด เลี้ยงไก่ หมู และทานา แต่ก็เพียงทำให้มีกินไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ต่อมาเมื่อนักพัฒนาองค์กรเอกชนเข้าไปในหมู่บ้านร่วมขบคิด ถกปัญหาและหาแนวทางแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน พ่อจารย์ทองดี เริ่มเห็นแนวทางจึงตัดสินใจทำเกษตรแบบ "เฮ็ดกิน เฮ็ดอยู่" ขึ้นภายใต้หลักคิดที่ว่า "เฮ็ดน้อยได้หลาย เฮ็ดหลายได้น้อย" บนเนื้อที่ 6 ไร่ 3 งาน ซึ่งเป็นที่ลาดและลุ่มเนื่องจากติดกับลำห้วย พ่อจารย์ทองดีเริ่มงาน "เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน" ตามหลัก 7 ประการ (พิทยา ว่องกุล. 2532 : 53 - 83)

1. เฮ็ดน้อยได้หลาย เฮ็ดหลายได้น้อย หมายถึง ไม่ทำมาก ๆ ลงทุนสูง ๆ เพื่อขาย แต่จะปลูกแต่้อยต้นเอาใจใส่เตรียมดินใส่ปุ๋ย (มูลสัตว์) ให้ดีดูแลอย่างทั่วถึง รอจนรุ่งแรกเจริญงอกงาม จึงค่อยปลูกรุ่นต่อ ๆ ไป
2. ทำทุกอย่างด้วยมือของตนเองและครอบครัว
3. ในไร่นานั้นเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ที่ใช้กินในชีวิตประจำวันทุกอย่าง โดยสลับกับไม้ผลยืนต้นชนิดอื่น และต้องปลูกทุกวัน ๆ ละ 2 - 3 ต้น ในช่วงที่ฝนฟ้าอำนวย
4. เลี้ยงสัตว์ที่สามารถช่วยเหลือตนเองค่านอาหารได้ หรือเป็นสัตว์ที่กินเศษอาหารที่เหลือจากสัตว์อื่น หรือกินพืชผักในสวน

5. ไม่ใช่สารเคมีทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง หันกลับมาสู่วิธีการแบบเดิมที่พ่อแม่เคยใช้ ซึ่งไม่เป็นพิษเป็นภัย และหันมามุ่งที่การปรับปรุงดินกับสภาพแวดล้อมเป็นหลัก

6. ปลูกพืชสมุนไพร จะรักษาโรคด้วยสมุนไพรและแพทย์แบบพื้นบ้านหมอ และโรงพยาบาลแผนใหม่จะฟังให้น้อยลง เฉพาะโรคที่จำเป็นต้องรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น

7. ตาขาวกินเป็นประจำเพื่อเอารามาเลี้ยงสัตว์

หลัก 7 ประการทำให้เนื้อที่ 6 ไร่ 3 งาน ของพ่อจารย์ทองคำในวันนี้ ประกอบไปด้วยพืชผักสวนครัว พืชผล ไม้ยืนต้น ผักหวาน และไก่ บ่อปลา 4 บ่อ แปลงนาข้าว หมูกะโตน (หมูพื้นบ้าน) วัว ควาย พ่อจารย์ทองคำ และครอบครัวลดการใช้จ่ายที่ต้องพึ่งพาตลาดภายนอกลง เนื่องจากบนพื้นที่ 6 ไร่นี้มีสิ่งที่ครอบครัวพ่อจารย์ทองคำต้องการครบถ้วนแล้ว และด้วยเหตุที่ชาวบ้านตลาดยอมรับนับถือพ่อจารย์ทองคำเป็นทุนเดิมเมื่อเห็นฐานะพ่อจารย์ทองคำเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น พวกชาวบ้านจึงเริ่มเอาอย่างทำตาม จากครอบครัวหนึ่งขยายสู่อีกครอบครัวหนึ่ง จนกระทั่งวิถีชีวิตชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนจากการเร่งรีบออกมาหากิน การอพยพเข้าสู่ตัวเมืองต่างคนต่างแข่งขันเพื่อหาเงินมาซื้อสิ่งของข้าวปลาอาหาร มาเป็นระบบความสัมพันธ์ของครอบครัวดังที่พ่อจารย์ทองคำกล่าวว่า

...ตั้งแต่เอ็ดเกศตรมา ได้รู้จักข้าวคราวพี่น้องลูกหลานทุกคนไปมาหาสู่กันหลายชั้น เพราะว่าคนมันมักอยากมาปรึกษาหารือกัน อยากเห็นของเพื่อนเอ็ดได้ธำได้เพ็ญ อียังปลูกแ่น ต่างกว่าอยู่แต่เก่า มันก็อยาก ดิ้นขึ้นมาไปไหนไปมัน มันอยากไปหาอยู่หากิน...

พ่อจารย์ทองคำจะแนะนำให้สาธอนปลอบใจ ทานายทายทักกับทั้งให้พันธุ์พืช แก่ชาวบ้านที่เข้ามาหาพ่อจารย์ทองคำอยู่เสมอมิได้ขาด พ่อจารย์ทองคำสรุปให้ฟังว่าธนายหม ขายปลาทุ และอื่น ๆ เคี้ยวนี้ไม่เข้ามาวิ่งเร่ขายในหมู่บ้านตลาดอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะขายไม่ได้ ชาวบ้านไม่สนใจซื้อ เพราะเหตุว่าชาวบ้านต่างก็มีกินในสิ่งที่ตนเองเคยอดแล้วนั่นเอง

"ถ้าหมู่บ้านตลาดมีสระเลียงปลา มาก ๆ เอมาค่อกันแล้วมันจะยาวกว่า
ลำห้วยเค็ม อีกอย่างหนึ่งอาหารเราเคยได้จากป่า เมื่อป่าหมดอาหารก็หมด เราต้องสร้างสวน
ขึ้นมากู้กับสระเลียงปลา สวนจะให้อาหารการกินแก่เรา "ให้ต้นไม้ใช้ปลูกบ้าน" พ่อจารย์ทองดี
สรุปถึงอนาคตหมู่บ้านตลาดที่กำลังดำเนินตามแนวคิดตน

3. การรักษาป่าไม้ : ภูมิปัญญาพระสงฆ์ไทย

ในขณะที่หลายส่วนของโลกกำลังประสบกับสภาวะวิกฤตของป่าไม้ ที่เหลือจำนวน
ลดน้อยลงทุกขณะ และไม่ว่าแต่ประเทศไทย จนกระทั่งก่อให้เกิดกระแสอนุรักษ์ป่า ไม้ขยายเป็น
วงกว้างออกไปตามหน่วยงาน องค์กร สถาบันต่าง ๆ ดังที่ปรากฏเป็นข่าวขัดแย้งทางความคิด
ระหว่างการรักษาป่ากับการพัฒนาประเทศ สร้างเขื่อน สร้างถนน ตามสื่อสารมวลชนอยู่เสมอ
ท่ามกลางเหตุการณ์เหล่านี้ก็มีกลุ่มพระสงฆ์ไทยหลายรูป ได้พยายามต่อสู้ใช้ภูมิปัญญาการรักษาป่าไว้
ให้เป็นของชุมชนได้สำเร็จ ได้อย่างน่าศึกษาติดตาม ดังจะยกตัวอย่างนำเสนอภูมิปัญญาพระสงฆ์ไทย
บางรูปดังนี้

3.1 พระอาจารย์บุญธรรม อุตตมธมฺโม : วัดโพทอง อำเภอกำแพงศรี จังหวัด ชัยภูมิ

ในวัยเด็กหลวงพ่อบุญธรรมเป็นผู้ที่มีร่างกายอ่อนแอป่วยไข้บ่อยครั้ง
เริ่มเรียนหนังสือเมื่ออายุได้ 12 ปี พอจบชั้นประถมปีที่ 3 จบชั้นชั้นประถมปีที่ 4 ทางโรงเรียนก็
ให้ออก เพราะอายุถึง 15 ปี เกินวัยแล้วเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษา ออกจากโรงเรียนก็
บวชเณรจนกระทั่งอายุครบบวชเป็นพระ บวชเป็นพระได้ 3 พรรษา สอบได้นักธรรมเอกต้องสึกไป
เป็นทหาร หลังจากพ้นเกณฑ์ทหารกลับมาทำนาได้ 6 - 7 ปี ด้วยร่างกายอ่อนแอและรู้ตัวว่าไม่
เหมาะสมกับชีวิตฆราวาสในท้องไร่ท้องนา จึงคิดบวชอีกครั้งแต่มีอุปสรรคเพราะว่าชาวบ้านญาติ
พี่น้องรังเกียจขายสองใบสัด ไม่มีใครอุปถัมภ์ให้บวช ท่านจึงตัดสินใจจะตั้งถ้ำไปแหวกประเพณี
บวชที่วัดพระธาตุ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น แล้วไปจำพรรษาฝึกกรรมฐานกับหลวงพ่อเทียน
วัดป่าพุทธาณ จังหวัดเลย ซึ่งเป็นพระอาจารย์กรรมฐานสายใหม่ และหลวงพ่อบุญธรรมเป็นศิษย์
กรรมฐานรุ่นแรก ๆ ของสำนักหลวงพ่อเทียน ฝึกกรรมฐานและทำหน้าที่สอนนักธรรมได้อีกระยะ

หนึ่ง หลวงพ่อบุญธรรมก็หนีขึ้นมาได้ ไปอยู่กับธรรมาศิปปาโม้นหลังเขาร่วมกับพระอีก 4 รูป
เป็นการบุกเบิกวัดป่าวัดแรกของท่าน อันได้แก่ วัดป่าสุคะโต ในปัจจุบัน

ใกล้ฤดูพรรษาปีต่อมา พระที่ขึ้นไปด้วยกันก็กลับลงมาจำพรรษาที่สำนักหลวงปู่
เทียนทั้งหมด ทั้งให้หลวงพ่อบุญธรรมอยู่บนเขาคู่เดียว เพราะท่านคิดใจความสงขวิเวกของป่า
และตัดสินใจที่จะอยู่จำพรรษาต่อ หลวงพ่อบุญธรรมจำพรรษาอยู่องค์เดียวเป็นระยะเวลา
3 พรรษา จนกระทั่งพรรษาที่ 4 จึงมีพระรูปอื่นมาจำพรรษาอยู่ด้วย สภาพวัดป่าสุคะโตในขณะนั้น
อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าไม้หลากหลายประเภท สัตว์ป่านานาพันธุ์ในเนื้อที่ 500 ไร่ ที่ชาวบ้าน
กันไว้ให้เป็นเขตวัด ต่อมาภัยที่ร้ายแรงที่สุดก็เข้ามาเยือนป่าไม้ในเขตวัดนั่นคือ การได้รับสัมปทาน
ทำป่า ไม้ของพ่อค้านายทุน ปรากฏว่าต้นไม้ทั้งขนาดใหญ่และเล็กถูกโค่นจนแทบไม่มีเหลือ สัตว์ป่าที่
เคยมีอยู่พากันล้มตายและหนีไปหมดสิ้น แม้ว่าหลวงพ่อบุญธรรมจะขอขมาขอโทษอย่างไรก็ตามก็ไม่มีผล
หลวงพ่ोजึงได้แต่เฝ้ามองและฟังเสียงต้นไม้ล้มคั่นแล้วคั่นเล่า

ครั้นต่อมาชาวบ้านหนองแก ซึ่งเป็นบ้านเกิดของหลวงปู่ได้ขึ้นมานิมนต์
หลวงปู่ให้ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดโพธิทอง แรก ๆ ทำปฏิเสธแต่หนัก ๆ เข้าทนคำร้องขอญาติโยม
ไม่ได้ ท่านจึงลงจากเขามาอยู่วัดโพธิทอง สภาพวัดโพธิทองระยะแรกที่หลวงปู่มาอยู่นั้นมีเนื้อที่
30 กว่าไร่ ซึ่งมีแต่ความทรุดโทรม พื้นดินเป็นดินแห้งแล้ง ต้นไม้ถูกโค่นล้มไปหมดเพราะชาวบ้าน
บุกรุกขยายพื้นที่เพื่อทำไร่ป่อ หลวงปู่เห็นสภาพพื้นที่เช่นนี้จึงเริ่มดำเนิรฟื้นฟูปลูกป่าทันที

เริ่มจากที่หลวงปู่เอาหญ้าจรจบหรือหญ้ามินิสต์ ซึ่งเป็นหญ้าขึ้นง่าย
โตเร็วและชาวบ้านรังเกียจปลูกก่อน ทั้งนี้เพื่อเรียกความชุ่มชื้นในดินให้กลับมาหลังจากหญ้าโตแล้ว
และพื้นดินมีความชุ่มชื้นเพียงพอ หลวงปู่พร้อมทั้งเสาะหาย่ามออกกลางทุ่งของชาวบ้านขุดเอา
ดินกล้าของต้นไม้พื้นเมืองหรือต้นไม้ป่าทุกชนิดมาปลูกแทรกลงในหญ้าจรจบ เหตุที่เอาต้นไม้พวกนี้
เนื่องจากว่ามีความแข็งแรงทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศได้ดีการปลูกต้นไม้ของหลวงปู่จะปลูกแบบ
เป็นแถวเป็นแนวตรงตัดกันอย่างเป็นระเบียบ การลงแรงปลูกต้นไม้ในระยะแรก ๆ มีชาวบ้าน
ไม่น้อยที่ไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่ได้ขัดขวาง เพียงแต่ไม่ช่วยเหลือเท่านั้น ชาวบ้านที่เอาวัวควายมา
ผูกกินหญ้าในวัดเริ่มเกรงใจหลวงปู่ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ดุด่าห้ามปรามแต่หลวงปู่ใช้วิธีขยายพื้นที่ปลูก
เรื่อย ๆ ไม่หยุดจนกระทั่งเต็มพื้นที่ชาวบ้านค่อย ๆ เอาวัวควายออกนอกเขตวัดในที่สุด ทั้งนี้

เพราะกลัวบาปถ้าวัวควายมากินต้นไม้ของหลวงพ่อ ทำปี่ให้หลังต้นไม้ของหลวงพ่อนับหมื่น ๆ ต้น ก็โตขึ้นเห็นผลทันตา หลังจากนั้นพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ก็หลังไหลเข้าสู่วัดโพธิ์ทองไม่ได้ขาด ทั้งจาก เกษตรอำเภอ และญาติโยมในกรุงเทพฯ หรือต่างถิ่นที่เข้าไปเยี่ยมเยียนหลวงพ่อและนาพันธุ์ไม้ คิดมือไปสำหรับชาวบ้านหนองแกหลวงพ่อปลูกฝังนิสัยการรักต้นไม้ให้ค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปอย่างไม่รู้ตัว โดยการจัดวิปัสสนากรรมฐาน แรก ๆ มีชาวบ้านจับกลุ่มมานั่งกรรมฐานตามโคนต้นไม้เพียงไม่กี่คน แต่ต่อ ๆ มาชาวบ้านพบกับความสงบสุขทางจิตใจมากขึ้น จากผลการวิปัสสนากรรมฐาน ชาวบ้านทยอยกันเข้าวัดมากขึ้นทุกขณะจนแทบจะครบทุกหลังคาเรือน อบรมมุขสิ่งเสพยาเสพติด เลื่อนหายไปจากหมู่บ้านหนองแก ชาวบ้านตระหนักในคุณค่าของป่าไม้ของวัด เด็ก ๆ พาพ่อแม่มาเล่นในวัดเพราะสภาพความร่มรื่นของป่าเป็นตัวชักจูง ชาวบ้านเริ่มปลูกต้นไม้ตามเขตบ้านและในท้องทุ่งพื้นที่ของตน พร้อมกันนั้นก็ช่วยหลวงพ่อบูกรักษาป่าในวัด โดยหลวงพ่อก็ต้องออกปากขอแรงแต่อย่างใด นอกจากนั้นหลวงพ่อยังหาสัตว์จำนวนสัตว์เลื้อยคลานหรือสัตว์อื่น ๆ มาปล่อยไว้และดูแลไม่ทำร้ายสัตว์เหล่านั้น ซึ่งชาวบ้านก็ร่วมมือกับหลวงพ่อด้วยเช่นกัน (สง่า ลือชาพัฒนพร, 2530)

3.2 หลวงพ่อพงษ์ศักดิ์ เดชธมฺโม : วัดผาลาด ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

หลวงพ่อพงษ์ศักดิ์ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ เรียนหนังสือจบชั้นประถมศึกษาแล้วออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา พออายุครบวชก็บวชออกธุดงค์ไปตามป่าเขาต่าง ๆ ทางภาคเหนือเชื่อมต่อกันหลายป่าหลายจังหวัด หลังจากธุดงค์ตามป่าภาคเหนือได้ระยะหนึ่งได้ไปปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพุทธทาสภิกขุที่สวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อีก 5 ปี ต่อมาจึงเดินทางกลับมาธุดงค์ทางภาคเหนืออีกครั้งหนึ่ง และเข้าจำพรรษาที่วัดผาลาดจนถึงปัจจุบัน

จากการเดินธุดงค์ตามป่าเขาหลายครั้งเป็นระยะเวลาติดต่อกันหลายปี ทำให้หลวงพ่อมองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เสื่อมลงของป่า อันเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ไปทุกขณะ ด้วยความรักป่าไม้ตระหนักในคุณค่าของป่า หลวงพ่อจึงดำเนิงานรักษาป่าไม้ทุกวิถีทาง เริ่มจากปี 2511 ท่านได้เดินธุดงค์เข้าไปในป่าบริเวณลำต๋ี่ป อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเคยเป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานมาก่อน และมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ แต่ครั้งเมื่อท่านธุดงค์กลับไปอีกครั้งหนึ่งในปี 2518 ก็พบว่าป่าแถบนี้ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างมากมาย ท่านจึงสร้างสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นเพื่อ

หยุดยั้งการทำลายป่าจากชาวบ้าน และขอร้องชาวบ้านไม่ให้ขึ้นมาทำไร่บนคอย โดยการนี้ท่านได้
สละเงินจำนวนหนึ่ง เป็นค่าจอบเสียมแลกกับการให้ชาวบ้านลงจากคอยไปทำมาหากินที่ราบแทน

อย่างไรก็ตามในช่วงปี 2519 - 2522 เป็นช่วงที่สถานการณ์บ้านเมือง
ประสบกับปัญหาวันวายไม่สงบ ท่านจึงได้กลับมาจากราชการที่วัดผาลาด ครั้นถึงปี 2526 ท่านกลับ
ไปที่ถ้ำคู่อีกครั้งหนึ่งพบว่าต้นไม้ใหญ่บริเวณหน้าถ้ำและป่ารอบ ๆ ถูกลักลอบตัดไปเกือบหมด
ท่านจึงนำผ้าเหลืองพร้อมดอกไม้ธูปเทียนไปผูกไว้ตามต้นไม้ที่เหลืออยู่ ก็สามารถทำให้การลักลอบ
ตัดไม้ลดลงได้

ในช่วงนั้นโครงการไทย - นอร์เวย์ เข้าไปสนับสนุนให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น
หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทน ทั้งนี้ทางเจ้าหน้าที่ทำการอพยพชาวเขาให้มาตั้งหลักแหล่งขยายพื้นที่
ทำกินในบริเวณป่าต้นน้ำแม่สอย ผลการกระทำดังนี้ทำให้เกิดการโค่นล้มป่าไม้เพื่อทำไร่เลื่อนลอย
จำนวนมาก ผลกระทบที่ติดตามก็คือ ลำห้วย 3 สายที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับทำเกษตรกรรมของชาว
บ้านในตำบลแม่สอย สบเตี้ยและคอยแก้วแห้งขอดลง หลวงพ่อจึงร่วมกับภักดีบ้านในเขต
ตำบลแม่สอยจัดอบรมชาวบ้าน ชี้ให้เห็นความสำคัญของป่าและการสูญเสียป่าไม้ที่มีผลต่อการไม่มี
น้ำพอเพียงทำเกษตรกรรม ชาวบ้านเกิดความสำนึกเข้าใจจึงพากันขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำบนภูเขา
ก็พบว่าถูกทำลายลงไปมากถึงร้อยละ 90 ของพื้นที่ หลวงพ่อและชาวบ้านส่งหนังสือร้องเรียน
ชี้แจงไปยังทางอำเภอหลายครั้งแต่ไม่มีผลคืบหน้า ชาวบ้านและหลวงพ่อก็รวมตัวกันตั้งเป็น
"ชมรมเหมืองผายอนุรักษ์ต้นน้ำแม่สอย" โดยหลวงพ่อกำหนดพื้นที่เป็นที่ปรึกษาของชมรมออกเรียไร
ขอบริจาคเงินจากผู้มีจิตศรัทธาได้จำนวนเงินหลายแสนบาท แล้วนำไปซื้อหลอดน้ำกั้นภูเขาที่
ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกเป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร พร้อมทั้งจัดเวรยามคอยสอดส่องดูแลไม่ให้
ใครเข้าไปบุกรุกอีก

จากเหตุการณ์นี้ ทำให้พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ถูกนิมนต์ไปสวดสวนในจังหวัด
หลายครั้ง และมีข่าวปรากฏออกมาว่า พระภิกษุรูปหนึ่งชักจูงชาวบ้านให้ขับไล่ชาวเขาจนกระทั่ง
ท่านได้ชื่อว่าเป็นพระตัวอุ้งอันดับหนึ่งของเชียงใหม่ หลังจากนั้นมีการตกลงระหว่างชาวบ้าน
กับทางราชการหลายครั้ง ผลสุดท้ายก็สามารถตกลงกันได้ โดยทางราชการยินยอมให้ชาวเขา
ย้ายออกจากพื้นที่ไป เมื่อชาวเขาเคลื่อนย้ายออกไปแล้ว หลวงพ่อเริ่มฟื้นฟูสภาพป่าพื้นที่

โดยได้รับความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดีจากกรมป่าไม้ และหน่วยงานทางราชการอื่น ๆ ที่เข้า
วัตถุประสงค์ของท่าน ทั้งนี้ด้วยการจัดหาสนับสนุนพันธุ์ไม้พันธุ์หายาก หลวงพ่อและชาวบ้านตั้ง
เป้าหมายว่าจะปลูกให้ได้ปีละ 500 ไร่ จากพื้นที่ที่ถูกทำลายไปประมาณ 2,500 ไร่ในบริเวณ
นั้น จนถึงปัจจุบันได้มีการปลูกไปแล้วหลายหมื่นต้น

ปัจจุบันหลวงพ่อพงษ์ศักดิ์ ได้ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ารับ
การอบรมธรรมะและศีลธรรมอันเกี่ยวกับป่าไม้โดยตรง ๓ สำนักปฏิบัติธรรมสำคัญ โดยท่านเอา
ปลายไม้ที่เกิดจากการลักลอบตัดไม้บริเวณใกล้เคียง ๆ สำนักสร้างศาลาปฏิบัติธรรมขึ้นและปรับปรุง
พื้นที่ให้เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม ซึ่งมีผู้สนใจเข้ารับการอบรมทุกปี ทั้งที่มาจากต่างจังหวัดและ
ในจังหวัดเชียงใหม่ ท่านให้ข้อคิดว่าการจะอบรมให้คนรักป่าต้องอบรมกันในพื้นที่ให้เห็นสภาพป่า
ที่แท้จริงจึงจะเกิดผล และท่านกล่าวว่าการศึกษาป่าของพระภิกษุก็คือ การรักษาศรัทธา (ประชิด
อาริยะ. 2532 : 7 - 8)

3.3 พระมหาจันทร์ คุณวุฒิ : วัดบึงพระ อำเภอไชยชัย จังหวัดนครราชสีมา

หมู่บ้านบึงพระและหมู่บ้านใกล้เคียงในอดีตผู้อาวุโสเล่าให้ฟังว่า อุคมสมบูรณ์
เต็มไปด้วยป่าไม้ต้นไม้ใหญ่และสัตว์เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านในบริเวณหมู่บ้านดังกล่าวอาศัยป่าไม้
ที่ทำประโยชน์เสมอมา ไม่ว่าจะเป็นอาหารที่ได้จากป่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัยและการตัดต้นไม้
เผาถ่าน ชาวบ้านรุ่นแล้วรุ่นเล่าต่างก็พึ่งพิงจากป่านี้โดยตลอด แต่อย่างไรก็ดีป่าไม้นั้นมีขีดจำกัด
และเสื่อมโทรมลงไปมากที่สุด ป่าไม้ถูกทำลายจากต้นไม้น้อยมาสู่ต้นเล็ก จนกระทั่งเหลือแต่ต้นไม้

พระมหาจันทร์ ซึ่งเป็นลูกบ้านบึงพระนี้เล็งเห็นหายนะของป่ามาตั้งแต่ปี
พ.ศ. 2518 ซึ่งเป็นปีแรกเมื่อท่านกลับสู่บ้านเกิด ภายหลังจากที่ท่านบวชปี พ.ศ. 2495 และไป
จำพรรษาอยู่ที่สวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีหลายพรรษา ท่านเริ่มทำการอนุรักษ์ป่า โดยขอร้อง
ให้ชาวบ้านเลิกตัดฟันต้นไม้ที่เหลืออยู่ และขอสงวนป่าบริเวณหลังวัดไว้ในเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่
ไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาตัดฟันต้นไม้ แต่ในแถบอื่นชาวบ้านยังคงตัดฟันเผาถ่านกันอยู่ตามปกติ พระมหา
จันทร์จำพรรษาที่วัดบึงพระได้ 4 พรรษา ก็มองเห็นว่าการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าไม้ไม่ได้ผล
ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความร่วมมือ กอปรกับท่านต้องการศึกษาความรู้ด้านภาษาบาลีเพิ่มเติม ท่านจึง
กลับไปบวชที่จำพรรษาอยู่ที่จังหวัดชุมพรอีก 7 พรรษา หลังจากนั้นปี พ.ศ. 2529 ท่านกลับมา
จำพรรษาอยู่วัดบึงพระตลอดจนถึงปัจจุบัน

กลับมาครั้งหลังปี 2529 นี้ พระมหาจันทรพบว่าป่าไม้ที่อยู่รอบหมู่บ้านเสื่อมโทรมลงมาก จนหมดสภาพเป็นป่ารกวันในเนื้อที่ 5 ไร่หลังวัดที่ท่านขอชาวบ้านไว้เท่านั้นที่ยังมีสภาพเป็นป่าใหญ่ ท่านจึงริบดาเนินการอนุรักษ์ป่าอีกครั้งหนึ่ง โดยการปรึกษากับกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าลาดขาว เพื่อขอเนื้อที่ป่าเสื่อมโทรมทั้งหมด 2,346 ไร่ ซึ่งกินเนื้อที่ครอบคลุมบ้านบึงพระหนองแปน ท่าลาดขาว ของตำบลท่าลาดขาวถึงตำบลดอน อาเภอบักธงชัย จากเนื้อที่ 2,346 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เป็นป่าที่จะต้องฟื้นฟูประมาณ 1,300 ไร่ ที่เหลือเป็นบึงสาธารณะ 1,000 กว่าไร่ การอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าเนื้อที่ 1,300 ไร่ ท่านเริ่มด้วยการขอร้องชาวบ้านในหมู่บ้านบึงพระไม่ให้เข้าไปตัดไม้เผาถ่าน และฆ่าสัตว์ รวมทั้งห้ามจุดไฟเผาเศษไม้ในพื้นที่นั้น ท่านอาศัยหลักการเพียงสองข้อนี้ เพราะท่านอธิบายว่าป่าสามารถคืนสภาพได้โดยไม่ต้องไปยุ่งกับมัน เมื่อไม่มีใครทำลายธรรมชาติจะจัดระบบได้เอง

ข้อห้ามทั้งสองข้อของท่านทำให้ชาวบ้านแตกออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งสนับสนุนเห็นด้วยร่วมมือกับท่านอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า แต่อีกกลุ่มหนึ่งไม่พอใจเพราะขาดรายได้จากการเผาถ่านและอาหารจากสัตว์ป่า ท่านเล่าให้ฟังว่าแรก ๆ มีคนเคยยิงปืนขู่คุกคามท่าน แต่เมื่อท่านตามไปยังเสียงปืนก็ไม่พบตัวคนยิง แต่อย่างไรก็ตามระยะหลัง ๆ นี้แม้ว่าชาวบ้านกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยจะมีอยู่ก็ตามแต่ก็ไม่ได้เข้ามาขัดขวางอย่างเด่นชัด เพียงแต่วางตัวอยู่ตามปกติเท่านั้น ผลปรากฏว่าต่อ ไม้ที่เหลืออยู่เมื่อไม่มีใครเข้าไปรบกวนก็เริ่มแตกหน่อขยายตัวสูงขึ้นแต่ละปี จนกระทั่งปัจจุบันนี้ป่าดังกล่าวคืนสภาพเป็นป่าสูงระดับสี่ระยะ สัตว์ป่าทั้งแย้ กระรอก คูน พังพอนวังให้ เห็นตัดหน้าตามทางเดินเสมอ เมื่อมีผู้เข้าไปเยี่ยมเยียนและท่านพาชมป่านี้ นอกจากพระมหาจันทรจะอนุรักษ์ป่าโดยให้ป่าคืนสภาพเองแล้วท่านยังได้สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้กลางป่า สร้างศาลาปฏิบัติธรรม เพื่อประกาศเป็นเครื่องหมายให้ชาวบ้านรู้ว่า พื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตอภัยทานหรือเขตพุทธาวาส ซึ่งก็ปรากฏว่าได้ผลชาวบ้านไม่กล้าเข้ามาทำลายป่าไม้และสัตว์ป่าอีกต่อไป

กิจกรรมการฟื้นฟูป่าอีกกรณีหนึ่งก็คือ ท่านจัดตั้งกลุ่มชาวบ้านดูแลป่าขึ้น โดยให้มีหน้าที่ระวังป้องกันไฟป่าและเพาะกล้าไม้พันธุ์ต่าง ๆ อาทิ ชี้เหล็ก มะขาม ทุเรียน มะม่วง สะเดา ฯลฯ ทั้งนี้กล้าไม้เหล่านี้ท่านนำไปปลูกในพื้นที่ที่ไม่มีต้นไม้ป่าเหลืออยู่เลย เพราะพันธุ์ไม้ดังกล่าวจะเป็นไม้โตเร็วและทนทานต่อความแห้งแล้งได้ดี

แม้ว่าปัจจุบันป่าไม้คืนสภาพเดิมบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่เหมือนเดิม พระมหาจันทร์กล่าวว่า เท่าที่ทำได้นี้เป็นเพียงแค่ 50 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ท่านยังต้องดำเนินงานอนุรักษ์ป่า สร้างป่าต่อไป หากใครไปเยี่ยมเยียนท่านก็จะพบกับความตั้งใจแน่วแน่เด็ดเดี่ยวทั้งจากคำพูดและอาการปฏิกิริยาของท่านเสมอว่า ท่านมุ่งมั่นจะรักษาสภาพป่าให้กลับคืนสำหรับหมู่บ้านให้จงได้ ท่านให้ข้อคิดว่า การทำป่าให้เป็นทะเลทรายทำได้ง่าย แต่ถ้าทำทะเลทรายเป็นป่านั้นเป็นเรื่องของคนขยันจึงจะทำได้ (รัตนะ บัวสนธ์ และจิรศักดิ์ สีหรัตน์. 2533 : สัมภาษณ์)

จากกรณีตัวอย่างงานวิจัยของภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายพื้นที่ ซึ่งนำเสนอผ่านมาจะพบว่าบุคคลที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะบางประการร่วมกันได้แก่

ก. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีพื้นฐานจากคำสอนความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา และคำสอนที่เป็นจารีตยึดถือสืบเนื่องกันมา เช่น กรณีภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานนอกจากจะมีพื้นฐานพุทธศาสนาแล้วส่วนหนึ่งยังได้จากฮั้ดคองต่าง ๆ เช่นกัน สำหรับกรณีภูมิปัญญาพระสงฆ์เกี่ยวกับการรักษาป่าก็เป็นการนำหลักธรรมในพุทธศาสนามาตีความประยุกต์ใช้รักษาป่า เป็นต้น

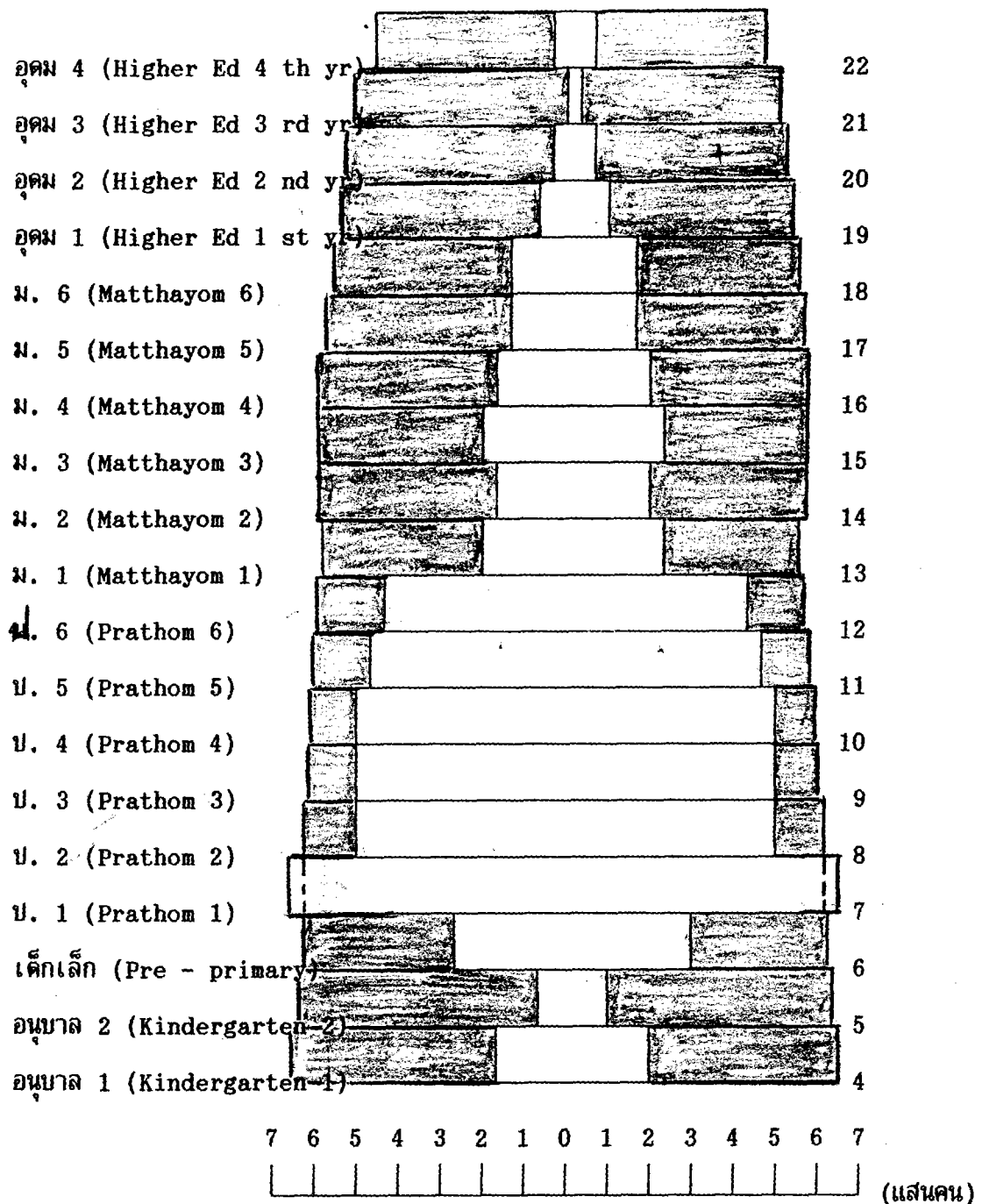
ข. ผู้ที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นจะมีลักษณะการเป็นผู้นำทางความคิด โดยอาศัยบารมี คุณความดีที่สั่งสมมาเป็นเครื่องนำ บารมี คุณความดีดังกล่าวก็ได้จากการประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมฮั้ดคองนั่นเอง

ค. การเกิดภูมิปัญญาจากปราชญ์ท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะผ่านประสบการณ์ชีวิตที่ล้มเหลวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งพึ่งพาระบบผลิตและปัจจัยการผลิตจากภายนอกส่งผลให้ผู้ผลิตสูญเสียที่ดินและมีหนี้สินจากการประกอบอาชีพตามแนวทางดังกล่าว

ง. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะการมองโลก และสิ่งแวดล้อมเป็นระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่งผลกระทบต่อกัน ดังจะเห็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นการกระทำเกษตรแบบผสมผสาน ไม่มุ่งปลูกพืชหรือสัตว์เลี้ยงเฉพาะประเภทใดประเภทหนึ่งเพียงประการเดียวและการทำเกษตรกรรมที่กล่าวม่งให้เกิดการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลัก สำหรับภูมิปัญญาในด้านการรักษาป่า แนวคิดเกี่ยวกับคำว่า "ป่า" จะหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของพืชหลายชนิดที่มีลักษณะต่างกั้แต่ก็เกื้อหนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันรวมทั้งการเข้าอยู่อาศัยของสัตว์ป่า ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น สมุนไพร เป็นต้น (Ekavidya Nathalang. 1990 : 22 - 25)

สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาและงานวิจัย

นับจากการมีโรงเรียนประถมศึกษาโรงเรียนสำหรับบุตรหลานประชาชนทั่วไปซึ่งตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน การประถมศึกษาของไทยมีพัฒนาการขึ้นตามลำดับทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ในด้านปริมาณนั้นก็จะพบว่าจำนวนโรงเรียนขยายตัวจัดสร้างขึ้นแทบจะเรียกได้ว่าทั่วทุกตำบลหมู่บ้าน จำนวนนักเรียนเข้าสู่ระบบโรงเรียนประถมศึกษาอย่างทั่วถึง ซึ่งจะมียกเว้นเฉพาะกรณีจำเป็นเท่านั้น ดังจะเห็นจากสถิติการศึกษาปี พ.ศ. 2530 ที่จัดทำโดยกองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ แสดงจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 7,100,226 คน จากประชากรในวัยเรียน 7,499,131 คน คิดเป็นร้อยละ 94.68 ที่เข้าเรียนและหากเปรียบเทียบกับประชากรในวัยเรียนในระดับอื่น ๆ ก็พบว่านักเรียนประถมศึกษามีจำนวนมากที่สุดดังภาพปริมิตการศึกษา

(Unit 100,000 person)

☐ จำนวนนักเรียน
 Student enrolled

☐ จำนวนประชากร
 Population

ภาพประกอบ 1 ปิรามิดการศึกษา ปีการศึกษา 2530

ภาพปริมาตรนี้สะท้อนให้เห็นนัยสำคัญสองประการ กล่าวคือ พัฒนาการในด้านคุณภาพ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาประถมศึกษาที่ทำให้คนรู้หนังสือมีมากขึ้น หากเราถือว่าการเรียนจบ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นตัวชี้คุณภาพการจัดการศึกษา เพื่อให้รู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ ในขณะที่ ปริมาตรนี้ก็แสดงนัยสำคัญประการที่สองนั่นคือ มีจำนวนผู้เรียนถูกออกจากระบบการศึกษา แบบได้บันไดการการศึกษาของผู้ชนะให้เป็นผู้พ่ายแพ้อยู่มีใช้น้อย เช่นเดียวกัน

สำหรับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษานั้น จะดำเนินการตามหลักสูตร ที่กรมวิชาการกำหนดพัฒนาขึ้นจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งหลักสูตรประถมศึกษาได้มีการพัฒนา ปรับปรุงตลอดมาเป็นระยะ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัย โดยที่ ปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา จะเป็นไปตามหลักสูตรประถมศึกษาปี พุทธศักราช 2521 ซึ่งก็ได้มีงานวิจัยเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้หลายแง่มุมทั้งที่เป็นงานวิจัย ส่วนบุคคลและงานวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ

1. งานวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน

เมื่อปี 2522 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) ร่วมกับ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย เริ่มดำเนินโครงการวิจัยและประเมินผล ประสิทธิภาพของการประถมศึกษา เพื่อหาองค์กำหนดประสิทธิภาพของการประถมศึกษา ทั้งนี้ โดยทำการวิจัยเกี่ยวกับการประถมศึกษาหลายด้าน ได้แก่ โอกาสเข้าศึกษา กลไกการจัดการ ประถมศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน กรณีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน งานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลสัมฤทธิ์ทาง การเรียนด้านวิชาการ (Cognitive Achievement) ซึ่งพิจารณาจากคะแนนที่ได้จากแบบ ทดสอบวิชาภาษาไทยและคณิตศาสตร์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ไม่ใช่วิชาการ (Non - Cognitive Achievement) พิจารณาจากคะแนนแบบทดสอบลักษณะนิสัย การใช้เวลาว่าง การหาความรู้ด้วยตนเองและอื่น ๆ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ทั่วประเทศ ผลการวิจัยพบว่า ค่าเฉลี่ยของผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการเป็นร้อยละ 50.05 ผลสัมฤทธิ์ที่ไม่ใช่ทาง วิชาการเป็นร้อยละ 71.76 นอกจากนั้นยังพบว่า นักเรียนที่เรียนอยู่ในเขตอำเภอเมืองมีผล

สัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้ง 2 ประเภทสูงกว่านักเรียนที่เรียนอยู่ในเขตอำเภออื่น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2526)

ต่อมาปี 2523 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ก็ได้ทำการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา โดยทำการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เขตการศึกษา 10 ผลการวิจัยพบว่าค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในวิชาเลขคณิตและวิชาภาษาไทยมีค่า 51% และ 52% ตามลำดับ ครั้นถึงปี 2524 หน่วยงานเดียวกันนี้จัดทำโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษา รายงานสรุปผลการทดสอบความสามารถพื้นฐานของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั่วประเทศ ผลการวิจัยก็พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในวิชาภาษาไทยและเลขคณิตมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 52 เท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2523, 2524)

นอกจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว สำนักทดสอบทางการศึกษา กรมวิชาการ ยังได้ทำการวิจัยตรวจสอบคุณภาพการศึกษาในวิชาคณิตศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทั่วประเทศในปี 2526 และปี 2528 สำนักทดสอบทางการศึกษาก็ทำการวิจัยตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อีกครั้งหนึ่ง โดยตรวจสอบพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในทุกกลุ่มวิชาตามหลักสูตร ผลการวิจัยก็พบว่า ค่าเฉลี่ยร้อยละผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกันออกไปตามกลุ่มวิชาต่าง ๆ (สำนักทดสอบทางการศึกษา กรมวิชาการ. 2526, 2528) ในขณะเดียวกันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สพช.) เองก็ได้ทำการประเมินความก้าวหน้าคุณภาพนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระดับประเทศตั้งแต่ปี 2527 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงรายงานความก้าวหน้าในปัจจุบัน (2530) ทั้งนี้โดยทำการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในทุกกลุ่มวิชาตามหลักสูตรทั้งด้านความรู้ (Cognitive) ความรู้สึก (Affective) และทักษะปฏิบัติ (Psychomotor or Performance) ซึ่งผลการประเมินความก้าวหน้าคุณภาพนักเรียนทั้งที่เป็นที่น่าพอใจและยังไม่น่าพอใจ โดยที่กลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สสน.) และการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) มีคุณภาพอยู่ในระดับที่น่าพอใจ ส่วนกลุ่มวิชาทักษะ (ภาษาไทย คณิตศาสตร์) และกลุ่มวิชา

สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สพข.) ยังมีคุณภาพไม่น่าพอใจ (สำนักงานคณะกรรมการการ
 ประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527, 2528, 2529, 2530) ซึ่งผลการประเมินนี้สอดคล้องกันกับ
 ผลการวิจัยสังเคราะห์กระบวนการหลักสูตร หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ที่กรม
 วิชาการ (2532) ทำการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการหลักสูตรเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน
 สำหรับการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา ปี 2534 กล่าวคือ การสังเคราะห์งานวิจัยพบว่า
 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในด้านความรู้และทักษะพื้นฐานของนักเรียนประถมศึกษายังไม่เป็นที่น่า
 พอใจ นักเรียนยังไม่มีความสามารถในการอ่าน เขียน พูด และคำนวณ ไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับ
 สิ่งแวดล้อม สุขศึกษาและการอาชีพ รวมทั้งไม่มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ และแก้ปัญหา
 อย่างมีเหตุผลแต่นักเรียนแสดงออกถึงการมีค่านิยมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะการ
 มีวินัยการทำงานเป็นกลุ่ม การรักษาวินัยธรรมไทย เหล่านี้เป็นต้น

2. งานวิจัยเกี่ยวกับการสอนและการยอมรับของครูที่มีต่อหลักสูตร

กระจ่าย คงแสง (2529 : 111 - 121) ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อ

พฤติกรรมการสอนของครู ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ผลการวิจัยสรุปว่า
 พฤติกรรมการสอนของครูยังไม่สอดคล้องกับหลักสูตร กล่าวคือ ครูประถมศึกษาร้อยละ 64 ทำ
 การสอนแบบ "ยึดตัวครูเป็นศูนย์กลาง" ซึ่งผลงานวิจัยนี้สนับสนุนงานวิจัยของวัลภา ถนอมวงษ์
 (2528 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ชั้น
 พื้นฐานในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชั้นประถมศึกษา 5 จังหวัดตราด และได้
 ผลสรุปการสอนของครูในกลุ่มศึกษากล่าวว่า ครูขาดความรู้ความเข้าใจ และความสามารถใน
 การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ ยิ่งไปกว่านั้นแผนการสอนใน
 กลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตก็มีได้บ่งรายละเอียดในการจัดกิจกรรมไว้ ครั้นกลับไป
 พิจารณาผลงานวิจัยในระยะแรก ๆ เกี่ยวกับการสอนของครูตามหลักสูตรปีพุทธศักราช 2521
 อันได้แก่งานวิจัยของสันศักดิ์ อินทริกานนท์ (2523 : บทคัดย่อ) และงานวิจัยของสมจินตนา
 วงศ์แสง (2524 : 85 - 86) ต่างก็ได้ผลสรุปเป็นไปในทางเองเดียวกัน นั่นคือ งานวิจัยของ
 สันศักดิ์ อินทริกานนท์ พบว่าครูประถมศึกษาที่สอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ขาดความรู้

ความเข้าใจด้านความคิดรวบยอด หลักการ จุดประสงค์การเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการเรียน การสอน ในกลุ่มศึกษากล่าว อันเป็นเช่นเดียวกับงานวิจัยของสมจินตนา วงศ์แสง ที่พบว่าครู ประถมศึกษา มีปัญหาในการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเพราะ ไม่มีความเข้าใจความคิด รวบยอด หลักการที่กำหนดไว้ไม่ชัดเจนไม่เหมาะสมกับท้องถิ่น อย่างไรก็ตามก็ตีภาพสรุปเกี่ยวกับ การสอนของครูประถมศึกษาที่เด่นชัดคงจะเป็นไปตามผลการสังเคราะห์งานวิจัยของกรมวิชาการ (2532 : 276 - 277) ที่อภิปรายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนส่วนมากยังเน้นเนื้อหา มากกว่ากระบวนการและครูเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะครูผู้สอน ระดับประถมศึกษาเกือบทุกคนต้องทำหน้าที่เป็นครูประจำชั้น และต้องสอนหมดทุกวิชา แม้ในวิชาที่ ไม่ถนัด จึงทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปตามที่หลักสูตรต้องการได้ นอกจากนี้การประเมินคุณภาพของการประถมศึกษา ที่อาศัยการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของ นักเรียนเป็นหลัก อาจเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้ครูไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอน กล่าวคือ ครูยังสอนโดยมุ่งเน้นเนื้อหาการท่องจำเป็นส่วนใหญ่ สำหรับการยอมรับของครูประถมศึกษาที่มีต่อ หลักสูตรนั้น วันทนี ชูศิลป์ (2525 : 27 - 29) ทำการศึกษาทัศนคติของครูในจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดสุโขทัย ก็พบว่าครูประถมศึกษาทั้งสองจังหวัดมีทัศนคติค่อนข้างดีต่อหลักสูตรแทบทุกด้าน ยกเว้นด้านเตรียมการสอน ด้านประเมินผลการเรียนที่ครูมีทัศนคติอยู่ในเกณฑ์ปานกลางและค่อนข้างต่ำ ซึ่งผลการสังเคราะห์งานวิจัยของกรมวิชาการ (2525 : 244) ก็สนับสนุนว่า ครูมี ทัศนคติที่ดีต่อหลักสูตรและการเรียนการสอนตามหลักสูตร เช่นกัน

3. งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร

ในปีแรกที่มีการใช้หลักสูตร สุกัลยา นาคะพงษ์ (2521 : 28 - 29) ทำการ ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่รับรู้เรื่องการปรับปรุงหลักสูตร จากการพูดคุยกับเพื่อนครูและ จากการประชุมเป็นบางครั้ง ซึ่งก็ทำให้ผู้บริหารมีความเข้าใจหลักสูตรไม่แน่ชัดหรือไม่ค่อยเข้าใจ นัก ต่อมาในปี 2524 วีระ แก้วแหวน (2524 : 101) ทำการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษา หลังการใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2521 ในเขตการศึกษา 6 ผลการศึกษา

พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักสูตรประถมศึกษาน้อย ซึ่งข้อสรุปของการวิจัยนี้ก็ได้รับการสนับสนุนภายหลังจากงานวิจัยของ วินัย คงพ่วง (2530 : บทคัดย่อ) ปราโมทย์ ศรีสมบัติ (2530) และการสังเคราะห์งานวิจัยโดยกรมวิชาการ (2532 : 199) ที่พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร รวมทั้งไม่ศึกษาเอกสารหลักสูตร เช่นกัน แต่อย่างไรก็ดี มีผลงานวิจัยที่ให้ข้อสรุปขัดแย้งอยู่บ้าง เช่น งานวิจัยของ อรุณพร สร้อยสน (2530 : บทคัดย่อ) ซึ่งทำการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน และครูเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดมหาสารคาม ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนได้ปฏิบัติบทบาทหน้าที่การนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน ด้านหลักสูตรและการสอน รวมทั้งด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับมาก

4. งานวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครองและชุมชนที่มีต่อหลักสูตร

ปกติ ใจกว้าง (2526 : บทคัดย่อ) ศึกษาความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองเกี่ยวกับปัญหาด้านการศึกษาของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี พบว่าผู้ปกครองไม่เข้าใจวิธีการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา บ้านและโรงเรียนไม่ค่อยร่วมมือกันในการแก้ปัญหานักเรียนมีการติดต่oprะสานงานกันน้อย หลังจากนั้นต่อมา ปรีดีพร รอดแก้ว (2529 : บทคัดย่อ) ก็ทำการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครศรีธรรมราช ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งก็พบว่าปัญหาการปฏิบัติงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ ความยากจน ความไม่ทั่วถึงและไม่จริงจังของการส่งเสริมและการพัฒนาอาชีพแก่ชุมชน ชุมชนยังมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ไม่เข้าใจหลักสูตร ความเข้าใจที่มีอยู่ไม่ตรงกับทางโรงเรียน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกันกับงานวิจัยของ วิเชียร อ่อนประเสริฐ (2529 : บทคัดย่อ) ที่ทำการศึกษาในปีเดียวกัน กล่าวคือ วิเชียร อ่อนประเสริฐ ทำการศึกษาปัญหาการบริหารงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา และผลการวิจัยพบว่าปัญหาที่เกิดจากชุมชน คือ ความยากจนของประชาชน ทำให้เข้าร่วมกิจกรรมกับโรงเรียน

ได้น้อย ประชาชนไม่ค่อยเข้าใจเป้าหมายและไม่เห็นความสำคัญของการประถมศึกษาเท่าที่ควร คณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนและผู้นำชุมชนยังไม่ค่อยเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีน้อยและในท้ายที่สุด กรมวิชาการ (2532 : 260 - 262) ก็ทำการสังเคราะห์สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครองที่มีต่อหลักสูตรไว้ตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ความคิดเห็นของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนและครู เกี่ยวกับบทบาทของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา ด้านให้คำปรึกษาแนะนำแก่โรงเรียนในการกำหนดแนวทางในการพัฒนา และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น บทบาทการแสวงหาความช่วยเหลือและความร่วมมือจากประชาชน และบทบาทด้านเสนอแนะและประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อให้โรงเรียนมีส่วนร่วมในการบริหารแก่ชุมชน พบว่ามีการคาดหวังให้คณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนปฏิบัติอยู่ในระดับมาก แต่ความเป็นจริงของการปฏิบัตินั้นปรากฏว่าคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนอยู่ในระดับต่ำ

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ที่สำคัญ ได้แก่ ความยากจนของชุมชนและผู้ปกครอง ชุมชนมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ไม่เข้าใจหลักสูตรใหม่และความเข้าใจที่มีอยู่ไม่ตรงกับทางโรงเรียน นอกจากนั้นในแง่ของตัวครูแล้วยังพบอีกว่า ครูยังมีปัญหาด้านค่าครองชีพและมักไม่อาศัยอยู่ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่

จากเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ในโรงเรียนประถมศึกษาเท่าที่ผู้วิจัยนำเสนอผ่านมา ทำให้เห็นภาพรวมของการจัดการเรียนการสอน โดยสรุปได้ว่าโรงเรียนประถมศึกษา จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมุ่งสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนตามเนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นสำคัญ พฤติกรรมการสอนของครูจึงเน้นหนักไปในทางถ่ายทอดเนื้อหาให้นักเรียนมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นด้วยนโยบายการประเมินผลสัมฤทธิ์ของหน่วยงานบังคับบัญชาระดับสูงขึ้นไปที่เป็นตัวกำหนด ผู้บริหารโรงเรียนยังไม่เข้าใจหลักสูตรดีพอ และชุมชนผู้ปกครองก็ไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนการสอนกับทางโรงเรียนแต่อย่างใด ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวนี้ยืนยันได้จากการสรุปของ เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ (2531 : 19 - 20) ที่ว่าหลักการ

จัดหลักสูตรให้ยืดหยุ่นสนองความต้องการของผู้เรียนตลอดจนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น งานวิจัยเกี่ยวกับประถมศึกษาพบว่าไม่มีการดำเนินงาน ประเด็นดังกล่าวนี้ทำให้สามารถแน่ใจได้ว่าการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาที่ผ่านมามีทั้งองค์ความรู้ท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เป็นเพราะข้อจำกัดของชุมชนผู้ปกครองประการหนึ่งกับภาระหน้าที่ประจำของครูและผู้บริหารโรงเรียนที่จะต้องปฏิบัติตามนโยบายจากหน่วยงานบังคับบัญชาอีกประการหนึ่งและอีกสาเหตุหนึ่งก็อาจเป็นเพราะข้อจำกัดในฐานะเศรษฐกิจ ที่อยู่อาศัยของครูและผู้บริหารด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ดีที่แท้จริงแล้ว ความคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและให้โรงเรียนเป็นฐานการพัฒนาชุมชนนั้นเคยมีความพยายามปฏิบัติมาในอดีตภายใต้ชื่อ โครงการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นโรงเรียนชุมชนซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2505 โดยกระทรวงศึกษาธิการทดลองดำเนินการในเขตการศึกษา 2 และเขตการศึกษา 10 จนกระทั่งดำเนินการจนถึงช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (.พ.ศ. 2520 - 2524) มีโรงเรียนชุมชนตามโครงการจำนวนทั้งสิ้น 1,392 โรงเรียน การดำเนินงานตามโครงการก็สิ้นสุดลง ไม่ปรากฏในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (แต่มีโครงการอื่นที่เกี่ยวข้องคือโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านเขตชนบทยากจน : กศ.พช. ซึ่งจะได้กล่าวถึงภายหลัง) แต่กระนั้นผลการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนชุมชนก็ได้มีรายงานการประเมินผลจากกองวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สพช : 2525) ไว้ว่า

(1) ในด้านการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษา เป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย โรงเรียนชุมชนจะช่วยให้ความรู้ด้านอาชีพแก่ประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด นอกจากนั้นก็ช่วยเหลือในด้านการรักษาส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นสำหรับการให้ความรู้ด้านวิชาการมีน้อย เนื่องจากห้องสมุดของโรงเรียนขาดแคลน สถานที่ บุคคล และหนังสือให้บริการ กอปรกับชาวบ้านในชุมชนเองก็ไม่สนใจแสวงหาความรู้อ่านหนังสืออีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นครูในโรงเรียนก็ยังไม่เข้าใจในหน้าที่และรูปแบบของโรงเรียนชุมชน

(2) ในด้านการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักว่าโรงเรียนกับชุมชนเป็นส่วนหนึ่งซึ่งกันและกัน โรงเรียนกับชุมชนจะรับทราบปัญหาและความต้องการของกัน

และกัน โดยอาศัยการพบปะสนทนาหรือผ่านตัวแทนคณะกรรมการโรงเรียนทั้งนี้ ทางโรงเรียน จะรับความช่วยเหลือจากชุมชนในรูปของการขอเงินบริจาคเพื่อกิจการโรงเรียนมากที่สุด

(3) สรุปรูปปัญหาที่พบจากการดำเนินโครงการโรงเรียนชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ขาดบุคลากรหรือครูที่จะให้ความรู้ด้านอาชีพแก่ชุมชน งบประมาณวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ผู้นำในท้องถิ่นไม่ร่วมมือและคณะกรรมการบริหารในโรงเรียนไม่เข้าใจหลักการโรงเรียนชุมชน รวมทั้งไม่ร่วมมืออย่างจริงจัง

ต่อมาในช่วงระยะแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 - 2529) จนถึงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) ซึ่งเป็นแผนฯ ปัจจุบัน กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ก็ได้ดำเนินโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.) ทั้งนี้ เพื่อสนองนโยบายของรัฐบาล สมัยนั้น ซึ่งมีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ในเขตชนบทยากจน เป็นการปฏิบัติงานในพื้นที่เป้าหมายหรือพื้นที่ยากจนของประเทศ โดยใช้ โรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคนในชนบทยากจนให้พึ่งตนเองได้ ปีละ 300 โรงเรียน ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2526 - 2529 มีจำนวนโรงเรียนในโครงการรวม 1,200 โรงเรียน และในปี 2533 ก็ขยายเป็น 1,500 โรงเรียน โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ 8 ประการได้แก่ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 2527ข : 24; สำนักงาน ปลัด กระทรวงศึกษาธิการ. 2533 : 22)

1. ปรับปรุงการเรียนการสอน ให้นักเรียนมีความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตได้
2. ส่งเสริมให้ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการสำรวจสภาพ ปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนที่โรงเรียนรับผิดชอบ
3. เพื่อพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ ความเข้าใจ ให้เกิดความตระหนักและยอมรับความจำเป็นในการพัฒนาชุมชน โดยการพึ่งตนเอง
4. ให้รู้จักคัดเลือกและพัฒนาผู้นำ ให้ได้ผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา

5. ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ในด้านอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
6. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นแหล่งข่าวสาร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน
7. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงาน ตลอดจนบริการด้านวิชาการและอาชีพ เพื่อพัฒนาชนบท
8. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษา ให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬานันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น

การดำเนินงานตามโครงการ กศ.พช. จะแบ่งเขตปฏิบัติงานออกเป็นศูนย์ดำเนินงาน ซึ่งในปีงบประมาณ 2526 - 2527 มีศูนย์ดำเนินงานทั้งสิ้นจำนวน 11 ศูนย์ พร้อมกันนั้น ภายหลังสิ้นปีงบประมาณในแต่ละปี ศูนย์ดำเนินงานทุกศูนย์ก็จะทำการประเมินผลการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ทั้ง 8 ข้อ นั้น ซึ่งก็พบว่า มีโรงเรียนที่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนครบตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ในปีงบประมาณ 2526 ร้อยละ 84 ปีงบประมาณ 2527 ร้อยละ 85 ปีงบประมาณ 2528 ร้อยละ 86 ปีงบประมาณ 2529 ร้อยละ 82 (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2529 : 23) นอกจากทางศูนย์จะทำการประเมินผลโครงการแล้ว ทาง สปช. ก็ยังได้ดำเนินการวิจัยและประเมินผลโครงการ กศ.พช. อย่างครอบคลุมอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ โดยความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดและอนุกรรมการโครงการ กศ.พช. การวิจัยประเมินผลโครงการ ในรูปแบบการประเมินชิป (CIPP) ผลการวิจัยปรากฏภาพรวมว่า หลังเริ่มดำเนินโครงการดีกว่าก่อนเริ่มโครงการ สภาพแวดล้อมโดยภาพรวมแต่ละด้านอยู่ในระดับดี เว้นแต่สภาพภูมิศาสตร์และสภาพเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง ด้านปัจจัยเบื้องต้น ด้านกระบวนการโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เว้นแต่ด้านกิจกรรมของโรงเรียนอยู่ในระดับดี ด้านผลผลิตโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เว้นแต่ด้านการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นแหล่งข่าวสาร และศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมนันทนาการอยู่ในระดับดี ผลการเปรียบเทียบระหว่างตัวแปรต่าง ๆ พบว่าแต่ละศูนย์มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน บางศูนย์เด่นชัดในบางด้านและค้อยในบางด้าน บางศูนย์ไม่มีลักษณะใด

ชี้ชัดว่าเด่นในด้านใด ผลการวิจัยดังกล่าวเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ซึ่งยืนยันว่าการดำเนินโครงการ กศ.พ. เป็นไปอย่างถูกต้องทางบรรลุผลสำเร็จ ช่วยพัฒนาชุมชนในเขตชนบทให้ประชาชนได้ พัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2530 : 13 - 14, 2529 : 10 - 25)

จากการดำเนินโครงการโรงเรียนชุมชนและโครงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พ.) ที่มีโรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์กลางดำเนินงานนั้นต่างก็มีผลงานวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จและล้มเหลวของโครงการ แต่กระนั้นก็ตามกล่าวได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อดึงเอาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับทั้งการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การช่วยพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีเรื่องใหม่แต่อย่างใด ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงดำเนินการภายใต้แนวคิดดังกล่าวนั่นเอง แต่ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะรับผลการจัดการเรียนการสอนในการวิจัยครั้งนี้ไว้เฉพาะนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นรายกรณีศึกษาซึ่งแตกต่างจากแนวคิดการจัดการโรงเรียนชุมชนและโรงเรียนในโครงการ กศ.พ. ที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายเป็นชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

การพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนและงานวิจัย

ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรียนการสอนในระดับใดก็ตาม ย่อมต้องดำเนินไปตามที่หลักสูตรระดับนั้นกำหนดไว้ ทั้งนี้ เพราะว่าหากเราพิจารณาถึงรากศัพท์ของคำว่า หลักสูตร ซึ่งแปลมาจากคำ "CURRICULUM" ในภาษาอังกฤษที่ได้มาจากคำ "currere" ในภาษาละตินก็จะต้องมีความหมายว่า "The course to run" ซึ่งแปลว่า เส้นทางที่จะต้องวิ่งไป จากรากศัพท์นี้ความหมายแฝงของหลักสูตรก็คือ "a racecourse of subject matter to be mastered" อันแปลว่า ลู่แข่งขันของเนื้อหาสาระที่จะต้องเรียนรู้ (ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล. 2529 : 3 - 4) ดังนั้น โดยนัยของคำดังกล่าว การจัดการเรียนการสอน จึงเป็นไปตามลู่หรือเส้นทางแข่งขันของเนื้อหาสาระที่จะต้องเรียนรู้นั่นเอง

สำหรับความหมายของหลักสูตรในปัจจุบันนี้ต่างก็มีความหมายไปต่าง ๆ นานา ตามผู้ให้คำจำกัดความว่า จะพิจารณาหลักสูตรในแง่มุมใด ฮูเอบเนอร์ (ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล. 2529 : 5 ; อ้างอิงมาจาก Huebner. 1976) พิจารณาถึงสาเหตุของปัญหานี้ว่าอยู่ที่ความกำกวมของนิยามกล่าวคือ หลักสูตรมีความหมายที่กำกวม ขาดความกะทัดรัดชัดเจนเมื่อพูดถึงหลักสูตรก็เปรียบได้กับคนตาบอดคลำช้าง เพราะแต่ละคนมองหลักสูตรไม่เหมือนกัน เช่น ถ้ามองหลักสูตรในลักษณะแคบ ก็จะทำให้ความหมายของหลักสูตรไปในทางอรรถาธิบายวิชาที่สอน ในทางตรงกันข้ามในลักษณะกว้าง หลักสูตรก็จะหมายถึงประสบการณ์ทุกชนิดของผู้เรียนทั้งในและนอกโรงเรียนที่ควบคุมโดยโรงเรียนแต่อย่างไรก็ดี สัจจ อูทรานันท์ (2530 : 70 - 76) ได้พยายามรวบรวมจัดหมวดหมู่ ความหมายของคำว่า หลักสูตร ที่นักศึกษา นักวิชาการให้ไว้ดังนี้

- หลักสูตร หมายถึง กระบวนการหรือรายการเนื้อหาวิชาที่จัดสอนในโรงเรียน
- หลักสูตร หมายถึง กลุ่มประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็กนักเรียน
- หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมการสอน
- หลักสูตร หมายถึง สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้เด็กได้รับ
- หลักสูตร หมายถึง สื่อกลางหรือวิถีทางที่จะนำเด็กไปสู่จุดหมายปลายทาง
- หลักสูตร หมายถึง ข้อผูกพันระหว่างนักเรียนกับครู และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

การเรียน

- หลักสูตร หมายถึง กระบวนการปะทะสังสรรค์ระหว่างนักเรียนกับครูและสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

- หลักสูตร หมายถึง แผนงานที่วางไว้ล่วงหน้า

ความหมายของหลักสูตรทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงความกำกวม ดังที่ ฮูเอบเนอร์ กล่าวไว้เป็นอย่างดีและความหมายดังกล่าวนี้ ก็ไม่อาจจะกล่าวว่าผิดหรือถูก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความหมายจะสื่อความกับผู้รับ ด้วยเหตุนี้ เพื่อความเข้าใจตรงกันในคำว่า หลักสูตรของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ความหมายของหลักสูตรในแง่ที่หมายถึง ขอบเขตข้อกำหนดเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ หรือเอกสารที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งในเอกสารนี้จะประกอบด้วย รายละเอียด 4 ส่วน ได้แก่ 1. จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน 2. เนื้อหาสาระ

3. กิจกรรมการเรียนการสอน 4. ข้อกำหนดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลการเรียน
(สังัด อุทรานันท์. 2528 : 5) และใช้ในแง่ที่หมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวลที่โรงเรียน
จัดให้นักเรียน

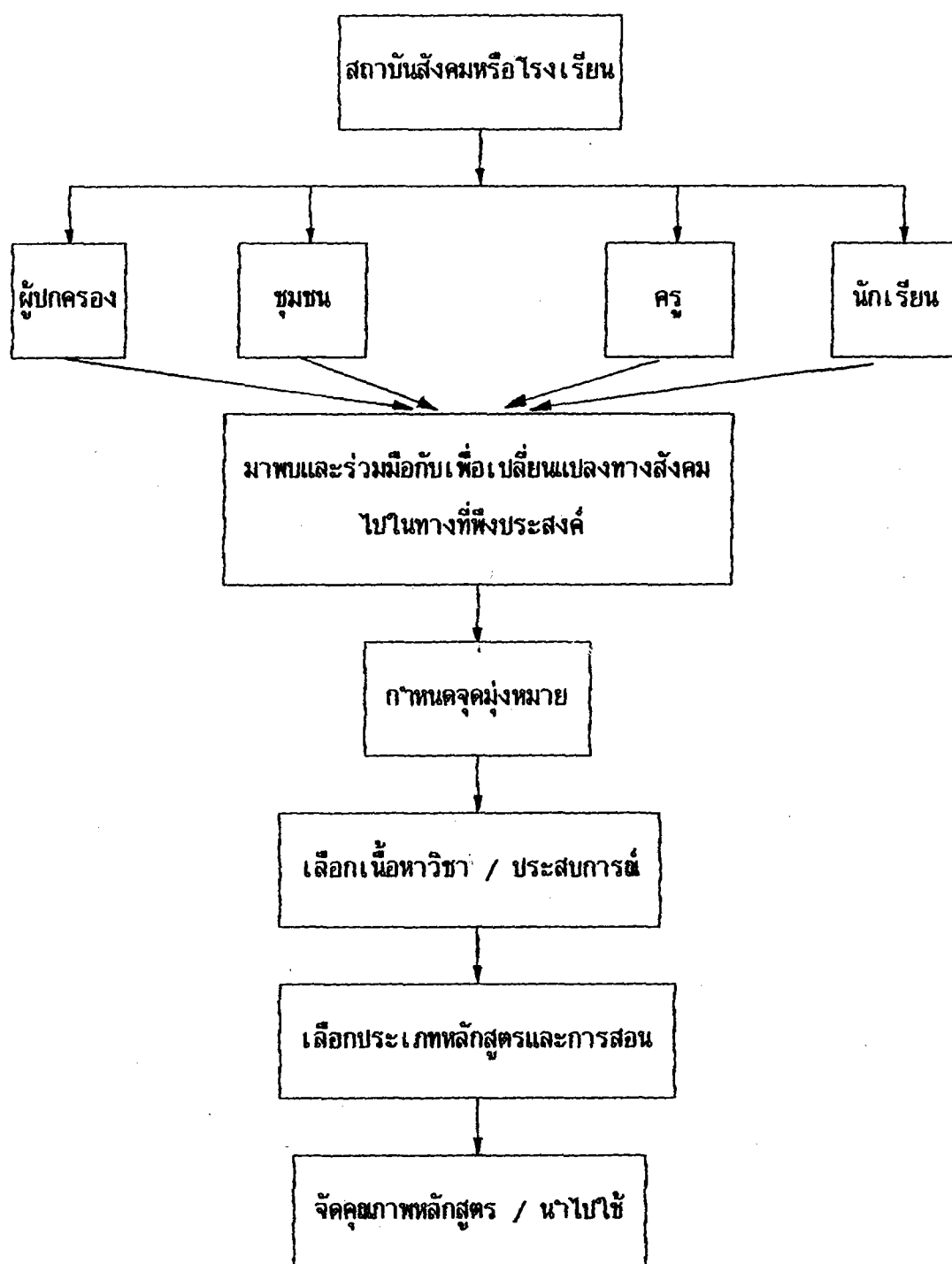
จากการวิเคราะห์รากศัพท์และความหมายของหลักสูตรที่ผู้วิจัยใช้ครั้งนี้ จะเห็นถึงความ
สัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือการจัดการเรียน
การสอน มีความสำคัญในฐานะที่จะทำให้หลักสูตรใด ๆ ก็ตามที่พัฒนาขึ้นสามารถบรรลุตาม
จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ หากหลักสูตรพัฒนาขึ้นสำเร็จเป็นเอกสาร แต่การจัดการเรียน
ไม่ได้เป็นไปตามที่หลักสูตรกำหนดไว้หลักสูตรนั้นก็ไม่มีคุณค่าอันใดเปล่าประโยชน์ที่จะทำการพัฒนา
หลักสูตร เพราะเหตุว่าการจัดการเรียนการสอนเป็นตัวชี้ที่สำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ว่าจะ
ประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ดังนั้นจึงมีคำกล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรและการจัด
การเรียนการสอนจะแยกออกจากกันไม่ได้ ถ้ามีแต่การพัฒนาหลักสูตร แต่ไม่พัฒนาการเรียน
การสอน การพัฒนาหลักสูตรจะบรรลุผลไม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้ คำว่า หลักสูตรและการจัดการ
เรียนการสอน (Curriculum and Instruction) จึงแยกออกจากกันไม่ได้เป็นองค์ประกอบ
ซึ่งกันและกันเหมือนเหรียญบาทต้องมีด้านหัวด้านก้อยกระนั้น (วิชัย วงษ์ใหญ่. 2525 : 4)

ในด้านการพัฒนาหลักสูตรนั้นมีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรอยู่หลายแนวคิดแต่ละ
แนวคิดมีความแตกต่างกันออกไปตามรายละเอียดมากน้อย หรือความซับซ้อนที่ใช้อธิบายการพัฒนา
หลักสูตร ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอเพียงบางแนวคิดโดยที่แนวคิดดังกล่าวนี้ผู้วิจัยใช้เป็นฐาน
เบื้องหลังสำหรับการวิจัยครั้งนี้

1. แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิธ สแตนเลย์ และชอร์

สมิธ (Smith. B.O.) สแตนเลย์ (W.O.Stanley) และชอร์ (J.H.Shores)
เสนอแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรโดยใช้การศึกษาสังคมเป็นพื้นฐาน (Socialize Approach)
ทั้งนี้ สมิธและคณะมีความเห็นว่าโรงเรียนทั้งโรงเรียนเป็นสังคมหนึ่ง ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตร
จึงมุ่งเน้นการศึกษาสังคมทางด้านทักษะ ค่านิยม รูปแบบของสังคม และสภาพปัญหาความต้องการ
ของสังคม เพื่อที่พยายามนำมาหล่อหลอมและส่งผลกระทบต่อโรงเรียนในรูปแบบที่เป็นปัญหาของ

สังคมและโรงเรียนพยายามจัดการศึกษาเพื่อมุ่งฝึกคนให้เข้าใจสังคมและการแก้ไขปัญหาสังคม
 สิ่งดังกล่าวนี้ก็จะเป็จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนั่นเอง หลังจากนั้นก็จะเป็นการเลือก
 เนื้อหาวิชาหรือประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย การเลือกประเภทของหลักสูตร
 และการสอนที่จะนำมาใช้เหมาะสมกับสภาพสังคม การจัดคุณภาพของหลักสูตรและการนำหลักสูตร
 ไปใช้ แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิธ และคนอื่น ๆ แสดงความสัมพันธ์ได้ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิต และคนอื่น ๆ (ดัดแปลงจาก
วิชัย วงษ์ใหญ่. 2525 : 29 -32)

2. แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจรของ วิชัย วงษ์ใหญ่

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2532) เสนอแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร ซึ่งประกอบด้วยระบบที่สัมพันธ์กัน 3 ระบบ คือ ระบบการร่างหลักสูตร ระบบการนำหลักสูตรไปใช้ และระบบการประเมินหลักสูตร แต่ละระบบประกอบด้วยขั้นตอนย่อยต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ระบบร่างหลักสูตร การร่างหลักสูตรมีอยู่ 4 ขั้นตอน ได้แก่

2.1.1 สิ่งกำหนดหลักสูตร คือการเตรียมการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้สำหรับการพัฒนาหลักสูตร อาจเริ่มจากการทำการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงหลาย ๆ อย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อม เช่น ต้องการทราบสภาพความต้องการของสังคมในด้านการศึกษา ต้องการทราบสภาพการศึกษาในปัจจุบัน แนวโน้มของสังคมและความต้องการทางการศึกษาในอนาคต การศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการกำหนดหลักสูตรประกอบไปด้วยสิ่งกำหนดทางวิชาการ สิ่งกำหนดทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ สิ่งกำหนดทางการเมือง

2.1.2 รูปแบบหลักสูตร หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากสิ่งกำหนดหลักสูตร แล้วก็เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับรูปแบบหลักสูตร เช่น หลักสูตรแบบรายวิชา หลักสูตรแบบบูรณาการ หรือหลักสูตรแบบแกนวิชา เป็นต้น รูปแบบหลักสูตรจะประกอบด้วยโครงสร้างและองค์ประกอบหลักสูตร ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นภาพรวมและมาตรฐานการศึกษาของแต่ละหลักสูตร

2.1.3 การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร เมื่อร่างหลักสูตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก่อนจะนำหลักสูตรไปใช้จะต้องตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขบางส่วนนำไปใช้จริง การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร อาจจะใช้วิธีการประชุมสัมมนาหรือให้ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีประสบการณ์ช่วยพิจารณา การทดลองใช้หลักสูตรแบบนำร่อง เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของหลักสูตร

2.1.4 การปรับแก้หลักสูตรก่อนนำไปใช้ การปรับปรุงหลักสูตรต้องอาศัยการจัดทำข้อมูลที่ชัดเจน อันจะเป็นการทำให้การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร เป็นไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ

2.2 ระบบการใช้หลักสูตร การใช้หลักสูตรมีอยู่ 3 ขั้นตอน ได้แก่

2.2.1 การขออนุมัติหลักสูตร เป็นการนำหลักสูตรที่ผ่านการปรับแก้แล้ว เสนอหน่วยงานบังคับบัญชาเพื่อให้ความเห็นชอบสั่งการ

2.2.2 การวางแผนการใช้หลักสูตร เป็นขั้นตอนเตรียมการใช้หลักสูตร ซึ่งจะต้องคำนึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

2.2.2.1 การประชาสัมพันธ์หลักสูตร

2.2.2.2 การเตรียมงบประมาณ

2.2.2.3 การเตรียมความพร้อมของบุคลากร

2.2.2.4 วัสดุหลักสูตร

2.2.2.5 บริการสนับสนุนและอาคารสถานที่

2.2.2.6 ระบบบริหารของสถาบันการศึกษา

2.2.2.7 การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับผู้สอน

2.2.2.8 การประเมินผลและติดตามการใช้หลักสูตร

2.2.3 ค่าเงินการใช้หลักสูตรหรือบริหารหลักสูตร ขั้นตอนนี้นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ที่ว่าเป็นศาสตร์นั้นหมายถึง การวางแผนการใช้ อย่างมีระบบและใช้เทคโนโลยีทางการศึกษามาช่วยเสริม ส่วนที่ว่าเป็นศิลป์นั้นหมายถึง ผู้ใช้ ในที่นี้รวมทั้งผู้บริหารและผู้สอน จะมีบทบาทมากในการที่จะทำให้หลักสูตรบรรลุความสำเร็จ มากน้อยเพียงใด ดังที่กล่าวว่า หลักสูตรแม้จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร ถ้าผู้สอนไม่สนใจ ไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนการสอน หลักสูตรใหม่นั้นก็ไม่มี ความหมายและไม่ได้ผลตามที่ หลักสูตรคาดหวัง

2.3 ระบบการประเมินหลักสูตร เป็นระบบสุดท้ายของการพัฒนาหลักสูตร การประเมินหลักสูตรหรือกระบวนการเปรียบเทียบระหว่างผลการใช้หลักสูตรที่วัดได้กับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การประเมินหลักสูตรมีขั้นตอนและกระบวนการดังนี้

2.3.1 วางแผนประเมินหลักสูตร เป็นการพิจารณาว่าจะประเมิน หลักสูตรในส่วนใดบ้าง เช่น ประเมินเอกสารหลักสูตร ประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของ

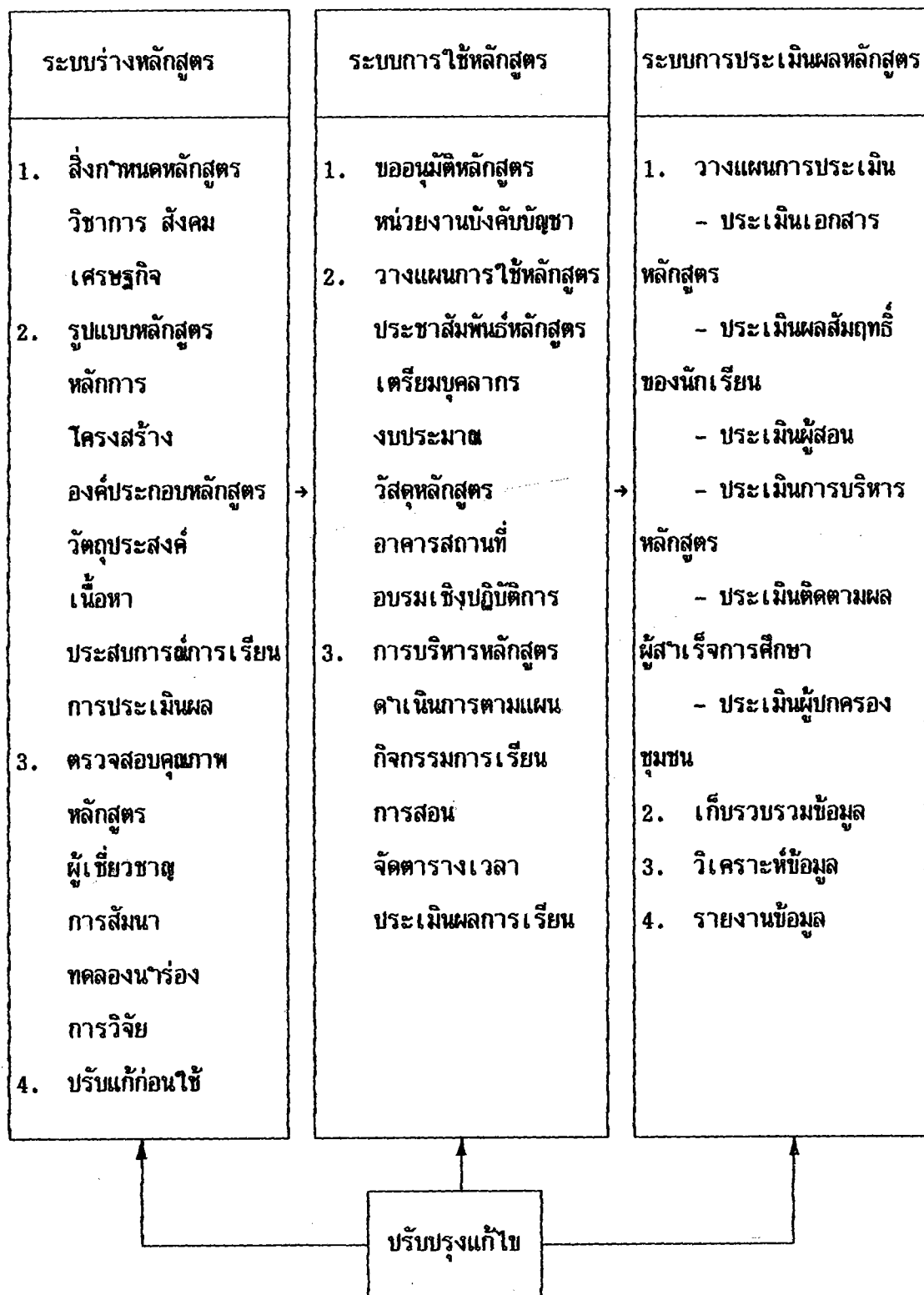
นักเรียน ประเมินการสอนของผู้สอน ประเมินการบริหารหลักสูตรของผู้บริหาร ประเมินติดตามผลสำเร็จการศึกษา และประเมินการยอมรับหลักสูตรจากผู้ปกครองหรือชุมชนเหล่านี้เป็นต้น

2.3.2 การเก็บข้อมูล ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ โดยใช้เครื่องมือและวิธีการที่เหมาะสมกับลักษณะข้อมูลจากแหล่งนั้น

2.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล คือ การจัดกระทำกับข้อมูลที่รวบรวมมาได้ จัดเป็นหมวดหมู่วิเคราะห์ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับข้อมูลนั้น

2.3.4 การรายงานข้อมูล เป็นการนำเสนอข้อมูลผ่านการวิเคราะห์แล้ว โดยใช้การตีความ อธิบาย ลงสรุปเกี่ยวกับข้อมูลนั้น เพื่อนำข้อค้นพบจากรายงานข้อมูลไปปรับปรุงแก้ไขในส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรต่อไป

แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร แสดงเป็นแผนภูมิสรุปได้ดังภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจรของ วิชัย วงษ์ใหญ่

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

หลักสูตรประถมศึกษาปีที่พุทธศักราช 2521 ที่ใช้เป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันนี้ ได้เริ่มดำเนินการพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 และประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2521 การพัฒนาหลักสูตรมีขั้นตอนวิธีการดำเนินงานดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน

กระทรวงศึกษาธิการ ออกคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตร (ก.บ.ส.) ใน พ.ศ. 2513 เพื่อปรับปรุงหลักสูตรต่ำกว่าระดับปริญญาตรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 แต่งตั้งคณะกรรมการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาปีที่พุทธศักราช 2503 เพื่อศึกษาข้อดี - ข้อจำกัด ข้อควรแก้ไข รวมทั้งศึกษารายงานการวิจัยของสถาบันต่าง ๆ รวบรวมข้อคิดเห็นจากการประชุมสัมมนาและจากเอกสารต่าง ๆ ประมวลเป็น "รายงานวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา 2503" เสนอต่อคณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดจุดหมาย หลักการ และโครงสร้าง

หลังจาก ก.บ.ส. ศึกษารายงานวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา 2503 แล้วจึงแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาจุดหมาย หลักการ โครงสร้างของหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 3 ยกร่างเนื้อหาของหลักสูตร

คณะกรรมการดำเนินการกำหนดร่าง จุดหมาย หลักการ โครงสร้างของหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 4 จัดทำแผนการสอน คู่มือครู และสื่อการสอน

แต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มจัดทำแผนการสอน คู่มือครูและสื่อการเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 เพื่อนำไปทดลองใช้

ขั้นตอนที่ 5 ทดลองใช้หลักสูตร

ปีการศึกษา 2519 ได้ทดลองใช้หลักสูตรและแผนการสอน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เพื่อพิจารณาแก้ไขข้อบกพร่อง แล้วนำไปทดลองซ้ำในปีการศึกษา 2520 อีกครั้งหนึ่ง โรงเรียนที่ทดลองใช้หลักสูตรคัดเลือกทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาครวมจำนวน 25 โรงเรียน

ขั้นตอนที่ 6 ประกาศใช้หลักสูตร

กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา ในพุทธศักราช 2521

ขั้นตอนที่ 7 อบรมครูและผู้บริหาร

ในการอบรมนี้ เริ่มอบรมวิทยากรระดับที่ 1 ที่จะออกไปอบรมวิทยากรระดับที่ 2 ซึ่งจะเป็นผู้อบรมครูหลังจากนั้นมีการอบรมครูผู้สอน ครูใหญ่ ศึกษาพิเศษ เจ้าหน้าทีวิชาการ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและนักบริหารในระดับต่าง ๆ ให้ความเข้าใจตลอดจนนำหลักสูตรไปใช้ให้ถูกต้องตามจุดมุ่งหมาย

นอกจากนั้น ก็ได้มีการวางแผนนิเทศติดตามประเมินผลการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้คำแนะนำช่วยเหลือครูในการสอนและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร (ดังที่ได้นำเสนอผ่านมาในหัวข้อที่เกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาข้างต้น) เพื่อเสนอต่อศูนย์พัฒนาหลักสูตรต่อไป

การพัฒนาหลักสูตรประถมศึกษาปีพุทธศักราช 2521 เป็นการพัฒนหลักสูตรระดับชาติ ภาพใหญ่ (Macro) สำหรับการพัฒนหลักสูตรระดับล่าง ภาพเล็ก (Micro) ที่นำเสนอในครั้งนี้ ได้แก่

สมบูรณ์ ตันยะ (2524) ทำการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม เพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพด้านการสอนของครูประจำการระดับประถมศึกษา โดยดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อสำรวจความต้องการของครูประจำการระดับประถมศึกษาที่จะสร้างเสริมความรู้ความสามารถในสมรรถภาพด้านการสอน ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างครูประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและสังกัดเทศบาลในเขตการศึกษา 11 จำนวน 870 คน เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลความต้องการคือแบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 2 ภายหลังจากได้ข้อมูลความต้องการและวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจึงทำการพัฒนาโครงสร้างหลักสูตรการฝึกอบรม ซึ่งประกอบด้วยจุดมุ่งหมายของหลักสูตร (จุดมุ่งหมายหลักและจุดมุ่งหมายย่อย) ความรู้พื้นฐาน เนื้อหาวิชา กิจกรรม การฝึกอบรม สื่อการฝึกอบรม การวัดและการประเมินผลการฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร ในขั้นตอนนี้เป็นการวิจัยเพื่อประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรมที่พัฒนาขึ้น โดยผู้วิจัยอาศัยความคิดเห็นจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ในแต่ละสาขาและใช้เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย (Delphi Technique) เครื่องมือที่ใช้รวบรวมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขา คือ แบบสอบถาม ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างผู้เชี่ยวชาญมีจำนวนทั้งสิ้น 80 คน

การวิจัยพัฒนาหลักสูตรของ สมบูรณ์ ดันยะ เสร็จสิ้นที่ขั้นตอนที่ 3 นี้ ซึ่งทำให้ได้หลักสูตรการฝึกอบรมแต่มีได้หลักสูตรไปทดลองใช้แต่อย่างใด

สุชาติ ลีตระกูล (2531) ทำการพัฒนาหลักสูตรสำหรับลูกกรรมกรก่อสร้างก่อนวัยเรียน ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เพื่อนำมาสร้างเป็นโครงร่างหลักสูตร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสำรวจ ได้แก่ ชุมชนก่อสร้างจำนวน 6 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยกรรมกรก่อสร้างที่มีครอบครัวและบุตร ลูกกรรมกรก่อสร้าง ครูผู้สอนในศูนย์เด็กเล็กเคลื่อนที่รวมจำนวนทั้งหมด 211 คน เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจประกอบด้วย แบบสังเกต แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบวัดสมรรถภาพพื้นฐานบางประการ

ขั้นตอนที่ 2 การร่างและพัฒนาหลักสูตร เป็นการนำผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานมากำหนดเป็นประเด็นต่าง ๆ ของหลักสูตร หลังจากนั้นผู้วิจัยนำโครงร่างหลักสูตรไปให้ผู้เชี่ยวชาญทำการประเมินความเหมาะสมและสอดคล้องโดยใช้ เครื่องมือเป็นสอบถามจำนวน 1 ฉบับ ภายหลังจากประเมินแล้วก็นำผลการประเมินและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งหนึ่ง

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตร ผู้วิจัยนำหลักสูตรไปทดลองใช้กับลูกกรรมกรก่อสร้างที่ศูนย์เด็กเล็กเคลื่อนที่หมู่บ้านจัดสรรชวนชื่น โดยมี เครื่องมือวัดผลจากการทดสอบและประเมินพฤติกรรม จำนวน 5 ฉบับ

ขั้นตอนที่ 4 การปรับปรุงหลักสูตรภายหลังการทดลอง ผู้วิจัยทำการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้ง โดยปรับเนื้อหาและรายละเอียดบางอย่างภายในหลักสูตร

นอกจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน ของ สมบูรณ์ คັນยะ และสุชาติ ลีตระกูล แล้ว ก็ยังมีงานวิจัยของ นิภา ทองไทย (2525) ซึ่งทำการพัฒนาหลักสูตรการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียน สำหรับพ่อแม่ในชุมชนเกษตรกรรมใน ชนบทด้วยเช่นกัน และเป็นที่น่าสนใจว่างานวิจัยดังกล่าวทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงกระบวนการ ขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ประกอบไปด้วยกระบวนการขั้นตอน

1. สืบหาข้อมูลพื้นฐาน
2. พัฒนาโครงร่างหลักสูตร
3. ตรวจสอบปรับแก้โครงร่างหลักสูตร
4. ทดลองใช้
5. ประเมินผลและแก้ไขปรับปรุง

การประเมินผลหลักสูตร

1. แนวคิดการประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตร นับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร เพราะเหตุว่า การประเมินผลหลักสูตรจะช่วยให้คำตอบเกี่ยวกับหลักสูตรที่พัฒนามานั้น เป็นหลักสูตรที่ดี ไม่ดี มีจุดดี และจุดด้อยที่ใด ทั้งนี้ แนวคิดของการประเมินผลหลักสูตร สตีฟเฟิลบีม (Stufflebeam) และคณะให้ไว้ว่า "การประเมินผลหลักสูตร คือ กระบวนการในการหาข้อมูล เก็บข้อมูล เพื่อที่จะนำมาใช้ในการตัดสินใจทางเลือกอื่นที่ดีกว่าของเดิม" ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว การประเมินผล หลักสูตรใด ๆ ก็ตามมีจุดมุ่งหมายอยู่ 3 ประการ ได้แก่ (ทิสนา แวมมณี. 2528 : 113 - 114)

1.1 เพื่อหาคูณค่าของหลักสูตรนั้น โดยดูว่า หลักสูตรที่จัดขึ้นสามารถสนองตาม วัตถุประสงค์ที่หลักสูตรนั้นต้องการหรือไม่

1.2 เพื่อตัดสินใจว่า การวางแผนเค้าโครงและรูปแบบของหลักสูตร ตลอดจน การบริหารงาน และการสอนตามหลักสูตร เป็นไปในทางที่ถูกต้องแล้วหรือไม่

1.3 เพื่อวัดผลดูว่า ผลผลิตคือผู้เรียนนั้นเป็นอย่างไร

2. ประเภทการประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตรแบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามระยะเวลาจุดมุ่งหมายของการประเมินได้ดังนี้ (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2528 : 95, นิศา ชูโต, 2531 : 36 - 39, Scriven, 1963 : 60 - 75)

2.1 การประเมินก่อนนำหลักสูตรไปใช้หรือการประเมินในระหว่างการร่างหลักสูตร (Ex-ante Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการใช้หลักสูตร ตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร เพื่อหาข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์อันจะนำไปสู่การปรับแก้ก่อนนำหลักสูตรไปใช้

2.2 การประเมินในระหว่างการใช้หลักสูตร (On-going or Formative Evaluation) ในช่วงระยะเวลาใช้หลักสูตร เพื่อเป็นการให้แน่ใจว่าหลักสูตรจะมีการดำเนินไปอย่างถูกต้อง จึงต้องมีการประเมินเป็นระยะเพื่อดูความก้าวหน้าการใช้หลักสูตรควบคุมแก้ไขปัญหา ที่อาจจะเกิดขึ้นในขณะที่ใช้หลักสูตร

2.3 การประเมินหลังจากเสร็จสิ้นการใช้หลักสูตร (Summative Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อสรุปผลการใช้หลักสูตรว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะสำหรับการหลักสูตรต่อไป

3. รูปแบบการประเมินผลหลักสูตร

รูปแบบการประเมินผลหลักสูตร มีผู้เสนอไว้หลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีจุดเน้นแตกต่างกันออกไปตามลักษณะการใช้ จึงจะนำเสนอบางรูปแบบต่อไปนี้

3.1 รูปแบบการประเมินของไทเลอร์ (Tyler's Model of Evaluation)

ไทเลอร์ เป็นผู้ที่วางรากฐานการประเมินผลหลักสูตรนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1930 และได้ให้คำนิยามของการศึกษาว่า "การศึกษา คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม" ดังนั้น การประเมินผลหลักสูตรจึงเป็นการเปรียบเทียบว่า พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้หรือไม่ (Worthen and Sanders 1973 : 211) นอกจากนี้ ไทเลอร์

มีความเห็นว่ากระบวนการจัดการศึกษานั้นประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษา ประสพการณ์เรียนรู้ และการพิจารณาผลสัมฤทธิ์ซึ่งทั้งสามส่วนนี้จะมีความสัมพันธ์กัน (Tyler 1949 : 110 - 125) ดังภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางการศึกษาตามแนวคิดของไทเลอร์

ตามแนวคิดดังกล่าวนี้ พื้นฐานของการจัดหลักสูตรก็คือ ผู้จัดทำหลักสูตรจะต้องสามารถวางจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนว่าต้องการให้ผู้เรียนเปลี่ยนหรือมีพฤติกรรมเป็นอย่างไร บทบาทของการประเมินหลักสูตรจึงอยู่ที่การคูณผลผลิตของหลักสูตรว่า ตรงตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ แนวคิดของไทเลอร์ ยึดความสำเร็จของจุดมุ่งหมายเป็นหลัก (Goal Attainment Model)

จุดมุ่งหมายของการประเมินหลักสูตรของไทเลอร์ ถือว่าการประเมินผลหลักสูตรเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนและเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตรซึ่งได้เสนอขั้นตอนการเรียนการสอนและการประเมินผลดังนี้

- (1) กำหนดจุดมุ่งหมายอย่างกว้าง ๆ โดยการวิเคราะห์ทรัพยากรของจุดมุ่งหมาย (Goal Sources) คือ นักเรียน สังคม และเนื้อหาสาระ และขอบเขตของจุดมุ่งหมาย (Goal-Seleans) คือ จิตวิทยาการเรียนรู้และปรัชญาการศึกษา
- (2) กำหนดจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมอย่างชัดเจน เฉพาะเจาะจง ซึ่งจะ เป็นพฤติกรรมที่ต้องการวัดในภายหลัง
- (3) กำหนดเนื้อหาหรือประสบการณ์ทางการศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

- (4) เลือกวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมที่จะทำให้เนื้อหาหรือประสบการณ์ที่วางไว้ประสบความสำเร็จ
- (5) ประเมินผลโดยการตัดสินด้วยการวัดผลทางการศึกษา หรือการทดสอบสัมฤทธิ์ผลในการเรียน
- (6) ถ้าไม่บรรลุจุดหมายที่วางไว้ก็จะต้องมีการตัดสินใจที่จะยกเลิกหรือปรับปรุงหลักสูตรนั้น แต่ถ้าบรรลุตามจุดหมายก็อาจจะใช้ผลสะท้อนกลับ (Feedback) ของหลักสูตรนั้นเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการกำหนดจุดหมาย หรือใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณค่าของหลักสูตร

การประเมินตามขั้นตอนของ ไทเลอร์จึงเป็นกระบวนการเวียนกลับ (Recurring Process) นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงข้อแก้ไขหรือปรับปรุงจุดหมายของหลักสูตรที่ประเมินนั้นก็จะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงวิธีการในการประเมินด้วย (Worthen and Sanders 1973 : 156) การประเมินผลแบบนี้จึงมีลักษณะเป็นการประเมินผลสรุป (Summative Evaluation)

3.2 รูปแบบการประเมินของสครีฟเวน (Scriven)

สครีฟเวน เสนอลักษณะของการประเมินผลหลักสูตรไว้ 4 ลักษณะ คือ

3.2.1 การประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดจริงในขณะที่ใช้หลักสูตรอยู่ เพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน

3.2.2 การประเมินผลรวบยอด (Summative Evaluation) เป็นการประเมินผลสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดจริงเมื่อสิ้นสุดกระบวนการใช้หลักสูตรแล้วเพื่อตัดสินคุณค่าของหลักสูตร

3.2.3 การประเมินผลภายใน (Intrinsic Evaluation) เป็นการประเมินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ภายในตัวของมันเอง เช่น การประเมินเนื้อหา จุดมุ่งหมาย โครงสร้างของหลักสูตร ฯลฯ เป็นต้น

3.2.4 การประเมินผลสำเร็จ (Pay-off Evaluation) เป็นการประเมินผลที่เกิดจากสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินการหลักสูตร เช่น การประเมินผลที่เกิดจากการสอนของครูที่มีต่อนักเรียน

การประเมินผลทั้ง 4 ส่วนที่ สครีฟเว่น เสนอมามีความสัมพันธ์กันดัง
ตารางภาพประกอบข้างล่างนี้

ลักษณะการประเมิน	การประเมินภายใน	การประเมินผลสำเร็จ
การประเมินย่อย	ตัดสินความสมบูรณ์ของเนื้อหา, โครงสร้างและลำดับของเนื้อหา	ตัดสินผลที่เกิดระหว่างที่ ดำเนินการ
การประเมินรวม	ตัดสินขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับวัสดุต่าง ๆ	ตัดสินผลที่เกิดขึ้นเป็นครั้ง สุดท้าย

ภาพประกอบ 5 รูปแบบการประเมินค่าของสครีฟเว่น

จุดเด่นสำคัญของการประเมินผลโดยยึดเป้าหมายของ สครีฟเว่น ก็คือ เป็นการประเมินผลทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากหลักสูตรที่คาดหวังไว้และไม่คาดหวังไว้ เป็นการขยายแนวคิดของไทเลอร์ แต่สครีฟเว่น ก็ได้เสนอแนะอะไรเกี่ยวกับวิธีการประเมินองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร จึงเป็นแต่เพียงการ เสนอรูปแบบรวม ๆ ของการประเมินผลตามทัศนะของเขาเท่านั้น

3.3 รูปแบบการประเมินของสเตค (Stake's Countenance Model)

สเตค ให้ความหมายของการประเมินไว้ว่าเป็นการบรรยายและตัดสินคุณค่าโปรแกรมการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องการบรรยายสิ่งที่จะถูกประเมินโดยอาศัยผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญในการตัดสินค่า (สมหวัง นิธิยานวรัตน์. 2528 : 156) ดังนั้นจะเห็นว่าในการประเมินทางการศึกษาตามแนวคิดนี้จะประกอบไปด้วยกิจกรรมหลัก 2 ประการ คือ บรรยาย

(Description) และการตัดสินใจ (Judgment) นั่นคือการบรรยายจะเป็นการอธิบายลักษณะของข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ด้วยวิธีต่าง ๆ ส่วนการตัดสินใจก็ต้องมีเกณฑ์มาตรฐาน (Standard) ในการเปรียบเทียบ

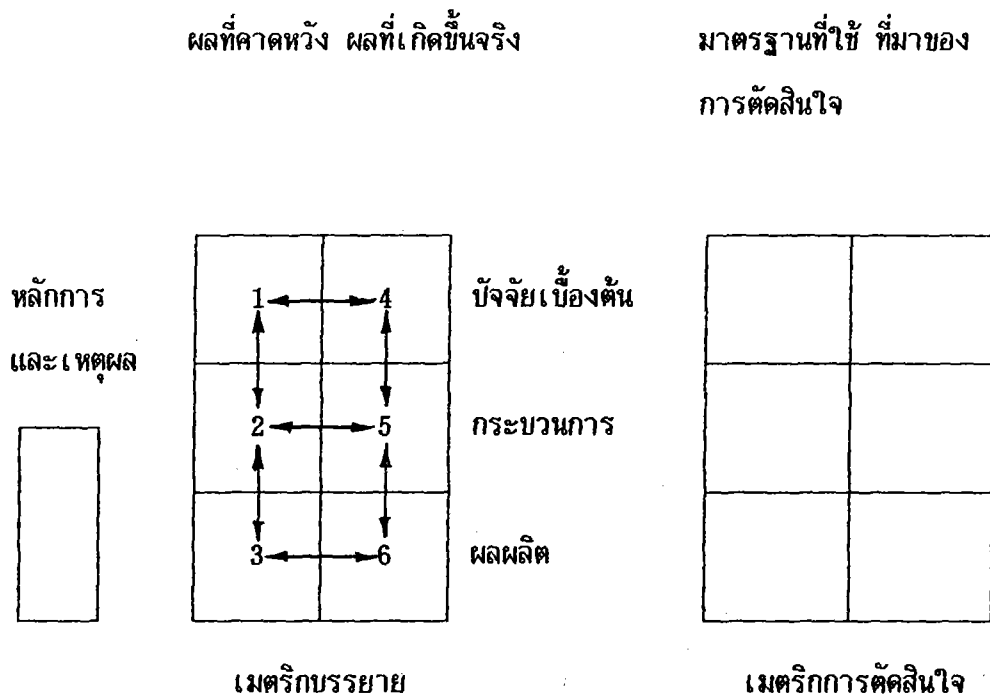
แต่เนื่องจากแหล่งข้อมูลมีมากมายและวิธีการเก็บข้อมูลมีหลายวิธี จึงเป็นหน้าที่ของผู้ประเมินจะต้องรวบรวมข้อมูลที่แท้จริงให้ได้ เขาจึงเสนอว่า ข้อมูลที่ควรพิจารณาในการประเมินผลหลักสูตรมี 3 ชนิด ด้วยกันคือ

(1) ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยเบื้องต้น (Antecedents) ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักสูตร เช่น บุคลิกและนิสัยของนักเรียนและครู เนื้อหาสาระของหลักสูตร สื่อการเรียน สภาพแวดล้อมชุมชน เป็นต้น

(2) กระบวนการ (Transactions) ได้แก่ กระบวนการเรียนการสอน เช่น เวลาการจัดลำดับประสบการณ์ บรรยากาศของชั้นเรียน เป็นต้น

(3) ผลผลิต (Outcome) ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ทศนคติของนักเรียน ผลที่มีต่อครูและสถาบัน เป็นต้น (Worthen and Sanders. 1973 : 112 - 113)

จากข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมมา 3 ชนิดนี้ ผู้ประเมินจะต้องแยกเป็นสี่ประเภท คือ ผลที่คาดหวัง (Intents) ผลที่เกิดขึ้นจริง (Observations) มาตรฐานที่ใช้ (Standards) และที่มาจากการตัดสินใจ (Judgement) ซึ่งรูปแบบการประเมินของสศตเป็นดังนี้

ภาพประกอบ 6 รูปแบบการประเมินของสเคค

1. หลักการและเหตุผล (Rationale) เป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงปรัชญาและจุดมุ่งหมายพื้นฐานของโปรแกรม ซึ่งอาจจะเขียนหรือไม่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้ หลักการและเหตุผลนี้เป็นพื้นฐานในการกำหนดสิ่งที่คาดหวัง (Intents)
2. เมตริกการบรรยาย (Description Matrix) คือส่วนที่ใช้บรรยายภาพรวมของข้อมูลที่ได้จากการประเมิน เมตริกนี้ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ
 - 2.1 ผลที่คาดหวัง ซึ่งครอบคลุมนโยบายและองค์ประกอบทั้งหมด
 - 2.2 ผลที่เกิดขึ้นจริง
3. เมตริกการตัดสินใจ (Judgement Matrix) หมายถึง ส่วนของการตัดสินใจคุณค่าหรือคุณภาพของโปรแกรมทางการศึกษา โดยนักประเมินจะมีบทบาทในการตัดสินใจ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุด เมตริกนี้ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

3.1 มาตรฐานที่ใช้ (Standards) ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ว่า
โปรแกรมทางการศึกษาที่ประเมินนั้นมีคุณภาพหรือบรรลุเป้าหมายในการจัดการศึกษาหรือไม่ และ
มาตรฐานที่ใช้แบ่งได้ 2 ชนิด คือ

3.1.1 มาตรฐานสัมบูรณ์ (Absolute Standards)
เป็นเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นตามความคิดของบุคคล ซึ่งอาจใช้มากกว่าหนึ่งเกณฑ์ก็ได้

3.1.2 มาตรฐานสัมพัทธ์ (Relative Standards)
เป็นเกณฑ์ที่ยึดเอาลักษณะของโปรแกรมใดโปรแกรมหนึ่งมาเป็นเกณฑ์เปรียบเทียบ

3.2 ที่มาของการตัดสินใจ (Judgements) เป็นขั้นที่พิจารณา
ว่าโปรแกรมทางการศึกษามีคุณภาพเพียงใด มีข้อดีข้อเสียอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะได้พัฒนาแก้ไข
หรือยกเลิกซึ่งการตัดสินใจนั้นต้องอาศัยการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้กับมาตรฐานที่ใช้ลักษณะของการ
เปรียบเทียบจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

3.2.1 การเปรียบเทียบสัมบูรณ์ (Absolute
comparison) หมายถึง การเปรียบเทียบข้อมูลเชิงบรรยายของโปรแกรมที่ต้องการประเมิน
กับมาตรฐานสัมบูรณ์ โดยพิจารณาสิ่งที่แท้จริง กระบวนการ และผลผลิตตามลำดับ

3.2.2 การเปรียบเทียบสัมพัทธ์ (Relative
comparison) หมายถึง การเปรียบเทียบข้อมูลเชิงบรรยายของโปรแกรมที่ต้องการประเมินกับ
ข้อมูลเชิงบรรยายของโปรแกรมที่ใช้เป็นมาตรฐานสัมพัทธ์ (Worthen and Sanders. 1973 :
113 - 125)

สำหรับวิธีการในการประเมินตามแนวนั้น ผู้ประเมินต้องพิจารณาข้อมูลเพื่อการ
อธิบายก่อน คือ ต้องมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลที่คาดหวังกับผลที่เกิดขึ้นจริงและความ
สัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการและผลผลิต เมื่อได้ผลอย่างไรแล้วจึงเปรียบเทียบกับ
มาตรฐานที่กำหนดไว้และมาตรฐานที่คาดว่าจะให้เกิดขึ้นแล้วจึงตัดสินใจ นั่นคือ จากแผนภูมิตั้งแต่
ช่องที่ 1 - 6 ผู้ประเมินต้องพิจารณาข้อมูลใน 2 แนว คือ ในแนวตั้งได้แก่ช่อง 1 - 2 - 3
และ 5 - 6 - 7 ควรมีความสัมพันธ์กัน เพื่อดูว่าปัจจัยเบื้องต้นอำนวยความสะดวกกระบวนการหรือไม่

และในแนวนอนได้แก่ช่อง 1 - 4, 2 - 5 และ 3 - 6 ต้องมีความสอดคล้องกัน ทั้งนี้เพื่อต้องการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้จากปฏิบัติจริง ๆ ในแต่ละส่วนตามแนวดังนี้มีความสอดคล้องกับสิ่งที่คาดหวังไว้หรือไม่ประการใด และต้องมีการปรับปรุงในส่วนใดบ้าง

จากการนำเสนอเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา การพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการประเมินหลักสูตรที่ผ่านมาทั้งหมด สรุปประเด็นได้ว่า

1. ชาวบ้านทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย แสดงออกถึงศักยภาพภูมิปัญญาในการปรับเปลี่ยนดำเนินชีวิตอยู่รอดในชุมชนท้องถิ่นหลายลักษณะ เช่น การประกอบอาชีพทำมาหากินแบบวนเกษตร ไร่นาสวนผสม เกษตรกรรมแบบธรรมชาติ การรักษาป่า ไม้พื้นฟูสมุนไพร และการประยุกต์ใช้สืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น
2. การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา จะดำเนินไปตามหลักสูตรประถมศึกษาปพุทธศักราช 2521 ซึ่งผลการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวโรงเรียนและชุมชนท้องถิ่นมิได้มีความร่วมมือจัดการเรียนการสอนแต่อย่างใด ชุมชนจะเกี่ยวข้องกับโรงเรียนไปในด้านการบริจาคเงินหรือร่วมพัฒนาโรงเรียนในด้านอื่น มิได้รับรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่มีต่อเด็กบุคลากรของตนเท่าที่ควร ทั้งนี้เป็นเพราะบุคลากรในโรงเรียนยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร กอปรกับสภาพเศรษฐกิจของผู้ปกครองและครูส่วนหนึ่งยังมีความเดือดร้อนอยู่ นอกจากนี้ในด้านการจัดการเรียนการสอนเด็กยังมุ่งเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาตามหลักสูตรและประเมินผลสัมฤทธิ์ตามนโยบายจากส่วนกลางเป็นสำคัญ
3. การพัฒนาหลักสูตรเท่าที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ และการพัฒนาหลักสูตรส่วนบุคคลที่พัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะดำเนินการเป็นไปในลักษณะผู้พัฒนาหลักสูตร เป็นผู้เชี่ยวชาญเข้าไปรวบรวมข้อมูลทำการพัฒนาหลักสูตร ดำเนินการให้หลักสูตรปรับปรุงหลักสูตรจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้ โดยขาดการนำบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรรับผลกระทบจากหลักสูตรมาร่วมทำการพัฒนาหลักสูตรให้ข้อคิดเห็นเสนอข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลด้วย ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่าการขาดส่วนร่วมเช่นนี้ หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจึงไม่ได้ถูกนำไปใช้และไม่ได้รับการยอมรับจากครูและชุมชนดังที่มีผลวิจัยแสดงให้เห็นผ่านมานั้น

4. ในด้านการประเมินผลหลักสูตร แม้ว่าจะมีรูปแบบการประเมินต่าง ๆ นานา แต่ก็มีได้ขัดแย้งกันอย่างไรส่วนใหญ่จะแตกต่างกันที่รายละเอียดซึ่งจะต้องประเมิน แต่อย่างไรก็ดี อาจสรุปได้ว่าการประเมินผลหลักสูตรมีจุดร่วมที่จะต้องประเมิน ได้แก่ ประเมินผู้ใช้หลักสูตร (ครู ผู้บริหาร) ผู้รับผลโดยตรงจากหลักสูตร (นักเรียน) และผู้รับผลกระทบจากหลักสูตร (ผู้ปกครอง ชุมชน)

ประเด็นสรุปเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าหากจะพัฒนาหลักสูตรและทำการจัดการเรียนการสอนสำหรับชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ควรจะได้ให้ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนด้วย ซึ่งจะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต่อเมื่อมีการนำเอาระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมเข้ามาประยุกต์ใช้ ซึ่งระเบียบวิธีวิจัยดังกล่าวก็คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

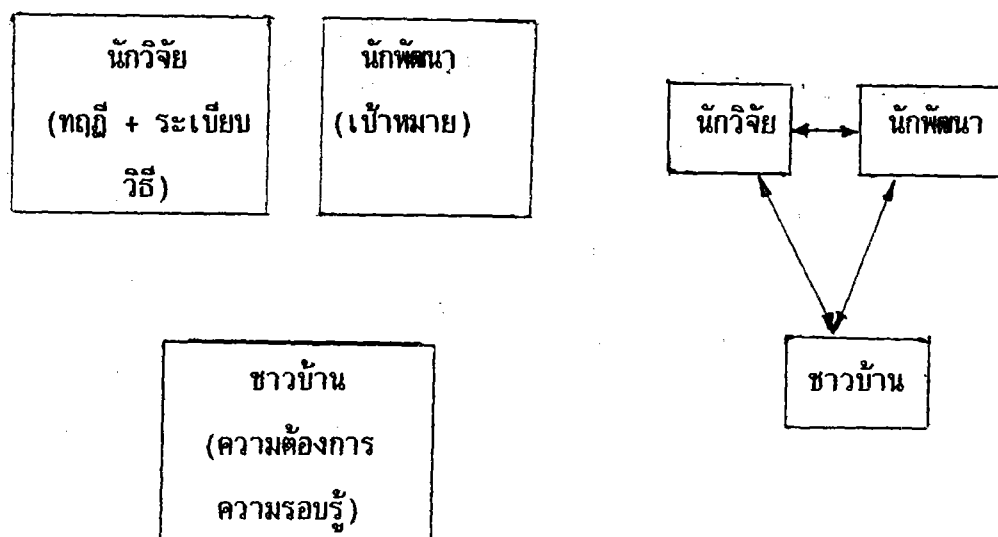
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินงานการติดตามผลจนถึงขั้นประเมินผล ในการวิจัยชนิดนี้คำว่า ปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินงาน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายมีส่วนร่วมกิจกรรมวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การนำเอาแนวความคิด 2 ประการนี้มาผสมผสานกัน

โดยปฏิบัติการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) หมายถึง กระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เห็นว่าดี เหมาะสม ตามความรู้ความเข้าใจของผู้วิจัยมาดำเนินการปฏิบัติเพื่อทดลองว่าใช้ได้หรือไม่ ประเมินดูความเหมาะสมในความเป็นจริง ควบคุมแนวทางปฏิบัติการ แล้วนำผลมาปรับปรุงการ เพื่อนำไปทดลองใหม่จนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจนำไปใช้เผยแพร่ได้ การวิจัยชนิดนี้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงาน เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้น ทำให้รูปแบบการวิจัยยืดหยุ่นได้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอาจเป็นแบบมีส่วนร่วมหรือไม่ก็ได้

สำหรับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือชาวบ้านร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาและสู่ทางแก้ไขปัญหา ตลอดจนเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงวิภาษวิธี (Dialectic)

ในการวิจัยแบบ PAR ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีเท่า ๆ กับผู้วิจัยหรือนักพัฒนาในการกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนาและความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ดังภาพประกอบ 7

ก่อน PAR

หลัง PAR

ภาพประกอบ 7 ความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้านก่อนและหลังการวิจัยแบบ PAR

จากภาพดังกล่าว สี่เหลี่ยมแต่ละรูป คือ โลกทัศน์ หรือวิธีมองปัญหาของแต่ละคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่คนยึดถือ หลังจากที่ได้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว คนทั้งสามกลุ่มจะมีโลกทัศน์ร่วมและเข้าใจร่วมกันในเรื่องของการพัฒนา สำหรับในด้านของวิธีวิจัยแล้วการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนามและสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่งจะเน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายชาวบ้านออกไปจากฝ่ายนักวิจัยด้วย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีข้อตกลงเบื้องต้นที่นักวิจัยควรจะต้องคำนึงถึงดังนี้

1. ตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกที่ไม่รู้ นอกจากนั้นแล้วจะต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตัวเอง เมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากคน

2. ยอมรับการไม่รู้ และพยายามเรียนรู้จากคนท้องถิ่น โดยการผ่านมิตรภาพและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3. หลังจากได้ข้อมูลพอสมควรและเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกแก้ปัญหา

4. คนนอกที่จะเข้าไปเรียนรู้ท้องถิ่นต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นผู้นำในชุมชนท้องถิ่น

(สฤงศ์ จันทวานิช. 2531 : 67 - 72; สามารถ ศรีจางค์. 2530 : 48 - 53)

บทที่ 3

การดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการไปตามลักษณะของกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินงานดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 วิจัย
- ขั้นตอนที่ 2 พัฒนา
- ขั้นตอนที่ 3 วิจัย
- ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการใช้หลักสูตร

ขั้นตอนที่ 1 วิจัย ดำเนินการเป็นไปตามลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านหนองน้ำคำและสภาพการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนสภาพทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 1 กระทำตามลำดับขั้นตอนย่อยดังนี้

1. เลือกสนามและเตรียมตัวเข้าสนาม การเลือกสนามสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นประเด็นสำคัญอยู่ที่สนามที่จะดำเนินการวิจัยต้องมีลักษณะปัญหาข้อมูลตามที่ต้องการศึกษา ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่ผู้วิจัยกระทำด้วยวิธีการเข้าไปศึกษารวบรวมข้อมูลด้วยตนเองในสนามระยะแรกโดยใช้ระยะเวลาประมาณสองสัปดาห์ กับทั้งผู้วิจัยยังอาศัยข้อมูลจากงานวิจัยในสนามดังกล่าวที่กระทำโดยสถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรเอกชน เป็นส่วนประกอบในท้ายที่สุดผู้วิจัยจึงเลือกหมู่บ้านหนองน้ำคำ ตำบลป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัดภาคกลาง

ตอนล่างเป็นสนามสำหรับดำเนินการวิจัยครั้งนี้ สำหรับการเตรียมตัวเข้าสนามนั้น การวิจัยครั้งนี้มีระยะเวลาดำเนินการวิจัยนับตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นใช้เวลาประมาณ 1 ปีเศษ ทั้งนี้ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่สนามเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2533 และเริ่มถอนตัวออกจากสนามเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2534 เป็นต้นมาจนกระทั่งสิ้นสุดการถอนตัวออกจากสนามในวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2535 การเตรียมตัวเข้าสนามขั้นแรกเป็นการจัดเตรียมอุปกรณ์สิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการอยู่ในสนามและสำหรับการวิจัย อาทิ เสื้อผ้า เครื่องใช้ประจำตัว สมุดบันทึก เครื่องเขียน กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง เป็นต้น นอกจากนี้ก็เป็นหนังสือติดต่อขอความร่วมมือทางราชการ ได้แก่ หนังสือแนะนำตัวผู้วิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย และหนังสืออนุญาตให้ดำเนินการวิจัยในสนามที่ออกโดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นต้น

2. การเข้าสนาม การเข้าสนามผู้วิจัยนำหนังสือทางราชการมอบให้อาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน พร้อมทั้งชี้แจงบอกวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการเข้ามาอยู่ในสนาม หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกที่พักโดยผู้วิจัยเลือกพักอยู่ในวัดของชุมชน ซึ่งก็เป็นสถานที่พักโดยตลอดของผู้วิจัยจนกระทั่งเสร็จสิ้นการวิจัย สาเหตุเลือกพักที่วัดก็เนื่องจากผู้วิจัยได้มีการติดต่อนัดหมายไว้ล่วงหน้ากับเจ้าอาวาสประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งนั้นการพักที่วัดก่อให้เกิดความสะดวกและปลอดภัยเพียงพอในด้านการอยู่อาศัยและการวางตัว

3. สร้างความสัมพันธ์ ผู้วิจัยดำเนินการสร้างความคุ้นเคยไว้ว่างใจระหว่างตัวผู้วิจัยกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งนี้โดยผู้วิจัยกำหนดบทบาทตนเองอาสาเป็นครูช่วยสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนของชุมชน

4. เริ่มทำงาน การเริ่มทำงานจากการทำแผนที่ (Mapping) ต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ แผนที่ทางกายภาพ (Physical Map) แผนที่ทางประชากร (Demographic Map) และแผนที่ทางสังคม (Social Map) หลังจากนั้นจึงเป็นการเลือกตัวอย่าง (Selective Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูล การเลือกตัวอย่างดำเนินการเลือกในแง่ของเวลา สถานที่ คน และเหตุการณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 เวลา เวลาที่ใช้สำหรับการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นและข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนตลอดจนสภาพทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนแยกได้โดยยึดหยุ่น กล่าวคือ เวลาที่ใช้รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ช่วงเวลาอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากช่วงเวลาที่มีการดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สำหรับช่วงเวลาที่รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนและสภาพทั่วไปของโรงเรียนก็ใช้ช่วงเวลาที่มีการเรียนการสอนตามปกติ

4.2 สถานที่ สถานที่รวบรวมข้อมูล ได้แก่ วัด โรงเรียน ร้านค้าในหมู่บ้าน และบ้านชาวบ้านหนองน้ำคาบางคน

4.3 คน บุคคลที่ให้ข้อมูล ประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ เพิ่มเติม บุคคลเหล่านี้ ได้แก่ เจ้าอาวาสและพระวัดของชุมชน อาจารย์ใหญ่และครูโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน กรรมการการศึกษาโรงเรียนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

4.4 เหตุการณ์ เหตุการณ์ที่รวบรวมข้อมูล ได้แก่

4.4.1 เหตุการณ์การดำเนินกิจกรรมของเจ้าอาวาสวัดและพระภายในวัดของชุมชน

4.4.2 เหตุการณ์การดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนของนักเรียนและครูในโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน

4.4.3 เหตุการณ์การดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างวัดกับโรงเรียนวัดกับบ้าน (ชาวบ้าน) และโรงเรียนกับบ้าน

4.4.4 เหตุการณ์การดำเนินกิจกรรมตามปกติของชาวบ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

1. ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ดำเนินการเก็บข้อมูลตามลักษณะภูมิปัญญาที่แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกองค์ความรู้ที่นำมาถ่ายทอดให้นักเรียน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ได้แก่ การรักษาป่าไม้ของชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือระบบสังคม ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณีที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือระบบการผลิต ซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสัมพันธ์สอดคล้องกับธรรมชาติ ระบบการผลิตที่มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการผลิตที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกหรือการผลิตเพื่อการค้าด้วยทุนขนาดใหญ่ ๆ ได้แก่ การทำวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสานและการทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ

จากการใช้เกณฑ์ 3 ประเภท สำหรับจำแนก คัดเลือกองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้สามารถเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านหนองน้ำคำ ตามรายละเอียดดังนี้

- 1.1 ประวัติและวัฒนธรรมแบบแผนวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย
 - 1.1.1 การอพยพตั้งถิ่นฐานก่อสร้างชุมชน
 - 1.1.2 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ด้านสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ และด้านจำนวนครัวเรือน ประชากร
 - 1.1.3 ความเชื่อ ค่านิยม และจารีตประเพณีของชุมชน

ข้อมูลดังกล่าวรวบรวมด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informant Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เอกสารบันทึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) ในระดับชุมชน (ยอร์จ เอ. แอ็ดดิกิจ์. ม.ป.ป. : 28) โดยมีการกำหนดประเด็นหลักสำหรับการสัมภาษณ์ไว้ (ดังแสดงในภาคผนวก ข)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน พระ อาจารย์ใหญ่และชาวบ้าน

- 1.2 การรักษาป่าไม้ของชุมชนและคุณค่าของป่าไม้ ซึ่งประกอบด้วย
 - 1.2.1 ความเป็นมาของป่าไม้ชุมชน
 - 1.2.2 คุณค่าของป่าไม้

1.2.3 เป้าหมายของการรักษาป่าไม้

1.2.4 วิธีการรักษาป่าไม้

1.3 ยาสมุนไพร ซึ่งประกอบด้วย

1.3.1 ความเป็นมาของการใช้สมุนไพร

1.3.2 สรรพคุณสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ในการรักษาโรค

ข้อมูลดังกล่าวนี้รวบรวมด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและจากเอกสารบันทึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ เจ้าอาวาสวัด และพระลูกวัด

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ของชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และข้อมูลทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน ได้แก่

2.1 ลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วยข้อมูล

2.1.1 จำนวนเวลาที่ใช้ดำเนินกิจกรรม

2.1.2 กิจกรรมการสอนของครู

2.1.3 กิจกรรมการเรียนของนักเรียน

2.2 ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาต่าง ๆ

2.3 ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติของครูเกี่ยวกับการปรับปรุงหลักสูตร และหลักสูตรท้องถิ่น

2.4 การก่อสร้างโรงเรียน การบริหารงานโรงเรียนของอาจารย์ใหญ่ และการปฏิบัติงานของคณะครู

ข้อมูลดังกล่าวในข้อ 2.1 - 2.4 รวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และเอกสารบันทึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ อาจารย์ใหญ่ ครูวิชาการโรงเรียน ครูที่สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

3. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย

3.1 ความคิดเห็นทัศนคติของเจ้าอาวาสวัด ที่มีต่อการดำเนินกิจกรรมของทางโรงเรียน โดยเฉพาะกิจกรรมการเรียนการสอน รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับเจ้าอาวาสวัด

3.2 ความคิดเห็นทัศนคติของอาจารย์ใหญ่และครูโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนที่มีต่อการดำเนินกิจกรรมรักษ่าป่าไม้และยาสมุนไพรของเจ้าอาวาสวัด รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

3.3 การร่วมกิจกรรมระหว่างวัดกับโรงเรียน เช่น การร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาหรือวันอื่น ๆ รวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

4. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน ซึ่งประกอบด้วย

4.1 ความคิดเห็นทัศนคติของชาวบ้านที่ต่อกิจกรรมการรักษ่าป่าไม้และยาสมุนไพรของเจ้าอาวาสวัด รวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เจ้าอาวาสวัด พระลูกวัด ชาวบ้านหนองน้ำคำที่เป็นผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และกรรมการศึกษาโรงเรียน

4.2 การร่วมกิจกรรมระหว่างวัดกับบ้าน เช่น การร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาหรือวันอื่น ๆ รวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

5. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน ซึ่งประกอบด้วย

5.1 ความคิดเห็นทัศนคติของชาวบ้าน ที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของทางโรงเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

5.2 ความคาดหวังต่อการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเป็นบุตรหลานตน

5.3 การร่วมกิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับบ้านในวันที่มีกิจกรรมร่วมกัน

ข้อมูลจากข้อ 5.1 - 5.3 รวบรวมด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรรมการศึกษาโรงเรียน

การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนที่ 1 การวิจัยนี้สรุปได้ตาม

ตาราง 1

ตาราง 1 สรุปการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้ในขั้นตอนที่ 1 การวิจัยจำแนกตามลักษณะต่าง

ประเภท/ลักษณะข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
1. ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น					
1.1 ประวัติและวัฒนธรรมแบบแผนวิถีชีวิตของชุมชน					
1.1.1 การอพยพตั้งถิ่นฐานของชุมชน	ช่วงเช้าและช่วงเย็นตามความเหมาะสม	ร้านค้า, บ้าน	ชาวบ้านผู้อาวุโส	จัดกลุ่มสัมภาษณ์	สัมภาษณ์กลุ่มในระดับชุมชน
1.1.2 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจ, การประกอบอาชีพ, สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ, จำนวนครัวเรือน	ความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล	ร้านค้า, บ้าน	ชาวบ้านผู้อาวุโส, ผู้ใหญ่บ้าน, พระ, อาจารย์ใหญ่	ผู้ให้ข้อมูล	สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เอกสารบันทึก

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
1.1.3 ความ เชื่อ, ค่านิยม, จารีต ประเพณีของชุมชน	ตามความ เหมาะสม	ร้านค้า, วัด, บ้านของ ชาวบ้าน, อาจารย์ใหญ่	ชาวบ้าน พระ อาจารย์ ใหญ่	การดำเนิน กิจกรรม ตามปกติ ในชีวิต ประจำวัน	สังเกตแบบมี ส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ
1.2 การรักษาป่า ไม้ของชุมชนและคุณค่า ของป่าไม้					
1.2.1 ความ เป็นมาของป่าไม้ชุมชน					
1.2.2 คุณค่า ของป่าไม้	ตามความ เหมาะสม	วัด	เจ้าอาวาส วัด	การดำเนิน กิจกรรม เกี่ยวกับ ป่าไม้	สังเกตแบบมี ส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทาง การ
1.2.3 เป้า- หมายการรักษาป่าไม้	เช่น หลัง เวลาอัน มือเข้า				
1.2.4 วิธี การรักษาป่าไม้					

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
1.3 ยาสุมไพร					
1.3.1 ความ เป็นมาของการใช้ สุมไพร	ตามความ เหมาะสม	วัด	เจ้าอาวาส วัด	การดำเนิน กิจกรรม เกี่ยวกับ การใช้ สุมไพร	สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทาง การ, เอกสาร บันทึก
1.3.2 สรรพ คุณสุมไพรชนิดต่าง ๆ ในการรักษาโรค	ตามความ เหมาะสม	วัด	เจ้าอาวาส วัด		สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทาง การ, เอกสาร บันทึก
2. ข้อมูลการดำเนิน กิจกรรมการเรียนการ สอนของ ชั้น ป.6					
2.1 ลักษณะการจัด กิจกรรมการเรียนการ สอน					

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
2.1.1 จำนวนเวลาที่ใช้ดำเนินการ	ช่วงเวลาที่มีการเรียนการสอน	ห้องเรียน, โรงเรียน	ครูวิชาการ ครูผู้สอน ชั้น ป.6	การดำเนินการเรียนการสอน	สังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ
2.1.2 กิจกรรมการสอนของครู					
2.1.3 กิจกรรมการเรียนของนักเรียน	ช่วงเวลาที่มีการเรียนการสอน	ห้องเรียน,	นักเรียน ชั้น ป.6	การดำเนินการเรียนการสอน	สังเกตแบบมีส่วนร่วม
2.2 ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการเรียนการสอน	ช่วงเวลาที่มีการเรียนการสอนและหลังโรงเรียนเลิก	ห้องเรียน, บ้านพักครู	ครูผู้สอน ชั้น ป.6	การดำเนินการเรียนการสอน	สังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
2.3 ความรู้ความเข้าใจ, ทักษะเกี่ยวกับการปรับปรุงหลักสูตร, หลักสูตรท้องถิ่น	หลังโรงเรียนเลิกหรือช่วงพักกลางวัน	บ้านพักครู, ห้องพักครู	อาจารย์ใหญ่, ครูวิชาการ ร.ร. ครูผู้สอนชั้น ป.6		สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ
2.4 การก่อสร้างโรงเรียน การบริหารงานของอาจารย์ใหญ่ และการปฏิบัติงานของคณะครู	ตามความเหมาะสม	โรงเรียน บ้านพักครู	อาจารย์ใหญ่ คณะครู		เอกสารบันทึกสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ สังเกตแบบมีส่วนร่วม
3. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียน					
3.1 ความคิดเห็นทัศนคติของเจ้าอาวาสวัดต่อโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน	ตามความเหมาะสม	วัด	เจ้าอาวาสวัด		สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
3.2 ความคิดเห็น, ทัศนคติของครูต่อการ ดำเนินกิจกรรมของ เจ้าอาวาสวัด	ตามความ เหมาะสม	โรงเรียน บ้านพักครู	อาจารย์ ใหญ่ คณะครู		สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ
3.3 การร่วมกิจ- กรรมระหว่างวัดกับ โรงเรียน		วัด, โรงเรียน	พระ, คณะครู	ขณะมีกิจ- กรรมร่วม ในวันสำคัญ ทางศาสนา หรือวัน อื่น ๆ	สังเกตแบบมี ส่วนร่วม
4. ข้อมูลความสัมพันธ์ ระหว่างวัดกับบ้าน 4.1 ความคิดเห็น, ทัศนคติของชาวบ้านต่อ การรักษาป่าไม้และ การใช้ยาสมุนไพรที่เป็น กิจกรรมของเจ้าอาวาส วัด	ตามความ เหมาะสม เช่น ช่วง เช้าหรือ ช่วงเย็น	วัด, ร้านค้า บ้านชาว บ้าน	ชาวบ้าน, พระ		สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
4.2 การร่วมกิจกรรมระหว่างวัดกับบ้าน		วัด	ชาวบ้าน, พระ	บะมี กิจกรรม ร่วม วันพระ วันทำบุญ	สังเกตแบบมี ส่วนร่วม
5. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน					
5.1 ความคิดเห็น, ทศนคติของชาวบ้านต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน	ตามความ เหมาะสม	ร้านค้า; บ้าน ชาวบ้าน ผู้ปกครอง นักเรียน ชั้น ป.6	ชาวบ้าน, ผู้ปกครอง นักเรียน ชั้น ป.6 กรรมการ กศ.		สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ
5.2 ความคาดหวังต่อการเรียนของนักเรียนชั้น ป.6		บ้าน, ชาวบ้าน ผู้ปกครอง นักเรียน ชั้น ป.6	ชาวบ้าน ผู้ปกครอง นักเรียน ชั้น ป.6		สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
5.3 การร่วมกิจ- กรรมระหว่างโรงเรียน		โรงเรียน	ชาวบ้าน, คณะครู, กรรมการ การศึกษา โรงเรียน ผู้ปกครอง นักเรียน	ขณที่มีกิจ- กรรมร่วม	สังเกตแบบมี ส่วนร่วม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

1. ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการตรวจสอบจากแหล่งที่มาของข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล
2. ตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ในการสังเกต การสัมภาษณ์ และจากเอกสารบันทึก

หลังจากตรวจสอบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป โดยใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) และ/หรือการวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบ

ข้อมูล (Constant Comparison) ในการตีความวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ตามลำดับขั้นตอนที่ สุกางค์ จันทวานิช (2531 : 138 - 141) เสนอไว้

4 ขั้นตอน กล่าวคือ

ก. เปรียบเทียบเหตุการณ์ (Incidents) ประเภทต่าง ๆ

ข. ประมวลประเภทของข้อมูลและคุณลักษณะ (Properties) ของประเภท

เข้าด้วยกัน

ค. ขยายวงของการเปรียบเทียบแล้วเลือกพันเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญ

ง. สร้างข้อสรุป

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ตามลำดับหมวดหมู่ด้วยการบรรยาย ดังนี้

1. ประวัติชุมชนและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านต่าง ๆ
2. ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณีต่าง ๆ
3. การรักษาป่าไม้และการฟื้นฟูพญาสมุนไพร กิจกรรมของเจ้าอาวาสวัดและพระ
4. สภาพการจัดการเรียนการสอนและสภาพทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างวัด บ้าน โรงเรียน

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนา ดำเนินการตามรายละเอียดดังนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อร่วมมือกันระหว่างผู้วิจัย อาจารย์ใหญ่ ครูโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน ผู้รู้ในท้องถิ่น กรรมการศึกษาโรงเรียน ชาวบ้านและผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

วิธีดำเนินการ

ก่อนดำเนินการพัฒนาหลักสูตรผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 6 พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุงปี 2533) ร่วมกับครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังจากนั้นจึงดำเนินการเป็นตามลักษณะการทำ PAR กล่าวคือ เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดเนื้อหาและการจัดการเรียนการสอนของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียน จากบุคคลหลายฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. จัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้ห้องประชุมครูเป็นสถานที่ดำเนินการ ซึ่งสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา ประกอบด้วย

- 1.1 ผู้วิจัย กำหนดบทบาทตนเองเป็นผู้นำการสนทนา
- 1.2 ผู้จัดบันทึกคำสนทนา
- 1.3 อาจารย์ใหญ่และครูวิชาการโรงเรียน
- 1.4 ผู้รู้ในท้องถิ่น
- 1.5 กรรมการศึกษาโรงเรียน
- 1.6 ชาวบ้าน
- 1.7 ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

2. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการร่วมกลุ่มสนทนา และขออนุญาตการบันทึกเทปคำสนทนา

3. นำเสนอประเด็นการสนทนาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนบ้านหนองน้ำคำ ตามประเด็นการสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า (แสดงไว้ในภาคผนวก ข)

4. นำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนการวิจัยขั้นที่ 1 การวิเคราะห์หลักสูตร และการจัดสนทนากลุ่มที่ผ่านมาทำการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนร่วมกัน ทั้งนี้ยึดตามกรอบความคิด การพัฒนาหลักสูตร กล่าวคือกำหนดโครงสร้างหลักสูตรทั้ง 4 ส่วน ได้แก่ 1. กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 2. กำหนดเนื้อหาสาระ 3. กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน 4. กำหนดการวัดประเมินผลการเรียนรู้

5. ตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตร นำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมก่อนใช้ ซึ่งแยกกระทำเป็นสองกรณีสัมพันธ์กันกล่าวคือ

5.1 ให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาตรวจสอบความเหมาะสม

5.2 ให้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกตรวจสอบความเหมาะสม ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวนี้

ประกอบด้วย

5.2.1 ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและ/หรือด้านการจัดการเรียนการสอน

จำนวน 3 - 5 คน

5.2.2 ผู้เชี่ยวชาญด้านการวัดและประเมิน จำนวน 3 คน

การพิจารณาคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญยึดตามเกณฑ์ ความมีประสบการณ์และคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

1. ข้อมูลจากวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท ใช้การวิเคราะห์เอกสารหลักสูตร

2. ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย

2.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในขณะสนทนา รวบรวมข้อมูลด้วย

การบันทึกเทปประกอบการสนทนา

2.2 พฤติกรรมที่แสดงออกขณะสนทนา รวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมี

ส่วนร่วม

3. ข้อมูลจากการประเมินโครงร่างหลักสูตร

3.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสม ในองค์ประกอบของหลักสูตรทั้ง

4 ส่วน ตรวจสอบโดยผู้ร่วมกลุ่มสนทนา รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

3.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสม ในองค์ประกอบของหลักสูตรทั้ง

4 ส่วน ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญนอก รวบรวมข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้น และใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการประกอบเป็นบางคน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกตามลักษณะข้อมูล ได้แก่

1. ข้อมูลจากการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท ใช้การวิเคราะห์เอกสาร สรุปแล้ว
เขียนบรรยาย
 2. ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ใช้การวิเคราะห์สร้างข้อสรุปแบบอุปนัยแล้วเขียน
บรรยาย
 3. ข้อมูลจากการตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร
 - 3.1 ข้อมูลการตรวจสอบจากผู้ร่วมกลุ่มสนทนา ใช้วิธีการสรุป เขียนบรรยาย
 - 3.2 ข้อมูลการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญภายนอก ใช้วิธีการสรุป เขียนบรรยาย
- การวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวนำเสนอผลการวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้
1. ผลการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท
 2. ผลการสนทนากลุ่ม
 3. ผลการตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 3 วิจัย ดำเนินการเป็นไปตามลักษณะการวิจัยเชิงกึ่งทดลอง (Quasi-experimental) โดยมีลักษณะแบบแผนเป็นแบบกลุ่มเดียวอนุกรมเวลา (Single Group Time Series Design) (Wiersma. 1986 : 147)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อทดลองใช้หลักสูตร หรือดำเนินการกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามกิจกรรมที่กำหนด ทั้งนี้เพื่อพิจารณาผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทดลองใช้หลักสูตรดังกล่าว

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยกระทำตามลำดับขั้น ดังนี้

1. ประชุมร่วมกับอาจารย์ใหญ่และครู เตรียมการใช้หลักสูตร

2. นำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หนึ่งห้องเรียน โดยดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
3. ดำเนินการรวบรวมข้อมูลเป็นระยะ ๆ (ตามรายละเอียดในหัวข้อต่อไป) ในขณะดำเนินการกระบวนการใช้หลักสูตร
4. วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันผู้สอนตามระยะการเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมเป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นในขณะที่ดำเนินการกระบวนการใช้หลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย

1. ลักษณะการสอนของผู้สอน ได้แก่
 - 1.1 วิธีการ เทคนิคที่ใช้สอน
 - 1.2 ความตั้งใจในการสอน
 - 1.3 ทักษะที่มีต่อการสอน
2. ปัญหาการเรียนการสอน ได้แก่ สิ่งที่จะเป็นเครื่องขัดขวางไม่ให้เกิดการดำเนินการจัดการเรียนการสอนหรือกระบวนการใช้หลักสูตรเป็นไปตามที่พัฒนาขึ้น
3. ลักษณะการเรียนของผู้เรียน ได้แก่
 - 3.1 ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน
 - 3.2 ทักษะที่มีต่อกิจกรรมการเรียนการสอน
4. ความรู้ความเข้าใจของนักเรียนเกี่ยวกับเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งรวบรวม

จาก

- 4.1 การเล่าความเป็นมา ประวัติเกี่ยวกับเนื้อหาที่ได้รับการถ่ายทอด
- 4.2 การบอก อธิบาย ความหมายและประโยชน์เกี่ยวกับเนื้อหาได้รับการ

ถ่ายทอด

5. การตระหนัก ยอมรับ มองเห็นคุณค่าเกี่ยวกับเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งพิจารณารวบรวมจาก

5.1 พฤติกรรมที่แสดงถึงการรักษา อนุรักษ์สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.2 พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1 - 5 ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการตามสถานที่ต่าง ๆ ที่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น ห้องเรียน บริเวณวัด บ้านผู้ปกครองนักเรียน หรือบ้านพักครู เป็นต้น ซึ่งสรุปการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้ในขั้นตอนที่ 3 การวิจัยเป็นดังตาราง 2

ตาราง 2 สรุปการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้ในขั้นตอนที่ 3 การวิจัยจำแนกตามลักษณะต่าง ๆ

ประเภท/ลักษณะข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
1. ลักษณะการสอน					
1.1 วิธีการ, เทคนิคการสอน	ช่วงดำเนินกิจกรรม	ห้องเรียนวัด	ครูผู้สอน ผู้รู้ในชุมชน	การดำเนินกิจกรรม	สังเกตแบบมีส่วนร่วม
1.2 ความตั้งใจในการสอน	การเรียนการสอน	บ้านผู้อาวุโส	ท้องถิ่น ผู้อาวุโส	การเรียนการสอน	สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ
1.3 ทักษะที่มีต่อการสอน					
2. ปัญหาการเรียนการสอน	ช่วงดำเนินกิจกรรม	บ้านพักครู สถานที่ที่มีกิจกรรมการสอน	ผู้สอน, ผู้เรียน	การดำเนินกิจกรรม การเรียนการสอน	สังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
3. ลักษณะการเรียนรู้					
3.1 ความสนใจ เข้าร่วมกิจกรรมการ เรียนการสอน	ช่วงคาบเรียน กิจกรรม การเรียนรู้ การสอน	สถานที่ที่มี กิจกรรม การเรียนรู้ การสอน	นักเรียน	การคาบเรียน กิจกรรม การเรียนรู้ การสอน	สังเกตแบบมี ส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ
4. ความรู้ความเข้าใจ ของนักเรียน					
4.1 การเล่า ความเป็นมา ประวัติ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้รับการ ถ่ายทอด	หลังจาก คาบเรียน กิจกรรม การเรียนรู้ การสอน	ห้องเรียน วัด	นักเรียน		สัมภาษณ์แบบ ไม่เป็นทางการ, แบบ ฝึกหัดทำ
4.2 การบอก, อธิบาย, ความหมาย และประโยชน์เกี่ยวกับ สิ่งที่ได้รับการถ่ายทอด	แต่ละครั้ง				บทเรียน

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเภท/ลักษณะ ข้อมูล	แหล่งข้อมูล				
	เวลา	สถานที่	บุคคล	เหตุการณ์	วิธีการที่ใช้
5. การตระหนัก ยอมรับ มองเห็นคุณค่าเกี่ยวกับสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอด 5.1 พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงถึงการรักษา อนุรักษ์ สิ่งที่ได้รับการถ่ายทอด 5.2 พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงถึงการนำสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาใช้หรือปรับใช้ในชีวิตประจำวัน	ขณะดำเนินกิจกรรมฯ และหลังจากดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้ง	บ้าน-นักเรียนโรงเรียน	ผู้ปกครองนักเรียน, นักเรียน, ผู้สอน	ปกติในชีวิตประจำวัน	สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ สังเกตแบบมี

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์สร้างข้อสรุปแบบอุปนัยและแบบเปรียบเทียบข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการใช้หลักสูตร เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวข้องและกระทำต่อเนื่องจากการทดลองใช้หลักสูตรในขั้นตอนที่ 3 กล่าวคือการประเมินผลการใช้หลักสูตรกระทำ 2 ระยะ คือ ประเมินในขณะที่ใช้หลักสูตร (Formative Evaluation) ซึ่งได้แก่ การประเมินผลโดยพิจารณาจากข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 3 และการประเมินผลหลังจากใช้หลักสูตร (Summative Evaluation) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพิจารณาการใช้หลักสูตรเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้เพียงไร
2. เพื่อพิจารณาผลกระทบจากการใช้หลักสูตร
3. เพื่อประมวลข้อมูลเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

วิธีดำเนินการ

1. สุ่มรายชื่อผู้ปกครองนักเรียนเป็นบางคนแล้วดำเนินการเยี่ยมบ้านสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเกี่ยวกับการดำเนินการใช้หลักสูตรที่ผ่านมา
2. สัมภาษณ์ผู้สอนที่เป็นผู้รู้ในชุมชน ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้ อาจารย์ใหญ่ และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บางคน เกี่ยวกับการดำเนินการใช้หลักสูตรที่ผ่านมา

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการใช้หลักสูตร ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์สร้างข้อสรุปแบบอุปนัยแล้วเขียนบรรยาย

การนำเสนอข้อมูล

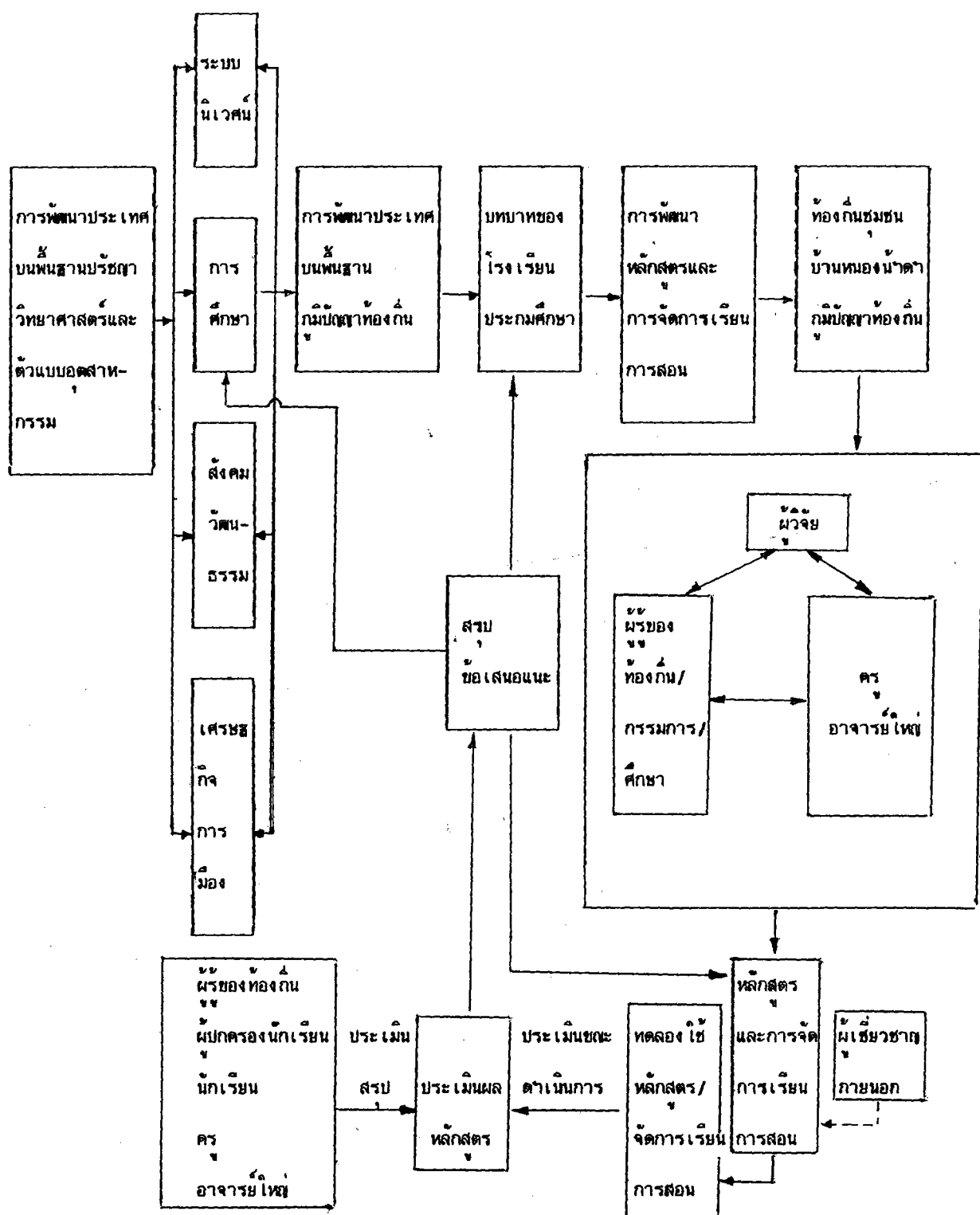
การนำเสนอข้อมูลจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ที่ได้จากขั้นตอนที่ 3 - 4 ตามลำดับดังนี้

1. ผลการทดลองใช้หลักสูตร

1.1 ข้อมูลจากการทบทวนแบบฝึกหัดของนักเรียน

1.2 ข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์

จากการนำเสนอที่ผ่านมามีทั้งหมดตั้งแต่บทที่ 1 - 3 สรุปเป็นแผนภูมิกระบวนการทัศน์ (Paradigm) และกรอบความคิดการวิจัยได้ดังภาพประกอบ 8

ภาพประกอบ 8 แสดงกระบวนการทัศน์และกรอบความคิดการวิจัย

บทที่ 4
ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอตามลำดับขั้นตอนดังที่กล่าวผ่านมาในบทที่ 3 โดยมีหัวข้อหลักนำเสนอ ดังนี้

1. ผลการวิจัยขั้นตอนที่ 1 สภาพชุมชนท้องถิ่น
2. ผลการพัฒนาหลักสูตร : กระบวนการพัฒนาหลักสูตร
3. ผลการใช้หลักสูตร : กระบวนการใช้หลักสูตร

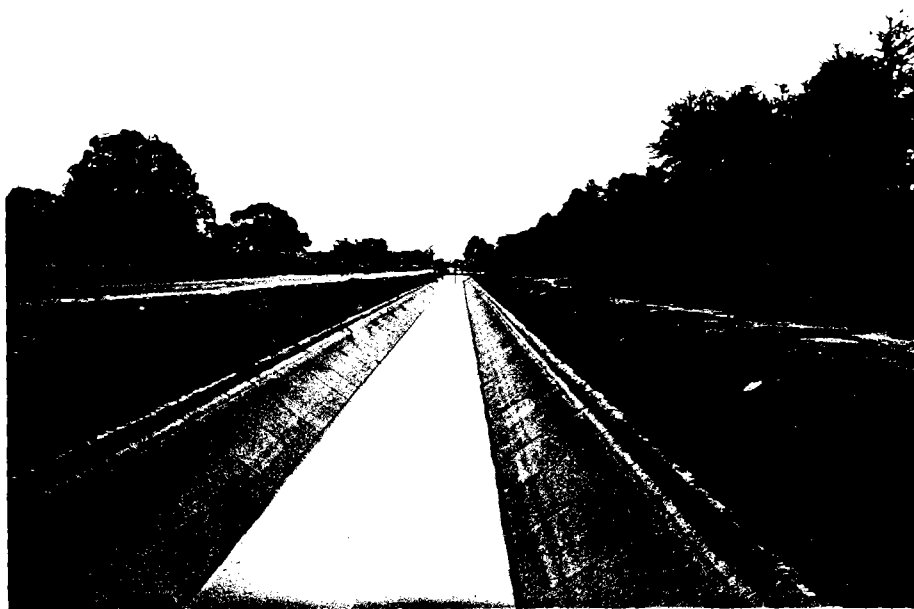
ในแต่ละหัวข้อหลักประกอบด้วยรายละเอียดข้อย่อยอื่น ๆ ตามที่นำเสนอต่อไปนี้

ผลการวิจัยขั้นตอนที่ 1

สภาพชุมชนท้องถิ่น

ภาพประกอบ 9 บ่อทรายที่ชาวบ้านขายที่ดินให้พ่อค้าภายนอกเขตเอาทรายได้ผืนดินไปขาย

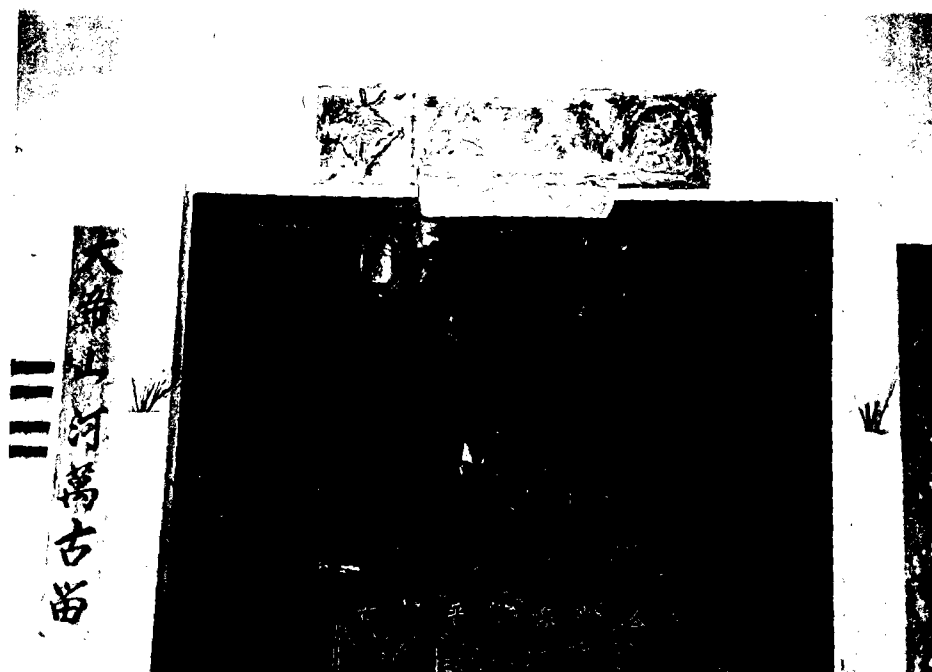
ภาพประกอบ 10 คลองชลประทานส่งน้ำที่เอื้อต่อการเพาะปลูกพืชไร่ของชาวบ้าน

ภาพประกอบ 11 ไร่อ้อยข้างถนนภายในหมู่บ้าน

ภาพประกอบ 12 ไร่หน่อไม้ฝรั่งของชาวบ้านที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกจากหน่วยงานทางราชการและบริษัทตัวแทนญี่ปุ่น

ภาพประกอบ 13 ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านที่แสดงถึงวัฒนธรรมจีนของชาวบ้าน

ภาพประกอบ 14 การตัดป้ายแสดงวิธีการรักษาป่าไม้ภายในวัดของเจ้าอาวาสวัด

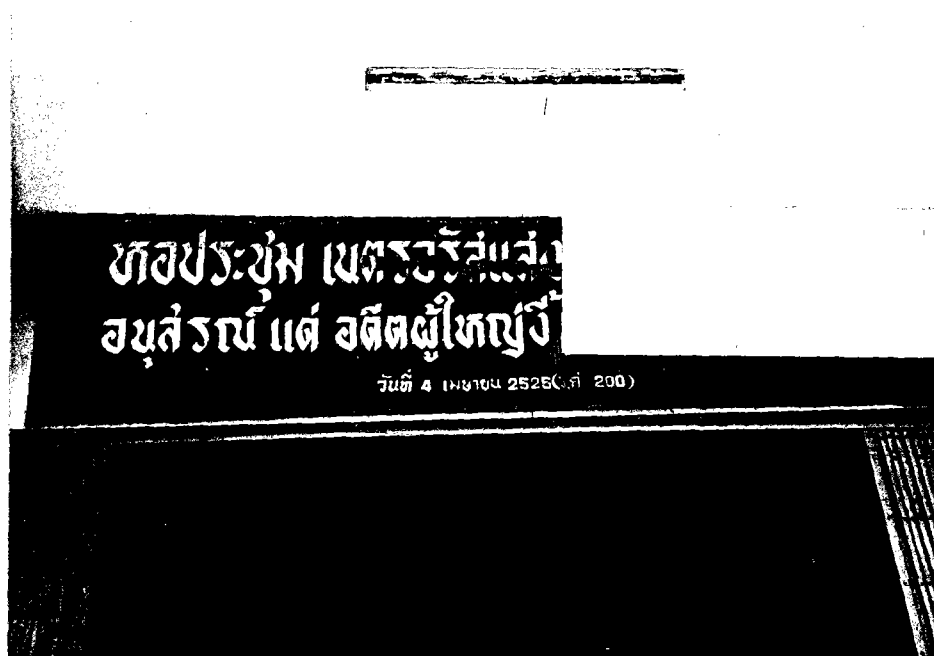
ภาพประกอบ 15 การติดป้ายแสดงประโยชน์ของต้นไม้ในแง่สมุนไพรของป่าไม้ในวัด

ภาพประกอบ 16 ความร่มรื่นของป่าไม้ในวัด

ภาพประกอบ 17 อาคารเรียนถาวรที่ชาวบ้านบริจาคเงินร่วมสร้าง

ภาพประกอบ 18 หอประชุมที่ประธานคณะกรรมการศึกษาโรงเรียนบริจาคเงินสร้าง

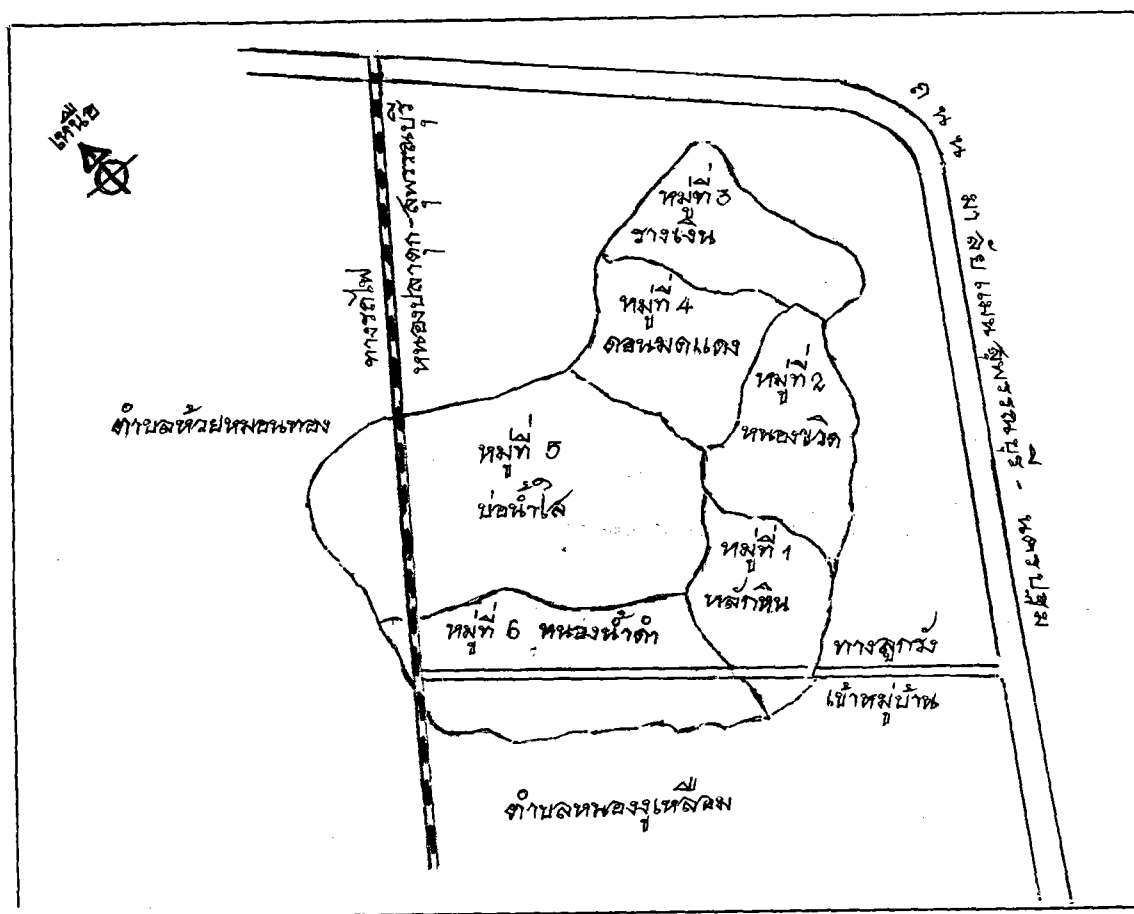
การวิจัยขั้นตอนที่ 1 ซึ่งผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูลลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวผ่านมาในบทที่ 3 นั้น ในระยะแรก ๆ ของการเข้าไปอยู่ร่วมชุมชนผู้วิจัยต้องเผชิญกับปัญหาที่สำคัญคือการไม่ได้รับความไว้วางใจและความไม่มั่นใจจากคณะครู อาจารย์ใหญ่ ของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนและชาวบ้านในการให้ข้อมูล ทั้งนี้คณะครูและอาจารย์ใหญ่มีความคิดว่าผู้วิจัยเป็นตัวแทนของหน่วยงานบังคับบัญชาจากส่วนกลาง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ) ที่เข้าไปคอยรายงานจับผิดการดำเนินงานของทางโรงเรียนดังจะเห็นได้จากคำพูดในทางออกตัวของอาจารย์ใหญ่ว่า "ผมไม่ค่อยรู้เรื่องงานวิชาการ ครูที่นี้ก็แตกต่างกันเป็นกลุ่มผมเคยแก้ปัญหาแต่ไม่ได้ผลผมก็เลิกสนใจงานโรงเรียนนี้มากหลายเรื่อง "และครูบางคนก็กล่าวว่า "โรงเรียนนี้มีปัญหา ครูแบ่งเป็นก็ก็คล้าย ๆ กันกับโรงเรียนประถมศึกษาอื่น ๆ ทำไมต้องเลือกเจาะจงมาที่โรงเรียนนี้" สำหรับชาวบ้านนั้นก็ซักถามผู้วิจัยอยู่เสมอ ๆ ว่าผู้วิจัยเป็นใครมาจากไหนและมาทำไมที่นี่ ปัญหาเหล่านี้ผู้วิจัยจึงต้องบอกสถานการณ์ที่แท้จริงของผู้วิจัยโดยเฉพาะกับคณะครูและอาจารย์ใหญ่พร้อมทั้งชี้แจงให้ทราบว่าข้อมูลใด ๆ ที่ผู้วิจัยเข้ามาศึกษาไม่มีผลต่อทางโรงเรียนแต่อย่างใด ปัญหาเหล่านี้ก็ค่อย ๆ คลี่คลายไปในที่สุด ตามระยะเวลาและการปฏิบัติตนของผู้วิจัยซึ่งลักษณะปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องปกติของงานวิจัยประเภทนี้ ภายหลังจากเข้าไปอยู่ในชุมชนได้ประมาณหนึ่งเดือนผู้วิจัยจึงได้เริ่มเก็บข้อมูลที่เป็นความรู้สึกนึกคิดของบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนตลอดจนข้อมูลส่วนอื่น ๆ ได้ดังผลการวิจัยดังนี้

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของชุมชน

หมู่บ้านหนองน้ำคำ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ภายในเขตตำบลป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัดภาคกลางตอนล่าง มีเขตติดต่อกับชุมชนใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 บ้านบ่อน้ำใส และหมู่ที่ 1 บ้านหลักหิน
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลหนองงูเห่า อำเภอเมือง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1 บ้านหลักหิน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลห้วยหมอนทอง

หมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากตัวจังหวัดมาทางทิศเหนือตามถนนราดยางสายมาลัยแมน เส้นทาง นครปฐม - สุพรรณบุรี ประมาณ 20 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากเส้นทางราดยางเป็นถนนลูกรัง แยกเข้าสู่หมู่บ้านอีกประมาณ 5 กิโลเมตร ดังแผนที่สังเขป

ภาพประกอบ 19 แผนที่สังเขปตำบลป่าตาลแสดงหมู่บ้านใกล้เคียงและเส้นทางคมนาคม

สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ดอนสูง ดินทรายร่วนภายใต้ระดับพื้นผิวหน้าดินลงไป ประมาณ 2 เมตร จะเป็นทรายหยาบซึ่งสามารถขุดพบได้ทั่วทุกบริเวณพื้นที่หมู่บ้านหนองน้ำคำ และหมู่บ้านใกล้เคียง ทรายดังกล่าวนี้ชาวบ้านสันนิษฐานว่าเกิดจากการทับตัวกันของตะกอนจากการพัดพาของน้ำทะเลในสมัยก่อนหลายร้อยปีที่ผ่านมา ด้วยสภาพพื้นดินเช่นนี้จึงทำให้มีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้าน นั่นคือเกินกว่าร้อยละ 90 ของชาวบ้าน จำนวน 773 คน จาก

147 หลังคาเรือน ประกอบอาชีพทำไร่อ้อย ส่วนที่เหลือจะเป็นการทำสวนผัก สวนมะม่วงและ ส่วนหนึ่งก็แบ่งที่ดินขายให้พ่อค้าภายนอกเข้ามาลงทุนขุดทราย ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนมีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองโดยเฉลี่ยครัวเรือนละไม่ต่ำกว่า 5 ไร่ แต่อย่างไรก็ตามตัวเลขเฉลี่ยพื้นที่ทำกินที่ชาวบ้านถือครองนี้ ควรจะต้องแยกพิจารณาระหว่างจำนวนที่ดินของชาวบ้านทั่วไปกับ ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าแก้งไร่อ้อยในหมู่บ้าน เพราะเหตุว่าในกรณีเจ้าแก้งไร่อ้อยนี้จะมีจำนวนที่ดินไม่ต่ำกว่า 50 ไร่ โดยเฉลี่ยต่อราย

ชาวบ้านประมาณร้อยละ 70 เป็นคนเชื้อชาติจีน ทั้งที่เป็นชาวจีนอพยพมาจากโพ้นทะเล และลูกจีนที่เกิดเมืองไทย ส่วนที่เหลือเป็นคนไทย การแยกพิจารณา "ความเป็นคนจีน" และ "ความเป็นคนไทย" นี้ อาศัยจากการเรียกตนเองของกลุ่มคนดังกล่าว รวมทั้งภาษาและท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันอีกทางหนึ่งด้วยความเป็นคนจีนส่วนมากคนฐานะเศรษฐกิจของชาวบ้านจึงอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี เนื่องจากชาวบ้าน "ต่างคนต่างทำมาหากิน ตั้งแต่อยู่ในหมู่บ้านนี้มา หลายปียังไม่เคยมีคดีความรุนแรงถึงโรงศาลเลย" ซึ่งฐานะทางเศรษฐกิจสามารถพิจารณาได้จาก สภาพความเป็นอยู่ การมีเครื่องใช้อำนวยความสะดวกในบ้าน (โทรทัศน์, ตู้เย็น, พัดลม ฯลฯ) และการมียานพาหนะเป็นของตนเองแต่ละครอบครัว (รถยนต์กะบะ, รถมอเตอร์ไซด์) เหล่านี้ ประกอบกัน

การอพยพตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ประมาณ 60 - 80 ปีเศษที่ผ่านมา ชาวบ้านหนองน้ำคำรุ่นแรก ๆ ซึ่งเป็นชาวจีน ได้อพยพมาจากตัวเมืองนครปฐมเพื่อจับจองที่ดินทำกิน โดยที่สภาพพื้นที่ขณะนั้นยังคงสภาพเป็นป่าไม้ ทั้บประเภทไม้เบญจพรรณ ตลอดจนสัตว์ป่านานาชนิด การจับจองที่ดินทำกินเริ่มจากการปลูกพืชผัก เพื่อยังชีพ อาทิ ปลูกข้าวหลุม แตงกวา มะเขือ สำหรับอาหารประเภทเนื้อสัตว์นั้นชาวบ้านหาจับจากป่า นอกจากนั้นชาวบ้านยังทำการโค่นป่าเพื่อนำไม้มาเผาถ่านเก็บไว้ใช้และส่วนที่เหลือก็นำไป แลกเปลี่ยนสินค้าอื่น ๆ ที่ตลาดในตัวเมือง

ชาวบ้านนำผักและถ่านบรรทุกเกวียนตลอดจนหาบคอนไปแลกเกลือและข้าวสารนำมา เก็บตุนบริโภคเพราะสองสิ่งนี้ชาวบ้านไม่สามารถผลิตได้และถึงผลิตได้ (กรณีข้าว) ก็ไม่เพียงพอ

ต่อการบริโภคเนื่องจากสภาพพื้นที่ไม่อำนวยต่อการทำนา การแลกเปลี่ยนสินค้าสมัยนั้นนิยมแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ากับสินค้าไม่แลกเปลี่ยนตัวเงิน เช่น ชาวบ้านนำถ่าน 1 เล่มเกวียนแลกกับข้าวสาร 1 กระสอบ เป็นต้น สำหรับพืชผักนั้นแลกเปลี่ยนตามความพอใจของทั้งสองฝ่าย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะให้ผักกับผู้แลกสินค้าในอัตราส่วนที่เกินกว่าราคาจริงเพราะว่า ผักที่ชาวบ้านปลูกได้นั้นให้ผลดีมากจนทั้งเหลือกินต้องปล่อยให้เน่าเสียตามไรสวนเสมอ การเดินทางเข้าเมืองเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้านั้นชาวบ้านไม่ค่อยเดินทางออกจากหมู่บ้านบ่อยนักโดยเฉลี่ยเดือนหนึ่ง ๆ จะเข้าเมืองไม่เกินสามครั้ง ชาวบ้านให้เหตุผลว่าเพราะทางไกลเดินทางลำบากและอาหารมีเพียงพอแก่ความต้องการ

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ด้านระบบการผลิต

เนื่องจากสภาพพื้นดินไม่เหมาะสมต่อการทำนาจึงทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชไร่ทดแทนเริ่มจากการไถล้มหักล้างถางป่าไม้เพื่อเอาพื้นที่ปลูกยาสูบ และมันสำปะหลังในปี พ.ศ. 2494 เป็นต้นมา การทำไร่ยาสูบและมันสำปะหลังให้ผลผลิตได้เพียงประมาณ 6 ปี ชาวบ้านก็ต้องเลิกปลูกเพราะประสบกับภาวะดินจืด ผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับทุนและแรงงานที่เสียไป

ปี พ.ศ. 2501 เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอเข้าส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกฝ้าย ปีแรก ๆ ผลผลิตฝ้ายให้ผลได้ดีและด้วยผลนี้จึงเป็นเหตุให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกมากยิ่งขึ้น กอปรกับการเพิ่มจำนวนประชากรในหมู่บ้านพื้นที่ป่าไม้ที่มีมาแต่เดิมก็ลดจำนวนลงไปทุกขณะ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ต้องเลิกปลูกฝ้ายอีกเช่นกัน ครั้งนี้เป็นเพราะเกิดการระบาดของหนอนกินฝ้าย เมื่อปี พ.ศ. 2504 ซึ่งปรากฏว่าในปีนั้นทำให้ชาวบ้านประสบกับการขาดทุนอย่างทั่วถึงทุกครอบครัวที่ปลูก

หลังจากนั้นประมาณปลายปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน อ้อยจึงกลายมาเป็นพืชไร่หลักที่ชาวบ้านยึดประกอบอาชีพ การปลูกอ้อยในระยะเริ่มแรกผู้ปลูกจะเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยแรงงานในครัวเรือนคั้นน้ำอ้อยแล้วนำไปส่งขายกรุงเทพฯ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2507 โรงงานหีบอ้อยที่บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ตั้งขึ้นรวมทั้งเมื่อปี พ.ศ. 2514 ถนนลูกรังจากทางแยกถนน

ราคาขาย และระบบการส่งน้ำจากคลองชลประทานผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน ด้วยความสะดวกในการขนถ่ายสินค้าจากหมู่บ้านไปยังโรงงานและปริมาณน้ำที่พอเพียงต่อการทำไร่อ้อย พื้นที่ไร่อ้อยจึงขยายออกไปอย่างกว้างขวางและสภาพป่าไม้จึงหมดไปจากหมู่บ้านหนองน้ำคำตั้งแต่นั้นมา

ปี พ.ศ. 2531 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสนด้วยความร่วมมือของบริษัททุนญี่ปุ่นเข้ามาส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มชาวบ้านให้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งส่งออกประเทศญี่ปุ่นโดยทำการประกันราคา ชาวบ้านเริ่มสนใจหันมาปลูกหน่อไม้ฝรั่งเพื่อการส่งออกมากขึ้นเพราะในขณะนั้นผลผลิตที่ได้ก่อให้เกิดกำไรกับผู้ปลูกมาก แต่กระนั้นก็การปลูกหน่อไม้ฝรั่งยังไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้มากนักเพราะมีข้อจำกัดบางประการซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ด้านกายภาพ

1. การสูญเสียป่าไม้ สัตว์ป่า

ป่าไม้และสัตว์ป่าบริเวณเขตตำบลป่าตาล โดยเฉพาะบริเวณหมู่บ้านหนองน้ำคำ ที่สูญเสียไปเป็นเพราะสาเหตุที่สำคัญ ได้แก่ การขยายพื้นที่ทางการเกษตรกรรมเพื่อการค้าและส่งออกภายในช่วงระยะเวลาการพัฒนาเศรษฐกิจ ตามแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นปีแรกที่คณะรัฐบาลในสมัยนั้นเร่งปรับปรุงพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ เป็นเป้าหมายหลักด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนทำการผลิตพืชผลทางเกษตรกรรมเพื่อส่งออก นโยบายดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อลักษณะการผลิตทางเกษตรกรรมในเขตภาคกลางของประเทศมากกว่าเขตอื่น ๆ หมู่บ้านหนองน้ำคำ ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตภาคกลางจึงตกอยู่ในกระแสระบบการผลิตเช่นนี้เช่นกัน ดังจะเห็นว่าบริเวณภาคกลางและภาคตะวันตกเป็นเขตที่มีพื้นที่เพาะปลูกอ้อยรวมกันแล้วเกือบถึงครึ่งหนึ่งของพื้นที่เพาะปลูกอ้อย ทั้งประเทศอันได้แก่พื้นที่ในเขต 4 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี (สมภพ มานะรังสรรค์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530 : 18) นอกจากสาเหตุการขยายพื้นที่ปลูกอ้อยจะทำให้ป่าไม้และสัตว์ป่าหมดไปแล้ว การเผาถ่านขาย และการขายที่ดินให้พ่อค้าขุนบ่อทรายก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ช่วยเร่งการสูญเสียทรัพยากรดังกล่าว ปัจจุบันป่าไม้และสัตว์ป่า จำนวนสัตว์เล็ก ๆ อาทิ กระรอก นก ภูมี้ เหลืออยู่ในหมู่บ้านเพียง 50 กว่าไร่เท่านั้น ซึ่งเป็นป่าในเขตวัดภายใต้การอนุรักษ์ของเจ้าอาวาสวัด

2. การสร้างถนนเชื่อมต่อบ้านกับเมือง

ถนนจากหมู่บ้านหนองน้ำคำเชื่อมต่อไปยังตัวเมือง เริ่มจากเส้นทางเกวียน ซึ่งชาวบ้านใช้บรรทุกพืชผักสินค้าไปแลกเปลี่ยนค้าขายที่ตลาดในตัวเมือง ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2498 ชาวบ้านหนองน้ำคำกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของอดีตเจ้าอาวาสวัดองค์ที่ 1 ซึ่งเป็นคนในตระกูลใหญ่ที่อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านระยะแรกเริ่ม ร่วมหุ้นกันซื้อรถยนต์วิ่งโดยสาร รับส่งคน สินค้า ระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองกลุ่มคนดังกล่าวได้ร่วมกันระดมแรงงาน งบประมาณ ภายในหมู่บ้าน และทำเรื่องของบประมาณจากทางจังหวัดเพิ่มเติม สร้างถนนลูกรังขึ้นเป็น ผลสำเร็จ

ปี พ.ศ. 2507 ซึ่งเป็นปีที่โรงงานหีบอ้อย อาเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ตั้งขึ้น การขนถ่ายอ้อยจากหมู่บ้านไปโรงงานด้วยรถบรรทุกสิบล้อเริ่มมีมากขึ้นทุกขณะ ในแต่ละปีการตัด อ้อยประกอบกับในระยะต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2514 ชาวบ้านได้ขายที่ดินให้กับพ่อค้าภายนอก ซึ่งเข้ามาลงทุนขุดทราย รถบรรทุกทรายจึงเข้ามาวิ่งมาก สาเหตุสองประการนี้มีส่วนทำให้ถนน ชำรุดเสียหายไปทุกปีจนกระทั่งปัจจุบัน การซ่อมแซมถนนเท่าที่จะกระทำก็เป็นเพียงการเอาหิน ทราย กรวด ถมบริเวณบ่อหลุมบนถนนจากเจ้าของบ่อทรายและเถ้าแก่อ้อยเท่านั้น

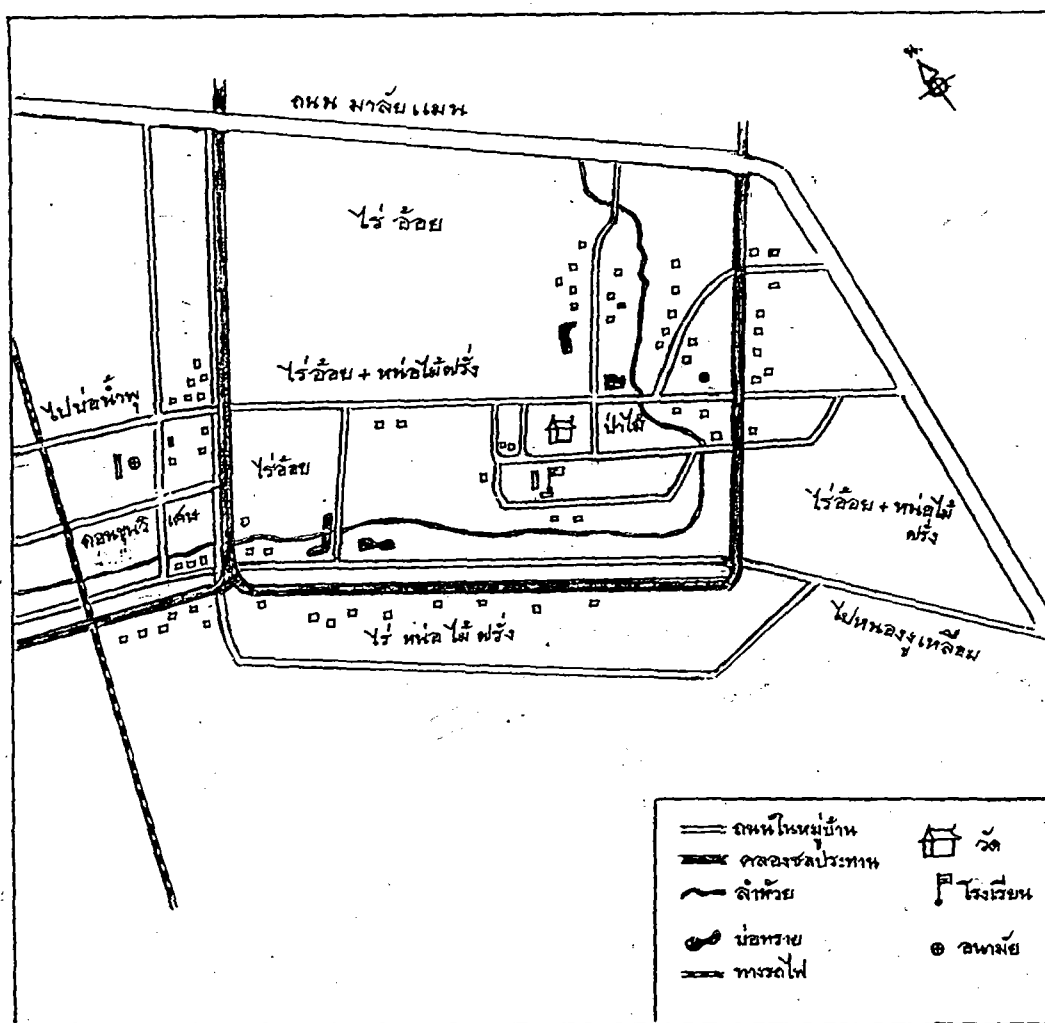
3. การสร้างคลองชลประทานเพื่อการเกษตรกรรม

คลองชลประทานซึ่งขุดผ่านพื้นที่หมู่บ้านหนองน้ำคำเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2514 ภายหลังจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระ ที่จังหวัดกาญจนบุรี แล้วเสร็จเพราะเขื่อนเจ้าพระถูกก่อสร้างขึ้น เนื่องจากรัฐบาลสมัยนั้นเมื่อดูประสงค์สร้างเพื่อช่วยการเกษตรกรรมในเขตพื้นที่ภาคตะวันตกและ ภาคกลางบางส่วน ผลที่เกิดตามมาจากการสร้างเขื่อนก็คือการจัดสร้างคลองชลประทานและ คลองซอยเพื่อจัดส่งน้ำไปยังพื้นที่เป้าหมายทางเกษตรกรรม

การสร้างคลองชลประทานและคลองซอย (คลองส่งน้ำที่ขุดแยกจากคลอง ชลประทาน) ในหมู่บ้านเป็นผลทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่ปลูกอ้อยออกไปอย่างกว้างขวางเพราะ เหตุว่าระบบน้ำที่เพียงพอต่อการเพาะปลูกอ้อยเป็นสิ่งจำเป็น จนกระทั่งการทำไร่อ้อยกลายเป็น อาชีพหลักของชาวบ้าน

รายละเอียดของหมู่บ้านหนองน้ำคำ แสดงพื้นที่เพาะปลูกและส่วนอื่น ๆ เป็นดังแผนที่

สังเขปตามภาพประกอบ 20

ภาพประกอบ 20 แผนที่หมู่บ้านหนองน้ำคำ แสดงพื้นที่เพาะปลูก และอื่น ๆ

วิถีชีวิตของชุมชน

1. การปลูกอ้อย เถ้าแก่อ้อยกับลูกไร่ : ความสัมพันธ์แบบพึ่งพา

การปลูกอ้อยของชาวบ้านหนองน้ำคำเริ่มประมาณเดือนพฤษภาคม พันธุ์อ้อยที่ใช้ปลูกในปัจจุบันคือพันธุ์อู่ทอง 1 สาเหตุที่ชาวบ้านเลือกพันธุ์ดังกล่าวนี้ก็เนื่องจากสามารถให้จำนวนลำต้อกอสูงและน้ำหนักดีกว่าพันธุ์อื่น หลังจากปลูกแล้วก็เป็นการทำนุบำรุงอ้อย ได้แก่ การใส่ปุ๋ยเคมี

การปราบวัชพืชและการ "ขึ้นน้ำอ้อย" (การสูบน้ำใส่แปลงปลูก) ชาวบ้านใส่ปุ๋ยอ้อย 1 - 2 กระสอบต่อพื้นที่เพาะปลูก 1 ไร่ การใส่ปุ๋ยอ้อยนี้ ชาวบ้านจะต้องใส่เพิ่มปริมาณมากขึ้นทุกปี การปลูก

หลังจากนั้นประมาณกลางเดือนมกราคมก็จะเริ่มตัดอ้อยจนกระทั่งถึงกลางเดือนเมษายน อ้อยจะได้รับการตัดแล้วเสร็จ การตัดอ้อยนั้นผู้ตัดจะต้องตัดอ้อยให้เหลือตอเพื่อให้อ้อยแทงหน่อขึ้นเป็นต้นลำใหม่สำหรับการเพาะปลูกอ้อยต่อไป อ้อยที่ปลูกครั้งหนึ่ง ๆ สามารถตัดให้เหลือตอได้ประมาณ 3 ครั้ง ต่อจากระยะที่กล่าวผู้ปลูกอ้อยจะรื้ออ้อยต้นตอเก่าออกหมด แล้วนำต้นตอใหม่ปลูกสาเหตุที่ต้องรื้ออ้อยเก่าออกเพราะว่า อ้อยที่แตกหน่อขึ้นมาหลังจากระยะเวลา 3 รุ่นแล้ว จะให้ต้นลำไม่สมบูรณ์ และจำนวนลำต่อกอมีน้อย

การปลูกอ้อยนี้ ผู้ปลูกอ้อยรายย่อย (ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า "ลูกไร่" ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า "ลูกไร่" แทน) จะต้องแจ้งยอดรวมโดยประมาณของผลผลิตที่ได้ให้กับเจ้าแก้วอ้อยทราบ (ซึ่งเรียกกันว่า นาอ้อยเข้ากับเจ้าแก้ว) เพื่อให้เจ้าแก้วอ้อยสามารถรับผลผลิตได้ตามจำนวนลำดำที่ตนได้มาจากโรงงานที่บอ้ออีกทอดหนึ่ง เจ้าแก้วอ้อยกับลูกไร่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในลักษณะต่างพึ่งพากัน เจ้าแก้วอ้อยพึ่งพาลูกไร่ในแง่ของการหาปริมาณอ้อยเพื่อให้ได้ครบตามจำนวนลำดำอ้อยที่จะส่งโรงงานที่บอ้อหากเจ้าแก้วอ้อยสามารถรวบรวมลูกไร่อ้อยไว้ภายใต้สังกัดตนมากเท่าใดก็จะทำให้เกิดเครดิตที่ดีแก่ตนในสายตาของผู้เป็นเจ้าของโรงงานที่บอ้อ เครดิตที่ดีนี้จะส่งผลให้เจ้าแก้วอ้อยได้รับลำดำอ้อยเพื่อนำส่งโรงงานมากขึ้นและสามารถจะเบิกเงินจากโรงงานเพื่อนำมาใช้สำหรับการดำเนินงานเกี่ยวกับการค้าอ้อยได้สะดวกขึ้น ตามปกติเจ้าแก้วอ้อยจะมีผลผลิตอ้อยที่เป็นของตนเองอย่างแน่นอนจำนวนหนึ่ง นั้นหมายถึงเจ้าแก้วอ้อยก็จะปลูกอ้อยด้วยเช่นกัน และปลูกอ้อยในพื้นที่ที่มากกว่าลูกไร่ ซึ่งเจ้าแก้วอ้อยในหมู่บ้านหนองน้ำคามีที่ดินปลูกอ้อยโดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่ารายละ 50 ไร่ ในขณะที่ลูกไร่มีที่ดินปลูกอ้อยโดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่ารายละ 5 ไร่ แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าเจ้าแก้วอ้อยจะมีพื้นที่ปลูกอ้อยมากก็ยังไม่พอเพียงที่ส่งให้กับโรงงานเจ้าแก้วจึงต้องรับลูกไร่เพื่อผลประโยชน์ดังที่กล่าวมาแล้ว การรับลูกไร่เข้าในสังกัดตนเจ้าแก้วจะดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บริการและเกิดความสะดวกสำหรับลูกไร่ทำให้ลูกไร่เกิดความพึงพอใจที่จะทำอ้อยเข้าในสังกัดตนเป็นเจ้าของประจำซึ่งส่วนใหญ่แล้วเจ้าแก้วอ้อย

กับลูกไร่ในหมู่บ้านต่างก็เป็นเจ้าประจำผูกขาดกันแทบทั้งสิ้นมีน้อยรายที่ลูกไร่จะเปลี่ยนเจ้าแก่ เพราะถึงแม้จะเปลี่ยนจากเจ้าแก่ไปอยู่กับเจ้าแก่รายใหม่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากในเวดงเจ้าแก่อ้อยด้วยกัน "พวกเขาจะถึงกันอยู่เสมอ"

วิธีการซึ่งเจ้าแก่อ้อยใช้คานะเงินงานอันก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อลูกไร่ก็คือลักษณะที่ลูกไร่ต้องพึ่งพาเจ้าแก่ในการปลูก การตัด และจำหน่ายอ้อย

การปลูกอ้อยของลูกไร่ชาวบ้านหนองน้ำคำในอดีตระยะแรก ๆ การปลูกอ้อยจะอาศัยการเอาแรงลงแขกช่วยกันปลูกต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา แรงงานในหมู่บ้านเริ่มออกไปหารับจ้างทำงานที่ในเมืองและต่างจังหวัดมากขึ้น การลงแขกปลูกอ้อยและการตัดอ้อยก็เริ่มเปลี่ยนเป็นการว่าจ้างด้วยระบบเงินตราเข้ามาทดแทนแต่อย่างไรก็ดีถึงแม้จะใช้การจ้างแรงงานในหมู่บ้านก็ยังไม่พอเพราะอัตราการจ้างต่ำเมื่อเทียบกับอัตราการจ้างงานในตัวเมืองโดยเฉพาะเมืองหลวง ลูกไร่ที่ไม่มีแรงงานในครัวเรือนเป็นของตนเองจึงประสบกับปัญหาการขาดแคลนแรงงานเพื่อผลิต ในปีนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันลูกไร่อ้อยต้องพึ่งพาเจ้าแก่อ้อยให้จัดหาแรงงานต่างถิ่นให้กับตนและแรงงานจากภาคอีสานก็ถูกว่าจ้างจากเจ้าแก่อ้อยให้มาปลูก ตัดอ้อย แก่ลูกไร่ชาวบ้านหนองน้ำคำ

นอกจากการปลูกและตัดอ้อยที่ลูกไร่ต้องพึ่งพาให้เจ้าแก่จัดหาแรงงานให้แล้วการไถพรวนพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกด้วยรถแทรกเตอร์ การกู้ยืมเงินเพื่อซื้อปุ๋ยบำรุงอ้อย ตลอดจนการนำเอาอ้อยขึ้นรถบรรทุกส่งโรงงานลูกไร่ต้องพึ่งพาเจ้าแก่อ้อยทั้งสิ้น การพึ่งพาในลักษณะเช่นนี้จะถูกคิดหักเป็นจำนวนเงินออกจากจำนวนเงินยอดรวมของราคาอ้อยทั้งหมดที่ลูกไร่ผลิตได้ในแต่ละปีการปลูกอ้อย ซึ่งเงินทุนที่ลูกไร่อ้อยต้องใช้จ่ายไปสำหรับการปลูกอ้อยทั้งหมดโดยประมาณแสดงได้ตามตาราง 3

ตาราง 3 แสดงเงินทุนที่ใช้สำหรับการปลูกอ้อยในแต่ละปี

ลำดับ	รายการ	จำนวนเงิน
1	ค่าขนส่งคนงานจากภาคอีสาน	800 บาท/ครั้ง
2	ค่าไถพื้นที่เพาะปลูก	450 บาท/ไร่
3	ค่าจ้างแรงงานปลูก	350 บาท/ไร่
4	ค่าปุ๋ย	350 บาท/ไร่
5	ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงสูบน้ำ	85 บาท/ไร่
6	ค่าตัดอ้อย	40 บาท/100 มัด
7	ค่าขนส่งคนงานไปยังไร่อ้อย	50 บาท/ครั้ง
8	ค่าจ้างน้ำอ้อยที่รถบรรทุก	20 บาท/ตัน
9	ค่าบรรทุกอ้อยส่งโรงงาน	85 บาท/ตัน

จากรายการค่าใช้จ่ายสำหรับการปลูกอ้อยตามตารางนั้น ถ้าจะคิดหักจากลูกไร่ ภายหลังเมื่อน้ำอ้อยของลูกไร่ส่งโรงงานโดยคำนวณจากจำนวนเงินตามน้ำหนักอ้อยที่ผลิตได้ซึ่ง คิดชั่งน้ำหนักอ้อยเป็นตัน การชั่งน้ำหนักอ้อยนี้ ถ้าแก่เป็นผู้รับรู้เพียงฝ่ายเดียว ลูกไร่ไม่ได้ติดตาม ควบคุมการชั่งน้ำหนักอ้อยที่โรงงานแต่อย่างใด ถ้าแก่อ้อยเจ้าน้ำหนักอ้อยให้ลูกไร่รับรู้ด้วยการให้ ทางบิล (ใบบอกน้ำหนักอ้อยที่โรงงานออกให้แก่แก่) น้ำหนักอ้อย ลักษณะดังกล่าวนี้จึงสามารถทำให้ ถ้าแก่อ้อยโกงลูกไร่ได้ แต่ลูกไร่ก็เชื่อใจ ถ้าแก่ว่าคงจะไม่โกง ดังนั้นเมื่อ ถ้าแก่อ้อย เจ้าน้ำหนักเท่าไร ก็แสดงว่าน้ำหนักจริงเป็นเช่นนั้น จากการคิดราคาอ้อยโดยการชั่งน้ำหนักนี้หาก ลูกไร่ผลิตอ้อยได้น้ำหนักต่ำกว่า 10 ตัน/ไร่ เมื่อหักค่าใช้จ่ายจะพบกับการขาดทุน ถ้าน้ำหนักอ้อย ได้มากกว่า 10 ตัน/ไร่ขึ้นไป (ส่วนใหญ่ลูกไร่ตนเองน่าจะปลูกอ้อยได้น้ำหนักอยู่ในช่วง 10 - 15 ตัน/ไร่) และเป็นการปลูกอ้อยรุ่นที่หนึ่งหักค่าใช้จ่ายแล้วจะเสมอทุน แต่เป็นน้ำหนักอ้อย

รุ่นที่สองและรุ่นที่สามลูกไร่จะเหลือเงินประมาณไร่ละ 4000 บาท การปลูกอ้อยเท่าที่เป็นอยู่ของลูกไร่ในปัจจุบันจึงตกอยู่ในสภาพ "ลูกไร่มีแต่จนกับจนถ้าแก่รวยลูกเดียว" โดยเฉพาะกับลูกไร่ที่มีพื้นที่ปลูกอ้อยเป็นของตนเองต่ำกว่า 10 ไร่ ปลูกอ้อยแล้วแทบจะไม่เหลือพอกิน แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าลูกไร่จะประสบกับปัญหาดังกล่าวนี้ลูกไร่ส่วนใหญ่ก็ยังไม่คิดจะเลิกหันไปปลูกพืชอย่างอื่น เนื่องจากสภาพพื้นดินไม่อำนวยประการหนึ่ง ขาดแรงงานสำหรับการปลูกพืชผลประเภทใหม่ประการหนึ่ง และไม่แน่ใจกับภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนที่จะนำมาลงทุนปลูกพืชใหม่ ชาวบ้านหนองน้ำคำจึงยังคงปลูกอ้อยอยู่ต่อไปทั้งที่ได้ผลตอบแทนต่ำ ดังที่ลูกไร่รายหนึ่งสรุปว่า "ก็ทนทำอ้อยไปเรื่อย ๆ ไม่รู้จะทำอะไรดีกว่านี้ได้เงินน้อยก็ยังดีกว่าไม่ได้เลย"

2. การจ้างแรงงานต่างถิ่น : ชาวอีสาน "ลาว" ผู้อาศัยชั่วคราวในหมู่บ้าน

แรงงานอีสานได้รับการว่าจ้างจากเจ้าแก้งอ้อยให้มาตัดอ้อยในหมู่บ้านประมาณกลางเดือนมกราคมของทุกปี การว่าจ้างแรงงานนี้กระทำโดยผ่านหัวหน้าคนงานซึ่งเป็นชาวอีสานในหมู่บ้านนั้น ๆ ทั้งนี้เจ้าแก้งจะจ่ายเงินมัดจำล่วงหน้าค่าแรงงานไปให้กับหัวหน้าคนงานและหัวหน้าคนงานก็จะนำเงินไปกว้านหาคนงานตามจำนวนคนที่เจ้าแก้งต้องการ การจ่ายเงินมัดจำค่าแรงงานเจ้าแก้งและจ่ายเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เมื่อหัวหน้าคนงานหาคนได้ครบและถึงระยะเวลาที่กำหนดหมาย เจ้าแก้งจะนำรถบรรทุกสิบล้อไปรับคนงานถึงในหมู่บ้านซึ่งแรงงานตัดอ้อยในหมู่บ้านหนองน้ำคำ ปัจจุบันมาจากอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

คนงานจะนำข้าวเหนียวและอาหารแห้งติดตัวมาด้วยตามปรกติจะนำข้าวเหนียวมา 1 กระสอบต่อครอบครัวหนึ่ง ๆ เมื่อมาถึงหมู่บ้าน คนงานจะพักอาศัยอยู่กับเจ้าแก้งตามโรงเรียนชั่วคราวที่เจ้าแก้งจัดสร้างไว้ให้ คนงานจะเริ่มตัดอ้อยประมาณหกโมงเช้าของแต่ละวัน สำหรับเวลาเลิกตัดไม่แน่นอน เพราะค่าแรงการตัดอ้อยคิดให้ตามจำนวนมัดที่ตัดได้ (มัดละ 10 ลำ 100 มัด/40 บาท) ดังนั้นผู้ใดตัดมากก็ได้เงินมาก แต่อย่างไรก็ดีเมื่อถึงเวลาพลบค่ำคนงานก็จะเลิกตัดอ้อยกลับที่พักเพื่อเตรียมหาอาหาร

การหาอาหารสดคนงานจะหาจับปลาตามแหล่งน้ำในหมู่บ้านเพราะคนงานส่วนใหญ่จะนำเครื่องมือจับปลาเช่น แห อวน ขอบ ติดมาด้วย ปลาที่จับได้นอกจากจะนำมาเป็นอาหาร

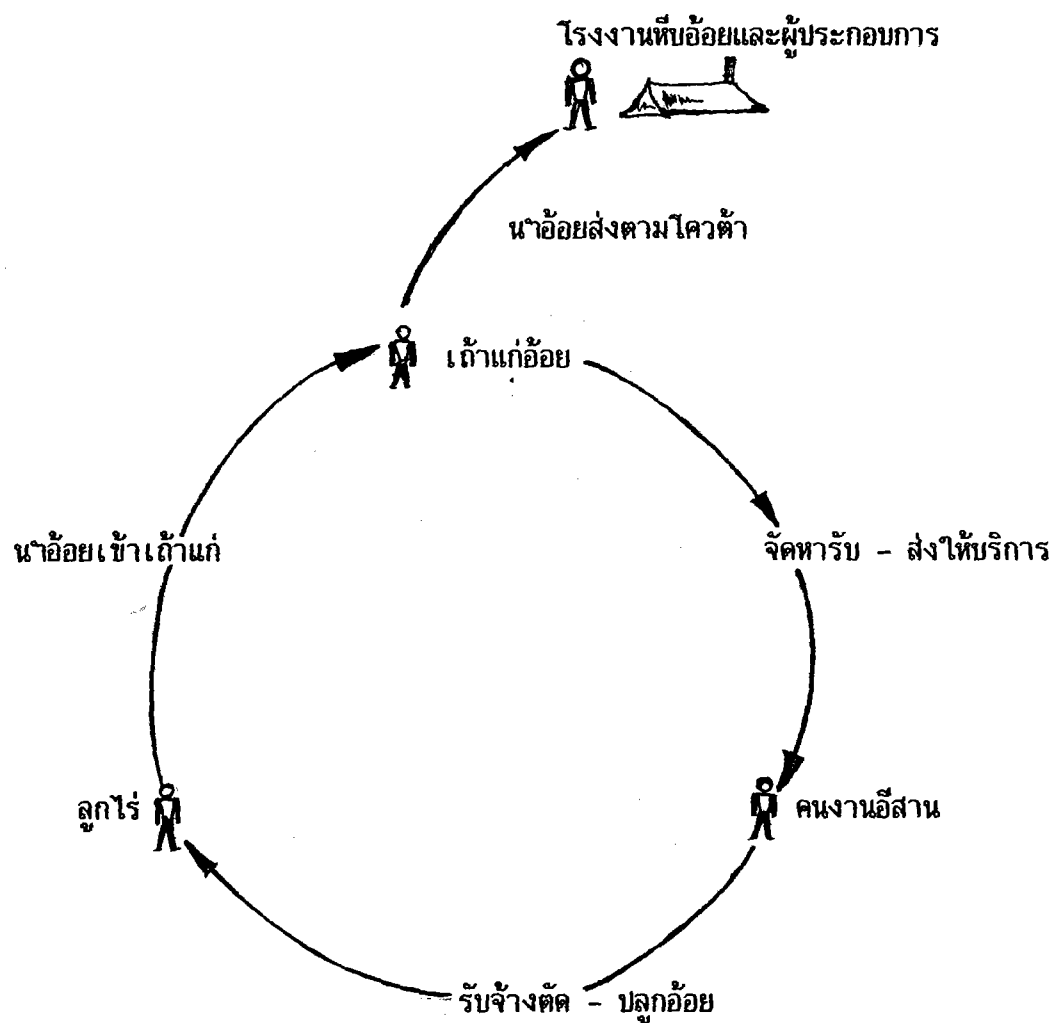
แต่ละมือ แล้วคนงานยังทำเป็นปลาร้าและปลาเค็มเก็บไว้เพื่อนำกลับไปยังหมู่บ้านที่ภาคอีสานอีกทางหนึ่ง สำหรับกรณีที่ต้องใช้เงินเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ คนงานจะเบิกเงินค่าแรงตัดอ้อยจากถ้ำแก่ผ่านหัวหน้าคนงาน แต่ตามปกติคนงานส่วนใหญ่จะไม่ค่อยเบิกเงินบ่อยนัก ดังนั้นเมื่อหมดฤดูกาลตัดอ้อยคนงานจึงได้รับเงินค่าแรงงานคนหนึ่ง ๆ ไม่ต่ำกว่า 5,000 บาท แต่ทว่าก็มีปรากฏอยู่บ้าง เช่นกันที่คนงานชาวอีสานทางการเบิกเงินค่าแรงไปใช้มากกว่าเงินค่าแรงที่ตัดอ้อยได้จริงกรณีเช่นนี้จะเกิดกับคนงานที่ยังไม่มีครอบครัว เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้หัวหน้าคนงานจะเป็นผู้รับผิดชอบให้คนงานดังกล่าวมาตัดอ้อยใช้ค่าแรงในปีต่อไป

แรงงานตัดอ้อยชาวอีสานกลุ่มหนึ่งนิยมอยู่กับถ้ำแก่อ้อยเป็นขาประจำไม่ต่ำกว่า 3 - 4 ปี ถ้าถ้ำแก่อ้อยค่อนข้างมีความเอื้อเฟื้อและใจกว้างกับคนงาน ได้แก่ ให้บริการรับส่ง คนงานไปโรงพยาบาลหรือสถานอนามัยกรณีคนงานเจ็บป่วย นำคนงานไปยังแหล่งหาปลาในหมู่บ้านหรือใกล้เคียง ตลอดจนซื้อเครื่องคั้นยาสูบกลิ้ง เหล้า ให้คนงานเป็นกรณีพิเศษโดยไม่คิดหักเงิน เหล่านี้เป็นต้น แต่ถ้าคนงานพบกับถ้ำแก่ที่มีลักษณะ "เค็ม" และ "เคี้ยว" (การเข้มงวดจริงจัง) คนงานก็จะอยู่กับถ้ำแก่คนดังกล่าวเพียงปีเดียว ปีต่อ ๆ ไปคนงานกลุ่มดังกล่าวก็จะเปลี่ยนไปอยู่กับถ้ำแก่รายใหม่ ลักษณะเช่นนี้จะทำให้ถ้ำแก่อ้อยและลูกไร่เดือดร้อนเพราะขาดแรงงาน นอกจากนั้นในกลุ่มของถ้ำแก่อ้อยด้วยกันก็จะวิธีการทำให้คนงานพึงพอใจชอบอยู่กับตนมากกว่ารายอื่น ๆ วิธีการเช่นนี้เรียกกันว่าการ "ดึงคนงาน" ด้วยเหตุนี้แรงงานชาวอีสานจึงค่อนข้างมีอิสระสำหรับการรับจ้างในระดับหนึ่ง

ชาวอีสานมาอยู่ในหมู่บ้านหนองน้ำคำด้วยภาพของความเป็น "ลาว" ในสายตาและคำเรียกของชาวบ้านซึ่งมีความคิดว่าคนงานตัดอ้อยนั้นจนและโง่กว่าพวกตน แต่ชาวบ้านก็ยอมรับว่าชาวอีสานทำงานได้ "อึด" กว่าตน ชาวอีสานและชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างผิวเผินเฉพาะที่ต้องเกี่ยวข้องกับเมื่อให้ชาวอีสานตัดอ้อยเท่านั้น นอกเหนือจากการตัดอ้อยแล้วหากมีกิจกรรมอื่น ๆ ในหมู่บ้าน คนงานตัดอ้อยมิได้มาเข้าร่วมกิจกรรมแต่อย่างใด คนงานชาวอีสานเป็นเพียงคนนอกที่เข้ามาอยู่เพียงชั่วคราวซึ่งคนงานเองก็ตระหนักตนในการรับรู้ของชาวบ้านเช่นกัน ดังที่คนงานรายหนึ่งพูดว่า "ก็เจอบ่อย ๆ ที่ชาวบ้านมองพวกเราด้วยสายตาอย่างนั้นคนใด ๆ ด้วยกันแล้วก็รู้ว่าเขาคิดอย่างไร แต่พวกเราไม่อยากจะต่อความ คำลงก็อยู่ในบ้านถ้ำแก่ เราอยู่ไม่นาน

เคียวก็กลับบ้าน" ชาวอีสานจะกลับบ้านประมาณเดือนเมษายนก่อนสงกรานต์ เพราะช่วงเวลานี้
อ้อยในหมู่บ้านจะถูกตัดหมดแล้ว ถ้าแก่อ้อยเป็นผู้รับผิดชอบนำคนงานบรรทุกรถสิบล้อส่งกลับบ้าน
และกระทำเช่นนี้ทุกปี แต่ก็มีคนงานบางส่วนที่ไม่ได้กลับมาอยู่ต่อเพื่อรับจ้างปลูกอ้อยต่อไป

ระบบการผลิตและจำหน่ายอ้อยของหมู่บ้านหนองน้ำคำ อาจแสดงภาพความสัมพันธ์
ได้ดังภาพประกอบ 21

ภาพประกอบ 21 แสดงระบบการผลิตและจำหน่ายอ้อยของหมู่บ้านหนองน้ำคำ

3. การปลูกหน่อไม้ฝรั่ง : หน่วยงานราชการและบริษัทตัวแทนผู้ปลูกกับการส่งเสริมชาวบ้าน

หน่อไม้ฝรั่งเริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้านหนองน้ำคำ ประมาณปี พ.ศ. 2531 ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกโดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอร่วมมือกับบริษัทตัวแทนผู้ปลูก หน่วยงานราชการทั้งสองแห่งเข้ามาจัดกลุ่มสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งภายใต้สังกัดบริษัทดังกล่าว ซึ่งปัจจุบันนี้มีบริษัทรับซื้อจัดหาพันธุ์หน่อไม้ฝรั่งสามบริษัท ได้แก่ บริษัท ไทปี จำกัด บริษัท นาพลพัฒน์ จำกัด และบริษัท อีสเทิร์นฟู้ด จำกัด

การปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะเริ่มจากชาวบ้านที่สนใจปลูกไปเข้าซื้อสมัครเป็นสมาชิกกับบริษัทรับซื้อซึ่งบริษัทจะกำหนดจำนวนคนและพื้นที่การปลูกไว้อย่างแน่นอนจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันแต่ละบริษัทจำกัดพื้นที่การปลูกไม่เกิน 300 ไร่ และรับสมาชิกประมาณ 50 - 100 คน กลุ่มสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะคัดเลือกตัวแทนของพวกตน ทำหน้าที่เป็นประธาน รองประธาน และเหรัญญิก กลุ่มสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งต้องเสียเงินค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิกคนละ 100 บาท และเมื่อขายหน่อไม้ฝรั่งแล้ว เหรัญญิกกลุ่มจะหักเงินจากสมาชิกเข้าเป็นสวัสดิการกลุ่ม 1 บาท ต่อจำนวนเงิน 100 บาท ที่ขายได้ ประธานกลุ่มทำหน้าที่เป็นคนกลางและเป็นตัวแทนระหว่างผู้ปลูก นอกจากนั้นประธานกลุ่มยังทำหน้าที่ดำเนินการประชุมกลุ่ม ตลอดจนแจ้งข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปลูกหน่อไม้ที่ได้รับมาจากทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และจากเกษตรกรอำเภอให้กับสมาชิกได้รับรู้ในที่ประชุม ซึ่งกลุ่มสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะดำเนินการประชุมกันทุกวันที่ 5 ของเดือน ที่สภาตำบลทุ่งขวาง

การรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งนั้นบริษัทตัวแทนผู้ปลูกทั้งสามบริษัทจะเข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้านทุกวันในช่วงระยะเวลาเก็บหน่อไม้ โดยจอร์จรถกระบะรับซื้อตามที่ศูนย์กลางของชุมชน เช่น ทางสี่แยก สภาตำบลและร้านค้าในหมู่บ้าน ผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะนำหน่อไม้ฝรั่งซึ่งคัดขนาดจําแนกตามเกรด 5 เกรด ได้แก่ เกรดเอ ดอกตูม เกรดเอ ดอกบาน เกรดบี ดอกตูม เกรดบี ดอกบาน และเกรดซี ใส่ลังพลาสติก (ซึ่งบริษัทนำมาจากนายให้เมื่อผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งเริ่มเก็บหน่อไม้และบริษัทจะคิดหักเงินจากค่าหน่อไม้ภายหลัง) บรรทุกรถมอเตอร์ไซด์หรือรถกระบะนำส่งให้กับบริษัท เจ้าหน้าที่บริษัทรับซื้อจะทำการคัดขนาดจําแนกเกรดหน่อไม้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการคัด

ขนาดโดยเจ้าหน้าที่บริษัทนี้ ส่วนใหญ่จะไม่ตรงกับที่ผู้ปลูกหน่อไม้คิดมา นั่นคือ เจ้าหน้าที่จะตัดหน่อไม้ตกเกรดอยู่เสมอ เช่นบางครั้งชาวบ้านคัดหน่อไม้ของตนให้อยู่ในเกรดเอ ดอกตูม แต่เจ้าหน้าที่บริษัทคัดหน่อไม้นั้นให้อยู่ในเกรดบี ดอกตูม ดังนั้นเป็นต้น การคัดหน่อไม้ตามเกรดจะพิจารณาด้วยสายตาตามลักษณะดอก ลักษณะก้าน และขนาดความโตของก้านหน่อไม้เป็นหลัก

การคัดหน่อไม้ฝรั่งให้ตกเกรด เช่นนี้ส่งผลดีแก่บริษัทรับซื้อทำให้บริษัทซื้อหน่อไม้ในราคาต่ำกว่าเป็นจริงเพราะว่าการรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งนี้ บริษัทรับซื้อจะทำสัญญาซื้อในราคารับประกันขั้นต่ำตามเกรดของหน่อไม้ไว้กับกลุ่มผู้ปลูกเป็นเวลาล่วงหน้า 1 ปี การเก็บหน่อไม้ราคารับประกันขั้นต่ำตามเกรดหน่อไม้ในขณะปัจจุบัน (พ.ศ. 2534) เป็นดังตาราง 4

ตาราง 4 แสดงราคารับประกันขั้นต่ำของบริษัทรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งส่งประเทศญี่ปุ่น

ลำดับ	รายการ	จำนวนเงิน/กิโลกรัม
1	หน่อไม้ฝรั่งเกรด เอ ดอกตูม	40 บาท
2	หน่อไม้ฝรั่งเกรด เอ ดอกบาน	35 บาท
3	หน่อไม้ฝรั่งเกรด บี ดอกตูม	31 บาท
4	หน่อไม้ฝรั่งเกรด บี ดอกบาน	26 บาท
5	หน่อไม้ฝรั่งเกรด ซี	6 บาท

นอกจากนี้สำหรับหน่อไม้ฝรั่งที่ตกออกจากทั้ง 5 เกรดนี้ ผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะขายให้กับพ่อค้ารายย่อยที่เข้ามาซื้อถึงในหมู่บ้าน ด้วยราคาขายตามตารางข้างต้นเมื่อหักค่าใช้จ่ายเงินทุนแล้วชาวบ้านผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะได้รับเงินประมาณ 20,000 - 30,000 บาท/ไร่ จึงทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มเริ่มสนใจหันมาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มที่ปลูกหน่อไม้มากขึ้นแต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถสมัครได้ทุกคนเพราะบริษัทเริ่มประสบกับปัญหา บริษัทแม่จากญี่ปุ่นหันไปรับซื้อหน่อไม้ฝรั่ง

ที่ประเทศฟิลิปปินส์แทนเพราะราคารับซื้อถูกกว่าของประเทศไทย ทางออกของบริษัทรับซื้อหน่อไม้ทั้งสามบริษัทก็คือ ปี พ.ศ. 2535 จะขอทำสัญญาลดราคารับซื้อลงแล้วจึงค่อยเปิดรับสมาชิกผู้ปลูกเพิ่ม

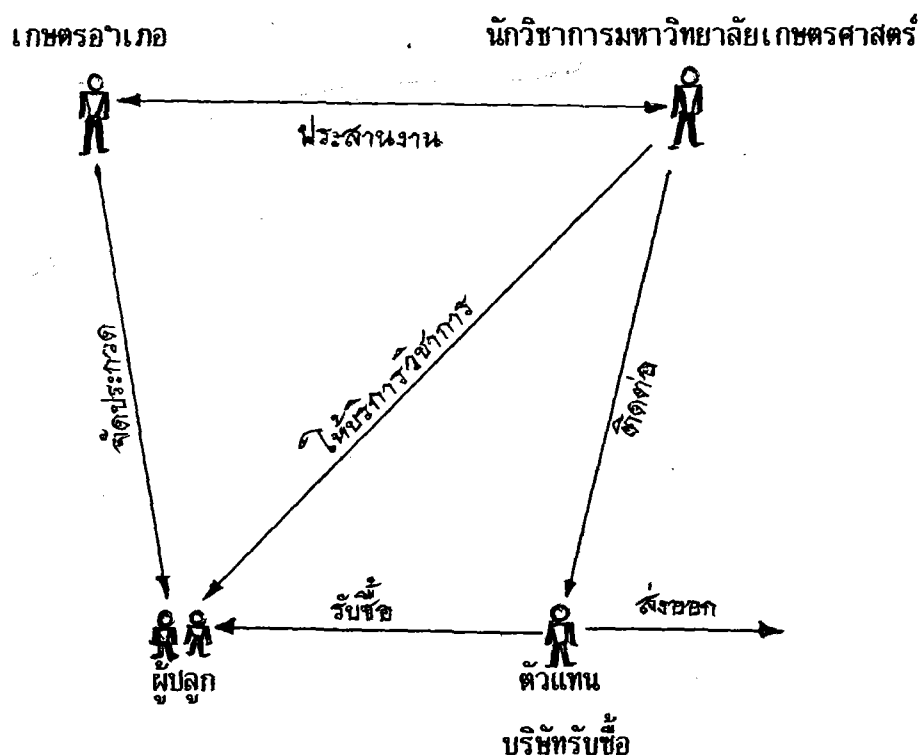
แม้จะดูเหมือนกับว่าผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งสามารถทำเงินจากหน่อไม้ได้มากกว่าแต่ก็จะเป็นจริงเฉพาะกับผู้ปลูกที่ทุ่มเวลาและทุนไปสำหรับการปลูกหน่อไม้ฝรั่งเท่านั้น เพราะว่าการปลูกหน่อไม้ฝรั่งต้องอาศัยการลงทุนสูงและใช้เวลาทำนุบำรุงต้นตลอดจนแรงงานมากกว่าการปลูกพืชประเภทอื่น ๆ ขั้นตอนการปลูกหน่อไม้ฝรั่งและทุนที่ใช้จะเริ่มจากผู้ปลูกต้องเตรียมดินให้เหมาะสมด้วยการทำปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และขี้เถ้าแกลบไถพรวนกลบไปในดิน ต่อจากนั้นจะเป็นการเพาะเมล็ดกล้าพันธุ์หรือผู้ปลูกอาจจะซื้อต้นกล้าพันธุ์มาจากประธานกลุ่ม นำต้นอ่อนไปปลูกในแปลงตามขนาดจำนวนที่กำหนด ขั้นตอนต่อไปผู้ปลูกจะรดน้ำและกำจัดวัชพืช การรดน้ำนี้มีความจำเป็นมากเพราะหน่อไม้ฝรั่งชอบความชุ่มชื้นในดินสูง ดังนั้นผู้ปลูกบางรายจึงต้องติด สปริงเกอร์ (ที่รดน้ำอัตโนมัติ) ไว้ทั่วพื้นที่ปลูก นอกจากการกำจัดวัชพืชและรดน้ำบำรุงแล้วผู้ปลูกยังจะต้องพ่นสารเคมีฆ่าแมลงและใส่ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งถึงเวลา 10 เดือนโดยประมาณนับจากเริ่มปลูก หน่อไม้ฝรั่งรุ่นแรกก็จะเริ่มแทงหน่อให้เก็บได้ ผู้ปลูกจะต้องเก็บหน่อไม้ทุกวันปล่อยไว้ข้ามวันไม่ได้เพราะจะทำให้หน่อไม้ตกเกรดซึ่งจะมีระยะเวลาเก็บหน่อไม้ประมาณ 2 - 3 เดือนก็จะต้องเลิกเก็บหลังจากนั้นผู้ปลูกจะปล่อยให้ต้นแม่ฟื้นตัว (เรียกว่าระยะพักฟื้น) อีกประมาณ 5 เดือน ในช่วงเวลาพักฟื้นนี้ต้องใส่ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งครบกำหนดต้นแม่ก็จะแตกหน่อให้เก็บได้อีก 2 - 3 เดือน แล้วปล่อยให้พักฟื้นใหม่เป็นเช่นนี้ประมาณสามรุ่นการเก็บหน่อไม้ ผู้ปลูกจะโค่นต้นแม่ทิ้งทั้งหมดเพราะแก่เกินไปหมดสภาพการให้หน่อแล้วจึงเริ่มปลูกต้นใหม่จากขั้นตอนที่กล่าวนี้ทุนสำหรับการปลูกหน่อไม้ฝรั่งไร่หนึ่ง ๆ เฉลี่ยแล้วไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท ซึ่งจะเห็นว่าเป็นการลงทุนและลงแรงที่ค่อนข้างสูงมาก ดังนั้นผู้ที่ปลูกหน่อไม้ฝรั่งได้จึงเป็นชาวบ้านที่มีฐานะพอสมควรและผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งในหมู่บ้านของนายฉะนักรเป็นถ้าแก่อ้อยกับญาติพี่น้องเป็นส่วนใหญ่นั้นเอง

สำหรับบทบาทของหน่วยราชการทั้งสองแห่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การปลูกหน่อไม้ฝรั่งนั้น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จะให้การสนับสนุนทางด้าน

วิชาการแก่ผู้ปลูก เช่น คำนวณเกี่ยวกับการกำจัดศัตรูพืช การใช้ปุ๋ย รวมทั้งการส่งเสริมจัดตั้งบริหารกลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ การจัดทบทวนแปลงสาธิตและการชักชวนบริษัทรับซื้อ เป็นต้น เกษตรอำเภอมีบทบาทร่วมกับทางมหาวิทยาลัยแต่ก็ค่อนข้างเป็นไปในลักษณะของทางราชการ นั่นคือ การจัดประกวดผู้ปลูกหน่อไม้ดีเด่น ประกวดคุณภาพหน่อไม้ และในขณะนี้ทางอำเภอกำลังดำเนินโครงการจัดสร้างตลาดกลางสำหรับการจำหน่ายหน่อไม้ฝรั่งของกลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ในเขตตำบลป่าตาล โดยของงบประมาณจากทางราชการ เพื่อการนำมาสร้างอาคารห้องเย็นเก็บหน่อไม้และโรงเรือนที่ทำการของผู้บริหารกลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ รวมทั้งสถานที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยเคมี แต่อย่างไรก็ตามการจัดสร้างตลาดกลางนี้ยังอยู่ในระยะผลักดันโครงการเพื่อขอของงบประมาณเท่านั้น

ความสัมพันธ์ของระบบการจัดการหน่อไม้ฝรั่งของหมู่บ้านแสดง ได้ดัง

ภาพประกอบ 22

ภาพประกอบ 22 แสดงระบบการจัดการเกี่ยวกับหน่อไม้ฝรั่งของหมู่บ้านหนองน้ำคำ

โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

การพิจารณาจัดลำดับทางสังคมของชาวบ้านหนองน้ำคำโดยใช้ฐานะทางเศรษฐกิจ และเชื้อชาติเป็นเกณฑ์ ทำให้แบ่งกลุ่มชาวบ้านได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ ที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงจนถึงมากซึ่งเป็นกลุ่มคนเชื้อชาติจีนที่อพยพมาจากโพ้นทะเลเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านเป็นรุ่นแรก ๆ กับกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางค่อนข้างต่ำซึ่งเป็นกลุ่มคนเชื้อชาติไทยหรือสัญชาติไทย (ชาวจีนที่เกิดในประเทศไทย) ที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านหลังจากกลุ่มคนแรก ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มนี้มีลักษณะบางประการภายในกลุ่มที่แตกต่างกันแต่ในขณะเดียวกันทั้งสองกลุ่มก็มีปฏิสัมพันธ์กัน

ชาวบ้านกลุ่มแรกประกอบอาชีพเป็น ถ้าแก่อ้อย และทำไร่ทอไม้ฝรั่งขนาดใหญ่ลักษณะครอบครัวมีขนาดใหญ่ประกอบด้วยสมาชิกในครัวเรือน ประมาณ 5 - 10 คน ดังนั้นจึงมีแรงงานช่วยประกอบอาชีพมากแต่ละครอบครัวมีรถบรรทุกสิบล้อ 1 - 5 คัน รถกระบะ รถมอเตอร์ไซด์ และปลูกสร้างบ้านเรือนภายในรั้วรอบขอบคลุมบริเวณพื้นที่ขนาดใหญ่ ชาวบ้านกลุ่มนี้ยังคงรักษาแบบแผนการดำเนินชีวิตตามลักษณะคนจีนอย่างสืบเนื่องเด่นชัดได้แก่การกราบไหว้บรรพบุรุษ การใช้ภาษาสนทนาในกลุ่มตน ตลอดจนการเลือกคู่ครองจัดพิธีแต่งงานซึ่งจะกระทำภายในกลุ่มเท่านั้น ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวไม่ค่อยให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน เช่น กิจกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับวัดหรือกิจกรรมของทางโรงเรียนเท่าใดนัก แต่ทว่าจะมุ่งให้ความสนใจในกิจการประกอบอาชีพของครอบครัวและติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่พ่อค้าในตัวเมืองภายในจังหวัด และจังหวัดใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ นั่นคือชาวบ้านกลุ่มนี้มีลักษณะต่างมุ่งตามหาถิ่นนั้นเอง แต่อย่างไรก็ดี กลุ่มคนดังกล่าวก็มีได้ทำตนแยกจากชุมชนโดยสิ้นเชิงกล่าวคือหากภายในหมู่บ้านมีกิจกรรมใด ๆ ที่สำคัญ เช่น ทางวัดต้องบูรณะจัดสร้างศาสนสถาน หรือทางโรงเรียนมีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อดำเนินงานบางอย่าง กลุ่มคนนี้จะให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีในรูปของการบริจาคทรัพย์จำนวนมากสนับสนุนกิจกรรมนั้น ๆ ดังที่ถ้าแก่รายใหญ่ของหมู่บ้านซึ่งมีกิจการค้าและเป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพรัตนเท่งเป็นประธานกรรมการการศึกษาโรงเรียนได้ให้เงินสร้างหอประชุมและถนนคอนกรีตแก่โรงเรียน

ชาวบ้านกลุ่มที่สองประกอบอาชีพปลูกอ้อย ทำไร่ทอไม้ฝรั่ง และทำสวนผักในพื้นที่ขนาดเล็ก แต่ละครอบครัวมีสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 2 - 5 คน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่อยู่

ในระยะเริ่มสร้างและนิยวางแผนครอบครัวคุมกำเนิดด้วยวิธีต่าง ๆ ตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่อนามัยตำบล นอกจากนั้นสมาชิกของครอบครัวในวัยหนุ่มสาวจะออกไปรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอใกล้เคียงและต่างจังหวัดเป็นจำนวนมาก ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้แต่ละครอบครัวขาดแรงงานเป็นของตนเองอย่างพอเพียงที่จะทำการปลูกพืชในพื้นที่ขนาดใหญ่ กอปรกับแต่ละครัวเรือนมีพื้นที่เพาะปลูกถือครองเป็นของตนเองจำนวนน้อย ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงต้องหวังพึ่งแรงงานและเงินทุนจากชาวบ้านกลุ่มแรก เพื่อนำมาช่วยและใช้สำหรับการดำเนินการเพาะปลูกด้วยการสมัครเข้าเป็นลูกไร่ในสังกัดของชาวบ้านกลุ่มแรกดังที่ได้กล่าวผ่านมาในตอนต้น เมื่อพิจารณาจากเครื่องบ่งชี้ฐานะทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ ลักษณะการสร้างบ้านเรือนก็จะพบว่าชาวบ้านปลูกเป็นโรงเรือนหลังคาจากผาไม้ไผ่ภายในบ้านเป็นที่โล่งสมาชิกของครอบครัวจะอาศัยหลับนอนตามมุมใดมุมหนึ่งของบ้านและก็มีบางครอบครัวสร้างบ้านเรือนถาวรด้วยอิฐบล็อกก่อปูนซึ่งมีขนาดกระทัดรัด แต่ทว่าแทบทุกครอบครัวต่างก็มีมอเตอร์ไซด์เป็นพาหนะประจำครัวเรือน ชาวบ้านกลุ่มนี้จะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอทั้งที่เป็นการใช้แรงงานเข้าช่วยและเสนอแนะความคิดวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นอยู่ของหมู่บ้านโดยมีร้านค้าแพของหมู่บ้านเป็นจุดรวม

ชาวบ้านกลุ่มที่สองยอมรับตนเองว่าจนและต้องอาศัยความช่วยเหลือจากชาวบ้านกลุ่มแรก ความจนที่ชาวบ้านกลุ่มที่สองคิด หมายถึง การที่ครอบครัวตนไม่สามารถมีบางสิ่งบางประการได้ทัดเทียมกับชาวบ้านกลุ่มแรก เช่น การมีรถบรรทุกขนาดใหญ่หรือมีรถกระบะไว้ใช้ ดังนั้นเป้าหมายการประกอบอาชีพของชาวบ้านจึงมุ่งไปสู่ผลสำเร็จของการเป็นเจ้าของรถกระบะซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญหากครอบครัวใดมีรถกระบะไว้ใช้จะเป็นเครื่องหมายบอกให้สมาชิกในหมู่บ้านรู้ว่าครอบครัวนั้นรวยและมีหน้ามีตาทัดเทียมกับคนอื่น ๆ การแสดงออกของความคิดเช่นนี้จึงปรากฏว่าบางครอบครัวแม้จะมีบ้านปลูกเป็นโรงเรือนอาศัยอยู่แต่ก็มีรถกระบะไว้ใช้และเงินที่นำมาซื้อนั้นส่วนหนึ่งก็ได้จากการเบิกเงินค่าอ้อยล่วงหน้าจากเจ้าแก้งซึ่งคิดราคาดอกเบี้ยให้กู้ยืม ร้อยละ 2 บาทต่อเดือน

ความสัมพันธ์ของเจ้าแก้งอ้อยที่มีต่อชาวบ้านในฐานะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนและแรงงานส่งผลให้สถานะภาพของเจ้าแก้งเป็นผู้นำชาวบ้านทางด้านการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ (การเลือกสมาชิกจังหวัด : สจ. และสมาชิกผู้แทนราษฎร : สส.) ซึ่ง

ถ้าแก่อ้อยรายหนึ่งก็เล่าให้ฟังว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งจะเข้ามาหาตนให้ช่วยชักชวนลูกไร่ลงคะแนนเสียงเลือกผู้สมัครคนนั้น ๆ และเมื่อถ้าแกรับปากคำ (รวมทั้งรับเงิน) จากผู้สมัครแล้วก็จะสามารถชักชวนลูกไร่ภายใต้สังกัดตนให้ช่วยเลือกบุคคลนั้นได้ตามที่ต้องการ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏให้เห็นชัดจากสภาพภาพของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นผู้นำชาวบ้านตามตำแหน่งทางราชการแล้ว หากแต่อีกด้านหนึ่งผู้ใหญ่บ้านก็ยังเป็น ถ้าแก่อ้อยซึ่งอยู่ในกลุ่มชาวบ้านกลุ่มแรกนั้นเองและทิศทางของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันก็อยู่ในระยะวางพื้นฐานทางการเมืองในระดับท้องถิ่นโดยที่ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างก็รับรู้ทั่วกันว่าการเลือกตั้ง สจ. สมัยหน้า ผู้ใหญ่บ้านของตนคงจะลงรับสมัครเลือกตั้งด้วยคนหนึ่ง

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านตามกระแสระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม

ตามที่ได้กล่าวมาตอนต้นเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และโครงสร้างทางสังคมของชุมชนทำให้เห็นสภาพสรุปได้ว่าแท้จริงแล้วนโยบายการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก่อให้เกิดผลเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองน้ำคำไปสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าตั้งแต่ในระยะแรก ๆ ของการสร้างหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐให้ปลูกฝ้ายเพื่อส่งตลาดภายนอกหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นไปตามกระแสระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยมอย่างเข้มข้น เมื่อชาวบ้านได้รับคลองชลประทานไหลผ่านหมู่บ้านและนำไปสู่การขยายพื้นที่เพาะปลูกอ้อยขนาดใหญ่

ภายใต้การดำเนินชีวิตเช่นนี้จึงไม่แปลกแต่อย่างใดที่จะพบว่า ชาวบ้านหนองน้ำคำต่างก็มีเป้าหมายของชีวิตเพื่อความมั่งคั่งทางโคตรทรัพย์ กอปรกับโดยเชื้อสายที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนจีนซึ่งนิยมสร้างควมร่ำรวยให้กับครอบครัวและวงศ์ตระกูลตนด้วยแล้ว ค่านิยมดังกล่าวจึงกลายเป็นมาตรฐานของชุมชนหนองน้ำคำไปโดยปริยาย นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมภายในหมู่บ้านกับสังคมภายนอกโดยเฉพาะจากส่วนกลางเมืองหลวงก็จะพบว่าหมู่บ้านหนองน้ำคำมิใช่หมู่บ้านปิด หากแต่ชาวบ้านทั้งรุ่นอดีตและปัจจุบันก็ได้มีการติดต่อสื่อสารผ่านทางการค้าขายพืชไร่กับพ่อค้าภายนอกอยู่เสมอมา ด้วยสาเหตุเหล่านี้หมู่บ้านหนองน้ำคำจึงมี

สภาพคล้ายคลึงกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตภาคกลางที่ต่างก็รับผลการพัฒนาประเทศเพื่อมุ่งสู่ความทันสมัยเช่นเดียวกัน

ทุกวันนี้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านจะเป็นไปตามลักษณะการผลิตสินค้าพืชไร่ ส่วนผักเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนเงินตราทั้งสิ้น รดรับซื้อสินค้าพืชผักจากภายนอกเข้ามาติดต่อรับซื้อทุกฤดูกาล การเก็บเกี่ยวพืชผล และในขณะเดียวกัน รดส่งสินค้าจากภายนอกก็นำสินค้าประเภท เครื่องดื่ม น้ำอัดลม เครื่องดื่มยาชูกำลัง และประเภทอาหารแห้งสำเร็จรูปต่าง ๆ อาทิ ขมิ้น อาหารกระป๋อง บะหมี่ ตลอดจนสินค้าที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย เครื่องมือการเกษตร นำส่งให้กับร้านค้าในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง สำหรับอาหารสดจากพวกเนื้อสัตว์ เช่น ไก่ หมู ปลา กุ้ง บูลู ฯลฯ นั้น ทางร้านค้าจะออกไปซื้อจากตลาดสดในตัวเมือง นำมาขายให้กับชาวบ้านทุกวัน แต่อาหารประเภทผัก และไข่ เจ้าของร้านค้าจะรับซื้อจากแหล่งผลิตในหมู่บ้านนำมาขายอีกต่อหนึ่ง สภาพการขายของร้านค้าจะคึกคักด้วยบรรยากาศซื้อขายของชาวบ้านในช่วงเช้า ประมาณ 6.00 - 7.00 นาฬิกา และช่วงบ่ายประมาณ 17.00 - 18.00 น. เงินจากการขายของที่ร้านค้าในหมู่บ้านได้รับวันหนึ่ง ๆ (6.00 - 19.00 นาฬิกา) อยู่ในช่วง 8,000 - 10,000 บาท และถ้าอยู่ในระยะฤดูกาลเพาะปลูกพืชไร่แล้ว ร้านค้าจะขายของได้ไม่ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อวัน จำนวนเงินการซื้อของดังกล่าวสามารถจำแนกออกตามรายการสินค้าที่ชาวบ้านซื้อได้ โดยประมาณตามตาราง 5

ตาราง 5 แสดงรายการสินค้าและราคาโดยประมาณที่ชาวบ้านซื้อของจากร้านค้าในหมู่บ้านค่อวัน

ลำดับ	รายการ	จำนวนโดยประมาณ
1	อาหารสดจำพวก เนื้อ ผัก ไข่ และเครื่องปรุงประกอบอาหาร	3,000 บาท
2	เครื่องคั้นยาชูล้าง (ลิฟต์ตันดี กระทั่งแดง จลาม เอ็ม 100 เอ็ม 150 ฟิฟตี้ - ฟิฟตี้)	1,500 บาท
3	เครื่องคั้น น้ำอัดลมยี่ห้อต่าง ๆ และนม ชา กาแฟ ไวตามิลด์ โอศกริม	1,000 บาท
4	อาหารแห้ง อาหารสำเร็จรูป อาหารกระป๋อง	500 บาท
5	ยาฆ่าแมลง บู่	2,000 บาท
6	เครื่องคั้นมีแอลกอฮอล์	500 บาท
7	ของใช้จำเป็น	1,000 บาท
รวมทั้งสิ้น		9,500 บาท

จากตัวเลขจำนวนเงินการซื้อขายสินค้าของชาวบ้านตามตารางบอกนัยสำคัญให้รู้ว่าชีวิตประจำวันของชาวบ้านต้องผูกพันและพึ่งพากระบวนการซื้อขายอยู่ในระดับสูงนอกจากนั้นเมื่อพิจารณาจากรายการซื้อของแล้วก็จะพบว่า สินค้าในรายการลำดับที่ 2 ซึ่งจัดอยู่ในประเภทสินค้าฟุ่มเฟือยไม่มีความจำเป็นต่อการยังชีพของบุคคลแต่ก็ได้รับการซื้อหาจากชาวบ้านในระดับสูงเช่นกัน จากการสังเกตชาวบ้านที่มาซื้อของก็พบว่าชาวบ้าน 8 ใน 10 คน ต่างก็ซื้อเครื่องคั้นยาชูล้างด้วยเหตุผล "กินแล้วรู้สึกหายอ่อนเพลียจากการทำงานกินเป็นประจำจนติดแล้ว" เหตุผลดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของการเปิดโลกทัศน์ชาวบ้านซึ่งได้รับการโฆษณาชวนเชื่อจากสื่อทางธุรกิจการค้าในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ตัวเลขจำนวนเงินรายรับที่ร้านค้าขายของได้ก็ยังบอกให้รู้ว่าเจ้าของร้านซึ่งเป็นกลุ่มคนในตระกูลใหญ่ที่อพยพมาอยู่ในหมู่บ้านเป็นกลุ่มแรก มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับนำของหมู่บ้าน ร้านค้าดังกล่าวนี้เป็นร้านค้าแรกในหมู่บ้าน เจ้าของเปิดกิจการค้าขายสินค้าควบคู่ไปกับการทำกิจการไร่อ้อยและให้เงินกู้กับชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้เจ้าของร้านค้าและเครือญาติในตระกูลเดียวกันจึงได้รับการเกรงใจจากชาวบ้าน ทั้งในฐานะที่เป็นคนเก่าคนแก่และเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ของหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาอาศัยซื้อสินค้าจากร้านค้านี้เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการซื้อด้วยเงินสดหรือเงินเชื่อ ลักษณะดังกล่าวทำให้เจ้าของร้านค้าค่อนข้างมีอิทธิพลและเป็นผู้ชักนำความคิดของชาวบ้านในหลายกรณี ดังเช่นเหตุการณ์ครั้งหนึ่งที่ร้านค้าเจ้าของร้านได้ตำหนิชาวบ้านคนหนึ่งเกี่ยวกับการกระทำของชาวบ้านผู้นั้น ซึ่งจับมือเด็กสาวขายของในร้าน และเจ้าของร้านค้าประกาศว่าไม่ขายของให้กับชาวบ้านผู้นั้นอีกต่อไป ปรากฏว่าชาวบ้านคนดังกล่าวมิได้โต้เถียงตอบกลับออกไปจากร้านค้าในขณะที่เดียวกันชาวบ้านคนอื่น ๆ ซึ่งมาซื้อของก็พากันนิ่งเฉย และบางคนก็แสดงอาการคล้อยตามเจ้าของร้าน

ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

หากพิจารณาประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนหนองน้ำคำ ในความหมายว่า แบบแผนการปฏิบัติของคนหมู่หนึ่งที่กระทำสืบต่อกันมา ก็พบว่าในหมู่บ้านหนองน้ำคำมีลักษณะสองวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันคือ วัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมไทย ทั้งสองลักษณะวัฒนธรรมมิได้ขัดแย้งกันแต่มีการผสมประสานระหว่างวัฒนธรรมนี้

ลักษณะวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏเด่นชัดในหมู่บ้าน ได้แก่ การสร้างศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน และการยึดถือกราบไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งสังเกตได้จากตามบ้านชาวจีนภายในบ้านจะจัดเครื่องหมายสัญลักษณ์แทนบูชาวิญญาณญาติ ใหญ่ไว้มุมใดมุม นอกจากนั้นยังจัดประกอบพิธีวันสำคัญตามธรรมเนียม ได้แก่ วันตรุษจีน วันเซ็งเม้ง และวันสารทจีน เป็นต้น ในวันตรุษจีนชาวบ้านจะประกอบพิธีโดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ตามลำดับ นับแต่การเริ่มเซ่นไหว้ จุดประทัดเวลาหัวรุ่ง (ประมาณตีห้าถึงหกโมงเช้า) การแจกอังเปาให้ขบวนแห่สิงโต การกินอาหารรวมญาติมิตร เวลากกลางวันจนถึงค่ำ การกินอาหารนี้ชาวบ้านทั้งที่เป็นคนจีนและไทยซึ่งมีความสนิทกันจะตระเวนไปกินอาหารตามบ้าน

ต่าง ๆ สู้แต่ความชอบพอ วันรุ่งขึ้นอีกสองวันเป็นวันเที่ยว ชาวบ้านจะออกเที่ยวตามต่างจังหวัด โดยใช้รถกระบะเป็นพาหนะ ในช่วงวันตรุษจีนสามวันนี้ชาวบ้านจะหยุดกิจกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากินทั้งหมด ส่งผลให้โรงเรียนต้องหยุดการเรียนการสอนตามไปด้วยเพราะเหตุว่าม็อนักเรียนมาเรียนไม่ถึง 50% ของนักเรียนทั้งหมด ซึ่งโรงเรียนก็ต้องหยุดเรียนเช่นนี้ตลอดมาทุกปีถ้าวันตรุษจีนในปีใดไม่ตรงกับวันหยุดทางราชการ

สำหรับลักษณะวัฒนธรรมไทยที่มีอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทางวัดหรือพิธีทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันพระ และวันอื่น ๆ ที่เป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนา ชาวบ้านคนไทยหรือลูกจีนที่เกิดและเติบโตภายในหมู่บ้านจะพากันมาร่วมทำบุญที่วัด แต่กระนั้นชาวบ้านที่มาวัดส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้เฒ่าหรือผู้สูงอายุคนไทยมากกว่าคนไทยที่มีเชื้อสายจีน ผู้เฒ่าเหล่านี้จะจะมาอยู่วัดเพื่อรักษาศีลเป็นประจำทุก ๆ วันพระใหญ่ (วันพระขึ้น 15 ค่ำของทุกเดือน) และกรณีวันสำคัญอื่น ๆ เช่น วันมาฆบูชา ชาวบ้านก็มาร่วมพิธีตักบาตรทำบุญ และเวียนเทียนที่วัดเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นคนหนุ่มสาวและผู้สูงอายุคนไทย

ในด้านการผสมผสานของสองวัฒนธรรมจะปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับการจัดงานศพ และงานมงคลต่าง ๆ ได้แก่ การจัดงานแต่งงาน การจัดงานขึ้นบ้านใหม่ เป็น การจัดงานศพของชาวจีนเจ้าภาพจะนิมนต์พระสวดมนต์สลับกับการทำพิธีเด็ก ศพผู้ตายนั้นเจ้าภาพจะนิมนต์ศพบรรจุใส่โกดังเก็บไว้ที่วัดแต่ก็มีบางส่วนนำศพเก็บใส่ฮวงซุ้ยซึ่งสร้างขึ้นในที่ดินของตน ภายหลังจากนั้นประมาณ 5 - 10 ปี เมื่อเจ้าภาพมีทุนทรัพย์เพียงพอก็จะนำกระดูกผู้ตายมาประกอบพิธีเผาและเก็บขี้เถ้าเศษกระดูกใส่บรรจุเจดีย์ไว้ที่วัดต่อไป การจัดงานศพชาวจีนที่กล่าวนี้ หมายถึงชาวจีนที่มีฐานะปานกลางค่อนข้างดีในหมู่บ้าน แต่สำหรับชาวจีนที่มีฐานะร่ำรวยเป็นเจ้าแก่อายุจะมีลักษณะการจัดงานศพแบบจีนอย่างแท้จริง แต่ก็ยังนิมนต์พระไปสวดศพด้วยเช่นกัน หากแต่การบรรจุศพนั้นจะนำไปไว้ยังฮวงซุ้ยประจำตระกูลซึ่งจัดซื้อที่ดินและสร้างฮวงซุ้ยตามสถานที่ต่างกัน

กรณีการจัดงานมงคลอื่น ๆ ไม่ว่าเจ้าภาพจะเป็นคนไทยหรือคนจีนก็ตามสำหรับชาวบ้านหนองน้ำคำแล้ว การจัดกินเลี้ยงโต๊ะจีนประกอบงานถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ เจ้าภาพจะออกบัตรเชิญไปยังญาติมิตรให้มาร่วมงานซึ่งในบัตรเชิญดังกล่าวแนบยี่ห้อให้รู้ว่าเจ้าภาพต้องการให้แขกผู้รับเชิญมอบเงินเพื่อช่วยเหลือ ผู้ได้รับเชิญจะมอบเงินช่วยเหลือเจ้าภาพไม่ต่ำกว่า

100 บาท และถ้าเป็นการมอบเงินเพื่อใช้คืนแล้วผู้ได้รับบัตรเชิญต้องให้มากกว่าจำนวนเงินที่เจ้าภาพผู้นั้นเคยช่วยเหลือตนเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนเงินดังกล่าว เมื่อครั้งที่ผู้รับเชิญเคยจัดงานมาก่อน ลักษณะการให้เงินช่วยเหลือเช่นนี้ถือเป็นธรรมเนียมที่สำคัญของหมู่บ้าน ถ้าชาวบ้านคนใดซึ่งได้รับบัตรเชิญแล้วให้เงินช่วยเหลือต่ำกว่า 100 บาท และเท่ากับหรือต่ำกว่า จำนวนเงินที่ผู้ออกบัตรเคยช่วยเหลือไว้ ชาวบ้านผู้นั้นจะได้รับการติเตียนพร้อมทั้งถูกรังเกียจจากเจ้าภาพรายต่อ ๆ ไป ภายหลังไม่ส่งบัตรเชิญให้อีก ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการถูกปฏิเสธไม่ยอมรับเป็นสมาชิกของชุมชน นอกจากนี้การจัดโต๊ะจีนยังแสดงให้เห็นถึงความมีหน้า ฐานะ และศักดิ์ศรีของเจ้าภาพด้วยว่าเป็นอย่างไร เพราะเหตุว่าการว่าจ้างจัดโต๊ะจีนจะถูกแบ่งเป็นเกรดตามลักษณะอาหารที่กินโต๊ะให้แขกรับประทาน โต๊ะจีนเกรดปานกลางค่อนข้างต่ำราคาว่าจ้างประมาณ โต๊ะละ 350 - 400 บาท โต๊ะจีนเกรดปานกลางค่อนข้างดีราคาโต๊ะละประมาณ 450 - 500 บาท และถ้าโต๊ะจีนราคาเกินกว่า 500 บาทต่อโต๊ะหนึ่ง ๆ ถือว่าเป็นโต๊ะจีนเกรดดีถึงดีมาก โต๊ะจีนที่ต่างราคากันการจัดคุณภาพอาหารย่อมต่างกัน โต๊ะจีนเหล่านี้จะถูกว่าจ้างมาจากตัวเมืองนครปฐม ด้วยเหตุนี้เมื่อเจ้าภาพจัดจ้างโต๊ะจีนในเกรดใดก็จะบอกให้ชาวบ้านที่มาร่วมงานรู้ว่าเจ้าภาพเป็นอย่างไร ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านทั่วไปจะนิยมโต๊ะจีนในราคาว่าจ้างโต๊ะละประมาณ 450 - 500 บาท

วัด : ศูนย์กลางของชุมชน

วัดหนองน้ำคำ เริ่มตั้งขึ้นภายหลังจากชาวบ้านกลุ่มแรกอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านประมาณ 1 - 2 ปี โดยมีพระจากวัดในตัวเมืองในจังหวัดร่วมกับชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวช่วยกันจัดสร้างบนพื้นที่ 12 ไร่ ซึ่งได้จากการถวายให้ของชาวบ้าน พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นที่ดินดอนมีป่าไม้นานาพันธุ์และไม้ละเมาะหลงเหลืออยู่จากการบุกรุกโค่นเผาถ่านขาย เพราะเป็นที่สำหรับชาวบ้านใช้เป็นป่าช้าฝังและเผาศพ

ภายหลังจากสร้างวัดเสร็จแล้วชาวบ้านก็ประสบกับปัญหา เนื่องจากไม่มีพระมาจำพรรษาอยู่สำหรับพระที่ร่วมสร้างวัดนั้นก็ไม่สามารถมาอยู่ได้ด้วยเหตุว่าเป็นเจ้าอาวาสวัดในตัวเมืองแล้วท่านจึงได้ส่งพระลูกวัดให้มาจำพรรษาและเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ

เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำค่างค์แรก แท้ที่จริงก็เป็นลูกของชาวบ้านกลุ่มแรกซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง (และเป็นน้องเจ้าของร้านค้าที่อยู่ในฐานะชั้นนายของหมู่บ้าน เป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านปัจจุบัน) แต่ไปบวชและจำพรรษาที่วัดในตัวเมือง เจ้าอาวาสวัดองค์แรกจำพรรษาอยู่ที่วัดหนองน้ำค่างค์ถึง 11 ปี จึงได้สึกออกไปในขณะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้ดำเนินการก่อสร้างศาลา โบสถ์ และกุฏิ เพิ่มเติมพร้อมทั้งชักชวนพระที่รู้จักกันจากวัดอื่นให้มาอยู่ร่วมด้วย นอกจากนั้นท่านยังได้ซื้อและบริจาคที่ดินจากชาวบ้านเพื่อให้เป็นเขตที่วัดเพิ่มขึ้นอีกรวมกับที่ดินเขตวัดเดิมเป็นทั้งสิ้น 93 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของวัดหนองน้ำค่างค์ปัจจุบัน บริเวณที่ดินซึ่งได้เพิ่มขึ้นนี้ท่านมิได้ใช้ทำอะไร นอกจากที่ส่วนหนึ่งจะใช้สร้างศาสนสถานแล้ว ส่วนอื่นก็ปล่อยให้รกร้างเป็นป่าต่อไป แต่ทว่าก็ยังมิมีชาวบ้านบางกลุ่มเข้ามาตัดต้นไม้ในเขตวัด เพื่อนำไปเผาถ่านและทำฟืนใช้อยู่เสมอ ๆ ท่านมิได้ห้ามปรามแต่อย่างใด หนัก ๆ เข้าป่าในเขตวัดรอบนอกก็เตียนลงท่านจึงให้ชาวบ้านและกลุ่มพี่น้องตนเข้าที่วัดเพื่อปลูกอ้อยไปเสียเลยจนถึงขณะนี้

หลังจากเจ้าอาวาสองค์แรกสึกก็มีเจ้าอาวาสองค์ที่สองถึงองค์ที่สี่ปกครองดูแลวัดต่อมา ซึ่งแต่ละท่านก็จำพรรษาอยู่ได้ไม่นานนัก บางท่านก็สึกหรือย้ายไปอยู่ที่วัดอื่นด้วยสาเหตุต่างกันเช่น บาราศิกได้เสียกับผู้หญิงชาวบ้านและผลประโยชน์ขัดกันกับชาวบ้านที่เข้ามาตัดไม้ในวัด เพราะเจ้าอาวาสวัดเองก็ได้ให้พระลูกวัดช่วยกันโค่นต้นไม้เพื่อเผาถ่านทำเบียงขาย ตัดไม้ในเขตวัดที่มีขนาดใหญ่เล็กล้วนถูกพระและชาวบ้านแบ่งกันตัดจนแม้กระทั่งถึงเขตวัดชั้นใน ป่าในวัดจึงหมดเหลือเพียงป่าไม้หนามละเมาะ และเศษต้นไม้ไม่มีค่า

เมื่อทางวัดขาดเจ้าอาวาสอีกครั้งชาวบ้านหนองน้ำค่างค์ภายใต้การนำของอดีตเจ้าอาวาสองค์แรกและญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกันจึงพากันไปหาเจ้าคณะตำบลป่าตอลเพื่อให้จัดหาพระนิมนต์มาอยู่เป็นเจ้าอาวาสปกครองดูแลวัดต่อไป เพราะกลุ่มชาวบ้านดังกล่าวนี้มีความคิดและไม่ยอมรับพระในวัดที่เหลืออยู่ให้เป็นเจ้าอาวาสวัดได้ เจ้าคณะตำบลจึงส่งพระอธิการสมนึก นาโถมาเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ 5 อยู่จนถึงปัจจุบัน

การรักษาป่าไม้ในวัดและการส่งเสริมการใช้สมุนไพร : บทบาทของเจ้าอาวาสวัด

ต่อชุมชน

พระอธิการสมนึก นาไถ เข้ามาจำพรรษาอยู่วัดหนองน้ำคำ เมื่อปี พ.ศ. 2525 ภายหลังการบวช เมื่อ ปี พ.ศ. 2520 ที่วัดก้านแพงแล้วไปจำพรรษาอยู่ที่วัดสว่างเมืองอาเภอโคกกลอย ซึ่งเป็นวัดบ้านเกิดของท่านต่อจากนั้นก็ไปฝึกวิปัสสนาอยู่วัดกันทรวิชัยอาเภอภูกระดึง จังหวัดเลย ก่อนที่จะกลับมาอยู่วัดก้านแพงแก้วและวัดหนองน้ำคำในที่สุด

พระอธิการสมนึก มาอยู่วัดหนองน้ำคำพร้อมกับเพื่อนพระจากวัดเดียวกันอีก 5 รูป เมื่อมาถึงก็เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับวัดในส่วนของการสร้างรักษาป่าไม้และป่าสมุนไพรตามลำดับ

ในปีแรกที่เข้ามาอยู่ ท่านกับพระลูกวัดช่วยกันจัดบริเวณวัดให้น่าอยู่เหมาะสมสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระด้วยการแผ้วถางป่าหนามทิ้ง แต่สำหรับต้นตอไม้ยืนต้นไม่ว่าจะเป็นประเภทและขนาดใดก็ตามท่านคงรักษาสภาพไว้ เมื่อแผ้วถางป่าหนามออกแล้วก็จัดสร้างกุฏิซึ่งมีลักษณะเป็นเพิงเล็ก ๆ แทรกอยู่ท่ามกลางป่าละเมาะเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและฝึกวิปัสสนาของพระ

หลังจากนั้นท่านก็เริ่มมีความคิดมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูสร้างและรักษาป่าไม้ให้เกิดขึ้นในเขตวัดอย่างจริงจังทั้งนี้ก็เป็นเพราะความรักป่าไม้ที่มีมาแต่เดิมก่อนบวชส่วนหนึ่ง (ก่อนบวชพระอธิการสมนึก เคยเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ปีกว่า ๆ) และกอบรับความคิดที่ว่า "ป่าไม้คืออาราม เป็นอารามที่ให้ความสงบร่มรื่นมากกว่า อารามที่เป็นกุฏิสร้างด้วยอิฐ ปูน" นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระที่แสวงหาความรู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากสิ่งพิมพ์สื่อมวลชนอยู่เสมอ และก็ตระหนักว่าบริเวณหมู่บ้านหนองน้ำคำนั้นได้สูญเสียสภาพป่าไม้สิ่งแวดล้อมไปโดยสิ้นเชิงจึงปรารถนาจะสร้างป่าไม้เพื่อให้เกิดความสงบและความร่มรื่นแก่ชาวบ้านที่เข้ามาประกอบพิธีทางศาสนาในวัดอีกส่วนหนึ่ง มูลเหตุทั้งหมดเหล่านี้เป็นพื้นฐานความคิดซึ่งก่อให้เกิดการสร้างป่าในวัด

การสร้างป่าไม้นี้ ท่านมีหลักการสองประการคือ รักษาให้ไม้ยืนต้นที่เกิดขึ้นเองคงอยู่ไว้และเสาะหาไม้ยืนต้นชนิดต่าง ๆ ไม่จำกัดพันธุ์จากแหล่งต่าง ๆ ที่ท่านได้รับกิจนิมนต์ไป หรือจากหน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักรักษาป่าไม้จังหวัด นากล้าไม้เหล่านี้มาเพาะปลูกแทรกลงบริเวณป่าละเมาะ ป่าหนาม ซึ่งท่านและพระลูกวัดช่วยกันแผ้วถางปลูกขึ้น โดยที่ท่านตั้งใจเป้าหมายจะค่อย ๆ นำไม้ยืนต้นปลูกทดแทนไม้หนามและป่าละเมาะไปที่ละน้อย

ปีแรกของการปลูกรักษาป่าไม้ก็เผชิญกับอุปสรรคที่สำคัญสองประการ คือสภาพความแห้งแล้งของพื้นที่ดินฟ้าอากาศ และการรุกรานโค่นล้มต้นไม้ในเขตวัดจากชาวบ้าน

อุปสรรคประการแรกทำให้กล้าไม้ยืนต้น และต้นไม้ที่นำลงปลูกจำนวนไม่ต่ำกว่าเรือนพันเหี่ยวแห้งเฉาตายไปเรื่อย ๆ จนเกือบหมดเนื่องเพราะบริเวณเขตวัดเป็นพื้นที่ดินทรายดอนสูงที่สุดของจังหวัดและในวัดเองก็ไม่มีแหล่งน้ำอย่างเพียงพอที่จะนำมารดให้ความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ ประกอบกับปีดังกล่าวนั้นเป็นปีที่สภาพภูมิอากาศของเขตอำเภอโคกกลอยแห้งแล้งผิดปกติ การแก้ไขปัญหาชั่วคราวเพื่อรักษาชีวิตต้นไม้เท่าที่จะกระทำได้ในขณะนั้นก็คือ ท่านไปติดต่อขอยืมเครื่องสูบน้ำจากชาวบ้าน นำมาสูบน้ำจากคลองชลประทานแล้วปล่อยน้ำให้ไหลเจ็กลงไปทั่วบริเวณป่าที่ปลูก

การกระทำเช่นนี้ ก่อให้เกิดความแปลกใจระคนขบขันต่อชาวบ้านที่พบเห็นและชาวบ้านก็คิดว่าเจ้าอาวาสทำอะไรแปลก ๆ อู่อริ ดังที่ชาวบ้านพูดในทานองที่ว่า "มีแต่คนเขาสูบน้ำใส่ไร่ฮ้อย สวนผักแต่หลวงพ่อบสูบน้ำทิ้งเล่นไม่คุ้มค่าน้ำมัน"

บทเรียนความแห้งแล้งของดินฟ้าอากาศกับเสียงสะท้อนตอบจากชาวบ้านทำให้เกิดความคิดใหม่สำหรับเจ้าอาวาสที่จะแก้ไขปัญหาอย่างถาวรเพื่อรักษาป่าไม้ไว้

การต่อสู้ความแห้งแล้งก็เริ่มขึ้นด้วยการหาพันธุ์ไม้มที่ทนทานต่อสภาพแห้งแล้งแล้ว ได้ดีมาปลูกก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อหวังให้ไม่ดังกล่าวก่เกิดร่มเงาอบบงให้กับต้นไม้ยืนต้นอื่น ๆ ไม้เลื้อย ไทรย้อย และสะเดา เป็นพันธุ์ไม้ซึ่งท่านนำปลูกในขณะเดียวกันท่านและพระลูกวัดบางองค์ก็ช่วยกันขุดดินเป็นร่องขนาดเล็ก ๆ กระจายทั่วบริเวณที่ปลูกต้นไม้แล้วจึงสูบน้ำจากบ่อบาดาลของวัดปล่อยให้ไหลหล่อเลี้ยงอย่างสม่ำเสมอ ผลปรากฏครั้งนี้สำเร็จไปด้วยดี ต้นไม้ต่าง ๆ ที่นำมาปลูกรวมทั้งต้นไม้ที่ขึ้นเองก็เจริญเติบโตเป็นตามลำดับ

สำหรับอุปสรรคประการที่สอง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาตลอดเพราะชาวบ้านเคยชินกับการใช้ประโยชน์จากป่าของวัดซึ่งหลงเหลืออยู่แห่งเดียว ท่านจึงคิดอุบายเพื่อไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาตัดไม้ไปเผาถ่านอีกต่อไป อุบายที่คิดขึ้นไม่ใช่การบอกห้ามชาวบ้านโดยตรงด้วยคำพูด หากแต่ใช้วิธีบอกโดยอ้อมถึงประโยชน์ของต้นไม้แต่ละชนิดที่มีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพรใช้รักษาโรคต่าง ๆ เนื่องจากตัวท่านเองก็มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร เคยค้นคว้าศึกษามาก่อนบวชและภายหลัง

บวชแล้วก็ยังได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้รู้ในเรื่องสมุนไพรกับหมั่นศึกษาจากตำราสมุนไพรอื่น ๆ ประกอบมิได้ขาด อุบายโดยอ้อมที่คิดและทำขึ้น ได้แก่ การให้พระช่วยกันเขียนป้ายชื่อต้นไม้ และสรรพคุณสำหรับการรักษาโรคแต่ละชนิด แล้วนำป้ายเหล่านั้นไปแขวนห้อยตามต้นไม้จนทั่วทั้งหมด

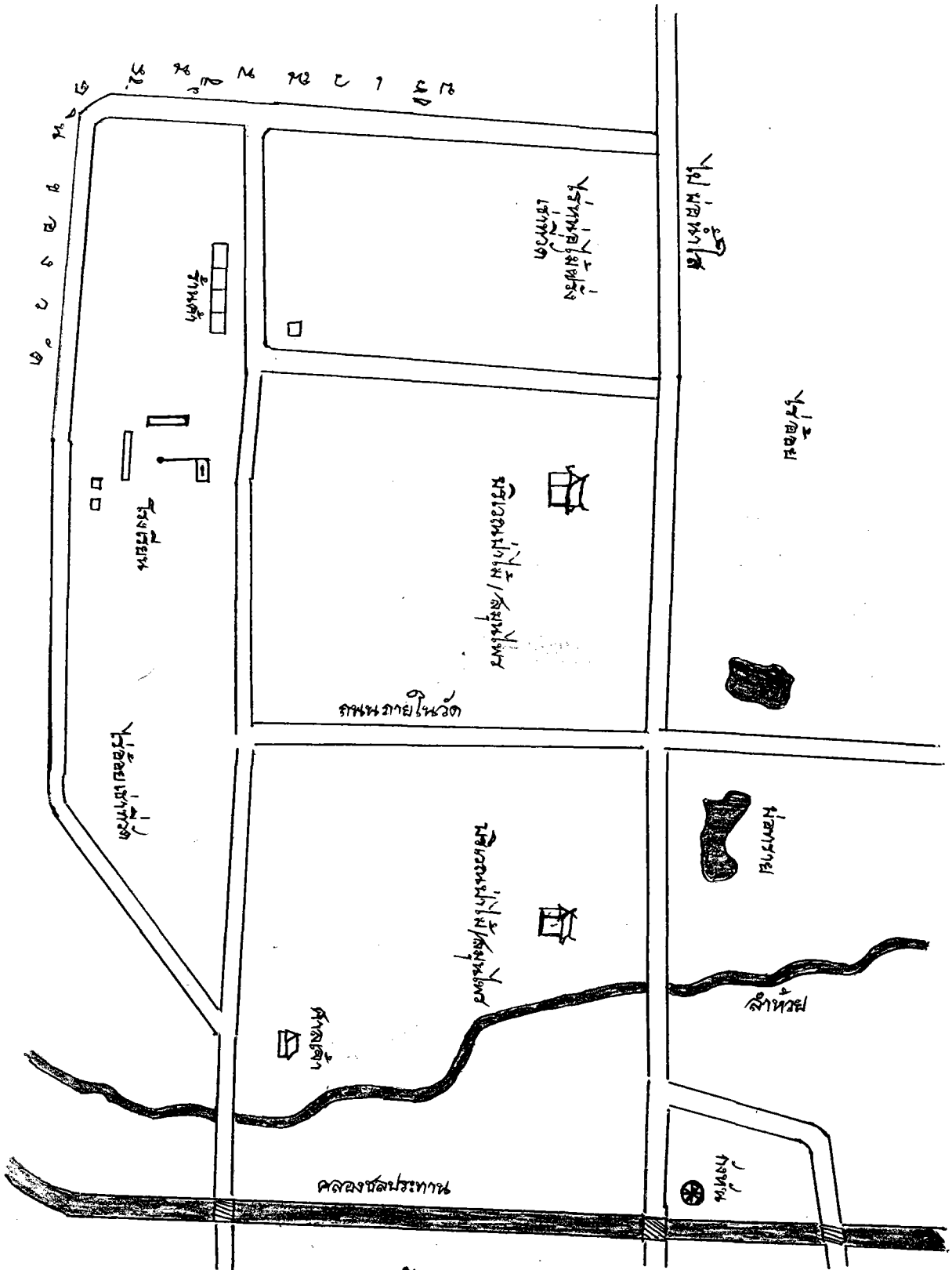
ชาวบ้านที่เคยเข้ามาตัดต้นไม้เมื่อมอง เห็นป้ายชื่อที่พระนำมาแขวนไว้ก็ไม่กล้าจะปลดป้ายออกเพื่อตัดต้นไม้เหล่านั้น แรก ๆ ชาวบ้านก็ได้เลื่อมใสศรัทธาว่าเจ้าอาวาสจะใช้สมุนไพรรักษาโรคได้ดังที่ท่านเล่าให้ฟังว่า "พวกชาวบ้านเขาเกรงใจและรู้ว่าพระหวงและรักษาดินไม้เหล่านั้น" ต่อมานานเข้าชาวบ้านสังเกตเห็นท่านนำต้นไม้ใหม่ ๆ เข้ามาปลูกในวัดอยู่เสมอมิได้ขาด ชาวบ้านก็ไม่ตัดต้นไม้ในวัดไปเผาถ่านอีกเลยจนปัจจุบันนี้ ดังนั้นต้นไม้ทั้งเก่าและใหม่จึงมีโอกาสเจริญเติบโตได้อย่างสืบเนื่องตลอดมา

แต่อย่างไรก็ตามปัญหาความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำเพื่อนำมาใช้หล่อเลี้ยงป่าไม้และป่าสมุนไพรก็ยังเกิดขึ้นอยู่เป็นบางช่วง ดังนั้นเพื่อหาแหล่งน้ำใช้เพิ่มเติมท่านจึงลงทุนติดตั้งกังหันลมขนาดเล็กใหญ่สูบน้ำจากคลองชลประทานต่อท่อและขุดร่องกระจายน้ำไปตามพื้นที่ป่าทั่วไป การติดตั้งกังหันลมนี้นี้ทำเมื่อปี พ.ศ. 2532 หมดเงินไปทั้งสิ้นเก้าหมื่นบาท นอกจากจะติดตั้งกังหันลมแล้วท่านและพระลูกวัดยังช่วยกันขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลขึ้นใช้เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งบ่อ ปัญหาการขาดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้จึงคลี่คลายลงไป

สำหรับบทบาทการเป็นหมอชาสมุนไพรของท่านนั้นในระยะแรก ๆ ชาวบ้านบางคนก็เข้ามาติดต่อเล่าอาการเป็นโรคให้ฟังพร้อมกับขอยาสมุนไพรไปใช้ การให้ยาสมุนไพรกับชาวบ้านที่มาขอบางครั้งท่านก็ให้ยาที่นำมาตากแห้งซึ่งบดเก็บไว้หรือบางครั้งก็ให้ชาวบ้านไปเก็บเอาในป่าตามป้ายชื่อที่เขียนไว้พร้อมทั้งบอกวิธีการใช้ให้เอาไปปฏิบัติที่บ้าน ต่อ ๆ มาก็มีชาวบ้านมาขอยาเพิ่มขึ้น ซึ่งชาวบ้านที่มาขอยาจากวัดนี้ส่วนมากจะผ่านการไปรักษาตามโรงพยาบาลหรือสถานเอนกมัยศาลมาแล้ว แต่รักษาไม่หายเป็นโรคเรื้อรังหรือเป็นโรคประจำตัวต่าง ๆ นานา สำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงนิยมซื้อยาแผนปัจจุบันและไปรักษาที่สถานเอนกมัยศาลมากกว่า เพราะว่า การใช้ยาสมุนไพรนั้นชาวบ้านมีความคิดว่ายุ่งยากในการปรุงและรักษาไม่หายได้เร็วทันใจตน การขอใช้สมุนไพรจากวัดจึงเป็นทางเลือกสุดท้ายเท่านั้น ซึ่งเจ้าอาวาสวัดเองก็ไม่ได้มุ่งหวัง

ให้ชาวบ้านหันมาใช้สมุนไพรทั้งหมด หากแต่เพียงท่านหวังว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ขัดสนยาแบบ
กระทันหันหรือเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้าชาวบ้านยังมียาที่วัดใช้ทดแทนได้ นอกจากนั้นยังช่วยให้
ชาวบ้านเล็งเห็นถึงคุณค่าต้นไม้มากขึ้น

ปัจจุบันนี้จากพื้นที่วัดซึ่งเป็นดินดอนแห้งแล้งจำนวน 93 ไร่ ได้กลับกลายเป็นป่าไม้
และป่าสมุนไพรขึ้นเขียวชอุ่มร่มรื่นคลุมพื้นที่ทั้งหมด 50 กว่าไร่ สัตว์ป่าประเภทนก กระรอก และงู
เข้ามาอยู่อาศัยก่อให้เกิดสภาพเป็นป่าเพียงแห่งเดียวของจังหวัด สำหรับพื้นที่วัดที่เหลือซึ่งชาวบ้าน
ขออาศัยเช่าเป็นที่ทำกินปลูกอ้อยนั้น เจ้าอาวาสวัดก็มีโครงการจะขอคืนและขยายพื้นที่ป่าออก
ต่อไปอีก สภาพป่าไม้และป่าสมุนไพรของวัดแสดงได้ดังแผนที่ ตามภาพประกอบ 23

ภาพประกอบ 23 แสดงบริเวณพื้นที่ป่าไม้/สมุนไพรในเขตวัดหนองน้ำคำ

วัดหนองน้ำคำปัจจุบันเป็นวัดที่มีลักษณะคล้าย ๆ กับริสอร์ทสำหรับพระต่างถิ่นเข้ามาขออาศัยจำพรรษาฝึกวิปัสสนาผลิตเปลี่ยนสลับกันรูปแล้วรูปเล่า พระบางรูปก็มาจำพรรษาอยู่เป็นเวลานาน บางรูปอยู่เพียงชั่วระยะหนึ่ง จำนวนพระในวัดจึงไม่สามารถบอกได้แน่นอน นอกจากในช่วงระยะเข้าพรรษาจะมีพระจำพรรษาอยู่ที่วัดไม่ต่ำกว่า 20 รูป พระสงฆ์ที่มาอยู่วัดหนองน้ำคำจึงประกอบด้วยพระสงฆ์ซึ่งเป็นพระพื้นถิ่นและพระต่างถิ่น พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษาฝึกวิปัสสนามากกว่าจะเป็นพระนักพัฒนา นั่นคือท่านมุ่งทำกิจกรรมสงฆ์ มากกว่าจะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของชาวบ้าน พระแต่ละรูปจะกระจายพักอยู่ตามกุฏิหลังเล็ก ๆ ซึ่งสร้างขึ้นแทรกอยู่กลมกลืนกับป่าไม้ อันก่อให้เกิดความสงบวิเวกเหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าการสร้างป่าไม้และป่าสมุนไพรนั้นเป็นกิจกรรมที่เจ้าอาวาสดำเนินการค่อนข้างมีลักษณะเป็นไปตามลำพัง พระลูกวัดบางรูปท่านก็ช่วยเจ้าอาวาสปลูกและรักษาดูแลป่า การช่วยดังกล่าวนี้ในระยะแรกก็เป็นเพราะเกิดความเกรงใจที่เห็นเจ้าอาวาสวัดลงมือทำงานด้วยตนเองมากกว่าจะเป็นเพราะเกิดจากจิตสำนึกความรักป่าไม้โดยแท้จริงแต่เมื่อช่วยบ่อย ๆ ครั้งเข้า พระเหล่านั้นก็เกิดความรักและสนใจดูแลรักษาป่าร่วมกับเจ้าอาวาสรวมทั้งหันมาใช้สมุนไพรแทนยาแผนปัจจุบันสำหรับรักษาโรคภัยบางประการ

โรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน

โรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้านได้รับการก่อสร้างขึ้นมาด้วยระยะเวลาไล่เลี่ยกับการสร้างวัดจากการร่วมกันสร้างของกลุ่มชาวบ้านกลุ่มเดียวกัน โรงเรียนหลังแรกสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2482 ในเนื้อที่ส่วนหนึ่งของที่ดินวัดอาคารถิ่นหลังแรกสร้างขึ้นตามแบบแปลน แรงงาน วัสดุ และงบประมาณของชาวบ้านทั้งหมด สาเหตุของการสร้างโรงเรียนก็เนื่องจากบริเวณศาลาที่ใช้เป็นอาคารสำหรับดำเนินการเรียนการสอนมาก่อนหน้านั้นไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียนและชั้นเรียนซึ่งขยายเพิ่มขึ้นแต่ละปี

จนกระทั่งใน ปี พ.ศ. 2514 อาคารเรียนถาวรหลังแรกที่สร้างขึ้นจากเงินงบประมาณของทางราชการ สมทบกับเงินชาวบ้านร่วมบริจาคก็ได้รับการก่อสร้างขึ้นภายในที่ดินส่วนหนึ่งของวัด หลังจากนั้นต่อมาอาคารเรียนหลังที่สอง โรงฝึกงาน อาคารเอนกประสงค์ และหอประชุม

ต่างก็สร้างขึ้นตามลำดับ การสร้างอาคารทั้งหลายเหล่านี้ ชาวบ้านมีส่วนร่วมบริจาคเงินและใช้แรงงานเข้าช่วยโดยตลอด โดยเฉพาะอาคารหอประชุมนั้น ประธานคณะกรรมการศึกษาโรงเรียน ร่วมกับกลุ่มญาติตระกูลเดียวกันเป็นผู้บริจาคเงินสร้างเองทั้งหมด

โรงเรียนวัดหนองน้ำคำในปัจจุบันมีครูทำการสอนทั้งสิ้น 17 คน จำนวนนักเรียน 341 คน ภารโรง 1 คน เปิดสอนชั้นเด็กเล็กถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ขนาดของโรงเรียนจัดเป็นโรงเรียนขนาดกลางในจำนวนครูทั้งหมดนี้เป็นครูท้องถิ่น (หมายถึงครูที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองน้ำคำหรือหมู่บ้านใกล้เคียง) จำนวน 6 คน ส่วนที่เหลือเป็นครูต่างถิ่นพักอาศัยอยู่ในตัวเมือง ต่างหมู่บ้านตลอดจนกระทั้งต่างจังหวัด

ในจำนวนนักเรียนที่มาเรียนอยู่โรงเรียนวัดหนองน้ำคำ ร้อยละ 60 เป็นเด็กซึ่งผู้ปกครองมีภูมิลำเนาอยู่หมู่บ้านหนองน้ำคำ ร้อยละ 20 เป็นเด็กซึ่งผู้ปกครองมีภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่บ้านใกล้เคียงอื่น ๆ ในเขตตำบลหนองสูง เหลือม อำเภอเมือง นักเรียนส่วนใหญ่เกินกว่าร้อยละ 70 เป็นเด็กที่มีผู้ปกครองเป็นคนจีนหรือผู้ปกครองที่เป็นคนไทยแต่มีเชื้อสายจีนจากการที่มีนักเรียนมาเรียนจากหลาย ๆ หมู่บ้านทั้งใกล้ไกล การเดินทางไปกลับระหว่างบ้านและโรงเรียนของนักเรียนจึงอาศัยพาหนะประเภทต่าง ๆ นักเรียนเกินกว่าครึ่งหนึ่งใช้จักรยานเป็นพาหนะ ส่วนที่เหลือผู้ปกครองจะมาส่งบุตรหลานโดยใช้มอเตอร์ไซด์และรถยนต์

นักเรียนเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียน มีประมาณไม่เกินร้อยละ 20 ของนักเรียนที่ผู้ปกครองส่งเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา สาเหตุที่ผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานเรียนต่อก็เนื่องจาก ต้องการให้เด็กช่วยทำมาหากินในครอบครัวประการหนึ่ง และเคยมีตัวอย่างผู้ปกครองบางรายส่งบุตรหลานเรียนต่อแต่ไม่สามารถเข้าทำงานราชการได้อีกประการหนึ่ง ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้ผู้ปกครองมีความคิดว่า ไม่คุ้มกับเงินทุนที่เสียไป

สำหรับนักเรียนที่เรียนต่อในส่วนใหญ่นั้นเป็นบุตรหลานของเจ้าแก้วฮ้อย สาเหตุที่ส่งให้เรียนต่อนั้น ถ้าเป็นเด็กนักเรียนชายก็มุ่งหวังแต่เพียงให้พ้นเกณฑ์ทหารและถ้าเป็นนักเรียนหญิงผู้ปกครองต้องการให้มีความรู้ขั้นต่ำพอที่จะไม่อายุคนอื่นเท่านั้น หลังจากที่ยุติเรียนจบชั้นอุดมศึกษาหรืออาชีวศึกษา ผู้ปกครองก็จะให้บุตรหลานตนดำเนินงานของครอบครัวสืบแทนต่อไป

การปฏิบัติงานของครูและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การปฏิบัติงานภายในโรงเรียนของครูภายใต้การนำของอาจารย์ใหญ่คนปัจจุบัน ซึ่งเดิมเป็นคนอำเภออื่นในจังหวัดเดียวกันนี้ ย้ายมาทำการสอนที่โรงเรียนแห่งนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2510 ภายหลังได้แต่งงานกับลูกสาวชาวบ้านกลุ่มตระกูลแรกที่อพยพมาตั้งหมู่บ้าน มีบรรยากาศการปฏิบัติงานเป็นไปตามแบบค่อนข้างปล่อยปละละเลย ดังที่พบว่า

ในด้านการบริหารงานวิชาการคณะครูจะรับผิดชอบจัดการเรียนการสอนเฉพาะชั้นเรียนตนหรือเฉพาะรายวิชาที่ตนรับผิดชอบเท่านั้น (ในกรณีชั้นประถมศึกษาตอนปลาย) อาจารย์ใหญ่ไม่ค่อยจะทำการนิเทศภายในเกี่ยวกับการสอนหรือการจัดกิจกรรมการเรียนและไม่เคยเรียกประชุมครูเพื่อปรึกษาวางแผนงานวิชาการแต่อย่างใดในรอบปีการศึกษาหนึ่ง ๆ ทางโรงเรียนจะมีการประชุมเพื่อวางแผนจัดชั้นเรียนเพียงครั้งเดียว เมื่อถึงระยะสิ้นปีการศึกษานั้น ๆ เหตุที่เป็นลักษณะเช่นนี้ ครูน้อยให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ อาจารย์ใหญ่ไม่มีความรู้และไม่เชี่ยวชาญเพียงพอในด้านงานวิชาการ นอกจากนั้นก็เป็นเพราะอาจารย์ใหญ่ไม่มีเวลาให้กับโรงเรียนเท่าใดนัก ต้องช่วยงานของครอบครัว ช่วยภรรยาอยู่เสมอ อาทิ การติดต่อซื้ออาหารสดจากตัวเมืองเพื่อนำมาขายที่ร้านค้าทุก ๆ เช้า หรือการช่วยดูแลกิจการไร่้อย เป็นต้น สำหรับในส่วนของครูน้อยนั้นก็พบว่า ครูปฏิบัติงานสอนเป็นไปตามหน้าที่เฉพาะวันหนึ่ง ๆ การจัดการเรียนการสอนดำเนินไปตามความสะดวกมากกว่าคำนึงถึงหลักสูตรที่กำหนดไว้ การสอนนิยมใช้การบรรยายโดยครูยืนอยู่หน้าชั้นเรียน เขียนประกอบบนกระดาน สื่อการเรียนการสอนที่มีความจำเป็นต้องใช้ประกอบครูผู้สอนไม่ใช่ซึ่งครูให้เหตุผลว่า สื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอสื่อที่มีอยู่ไม่เหมาะสมและในท้ายที่สุดครูก็บอกว่า สภาพการสอนสมัยนี้ยุ่งยากทำให้ใช้สื่อมากโดยไม่จำเป็นตนจึงไม่ใช้สื่อ

นอกจากนั้นเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจของครูก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ครูไม่สามารถและใส่ใจเพียงพอต่อการสอน จากการวิจัยพบว่าครูน้อยประมาณ 3 - 4 ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัว ครูเหล่านี้บางคนจะนำขนมแห้งจากตัวเมืองมาขายในโรงเรียน บางคนช่วยภรรยาขายอาหาร ขนมให้นักเรียน การขายของดังกล่าวทำให้ครูต้องเบียดบังเวลาสอนไปแต่อย่างใดก็ดียังมีครูน้อยบางคนดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยความเอาใจใส่อยู่บ้างพยายามใช้และจัดสื่อการสอนใหม่ ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอเพราะเหตุว่าครูกลุ่มนี้ค่อนข้างมีฐานะดี

ไม่เคียดแค้นเกี่ยวกับการครองชีพ แต่กระนั้นก็ตามลักษณะเช่นนี้ก็นำไปสู่การเกิดปัญหาความสามัคคีของครูในโรงเรียน ครูที่ทำการสอนอย่างจริงจังถูกมองจากครูที่สอนเฉพาะวันหนึ่ง ๆ ว่าตั้งใจทำงานเพื่อหวังสองชั้นเท่านั้น ปัญหาเกี่ยวกับงานวิชาการเหล่านี้เกิดขึ้นสืบเนื่องจากสะสมมาเป็นเวลาประมาณ 3 - 4 ปี แต่ก่อนหน้านั้นอาจารย์ใหญ่ยังเคยพยายามคลี่คลายแก้ไขจนกระทั่งปีการศึกษา^๕นี้ (ปีการศึกษา 2533) อาจารย์ใหญ่ได้ปล่อยมือไม่ให้ความสนใจแก้ไขปัญหาใด ๆ

สำหรับการบริหารงานบุคคลเมื่อพิจารณาในด้านสัมพันธภาพของครูภายในโรงเรียนและการจัดวางตัวครูให้ดำเนินงานในตำแหน่งต่าง ๆ ก็พบว่าจากจำนวนครู 17 คน สามารถจัดกลุ่มครูตามลักษณะการเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มครูซึ่งมีที่พักอยู่ในตัวเมืองต่างหมู่บ้านเดินทางมาปฏิบัติงานที่โรงเรียนด้วยรถยนต์ส่วนตัวและมอเตอร์ไซด์ กลุ่มครูซึ่งพักอยู่บ้านพักครู และกลุ่มครูอาวุโสซึ่งมีครอบครัวอยู่ในหมู่บ้าน กลุ่มครูที่อยู่ในตัวเมืองต่างหมู่บ้านไม่มีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกับกลุ่มครูที่อยู่บ้านพัก ซึ่งแสดงออกให้เห็นจากการไม่ให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการทำงาน เกี่ยวกับการเรียนการสอน รวมทั้งการหลีกเลี่ยงการสนทนากัน ลักษณะเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทำให้นักเรียนไม่ได้รับความสนใจจากครูที่อยู่กลุ่มตรงกันข้ามในกรณีที่ครูกลุ่มนั้น ๆ ไม่ได้มาปฏิบัติงานการเรียนการสอนนักเรียนชั้นเรียนของครูกลุ่มดังกล่าวจะถูกปล่อยให้เล่นตามลำพังโดยไม่มีครูเข้าสอนแทน นอกจากนั้นอาจเป็นเพราะว่าอาจารย์ใหญ่ก็ไม่สนใจนโยบายสับเปลี่ยนครูให้รับผิดชอบชั้นเรียนหรือรายกลุ่มวิชาในแต่ละปีครูแต่ละคนจึงมีความรู้สึกติดชั้นเรียนและวิชาที่สอน เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นสาเหตุทำให้ครูไม่ต้องการก้าวทำงงานการสอนของกันและกัน กลุ่มครูอาวุโสดำรงบทบาทในฐานะเป็นคนกลางไม่ให้ความสนใจสนิทกับครูทั้งสองกลุ่มตลอดจนการไม่ร่วมกิจกรรมของโรงเรียนนอกเหนือไปจากงานการเรียนการสอนแต่หากให้ความสนใจกับงานภายในครอบครัวมากกว่า ลักษณะภายในโรงเรียนดังที่กล่าวมานี้เป็นดังที่ครูน้อยรายหนึ่งสรุปให้ฟังว่า "ที่นี่ (โรงเรียน) พวกเราอยู่กันอย่างสบายใครอยากสอนก็สอนมาสายก็ได้ ครูใหญ่ไม่กล้าว่า เพราะครูใหญ่เองก็ไม่ค่อยสนใจโรงเรียนเท่าไรนัก"

อย่างไรก็ดีหากเป็นเรื่องนอกเหนือจากการทำงานเกี่ยวกับการเรียนการสอนในเวลา
ราชการหรือเป็นเรื่องส่วนตัวกับปัญหาความเดือดร้อนของครูในเรื่องใด ๆ ก็ตาม อาทิ ปัญหา
เกี่ยวกับการเงิน ปัญหาเกี่ยวกับครอบครัว ครูน้อยก็ยอมรับว่าอาจารย์ใหญ่สามารถเป็นที่พึ่งให้กับ
ตนได้และอาจารย์ใหญ่เป็นกันเองรักลูกน้อง ดังนั้นแม้ว่าพวกตนจะมีความรู้สึกไม่พอใจกับ
การบริหารงานภายในโรงเรียนของอาจารย์ใหญ่ แต่เมื่อคิดถึงความมีน้ำใจของอาจารย์ใหญ่
กอรกับพวกตนก็รู้ว่าตัวอาจารย์ใหญ่เองนั้นต้องประสบกับสภาพการเป็นลูกเขยของครอบครัวใหญ่
มีความจำเป็นต้องช่วยญาติฝ่ายภรรยาทำกิจการของครอบครัว ปัญหาการบริหารงานโรงเรียน
ที่เกิดขึ้นดำรงอยู่จึงเป็นเรื่องที่ครูน้อยเข้าใจ และก็ไม่คิดจะแก้ไขอย่างไรเพราะครูน้อยคิดว่าขึ้น
อยู่กับอาจารย์ใหญ่จะเป็นผู้นำแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และ โรงเรียน

บ้าน วัด และ โรงเรียนของชุมชนหนองน้ำคามีความสัมพันธ์กันในลักษณะผู้อุปถัมภ์สืบทอด
และเครือญาติตั้งรายละเอียดที่พบจากการวิจัยดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและวัด

จากที่กล่าวผ่านมามาก่อนต้นเกี่ยวกับการสร้างวัดซึ่งเป็นผลงานของชาวบ้านในกลุ่ม
แรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านร่วมกับเจ้าอาวาสวัดในตัวเมืองภายในจังหวัดนครปฐม ชาวบ้าน
กลุ่มแรกที่กล่าวก็คือ กลุ่มตระกูลจันทร์แดง ภายใต้การนำของ นางจิ้น จันทรแดง ซึ่งเป็น
ผู้จัดซื้อที่ดินถวายเพิ่มเติมให้แก่วัดในสมัยเจ้าอาวาสองค์แรก (เจ้าอาวาสวัดองค์แรก คือ
พระอธิการ อ้วน จันทรแดง ปัจจุบันสิ้นแล้ว ซึ่งเจ้าอาวาสวัดองค์นี้ก็คือบุตรชายของนาง)
ภายหลังจากนางจิ้น เสียชีวิตลง นางละไม จันทรแดง ลูกสาวคนโตและเป็นพี่สาวของอดีต
เจ้าอาวาสวัดองค์แรก เป็นผู้รับผิดชอบอุปถัมภ์วัดสืบทอดมาร่วมกับกลุ่มเครือญาติเดียวกันจนถึง
ปัจจุบัน

การอุปถัมภ์วัดของชาวบ้านในกลุ่มตระกูลจันทร์แดงนั้น นอกจากจะเป็นการซื้อที่ดิน
ถวายให้วัดแล้ว ยังได้ช่วยบริจาคสิ่งของทรัพย์สินอุดหนุนวัดอยู่เสมอ ทางวัดเมื่อต้องการดำเนิน
กิจกรรมใด ๆ ที่สำคัญ อาทิ การจัดงานในวันสำคัญศาสนา หรือการจัดสร้างกุฏิก็จะทำการปรึกษา

กับชาวบ้านโดยมีตระกูลจันทร์แดง เป็นผู้นำให้คำแนะนำในขณะเดียวกันกลุ่มตระกูลดังกล่าวนี้ ก็ยังทำหน้าที่ตรวจสอบความประพฤติปฏิบัติตนของพระสงฆ์แต่ละรูปภายในวัดอีกด้วย การตรวจสอบ กระทำโดยการนำพฤติกรรมของพระรูปนั้น ๆ มาวิพากษ์วิจารณ์ที่ร้านค้าร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่มาซื้อของ การกระทำในลักษณะเช่นนี้ส่งผลทำให้พระสงฆ์บางรูปที่ได้รับการตำหนิต้องย้ายไปจำพรรษาอยู่วัดอื่นนอกหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ทางเองนี้ก็ไม่เกิดขึ้นบ่อยนักเพราะว่าพระ ซึ่งถูกตำหนินั้นก็ต่อเมื่อมีวัตรปฏิบัติผิดไปจากวิถีของสงฆ์อย่างรุนแรงเท่านั้น ความสัมพันธ์ของ ชาวบ้านที่มีต่อวัดดังที่กล่าวจึงสรุปได้ว่า วัดมีความผูกพันกับบ้านในลักษณะที่ชาวบ้านมีความรู้สึก ร่วมกันในการเป็นเจ้าของวัดโดยมีกลุ่มตระกูลจันทร์แดง ซึ่งเป็นกลุ่มคนเก่าของหมู่บ้านเป็นผู้นำ ชาวบ้านในด้านความศรัทธาของพระภายในวัดตามความคิดของชาวบ้านนั้นต้องการให้เป็นผู้หมั่น ศึกษาพระธรรมวินัยและท่องบทสวดมนต์สำหรับใช้งานพิธีต่าง ๆ อย่างถูกต้องคล่องแคล่วมากกว่า จะกระทำการอย่างอื่น

2. การรับรู้และยอมรับของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

ในการดำเนินการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้และการใช้สมุนไพรรักษาโรค ซึ่งพระอธิการสมนึก นาโถ ได้เริ่มกระทำนับแต่เข้ามาจำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดจนถึงขณะนี้ นั้นในด้านการอนุรักษ์ป่าและสร้างป่าภายในวัด ชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านมีความคิดว่าการที่ วัดมีป่า ไม้เป็นจำนวนมากเป็นสิ่งที่ดีทำให้พวกตนมีความสุขสบายใจเมื่อเข้ามาอาศัยร่มเงาไม้ในวัด ชาวบ้านเปรียบเทียบกับวัดอื่น ๆ ที่นิยมการก่อสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่แล้วก็มีความเห็นว่า ไม่ อาจจะเปรียบเทียบกับวัดหนองน้ำคำได้ และชาวบ้านก็ไม่ต้องการก่อสร้างสิ่งใด ๆ แข่งขันกับวัด อื่น ชาวบ้านตระหนักว่าวัดของตนเป็นวัดป่า ไม่ใช่วัดในเมือง กอปรกับชาวบ้านได้เห็นบุคคล ภายนอกหมู่บ้านจำนวนมากเข้ามาเยี่ยมวัดและทำการบันทึกเทปวิดีโอไปแพร่ภาพออกอากาศ ตามสถานีโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าของเจ้าอาวาส พวกชาวบ้านจึงมีความรู้สึกภาคภูมิใจ ที่วัดของพวกเขาเป็นที่รู้จักของคนในวงกว้างและชาวบ้านก็รู้ว่าเหตุที่วัดเป็นที่รู้จักก็เพราะวัดมี ป่า ไม้จากการรักษาและความพยายามสร้างป่าของเจ้าอาวาส

แต่อย่างไรก็ดีแม้ชาวบ้านจะยอมรับเล็งเห็นคุณค่าป่า ไม้และการดำเนินงาน รักษาป่าของเจ้าอาวาส ชาวบ้านก็มีได้เข้ามาลงแรงลงมือรักษาป่า ไม้ร่วมกับเจ้าอาวาส

การดำเนินงานเกี่ยวกับป่าเป็นเพียงกิจกรรมของเจ้าอาวาสร่วมกับพระลูกวัดที่ชอบต้นไม้บางรูปเท่านั้น สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ได้เข้าร่วมเป็นเพราะว่าชาวบ้านมีการจะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นชาวบ้าน^{อันนี้}ก็เห็นว่า การรักษาป่าเป็นงานเฉพาะของพระที่ควรจะทำเนื่องจากพระมีเวลาว่างมากกว่าชาวบ้าน ชาวบ้านให้ความร่วมมือรักษาป่าของวัดในแง่การให้ความยอมรับและไม่เข้ามาตัดโค่นทำลายป่าเหมือนดังที่เป็นมาในอดีตเท่านั้น

สำหรับการใช้สมุนไพรรักษาโรคซึ่งเจ้าอาวาสวัดดำเนินงานควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่านั้น ชาวบ้านส่วนมากยังมิได้ยอมรับและนำสมุนไพรไปใช้รักษาโรคเท่าใดนัก ชาวบ้านนิยมใช้ยาแผนปัจจุบันซึ่งสามารถหาซื้อได้ง่ายจากร้านค้าในหมู่บ้านและไปขอรับบริการที่สถานีอนามัยตำบล การใช้สมุนไพรจากวัดมีเพียงชาวบ้านส่วนน้อยมาขอรับคำปรึกษาจากเจ้าอาวาสวัดและชาวบ้านที่มาขอใช้สมุนไพรนั้นก็มาขอใช้อยู่เสมอ การใช้สมุนไพรจากวัดจึงมีเพียงกลุ่มคนเดิมซ้ำกัน ซึ่งชาวบ้านที่ใช้สมุนไพรก็เป็นเพราะตนอ่อนหรือญาติพี่น้องได้เคยใช้ยาและไปทำการรักษาพยาบาลที่อื่นผ่านมาแล้วไม่หายหรือหายช้าจึงทำการทดลองใช้สมุนไพรของวัดซึ่งชาวบ้านก็ยอมรับว่าเจ้าอาวาสมีความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคเช่นกัน

นอกเหนือจากการยอมรับการดำเนินงานของเจ้าอาวาสวัดในด้านการรักษาป่าและรักษาโรคแล้วชาวบ้านยังได้ให้เจ้าอาวาสช่วยเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตอยู่เสมอ ซึ่งเจ้าอาวาสก็ใช้วิธีการตรวจดวงชะตาควบคู่ไปกับการรดน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ต่อชะตาให้กับชาวบ้านผู้ทุกข์ทรมานใจเหล่านั้น ซึ่งบทบาทของเจ้าอาวาสในด้านนี้ชาวบ้านจะให้การยอมรับและหวังพึ่งพาอย่างมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ภาพความสัมพันธ์ของบ้านและวัดในหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์กันสูงเป็นไปในทางที่ดี ทั้งนี้เป็นเพราะชาวบ้านมีความคิดว่าวัดเป็นของพวกตนที่จะต้องให้ความสนใจดูแล กอปรกับการดำเนินกิจกรรมของเจ้าอาวาสวัดที่ก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

3. ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและโรงเรียน

โรงเรียนในการรับรู้ของชาวบ้านนั้นแม้ว่าโรงเรียนหลังแรกจะเกิดขึ้นมาจากการร่วมกันสร้างของชาวบ้านแต่ภาพปัจจุบันนี้ ชาวบ้านมองว่าโรงเรียนเป็นสมบัติของทางราชการ

ชาวบ้านไม่มีความคิดเป็นเจ้าของแต่อย่างใด ถึงแม้ทางโรงเรียนจะมีการแต่งตั้งให้ชาวบ้านบางคนเป็นกรรมการศึกษาของโรงเรียน แต่คณะกรรมการศึกษาเหล่านี้ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมวางแผนเกี่ยวกับการบริหารงานหรือการดำเนินงานกิจกรรมใด ๆ ภายในโรงเรียน โดยเฉพาะในส่วนที่เป็น การดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนชาวบ้านและคณะครูรับรู้ว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของครูเท่านั้น ซึ่งการดำเนินงานการจัดการเรียนการสอนนี้ โรงเรียนก็จะปฏิบัติตามแนวนโยบายของหน่วยงานบังคับบัญชา ไปตามลำดับชั้นตามลักษณะการดำเนินงานของหน่วยงานราชการ

แต่อย่างไรก็ตามกล่าวสำหรับการดำเนินการจัดการเรียนการสอนนี้ แม้ว่าชาวบ้านจะได้รับการแยกออกจากโรงเรียน ชาวบ้านก็ยังให้ความสนใจเกี่ยวกับการเรียนของบุตรหลานตนและการสอนของครูที่ให้กับนักเรียน การแสดงออกของความใส่ใจต่อการเรียนของบุตรหลานที่ปรากฏจากชาวบ้าน ได้แก่ การรับส่งนักเรียนไปกลับระหว่างบ้านและโรงเรียนโดยสม่ำเสมอ การซักถามตรวจสอบผลการเรียนของเด็กในการปกครองของตนจากครูประจำชั้น เมื่อเด็กสอบเสร็จในแต่ละภาคเรียนครูประจำชั้นจะต้องรายงานผลการเรียนของนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบในลักษณะเป็นร้อยละคะแนนและลำดับที่ผลการสอบ (ถึงแม้การประเมินผลการเรียนของนักเรียนประถมศึกษาในปัจจุบันจะเป็นแบบเกรด 1 - 4 ก็ตาม) ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจสำหรับผู้ปกครอง นอกจากนั้นชาวบ้านก็ให้การสนับสนุนในด้านเครื่องแต่งกายและเงินกับบุตรหลานตนในขณะที่เมื่อนักเรียนต้องใช้สำหรับกิจกรรมการเรียนหนึ่ง ๆ ในด้านการให้ความใส่ใจต่อการสอนของครูที่ให้กับนักเรียนนั้น ชาวบ้านจะใช้วิธีการสังเกตซักถามนักเรียนที่เป็นบุตรหลานถึงการสอนของครูหากชาวบ้านพบว่าครูคนใดไม่ค่อยทำการสอนหรือทำโทษนักเรียนรุนแรงเกินไปตามความคิดของตนชาวบ้านจะนำเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไปพูดคุยวิจารณ์สลับต่อกันที่ร้านค้าในหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ใกล้โรงเรียน ทั้งนี้เพื่อหวังให้ครูรับรู้และก็เคยมีเหตุการณ์ผ่านมาในปีการศึกษา 2530 ชาวบ้านทำหนังสือร้องเรียนขึ้นชื่อผู้ชี้ทางว่าวเกี่ยวกับพฤติกรรมการสอนของครูบางคนเสนอไปยังสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเพื่อให้ดำเนินการพิจารณาลงโทษผลของเหตุการณ์นี้ทำให้กลุ่มครูที่ถูกร้องเรียนกับกลุ่มชาวบ้านที่เป็นฝ่ายร้องเรียนมีความขัดแย้งกันจนถึงปัจจุบันนี้ แม้ว่าอาจารย์ใหญ่ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นชาวบ้านคนหนึ่งจะพยายามไกล่เกลี่ยคลี่คลายความขัดแย้งนั้นแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ

4. การให้ความสนับสนุนของชาวบ้านที่มีต่อโรงเรียน : ความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับ

ตัวบุคคล

ดังที่กล่าวผ่านมาแล้วว่า อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนวัดหนองน้ำตาคนปัจจุบันเป็นลูกเขยของชาวบ้านในกลุ่มตระกูลเก่าของหมู่บ้าน ซึ่งก็คือเป็นลูกเขยของนายละไม จันทรแดง (เจ้าของร้านค้าใกล้โรงเรียน) การเป็นลูกเขยของชาวบ้านในกลุ่มตระกูลนี้ แม้ว่าด้านหนึ่งจะทำให้อาจารย์ใหญ่บริหารงานวิชาการภายในโรงเรียนประสบกับปัญหาอยู่บ้าง (ตามที่กล่าวผ่านมา) แต่ทว่าในด้านความสัมพันธ์กับชุมชนนั้นก็พบว่าทำให้เกิดผลดีกับโรงเรียนโดยรวม นั่นคือ ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการดำเนินงานที่เกี่ยวกับโรงเรียนเป็นอย่างดีเมื่ออาจารย์ใหญ่เป็นผู้เอ่ยปากร้องขอ ทั้งนี้เป็นเพราะชาวบ้านเชื่อถือยอมรับและเกรงใจเมื่อยายอาจารย์ใหญ่เป็นทุนเดิม ความช่วยเหลือที่ชาวบ้านให้กับโรงเรียนซึ่งเกิดขึ้นได้จากการขอร้องของอาจารย์ใหญ่แล้วก็จะเป็นเรื่องการขอความร่วมมือให้ชาวบ้านช่วยบริจาคเงินแก่โรงเรียนเพื่อนำมาใช้ดำเนินงานต่าง ๆ ตลอดจนการขอความร่วมมือให้ชาวบ้านร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียนในวันที่มีกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ อาทิ การจัดงานวันเด็ก เป็นต้น

ความช่วยเหลือทางการเงินที่ชาวบ้านให้กับโรงเรียนนี้ อาจารย์ใหญ่นำมาใช้สำหรับการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ได้แก่ หอประชุม ถนนคอนกรีตภายในโรงเรียน ต่อเติมห้องเรียน และทำสื่อาคารเรียน ซึ่งการใช้เงินเพื่อสิ่งดังกล่าวนี้แม้ว่าแต่ละรายการจะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากแต่ก็ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านด้วยดีทุกครั้ง กลวิธีการหาเงินบพิเศษเพื่อพัฒนาโรงเรียนจะเริ่มด้วยการที่อาจารย์ใหญ่เรียกประชุมคณะกรรมการศึกษาโรงเรียนและชี้แจงความประสงค์ต่อคณะกรรมการให้ทราบว่าทางโรงเรียนขาดเหลืออะไร ต้องการให้คณะกรรมการเสนอแนะหาวิธีช่วยเหลือเพื่อบรรลุความประสงค์นั้นโดยที่การประชุมคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนแต่ละครั้งอาจารย์ใหญ่จะรับบทบาทเป็นตัวแทนฝ่ายครูตามลำพัง

คณะกรรมการศึกษาโรงเรียนมีจำนวนทั้งสิ้น 10 คน ในจำนวนกรรมการศึกษาโรงเรียนทั้งหมดนี้ประกอบด้วยบุคคลซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน น้องเขยอาจารย์ใหญ่ ถ้าแก่อ้อย และชาวบ้านที่มีฐานะอยู่ในขั้นนำของหมู่บ้าน บุคคลเหล่านี้มีความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ดีสนิทกับอาจารย์ใหญ่ ประธานกรรมการศึกษาโรงเรียนประกอบอาชีพเป็น ถ้าแก่อ้อยซึ่งชาวบ้านยอมรับว่ารวยที่สุดใน

หมู่บ้าน และตระกูลของประธานกรรมการศึกษาโรงเรียนกับตระกูลของฝ่ายภรรยาอาจารย์ใหญ่ ต่างก็เป็นกลุ่มตระกูลเก่าของหมู่บ้านซึ่งอพยพมาอยู่ตั้งหลักฐานครอบครัวในหมู่บ้านช่วงระยะเวลา ไล่เลี่ยกันโดยที่ทั้งสองตระกูลนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาอย่างสืบเนื่อง ด้วยลักษณะของกลุ่มบุคคล ที่เป็นคณะกรรมการศึกษาเหล่านี้ จึงทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนในส่วนที่ต้องเกี่ยวข้อง ขอความร่วมมือจากชาวบ้านภายใต้การนำของอาจารย์ใหญ่คนปัจจุบัน เป็นไปด้วยดีตลอดมา เพราะเหตุว่าคณะกรรมการศึกษาเหล่านี้ เป็นกลุ่มบุคคลซึ่งชาวบ้านให้การยอมรับและเกรงใจ เชื่อถือประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งนั้นตัวอาจารย์ใหญ่อันนี้มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับ คณะกรรมการศึกษาบางคนในแง่ของสายสัมพันธ์จากการแต่งงาน

การจัดประชุมคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนนี้อาจารย์ใหญ่จะไม่กระทำ บ่อยครั้งนัก จากการศึกษา พบว่า ขณะนี้เป็นเวลา 2 ปีการศึกษามาแล้วที่ทางโรงเรียนโดย อาจารย์ใหญ่ไม่เคยมีการประชุมคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนเนื่องเพราะโรงเรียนยัง ไม่มีความจำเป็นสิ่งใดที่จะขอความช่วยเหลือทางด้านการเงินจากคณะกรรมการการศึกษาและ ชาวบ้านซึ่งลักษณะการจัดประชุมดังกล่าวคณะกรรมการศึกษาก็รับรู้ว่ามีเมื่อใดที่ทางโรงเรียน ขอเชิญประชุมก็บ่งบอกความหมายให้รู้ว่าพวกตนจะต้องให้ความช่วยเหลือโรงเรียนไม่เรื่องใด ก็เรื่องหนึ่ง

สำหรับคณะครูผู้สอนกับชาวบ้านและคณะกรรมการการศึกษานี้มีลักษณะความสัมพันธ์ แตกต่างกันไปตามตัวบุคคล กล่าวคือกลุ่มครูจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นครูที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด นอกหมู่บ้านมีความขัดแย้งกับชาวบ้านและคณะกรรมการศึกษาความขัดแย้งดังกล่าวทำให้ครูได้รับการเฝ้ามองจับผิดจากชาวบ้านเพื่อหาโอกาสโจมตีรวมทั้งไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านและ คณะกรรมการศึกษาเท่าที่ควรหากโรงเรียนดำเนินกิจกรรมใด ๆ โดยมีกลุ่มครูดังกล่าวเข้าร่วม และเป็นผู้นำดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งอาจารย์ใหญ่ก็รับรู้ปัญหานี้และพยายามแก้ไขโดยหลีกเลี่ยง มิให้กลุ่มครูกับชาวบ้านมีโอกาสร่วมกิจกรรมกันโดยตรง

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและโรงเรียนนั้นจะผ่านจาก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลโดยมีอาจารย์ใหญ่และคณะกรรมการศึกษาเป็นแกนนำ ความสัมพันธ์ นี้มีปัจจัยจากความผูกพันระหว่างกลุ่มตระกูลและระดับฐานะเศรษฐกิจของกลุ่มบุคคลดังกล่าว ทั้งนี้

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและโรงเรียนจะเป็นไปทิศทางโรงเรียนเป็นฝ่ายขอความช่วยเหลือทางการเงินและแรงงานจากบ้านเพื่อพัฒนาโรงเรียนทางด้านอาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สำหรับงานทางด้านวิชาการนั้น บ้านไม่มีส่วนร่วมกับโรงเรียนแต่อย่างใด

5. ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและโรงเรียน

สถานที่ตั้งของโรงเรียนวัดหนองน้ำคำในปัจจุบันอาศัยที่ดินส่วนหนึ่งของวัดซึ่งอดีตเจ้าอาวาสวัดองค์แรกและเครือญาติทำการแบ่งสรรให้ทั้งนี้เพราะว่าก่อนที่โรงเรียนจะมีอาคารเรียนถาวรนั้นในอดีตที่อาศัยศาลาวัดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน โรงเรียนและวัดของหมู่บ้านจึงมีความผูกพันกันมาโดยตลอดและยิ่งไปกว่านั้นทั้งวัดและโรงเรียนก็ได้รับการจัดสร้างเริ่มแรกโดยกลุ่มชาวบ้านกลุ่มเดียวกัน

ปัจจุบันสภาพความสัมพันธ์ระหว่างวัดและโรงเรียนเป็นไปในลักษณะวัดให้ความสนับสนุนโรงเรียนในด้านต่าง ๆ อาทิ การให้ใช้สถานที่ เครื่องใช้อื่น ๆ สำหรับโรงเรียนจัดกิจกรรม และการให้ทุนอุดหนุนการศึกษาของเจ้าอาวาสวัดแก่เด็กนักเรียน รวมทั้งการร่วมจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา หรือการจัดกิจกรรมของโรงเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นขณะนี้ทางโรงเรียนยังได้อาศัยให้พระรูปหนึ่งของวัดรับผิดชอบสอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัยในหมวดจริยธรรมให้แก่เด็กเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 อีกด้วย ทั้งนี้โดยอาศัยห้องสมุดของวัดเป็นสถานที่ดำเนินการเรียนการสอน

กล่าวสำหรับนักเรียนที่วัดเป็นทั้งสถานที่ให้อาหารกลางวันสำหรับนักเรียนบางคน ที่ผู้ปกครองค่อนข้างมีฐานะยากจนนักเรียนไม่ได้นำอาหารมารับประทานหรือไม่มีเงินมาโรงเรียน และเป็นสถานที่ซึ่งให้ร่มเงาแก่นักเรียนเข้ามาพักผ่อนวิ่งเล่นยามว่างจากการเรียนการสอนเพราะบริเวณวัดมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นกระจายอยู่ทั่วไป

6. โรงเรียนกับการรับรู้กิจกรรมอนุรักษ์ป่าและการใช้สมุนไพรของเจ้าอาวาสวัด

การดำเนินงานอนุรักษ์ป่าและการส่งเสริมการใช้สมุนไพรซึ่งเป็นกิจกรรมที่เจ้าอาวาสวัดกระทำนั้น มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนอยู่ส่วนหนึ่ง กล่าวคือเจ้าอาวาสวัดส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนปลูกพืชสมุนไพรบางชนิดไว้ภายในโรงเรียนทั้งนี้โดยมอบเงินจำนวนหนึ่งให้โรงเรียนจัดซื้อวบ่อซีเมนต์สำหรับทำสถานที่ปลูกพร้อมทั้งให้เขียนชื่อสมุนไพร

แต่ละชนิดไว้ นอกจากนั้นภายหลังเจ้าอาวาสวัดมีการติดต่อกับชมรมสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาราม เพื่อการพึ่งตนเอง และได้รับเอกสารเผยแพร่สมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามเป็นจำนวนมาก อาทิ แผ่นภาพพลิกชื่อสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาราม เครื่องฉาย สไลด์พร้อมทั้งแผ่นฟิล์มภาพสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาราม และแผ่นปลิว ตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาราม เอกสาร ทั้งหมดเหล่านี้เจ้าอาวาสวัดได้มอบให้ทางโรงเรียน เพื่อมุ่งหวังว่าคณะครูจะได้นำไปเผยแพร่ ถ่ายทอดให้กับนักเรียนต่อไป

คณะครูภายในโรงเรียนจากจำนวน 17 คน มีเพียงครู 2 คนเท่านั้นในปัจจุบัน ที่แสดงการรับรู้สนองตอบต่อกิจกรรมดังกล่าวของเจ้าอาวาสคืออาจารย์ใหญ่และครูผู้สอนวิชาการเกษตร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ครูทั้งสองคนได้ให้นักเรียนในชั้นเรียนประถมศึกษาตอนปลายช่วยกันรับผิดชอบปลูกสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามในช่วงว่างจากการปลูกสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามครั้งนั้นทำให้มีสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามจำนวนหนึ่งอยู่ในโรงเรียนจนถึงขณะนี้สำหรับเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามที่โรงเรียนได้รับจากวัดนั้นก็ถูกเก็บไว้ในห้องสมุด ไม่มีครูคนใดนำไปสอนนักเรียนแต่อย่างใด แม้ว่าอาจารย์ใหญ่และครูผู้สอนวิชาการเกษตรจะให้การสนองตอบต่อความมุ่งหมายของเจ้าอาวาสวัดอยู่บ้างแต่ก็เป็นภาระที่เกินไปเพราะความเกรงใจเจ้าอาวาสวัดเป็นการส่วนตัวมากกว่า จะเป็นการกระทำที่เป็นเพราะเกิดจากการยอมรับและตระหนักในคุณค่าของสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามอย่างแท้จริง

สำหรับครูคนอื่น ๆ นั้นมิได้มีส่วนร่วมรับรู้หรือแสดงความสนใจในกิจกรรมของเจ้าอาวาสวัดที่เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาราม โดยเฉพาะกลุ่มครูที่สอนชั้นประถมศึกษาตอนปลายซึ่งรับผิดชอบการจัดการเรียนการสอนเป็นรายกลุ่มวิชานั้นต่างก็ให้เหตุผลว่า การสอนให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามสอนไปก็ไร้ประโยชน์และครูก็คิดว่านักเรียนคงไม่ใช้สมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามเมื่อประสบกับความเจ็บป่วย นอกจากนั้นครูก็อ้างว่าพวกตนไม่มีเวลาเพียงพอที่จะสอนเรื่องสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพารามเพราะวิชาที่ตนรับผิดชอบมีเนื้อหามากทำให้สอนไม่ทันกำหนดตามแผนการสอน แม้ว่าในสภาพความเป็นจริงของการสอนนั้น ครูก็ได้ทำการสอนอย่างจริงจังตามแผนการสอนที่กำหนดไว้

ในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสร้างป่าซึ่งเจ้าอาวาสวัดดำเนินการนั้น คณะครูก็มีการรับรู้เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับเรื่องสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาราม นั่นคืออาจารย์ใหญ่จะมีส่วนร่วมด้วยเป็นบางครั้งในกรณีที่เจ้าอาวาสให้वानให้ช่วยติดต่อและนำไปยังหน่วยงานทางราชการบางแห่งเพื่อหาพันธุ์ไม้มาปลูกในขณะที่ยังไม่มีครูคนอื่น ๆ มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องแม้ว่าทุกวันนี้จะมีกลุ่มบุคคลภายนอก

และตัวแทนจากหน่วยงานสถาบันต่าง ๆ หลายคณะเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมกิจกรรมการสร้างอนุรักษป่าและสมุนไพรภายในวัดบ่อยครั้ง ซึ่งบางครั้งเจ้าอาวาสจะขอใช้หอประชุมโรงเรียนเป็นสถานที่บรรยายผลงานให้กับกลุ่มบุคคลดังกล่าวรับรู้ แต่ก็มีเพียงเจ้าอาวาสตามลพพิที่ เป็นฝ่ายดำเนินงานนี้

กล่าวสำหรับกรณีนักเรียนโดยเฉพาะนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลายนั้น (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6) ก็มีนักเรียนเป็นบางคนที่มีความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณประโยชน์ของการใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในวัดหรือในโรงเรียนสาเหตุที่นักเรียนมีความรู้มิใช่เกิดจากการสอนของครูหรือเจ้าอาวาสหากแต่เป็นเพราะว่าผู้ปกครองใช้ให้นักเรียนคนนั้น ๆ มาขอตัวยาจากวัดหรือจากการที่นักเรียนเดินทางมาโรงเรียนผ่านเขตวัดทุกวันและได้อ่านป้ายชื่อสรรพคุณสมุนไพรบางชนิด ซึ่งทางวัดทาคิดไว้ข้างทางจนกระทั่งเกิดการซึมซับจำได้ในที่สุด แต่กับนักเรียนส่วนใหญ่แล้วพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งความรู้ความเข้าใจและการตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้สมุนไพรยังมิได้บังเกิดขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ประการแรกผู้ปกครองของนักเรียนมิได้กระทำตนเป็นต้นแบบที่แสดงออกซึ่งพฤติกรรมดังกล่าว ประการที่สองทางโรงเรียนโดยคณะครูก็ได้ส่งเสริมให้ความรู้กับนักเรียน และประการที่สามแม้ว่าเจ้าอาวาสวัดจะมีความมุ่งหมายให้ชาวบ้านในหมู่บ้านเล็งเห็นถึงประโยชน์ของป่าไม้สมุนไพรแต่ก็มิได้เข้ามาชี้แนะให้ความรู้กับนักเรียนโดยตรงด้วยตัวของท่านอ้วน

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัดและโรงเรียนจะพบว่า เป็นไปในลักษณะวัดให้ความสนับสนุนโรงเรียนในหลายด้านโดยผ่านความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ใหญ่กับเจ้าอาวาสวัด ทั้งนี้นอกจากอาจารย์ใหญ่จะแสดงความสัมพันธ์กับเจ้าอาวาสวัดในฐานะที่ตนอ้วนเป็นผู้นำในโรงเรียนแล้วยังอยู่ในฐานะลูกเขยของกลุ่มตระกูลชาวบ้านซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์วัด ในแง่เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของเจ้าอาวาสวัดด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ใช้สมุนไพร ยังไม่ได้รับการยอมรับจากคณะครูและนักเรียนส่วนใหญ่ ซึ่งมีปัจจัยที่เป็นสาเหตุบางประการดังที่ได้กล่าวผ่านมา

ผลการพัฒนาหลักสูตร

กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

ภาพประกอบ 24 การจัดสนทนากลุ่มเพื่อพัฒนาหลักสูตร

ผลการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 ปีพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งหมายพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย ด้วยเหตุนี้ก่อนทำการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงหลักสูตรแม่บทสำหรับนักเรียนชั้นเรียนดังกล่าวเป็นเบื้องต้น หลักสูตรประถมศึกษาฉบับปัจจุบันได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นเป็นหลักสูตร แม่บทสำหรับใช้กำหนดทิศทางการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา โดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้พัฒนาปรับปรุงจากหลักสูตรประถมศึกษาฉบับเดิม (ฉบับปีพุทธศักราช 2521) ในปีพุทธศักราช 2533 และประกาศใช้กำหนดทิศทางการจัดการเรียนสอนในระดับประถมศึกษาฉบับแต่ปีการศึกษา 2534 เป็นต้น ไปเรียงตามลำดับชั้นเรียนโดยปีการศึกษา 2534 นี้ จะเริ่มใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เป็นชั้นเรียนแรก ในส่วนของหลักสูตรประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 ตามที่กรมวิชาการปรับปรุงใหม่นี้ เมื่อพิจารณาจากภาพรวมของหลักสูตรในด้านต่าง ๆ ก็จะพบว่า

1. หลักการของหลักสูตร

หลักการของหลักสูตรประถมศึกษาซึ่งอาจจะเริ่มอีกนัยหนึ่งได้ว่าความหวังสูงสุดของหลักสูตรกล่าวไว้สามประเด็นกว้าง ๆ ได้แก่

1.1 เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชน

จากหลักการข้อหนึ่งของหลักสูตรบ่งบอกให้รู้ว่าหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมุ่งหวังให้นำไปใช้สำหรับคนไทยทุกคนที่อยู่ในวัยต้องเข้ารับการศึกษิตตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนในช่วงวัยดังกล่าวสามารถมีความรู้พื้นฐานตามจุดหมายอื่น ๆ ของหลักสูตรดังที่จะกล่าวถึงต่อไปตามลำดับ

1.2 เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนพระสพการณั้ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต

หลักการของหลักสูตรข้อที่สองแสดงให้เห็นว่ามวสพระสพการณั้ใด ๆ ที่โรงเรียนประถมศึกษาพึงจัดขึ้นตามหลักสูตรนั้นย่อมเป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ใน

การดำรงและดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้มิใช่หลักสูตรที่เป็นเพียงแต่ให้ผู้เรียนรู้ว่า ไม่ยังให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ต่อการดำรงชีวิตในสังคม

1.1.3 เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการได้ หลักการข้อนี้ของหลักสูตรมีนัยสำคัญสองประการที่แฝงอยู่ กล่าวคือ ประการแรก การจัดการศึกษาให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาตามทิศทางที่หลักสูตรกำหนดนั้น ต้องการให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะร่วมบางประการที่เหมือนกัน คุณลักษณะร่วมบางประการที่เหมือนกันนี้เป็นไปเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงของชาติเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามนัยสำคัญประการที่สองก็เปิดโอกาสให้โรงเรียนประถมศึกษาหรือท้องถิ่นชุมชนใด ๆ ก็ตามในประเทศไทยสามารถทำการปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรประถมศึกษาอีกส่วนหนึ่งขึ้นใช้เป็นเครื่องกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้แก่นักเรียนในท้องถิ่นชุมชนนั้น ๆ ได้ตามที่ท้องถิ่นชุมชนต้องการโดยคำนึงถึงความเหมาะสมเป็นหลัก

2. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรก็คือความต้องการทั้งหมดของหลักสูตรที่หวังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะเป็นไปตามทิศทางซึ่งกำหนดไว้ภายหลังจากนักเรียนได้รับการใช้หลักสูตรครบตามระยะเวลาของหลักสูตร จุดมุ่งหมายดังกล่าวประกอบด้วย

- 2.1 มีทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้ คงสภาพอ่านออกเขียนได้และคิดคำนวณได้
- 2.2 มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองธรรมชาติแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของสังคม
- 2.3 สามารถปฏิบัติตนในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและครอบครัว
- 2.4 สามารถวิเคราะห์สาเหตุและเสนอแนะทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัวได้อย่างมีเหตุผลด้วยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
- 2.5 มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย มีนิสัยไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2.6 มีนิสัยรักการอ่านและใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ

2.7 มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงาน มีนิสัยรักการทำงาน และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

2.8 มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบ้านและชุมชน สามารถปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชนตลอดจนอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมในชุมชนรอบ ๆ บ้าน

3 โครงสร้างของหลักสูตร

โครงสร้างของหลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ความรู้ที่หลักสูตรกำหนดไว้ให้ผู้เรียนต้องได้รับการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย

3.1 กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์

3.2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วย กระบวนการแก้ไขปัญหาของชีวิตและสังคม โดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อการดำรงอยู่และดำเนินชีวิตที่ดี

3.3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วย กิจกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมลักษณะนิสัย ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมเพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี

3.4 กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วย ประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

3.5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วย กิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน (เช่น ภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เลือกจัดตั้งขึ้นเพื่อเสริมความรู้และทักษะในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 ที่ผ่านมา)

ในแต่ละกลุ่มมวลประสบการณ์ความรู้ทั้ง 5 กลุ่ม ต่างก็มีจุดประสงค์เฉพาะของแต่ละกลุ่มมวลประสบการณ์ที่มุ่งหวังให้นักเรียนเกิดคุณลักษณะต่าง ๆ อาทิ

กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ในกลุ่มมวลประสบการณ์นี้แบ่งออกเป็นสองวิชา ได้แก่ คณิตศาสตร์ และภาษาไทย ทั้งสองวิชาต่างก็มีจุดประสงค์แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้กล่าวสำหรับวิชาคณิตศาสตร์นี้มีจุดประสงค์ทั้งหมด 4 ประการ ได้แก่ ต้องการให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล ตระหนักยอมรับในคุณค่าและสามารถนำความรู้ทาง

คณิตศาสตร์ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ (กรมวิชาการ. 2532 : 15) ในกรณีวิชาภาษาไทยมี จุดประสงค์ทั้งหมด 6 ประการ จากจุดประสงค์ทั้ง 6 ประการ เมื่อเพื่อพิจารณาจัดรวม จุดประสงค์เข้าด้วยกันเป็นกลุ่มอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มแรกต้องการให้ผู้เรียน เกิดทักษะทางภาษาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน และเขียน ภาษาไทย กลุ่มที่สองต้องการ ให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักการ กฎเกณฑ์ภาษาไทยซึ่งจะนำไปสู่การใช้ภาษาไทย อย่างถูกต้อง และกลุ่มที่สามต้องการให้ผู้เรียนเกิดเจตคติที่ดีต่อภาษาไทย

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีจุดประสงค์ทั้งสิ้น 8 ประการ (กรมวิชาการ. 2532 : 25) ซึ่งจากจุดประสงค์ทั้ง 8 ประการนี้ ก็สามารถพิจารณาจัดรวมเป็นจุดประสงค์ใหญ่ ได้ 2 ประการนั้น คือ ประการแรกต้องการให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ ระหว่างตัวผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม ประการที่สอง ต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้และเจตคติที่ดีต่อ สังคมและชุมชนที่ตนเองดำรงอยู่ทั้งนี้เพื่อจะนำไปสู่การปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมชุมชน นั้น ๆ

กลุ่มเสริมสร้างลักษณะนิสัยมีจุดประสงค์ 5 ประการ (กรมวิชาการ. 2532 : 55) ทั้งจุดประสงค์ 5 ประการนี้ เมื่อพิจารณาแก่นแท้ของจุดประสงค์ทำให้กล่าวเป็นภาพรวม ได้ว่าต้องการให้ผู้เรียนมีลักษณะนิสัยการประพฤติปฏิบัติตนที่ดีในสังคมและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การรักษาสภาพทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนการปลูกฝังและพัฒนาจริยธรรมบางประการให้ กับผู้เรียน

กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ มีจุดประสงค์ทั้งสิ้น 4 ประการ (กรมวิชาการ. 2502 : 89) หลักสำคัญของจุดประสงค์ทั้ง 4 ประการนี้ ได้แก่ ต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานในชีวิตประจำวันงานที่เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพตลอดจน การมุ่งหวังให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีในการทำงาน และการรู้จักพึ่งพาตนเอง

กลุ่มประสบการณ์พิเศษในกลุ่มนี้แบ่งรายวิชาออกเป็น 3 หมวดวิชา ได้แก่ วิชา ภาษาอังกฤษ วิชาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต และกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อเสริมใน กลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 ข้างต้น ในกรณีวิชาภาษาอังกฤษนั้นก็มีจุดประสงค์ต้องการให้ผู้เรียนมี ความรู้พื้นฐานในภาษาอังกฤษเกิดทักษะ 4 ประการ สำหรับการใช้ภาษาอังกฤษ คือ การฟัง พูด

อ่าน และเขียน ตลอดจนต้องการให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อภาษาอังกฤษ สำหรับวิชาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตนั้น ก็มีจุดประสงค์คล้ายกันกับกลุ่มการเรียนรู้พื้นฐานอาชีพโดยมุ่งเน้นอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น ในทำนองที่สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเพื่อเสริมในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 นั้น จะมีจุดประสงค์เป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับโรงเรียนเลือกจัดกิจกรรมการเรียนการสอนใด ซึ่งเมื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเสริมในกลุ่มประสบการณ์ใดแล้วก็ย่อมจะมีจุดประสงค์สอดคล้องเป็นเช่นเดียวกันกับจุดประสงค์เดิมของกลุ่มประสบการณ์นั้น ๆ

4 เนื้อหาในหลักสูตร

เนื้อหาในหลักสูตร หมายถึง สิ่งที่เป็นองค์ความรู้ซึ่งได้รับการจัดหมวดหมู่ไว้ในหลักสูตรจนแนกตามกลุ่มมวลประสบการณ์ ได้ดังนี้

4.1 กลุ่มทักษะ ในกรณีวิชาคณิตศาสตร์ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องจำนวน พีชคณิต เลขาคณิต และสถิติ (กรมวิชาการ. 2532 : 21) สำหรับวิชาภาษาไทย ประกอบด้วยเรื่องของการฟัง อ่าน พูด และเขียน

4.2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต แบ่งเนื้อหาออกเป็นหน่วยแต่ละหน่วยยังแบ่งออกเป็นหน่วยย่อยแตกต่างกันออกไป ได้แก่ (กรมวิชาการ. 2532 : 40 - 52)

4.2.1 หน่วยที่ 1 สิ่งมีชีวิต ในหน่วยที่ 1 นี้ แบ่งออกเป็น 3 หน่วยย่อย คือหน่วยย่อยที่ 1 ตัวเรา หน่วยย่อยที่ 2 พืช และหน่วยย่อยที่ 3 สัตว์

4.2.2 หน่วยที่ 2 ชีวิตในบ้าน

4.2.3 หน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา หน่วยที่ 3 แบ่งเป็น 2 หน่วยย่อย คือ หน่วยย่อยที่ 1 สิ่งแวดล้อมทางสังคม หน่วยย่อยที่ 2 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

4.2.4 หน่วยที่ 4 ชาติไทย แบ่งออกเป็น 5 หน่วยย่อยคือหน่วยย่อยที่ 1 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ หน่วยย่อยที่ 2 บุคคลสำคัญ หน่วยย่อยที่ 3 ศาสนา หน่วยย่อยที่ 4 ศิลปวัฒนธรรม และหน่วยย่อยที่ 5 หน้าที่ของประชาชนคนไทย

4.2.5 หน่วยที่ 5 การทํามาหากิน

4.2.6 หน่วยที่ 6 พลังงานและสารเคมี แบ่งออกเป็น 5 หน่วยย่อย คือหน่วยย่อยที่ 1 ความร้อนและสสาร หน่วยย่อยที่ 2 แสง หน่วยย่อยที่ 3 ไฟฟ้า หน่วยย่อยที่ 4 แรง แรงดัน ความกดดัน และหน่วยย่อยที่ 5 สารเคมี

4.2.7 หน่วยที่ 7 จักรวาลและอวกาศ

4.2.8 หน่วยที่ 8 ประเทศเพื่อนบ้าน

4.2.9 หน่วยที่ 9 ประชากรศึกษา

4.2.10 หน่วยที่ 10 การเมืองและการปกครอง

4.2.11 หน่วยที่ 11 ข่าวด่วน เหตุการณ์ วันสำคัญ

ในแต่ละหน่วยและ/หรือหน่วยย่อยของเนื้อหากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจะมีรายละเอียดโดยสังเขปเกี่ยวกับคำอธิบายและวิธีการจัดการเรียนการสอนในเนื้อหา นั้น ๆ

4.3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย แบ่งเนื้อหาออกเป็นหมวด ๆ ในแต่ละหมวดแบ่งออกเป็นหมู่เนื้อหาแยกย่อยต่อไปลำดับ ดังนี้

4.3.1 หมวดจริยศึกษา ในหมวดจริยศึกษานี้แบ่งหมู่เนื้อหาออกไปตามลักษณะจริยธรรมบางประการ คือ ความใฝ่รู้ ความขยัน ความอดทน การประหยัดความซื่อสัตย์สุจริต ความมีระเบียบวินัย ความเสียสละ ความเมตตากรุณา ความกตัญญูกตเวที การตรงต่อเวลา ความสามัคคี ความยุติธรรม ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี

4.3.2 หมวดศิลปศึกษา แบ่งเนื้อหาออกเป็น การเขียนภาพระบายสี การปั้นและการแกะสลัก การพิมพ์ การสร้างสรรค์ด้วยวัสดุต่าง ๆ และการเรียนรู้คุณค่าทางศิลปะ

4.3.3 หมวดพลศึกษา แบ่งเนื้อหาออกเป็นกิจกรรมเข้าจังหวะ ยืดหยุ่นขั้นพื้นฐานกีฬา กิจกรรมทดสอบสมรรถภาพทางกาย กิจกรรมแบบผลิตและกิจกรรมนันทนาการ

4.3.4 หมวดดนตรีและนาฏศิลป์ แบ่งเนื้อหาออกเป็น กิจกรรมเน้นจังหวะ กิจกรรมเน้นการฟังและการร้องเพลง และกิจกรรมนาฏศิลป์

4.3.5 หมวดกิจกรรมสร้างนิสัย แบ่งเนื้อหาออกเป็นกิจกรรมลูกเสือ - เนตรนารี ยุวภาษา และผู้นำเพื่อประโยชน์ สำหรับหมวดกิจกรรมสร้างนิสัยนี้ทางโรงเรียนสามารถเลือกเพียงกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งจัดดำเนินการเรียนการสอนให้กับผู้เรียน

4.4 กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีลักษณะเนื้อหาเป็นงานที่เตรียมไปสู่อาชีพภายหลังจากนักเรียนเรียนจบ โดยมุ่งหวังให้นักเรียนสามารถนำความรู้ในอาชีพต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพต่อไป ทั้งนี้แบ่งเนื้อหาของงานอาชีพออกเป็นแขนงต่าง ๆ และในแต่ละแขนงจะประกอบด้วยงานย่อยอื่น ๆ ดังนี้

4.4.1 แขนงงานบ้าน ประกอบด้วย งานอาหารและโภชนา งานเสื้อผ้า และงานเลี้ยงเด็ก

4.4.2 แขนงงานเกษตร ประกอบด้วย การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์

4.4.3 แขนงงานช่างประดิษฐ์

4.4.4 แขนงงานช่าง ประกอบด้วย งานเขียนแบบ งานไฟฟ้า วิทยุ เครื่องยนต์ งานโลหะ ทนัง ถักทอ เครื่องปั้นดินเผา งานทาสี และงานพิมพ์

4.4.5 แขนงงานอาชีพอื่น ๆ เช่น งานซื้อขายบริการ งานเสริมสวยและงานอุตสาหกรรมย่อยในท้องถิ่น

เนื้อหาของกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นี้ แขนงงานบ้านและแขนงงานเกษตรจัดเป็นเนื้อหาบังคับที่นักเรียนต้องเรียน ส่วนที่เหลือเป็นงานบังคับเลือกให้โรงเรียนพิจารณาจัดเลือกดำเนินการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียน โดยคำนึงถึงระยะเวลาเรียนเป็นสำคัญ

4.5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ เนื้อหาของกลุ่มประสบการณ์พิเศษแบ่งเป็น 3 หมวด คือ เนื้อหาวิชาภาษาอังกฤษ เนื้อหาทางเลือกที่เป็นวิชาชีพเกี่ยวกับการดำรงชีวิต และเนื้อหาใดเนื้อหาหนึ่งที่ทางโรงเรียนเลือกจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้กิจกรรมเดียวหรืออาจจะมากกว่าก็ได้ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงระยะเวลาเรียนเป็นสำคัญ

5 เวลาเรียน

เวลาเรียนตามหลักสูตรกำหนดไว้ว่า แต่ละปีการศึกษาควรมีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 40 สัปดาห์ ในหนึ่งสัปดาห์ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมง หรือ 75 คาบ ซึ่งกำหนดให้คาบละ 20 นาที ทั้งนี้เมื่อรวมแล้วในปีการศึกษาหนึ่ง ๆ ต้องมีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 200 วัน และไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง สำหรับเวลาเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 นั้น ให้เพิ่มขึ้นอีกไม่ต่ำกว่า 200 ชั่วโมง ในกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ดังนั้นเมื่อคิดรวมเวลาเรียนในปีการศึกษาหนึ่ง ๆ ก็จะพบว่านักเรียนในชั้นเรียนดังกล่าวจะต้องมีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 1,200 ชั่วโมง ซึ่งระยะเวลาเรียนนี้ออกตามกลุ่มมวลประสบการณ์คิดเป็นร้อยละของเวลาทั้งหมด ดังตาราง 6

ตาราง 6 แสดงอัตราเวลาเรียนโดยประมาณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 จำนวน
ตามกลุ่มมวลประสบการณ์

มวลประสบการณ์	อัตราเวลาเรียนโดยประมาณ	
	ร้อยละ	คาบ/ปี
1. กลุ่มทักษะ	25	750
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต	25	700
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย	20	600
4. กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ	30	900
รวม	100	3,000
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ	-	600

หมายเหตุ ที่มา : กรมวิชาการ. 2532 : 3

จากอัตราเวลาเรียนดังกล่าวนี้ในทางปฏิบัติแล้วทางโรงเรียนจะคิดเป็นจำนวน ชั่วโมงต่อวัน/สัปดาห์ สำหรับจัดตารางเรียนในกลุ่มมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องต่อการปฏิบัติการคิดอัตราเวลาเรียนเป็นชั่วโมงต่อวัน/สัปดาห์นี้ ทางโรงเรียนจะคิดเวลาเรียน ให้ไม่ต่ำกว่าเวลาเรียนที่หลักสูตรกำหนดไว้

จากภาพรวมของหลักสูตรประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ซึ่งเป็นหลักสูตรแม่บทที่แสดงให้เห็นผ่านมา จะเห็นว่าในหลักการของหลักสูตรที่ 3 กล่าวไว้ว่า

เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติโดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ในท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะกับสภาพและความต้องการได้ หลักการข้อนี้ของหลักสูตรบ่งบอกเจตนารมณ์ให้โรงเรียนและท้องถิ่นชุมชนสามารถพัฒนาหลักสูตรอื่น ๆ เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนอกเหนือจากหลักสูตรแม่บท

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาตามโครงสร้างของหลักสูตรแม่บท และเนื้อหาในกลุ่มมวลประสบการณ์ก็จะพบว่า กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในเนื้อหาหน่วยที่ 3 เรื่องสิ่งที่อยู่รอบตัวเราโดยแบ่งออกเป็น หน่วยย่อยที่ 1 สิ่งแวดล้อมทางสังคม และหน่วยย่อยที่ 2 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนก็เป็นไปในลักษณะต้องการให้ผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องของท้องถิ่นชุมชนตน (กรมวิชาการ, 2532 : 40) และในกรณีกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย แม้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปทางเรื่องของการปลูกฝังพัฒนาจริยธรรมและการพัฒนาปรับปรุงร่างกายจิตใจของผู้เรียนแต่ทว่าก็ยังมีส่วนหนึ่งกำหนดให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมและการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทย (กรมวิชาการ, 2532 : 65)

โดยเฉพาะกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์พิเศษในส่วนที่เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อเสริมความรู้ต่อกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ทั้ง 4 กลุ่ม มวลประสบการณ์ซึ่งหลักสูตรแม่บทก็ได้กำหนดไว้ตายตัวให้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาใดทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโรงเรียนหรือท้องถิ่นชุมชนพิจารณาตามความเหมาะสม

ประเด็นที่กล่าวมาเหล่านี้ต่างก็เปิดโอกาสให้โรงเรียนหรือท้องถิ่นชุมชนสามารถดำเนินการพัฒนาหลักสูตรใด ๆ ก็ตามขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้กับผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกผู้เยาว์ของชุมชนท้องถิ่นได้โดยแท้จริง ดังนั้นหากโรงเรียนหรือท้องถิ่นชุมชนจะทำการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเสริมให้กับผู้เรียนจึงเป็นเรื่องของความเป็นไปได้เมื่อพิจารณาเจตนารมณ์ของหลักสูตรแม่บทที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้เพราะเหตุว่าหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นโดยความหมายและลักษณะก็เป็นเรื่องการเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นชุมชนในแง่มุมเนื้อหาต่าง ๆ หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะทำการพัฒนาขึ้นจึงมีสภาพเป็นทั้งหลักสูตรที่อาจจะจัดให้อยู่ในกลุ่มสร้างเสริม

ประสบการณ์พิเศษก็เป็นได้ และในขณะเดียวกันก็อาจจัดเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสำหรับจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มมวลประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและกลุ่มมวลประสบการณ์สร้างเสริมลักษณะนิสัยได้อีกเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มมวลประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในหน่วยที่ 3 ส่วนที่เป็นเนื้อหาเรื่องสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นจะมีความสอดคล้องในแง่การนำไปปฏิบัติใช้ได้มากที่สุด

แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีเนื้อหา เช่นไร ใช้ระยะเวลาเรียนเท่าใดตลอดจนส่วนประกอบอื่น ๆ ของหลักสูตรจะเป็นไปในทิศทางใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรในขั้นต่อไปซึ่งจะได้กล่าวถึงตามลำดับ

การสนทนากลุ่ม : กระบวนการพัฒนาหลักสูตรแบบมีส่วนร่วม

ต่อจากการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท ผู้วิจัยดำเนินการพัฒนาหลักสูตรขั้นต่อไปด้วยการจัดสนทนากลุ่มเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนากันมากำหนดเป็นโครงร่างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น การสนทนากลุ่มประกอบด้วยสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 14 คน (ดังปรากฏรายชื่อในภาคผนวก ก.) ทั้งนี้โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนา และมีนักศึกษปริญาตรีบัณฑิตอีก 1 คน เป็นผู้จดบันทึกการสนทนา การสนทนากลุ่มดำเนินไปตามประเด็นการสนทนาที่จัดเตรียมไว้ล่วงหน้า (ปรากฏในภาคผนวก ข) แต่อย่างไรก็ตามประเด็นการสนทนาที่ผู้วิจัยไม่นำมายึดถือใช้อย่างตายตัว ขั้นตอนการดำเนินการสนทนากลุ่มเป็นไปตามลำดับดังนี้

1 การคัดเลือกนัดหมายสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา

สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาทั้ง 11 คน ผู้วิจัยได้มาโดยการคัดเลือกพิจารณาตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้สามประการ ได้แก่ ประการแรกสมาชิกผู้ร่วมสนทนาไม่มีความขัดแย้งกันมาก่อน ประการที่สอง สมาชิกผู้ร่วมสนทนาควรมีพื้นฐานทางสังคมใกล้เคียงกันประการสุดท้าย สมาชิกผู้ร่วมสนทนาควรมีความรู้เรื่องการค้าเนินงานทางการศึกษาของโรงเรียนและมีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนอยู่บ้าง จากหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ผู้วิจัยเริ่มคัดเลือกตัวบุคคลโดยใช้วิธีการถามเจ้าอาวาสวัดและอาจารย์ใหญ่ให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญบอกรายชื่อผู้ที่ควรติดต่อมาร่วม

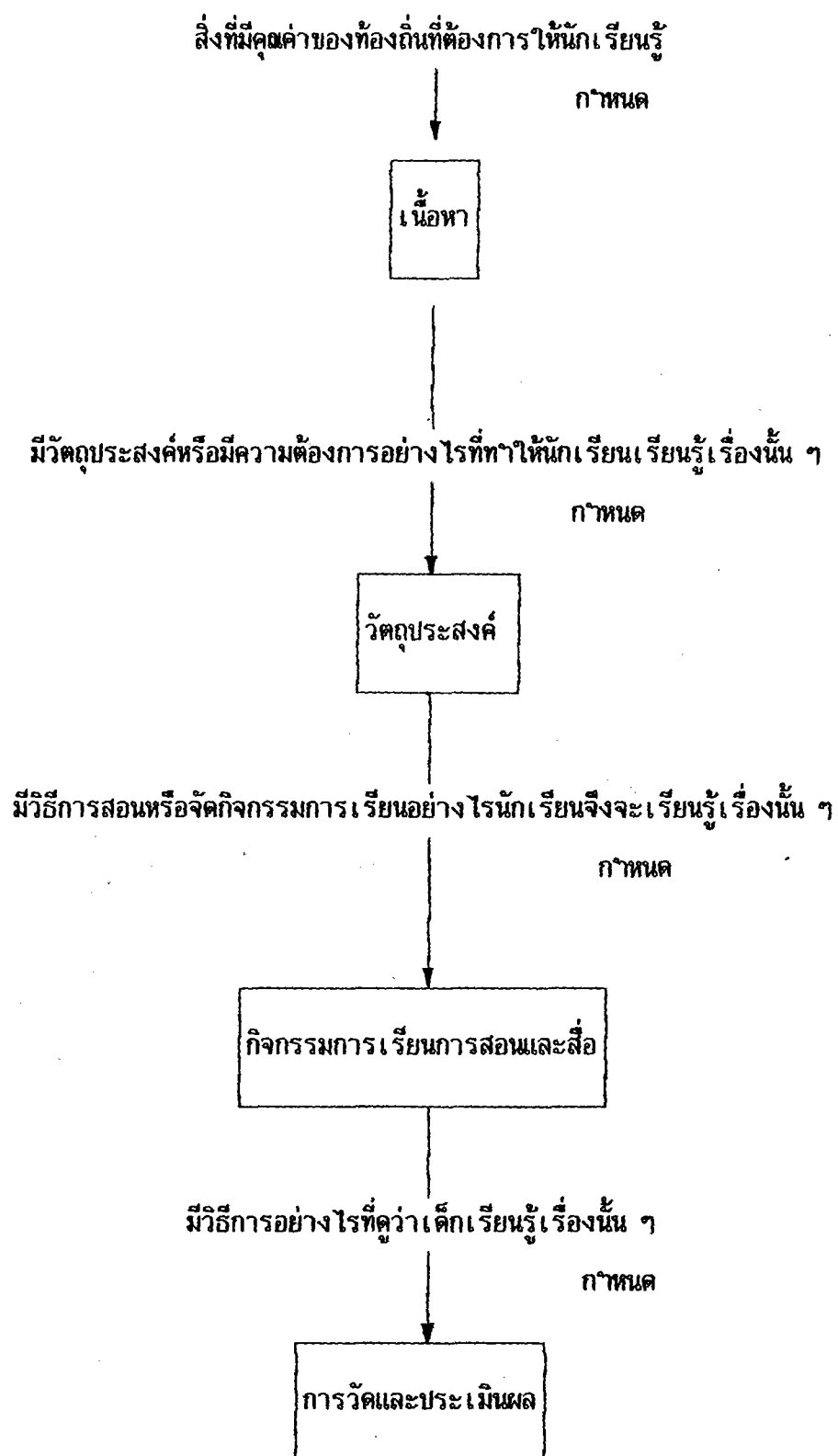
สนทนาเมื่อได้รายชื่อไว้แล้วผู้วิจัยจึงทำการติดต่อดังกล่าวด้วยตนเองเพื่อ
กำหนดวัน เวลา สถานที่ และบอกวัตถุประสงค์การนัดหมายสนทnal่วงหน้า

2. การดำเนินงานสนทนากลุ่ม : ผลสรุป

การสนทนากลุ่มจัดขึ้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2534 โดยใช้ห้องประชุมครู
เป็นสถานที่จัดสนทนา การสนทนาเริ่มเวลาประมาณ 13.50 น. และสิ้นสุดการสนทนาเวลา
ประมาณ 16.45 น. ก่อนการเริ่มสนทนาผู้วิจัยแนะนำผู้ช่วยผู้วิจัยแก่สมาชิกแล้วแจ้งวัตถุประสงค์
การสนทนาหลังจากนั้นผู้วิจัยจึงนำสนทนาตามประเด็นแต่อย่างไรก็ตามประเด็นการสนทนาที่
เตรียมไว้ตามลำดับเมื่อดำเนินการสนทนาก็ปรากฏว่าบางประเด็นจะถูกหยิบยกกล่าวถึงไม่เป็น
ไปตามลำดับ บรรยากาศการสนทนาเมื่อแรกเริ่มเปิดประเด็นการสนทนาสมาชิกจะสงวนท่าที
การแสดงความคิดเห็น ซึ่งผู้วิจัยก็ใช้วิธีการกระตุ้นและย้าวัตถุประสงค์การสนทนาตลอดจน
เรียกชื่อสมาชิกบางคนให้แสดงความคิดเห็นหลังจากนั้นบรรยากาศการสนทนาก็เริ่มคลี่คลายลงไป
ตามลำดับ เหตุที่บรรยากาศการสนทนาเป็นไปอย่างตึงเครียดนั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสาเหตุที่สำคัญ
สองประการ กล่าวคือ สาเหตุแรกสมาชิกมีความเกรงใจและอายที่แสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
อันเป็นลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยที่มีความเกรงใจไม่กล้าแสดงความคิดเห็นตรง ๆ กล่าวคือ
ความคิดเห็นของตนจะไม่เป็นที่พอใจกับสมาชิกคนอื่น ๆ และเป็นความคิดเห็นที่ไม่ถูกซึ่งจะทำให้ตน
"เสียหน้า" ยิ่งขึ้นลักษณะเช่นนี้ปรากฏเห็นได้ชัดจากพฤติกรรมของผู้ร่วมสนทนาที่เป็นชาวบ้านที่
ค่อนข้างจะเป็นฝ่ายเจียมพังกไม่ได้รับการกระตุ้นจากผู้ดำเนินการสนทนาเป็นระยะ ๆ สาเหตุ
ที่สองเป็นเพราะว่าสมาชิกผู้ร่วมสนทนาไม่เคยมีการประชุมวางแผนร่วมกันมาก่อนเกี่ยวกับการ
พัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียน (จากการวิจัยพบว่าโรงเรียนและชุมชนไม่เคยมีส่วนร่วม
กันในการจัดการเรียนการสอนมาก่อน) สมาชิกจึงไม่มีความคุ้นเคยกับการดำเนินงานเช่นนี้
เพราะสมาชิกรับรู้ว่าการดำเนินงานการเรียนการสอนเป็นหน้าที่ของทางโรงเรียนเท่านั้น ซึ่งพบ
ว่าในการสนทนาการสนทนากลุ่มเมื่อสมาชิกเป็นคณะครูแสดงความคิดเห็นแล้วสมาชิกที่เป็นชาวบ้าน
หรือคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนจะค่อนข้างมีความคิดเห็นคล้อยตามไปด้วย แต่อย่างไรก็ดี
เหตุการณ์ทำนองนี้ก็เกิดขึ้นเพียงระยะแรกของการสนทนาเท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งและ

สมาชิกได้รับการกระตุ้นให้เข้าใจจุดมุ่งหมายของการสนทนาแล้วก็ทำให้บรรยากาศการสนทนาเป็นไปได้ดีขึ้นและในการสนทนาครั้งนี้ก็พบว่าเจ้าอาวาสวัดยังช่วยผู้วิจัยโดยการกระตุ้นชักถามสมาชิกแทนผู้วิจัยอีกด้วย

สำหรับการกำหนดเนื้อหาที่เป็น "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ที่จะนำไปจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดให้กับนักเรียนนั้น เนื่องจากคำว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" เป็นคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นโดยกลุ่มนักวิชาการภายนอกชุมชนซึ่งสมาชิกผู้ร่วมสนทนาไม่คุ้นเคยและไม่มีความรู้ความเข้าใจมาก่อนว่าหมายถึงอะไร (เว้นแต่เจ้าอาวาสซึ่งรู้จักเข้าใจความหมายเพราะเคยร่วมประชุมกับกลุ่มนักวิชาการเหล่านั้นมาก่อน) ผู้วิจัยจึงเสี่ยงมาใช้คำว่า "สิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่น" แทนความหมายของคำดังกล่าว หลังจากนั้นจึงให้สมาชิกช่วยกันเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่นที่สมควรจะนำไปถ่ายทอดให้นักเรียน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น ในงานวิจัยนี้จึงเกิดขึ้นมาจากสมาชิกที่เป็นคนในท้องถิ่น เป็นผู้เลือกสรรนำเสนอ มิใช่เกิดขึ้นจากการกำหนดของผู้วิจัยแต่อย่างใด การดำเนินงานสนทนากลุ่มเป็นไปตามประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

จากการสนทนากลุ่มตามประเด็นหลักที่กล่าวนั้น พบว่า สมาชิกได้ร่วมกันกำหนดคัดเลือกคุณค่าสิ่งที่ดีของชุมชนหมู่บ้านที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอันจะนำมาเป็นเนื้อหาความรู้ถ่ายทอดให้กับนักเรียนไว้ 4 เรื่อง ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน บุคคลสำคัญของชุมชน พืชสมุนไพรสำคัญของชุมชนและป่าไม้ของชุมชน โดยมีเหตุผลเบื้องหลังการเสนอเรื่องราวดังกล่าว ดังนี้

การเสนอเรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน ผู้ร่วมสนทนาให้เหตุผลว่า เด็กรุ่นหลัง ๆ ของหมู่บ้านรวมทั้งตัวของผู้ร่วมสนทนาเองยังไม่รู้เรื่องราวของหมู่บ้านตนเองในหลาย ๆ ด้านทั้งที่เกี่ยวกับการอพยพสร้างหมู่บ้านที่เป็นมาตามลำดับจนปัจจุบัน ผู้ร่วมสนทนาต้องการให้นักเรียนซึ่งเป็นเด็กรุ่นหลังรู้ความเป็นมาของบรรพบุรุษตน ทั้งนี้ผู้ร่วมสนทนาหวังไว้ว่าเมื่อนักเรียนรู้แล้วก็จะเกิดความรักความภาคภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นตน ดังนั้นหากทางโรงเรียนไม่เรียบเรียงเขียนประวัติหมู่บ้านไว้ ผู้ร่วมสนทนาเกรงว่าต่อไปก็จะไม่มีใครรู้เรื่องความเป็นมาของหมู่บ้านเพราะผู้อาวุโสที่พอจะเล่าเรื่องราวความเป็นมาของหมู่บ้านก็วันจะเสียชีวิตหมดไป นอกจากนั้นผู้ร่วมสนทนาได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการให้ความรู้แก่นักเรียนในเรื่องดังกล่าวนี้โดยให้ทางโรงเรียนเชิญผู้อาวุโสหรือผู้รู้เรื่องหมู่บ้านมาเป็นผู้เล่าเรื่องราวหมู่บ้านที่ได้รับการเสนอให้ทางโรงเรียนเรียบเรียงเขียนบันทึกไว้ การเชิญผู้อาวุโสมาให้ความรู้กับผู้ร่วมสนทนาให้เหตุผลว่า นอกจากนักเรียนจะได้ความรู้แล้วยังช่วยให้นักเรียนรู้จักกับผู้อาวุโสของหมู่บ้านซึ่งจะนำไปสู่การให้ความเคารพยอมรับความสำคัญของผู้อาวุโสในหมู่บ้านอีกเช่นกัน ความคิดเห็นของผู้ร่วมสนทนาเช่นนี้จึงนำไปสู่การเสนอเนื้อหาเรื่องที่ 2

เนื้อหาเรื่องที่ 2 นี้ ผู้ร่วมสนทนาเสนอความคิดเห็นให้นักเรียนควรจะรู้จักกับบุคคลสำคัญของชุมชนโดยสมาชิกผู้สนทนาได้มีการอภิปรายความหมายของคำว่า บุคคลสำคัญกันอย่างกว้างขวางในทางองว่า บุคคลสำคัญพิจารณาจากอะไร คนอย่างไรจึงจะเรียกว่า บุคคลสำคัญในที่สุกก็สรุปได้ว่าบุคคลสำคัญของชุมชนแบ่งเป็นสองประเภทคือ บุคคลสำคัญของชุมชนโดยตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบที่บุคคลนั้น ๆ มีต่อชุมชน ซึ่ง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน แพทย์ตำบล เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ผู้ร่วมสนทนาต้องการให้นักเรียนรู้จักหน้าที่ที่บุคคลดังกล่าวกระทำต่อชุมชนและมีส่วนเกี่ยวข้องกับนักเรียนอย่างไร นักเรียนจะปฏิบัติตนหรือให้ความร่วมมือกับบุคคลนั้น ๆ ได้อย่างไร สำหรับบุคคลสำคัญของชุมชนอีกประการหนึ่งซึ่งผู้ร่วมสนทนามีความเห็นว่าสำคัญมาก ควรเน้นให้

นักเรียนรู้จักเป็นพิเศษคือบุคคลสำคัญของชุมชนที่พิจารณาจากการยอมรับการให้ความเคารพนับถือในความประพฤติคุณความดีที่ชุมชนหรือชาวบ้านในหมู่บ้านมอบให้กับบุคคลนั้น ๆ ทั้งนี้ผู้ร่วมสนทนาได้เสนอรายชื่อบุคคลดังกล่าวที่ยังมีชีวิตอยู่ภายในหมู่บ้านพร้อมทั้งบอกถึงคุณความดีของแต่ละคนที่มีต่อชุมชน ผู้ร่วมสนทนามุ่งหวังให้นักเรียนยอมรับและให้ความเคารพนับถือต่อบุคคลเหล่านี้ ตลอดจนการยึดถือเป็นแบบอย่างหลักจริยธรรมสำหรับนักเรียนซึ่งผู้ร่วมสนทนาเสนอให้เขียนเรียบเรียงเกี่ยวกับการดำเนินงานและการปฏิบัติตนของแต่ละบุคคลที่มีต่อชุมชนให้นักเรียนอ่านและให้นักเรียนรู้จักตัวจริงของบุคคลนั้น เพื่อเปิดโอกาสการซักถามสนทนาระหว่างนักเรียนกับบุคคลดังกล่าว

ในเรื่องที่ 3 เกี่ยวกับพืชสมุนไพรของชุมชนนั้น ผู้ร่วมสนทนาเสนอให้นำมากำหนดเป็นเนื้อหาสอนนักเรียน โดยมีแนวคิดที่ว่า ภายในชุมชนมีพืชสมุนไพรอยู่ที่วัดเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นทางสถานอนามัยโดยนโยบายของการสาธารณสุขพื้นฐานก็ต้องการสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองเกี่ยวกับการรักษาโรคเบื้องต้น ด้วยการใช้สมุนไพรใกล้ตัวได้ ดังนั้นจึงควรให้นักเรียนสามารถรู้จักสมุนไพรในวัดทั้งด้านสรรพคุณรักษาโรคและวิธีการใช้ ผู้ร่วมสนทนาเสนอความคิดให้แบ่งการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรชุมชนออกเป็นสองประการ ได้แก่สมุนไพรที่สำคัญ 5 ชนิด ซึ่งเป็นสมุนไพรมีสรรพคุณรักษาอาการเจ็บป่วยของบุคคลที่เกิดขึ้นได้ง่ายเป็นอยู่บ่อยครั้ง สมุนไพรดังกล่าว ได้แก่ ขมิ้นชัน ฟ้าทลายใจ ร่วหางจรเข้ ขุมเห็ดเทศ และเสลดพังพอน สมุนไพรทั้ง 5 ชนิดนี้ ผู้ร่วมสนทนาต้องการให้นักเรียนรู้จักจำได้และส่งเสริมให้นักเรียนนำไปขยายพันธุ์ปลูกไว้ที่บ้านเพื่อสะดวกสำหรับการนำมาใช้เมื่อถึงคราวจำเป็น สำหรับสมุนไพรอีกประเภทหนึ่งได้แก่ สมุนไพรของชุมชนที่มีอยู่มากในวัดและส่วนหนึ่งก็มีอยู่ในโรงเรียนสมุนไพรดังกล่าวนี้มีอยู่หลายชนิดและมีสรรพคุณการนำมาใช้แตกต่างกัน ผู้ร่วมสนทนาไม่มุ่งหวังให้นักเรียนจำได้ทั้งหมด แต่มุ่งหวังเพียงให้นักเรียนได้มีโอกาสทาคความรู้จักศึกษาสมุนไพรเหล่านี้จากของจริง ซึ่งเขียนป้ายชื่อแขวนห้อยไว้ ผู้ร่วมสนทนาแสดงความคาดหวังว่าหากโรงเรียนให้นักเรียนชมของจริงหลาย ๆ ครั้งในท้ายที่สุดแล้วนักเรียนก็จะเกิดการซึมซับเรียนรู้คุณค่าของสมุนไพรชุมชนได้เอง แต่ต้องอาศัยระยะเวลาพอสมควร ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องพืชสมุนไพรของชุมชนนอกจากการเน้นให้นักเรียนดูของจริงแล้ว ผู้ร่วมสนทนาได้เสนอให้หาวิธีการจัดกิจกรรมที่นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงในการขยายพันธุ์สมุนไพร ตลอดจนการนำสมุนไพรไปใช้ในสถานการณ์

จริงรวมทั้งการสนทนาซักถามเกี่ยวกับสมุนไพรรหว่างนักเรียนกับครูผู้สอนซึ่งเป็นผู้รู้ในเรื่องสมุนไพรมากโดยตรง

เรื่องสุดท้าย ป่าไม้ของชุมชน ผู้ร่วมสนทนาเสนอให้สอนนักเรียน โดยมีเหตุผลประกอบว่าวัดหนองน้ำคำเป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้านเพราะภายในพื้นที่เขตวัดเป็นป่าไม้ที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในจังหวัดและด้วยเหตุที่ว่าวัดมีป่าไม้จึงทำให้วัดและเจ้าอาวาสเป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอกอย่างกว้างขวางและได้รับการยอมรับของบุคคลทั่วไป นอกจากนั้นผู้ร่วมสนทนายังเห็นว่าบุคคลหลายฝ่ายในประเทศไทยให้ความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้รักษาสิ่งแวดล้อมอยู่มากในขณะนี้ ผู้ร่วมสนทนาต้องการแสดงให้นักเรียนเห็นว่าชุมชนหมู่บ้านของนักเรียนได้มีการกระทำมาก่อนซึ่งบอกให้รู้ว่าชาวบ้านหนองน้ำคำมีความคิดตระหนักในคุณค่าป่าไม้เช่นกันและผู้ร่วมสนทนายังมุ่งหวังให้นักเรียนมองเห็นคุณค่าป่าไม้ในวัด อันจะช่วยให้เกิดความรักป่าไม้และร่วมรักษาป่าไม้ให้คงอยู่ในชุมชนตลอดไป ทางโรงเรียนต้องพยายามกระตุ้นปลูกฝังความคิดดังกล่าวให้เกิดกับนักเรียนทุกรุ่น เพราะผู้ร่วมสนทนาเห็นว่านักเรียนจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่อยู่ในหมู่บ้านแทนตนในวันข้างหน้าซึ่งนับวันจะแก่และเสียชีวิตไป การปลูกฝังกระตุ้นความคิดการรักษাপ่าไม้ของชุมชนให้เกิดกับนักเรียน ผู้ร่วมสนทนาเสนอแนะให้จัดกิจกรรมด้วยการให้นักเรียนเข้าไปเดินเที่ยวชมป่าในวัดพร้อมกับให้เจ้าอาวาสวัดบรรยายเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าไม้และแนะนำให้นักเรียนรู้จักต้นไม้ชนิดต่าง ๆ นอกจากนั้นยังให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าไม้ของชุมชนทั้งโดยการซักถามสนทนาและเขียนเรียงความในท้ายที่สุด ผู้ร่วมสนทนาเสนอให้ทางโรงเรียนร่วมกับวัดและชาวบ้านให้นักเรียนปลูกป่าไม้ขยายพื้นที่ป่าไม้ของวัดในวันสำคัญต่าง ๆ ของชุมชน

การเสนอความคิดเห็นจากผู้ร่วมสนทนาดังกล่าวมาข้างต้นนั้น สมาชิกผู้สนทนาแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าเป็นโอกาสที่ดีที่พวกตนได้มีส่วนกำหนดสิ่งที่คิดว่าสำคัญซึ่งนักเรียนควรจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนของตน การเสนอความคิดในลักษณะนี้เป็นครั้งแรกที่โรงเรียน วัด อนามัย และชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่จะให้นักเรียนซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมาเป็นสิ่งที่โรงเรียนคณะครูดำเนินการไปตามลัทธิ แต่อย่างไรก็ตามผู้ร่วมสนทนาที่เป็นครูก็ได้แสดงความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์เป็นไปในทางองว่า

การให้นักเรียนเรียนรู้เรื่องชุมชนอย่างกว้างขวางทั้ง 4 เนื้อเรื่องนี้อาจเป็นอุปสรรคก่อให้เกิดปัญหากระทบต่อการเรียนวิชาอื่น ๆ ทำให้เบียดบังเวลาเรียน ซึ่งจะนำไปสู่การสอนเนื้อหาวิชาอื่น ๆ ไม่ทันกับระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนั้นครูยังได้ชี้ให้เห็นปัญหาการเรียนรู้เรื่องชุมชนในกรณีเรียนรู้ไปแล้ว แต่ทางหน่วยงานระดับบน ได้แก่ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดไม่ได้เน้นไม่ให้ความสำคัญเนื้อหาชุมชนมาออกข้อสอบการเรียนรู้เรื่องชุมชนไม่มีผลใด ๆ ต่อคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ทางจังหวัดมุ่งเน้นจัดอันดับคุณภาพ ดังนั้นการเรียนการสอนเรื่องชุมชนหมู่บ้านจึงอาจจะได้รับการละเลยไม่นำมาสอนอีกต่อไป กล่าวโดยสรุปความคิดเห็นของครูก็คือ ปัญหาของความสัมพันธ์ที่ไม่สอดคล้องกันระหว่างเรื่องที่สอนกับเรื่องที่สอบ ต่อปัญหานี้สมาชิกผู้ร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นเป็นแนวทางแก้ปัญหามาโดยการให้ครูนำเนื้อหาที่จะจัดทำเป็นหลักสูตรนี้ปรับใช้สอดคล้องกันไปในกลุ่มวิชาต่าง ๆ ตามหลักสูตรแม่บทของชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยพิจารณาความสอดคล้องกันระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาที่กำหนดไว้เดิมในหลักสูตรแม่บทกับเนื้อหาใหม่ที่กำหนดขึ้นแล้วพิจารณาจัดระยะเวลาเรียนตามความเหมาะสม

การพัฒนาโครงร่างหลักสูตร : ลักษณะหลักสูตร

ข้อมูลความคิดเห็นที่ได้จากผู้ร่วมสนทนากลุ่มตามที่ถูกวิจัยสรุปนำเสนอผ่านมาในข้างต้น รวมกับข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท และข้อมูลจากการวิจัยตอนที่ 1 ที่ผ่านมานั้น ผู้วิจัยนำมาเรียบเรียงสังเคราะห์ขึ้นเป็นหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นฉบับโครงร่าง โดยมีลักษณะภาพรวมของหลักสูตร แบ่งออกเป็น 3 ส่วน (รายละเอียดของหลักสูตรฉบับโครงร่างปรากฏในภาคผนวก ค) ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นส่วนที่แสดงลักษณะทั่วไปของหลักสูตร ในส่วนที่ 1 ประกอบไปด้วย ส่วนที่เป็นหลักการของหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตร แนวทางการจัดการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล

ส่วนที่ 2 เป็นส่วนของแผนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วยส่วนที่เป็นเนื้อหา จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล

ส่วนที่ 3 เป็นส่วนของเรื่องอ่านประกอบตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ได้แก่ เรื่องอ่านประกอบ (1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน เรื่องอ่านประกอบ (2) บุคคลสำคัญของชุมชน เรื่องอ่านประกอบ (3) พืชสมุนไพร และเรื่องอ่านประกอบ (4) ป่าไม้ของชุมชน

ในแต่ละส่วนของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นมีคำอธิบายและรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถสรุปใจความสำคัญได้ดังนี้

หลักการของหลักสูตร เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่น

จุดมุ่งหมายของหลักสูตร มุ่งหวังให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถเข้าใจในท้องถิ่นชุมชน อันจะนำไปสู่การยอมรับคุณค่าสิ่งที่ดีงามของท้องถิ่น

เนื้อหาของหลักสูตร ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน บุคคลสำคัญของชุมชน พืชสมุนไพร และป่าไม้ของชุมชน

แนวทางการจัดการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำจริงโดยมีบุคคลผู้รู้ในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แลกเปลี่ยนกับผู้เรียนสถานที่จัดการเรียนการสอนไม่จำกัดอยู่เฉพาะภายในชั้นเรียนหรือโรงเรียน ครูประจำวิชาและครูประจำชั้น เป็นผู้นำหลักสูตรไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับหลักสูตรแม่บท โดยครูมีบทบาทเป็นฝ่ายจัดการกำกับหลักสูตร

การประเมินผล ใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การสังเกตพฤติกรรมการเรียนการร่วมกิจกรรมของนักเรียน การซักถามสนทนากับนักเรียน การให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวที่เรียนทั้งโดยการพูดและการเขียน การวัดประเมินผลนี้กระทำทั้งก่อนและหลังการใช้หลักสูตร

สื่อการเรียนการสอน ประกอบด้วยของจริงทั้งที่เป็นตัวบุคคล สถานที่ สิ่งของ เรื่องอ่านประกอบ และรูปภาพ

โครงสร้างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเมื่อผู้วิจัยเรียบเรียงสังเคราะห์ขึ้นแล้วเสร็จนี้ ได้นำไปพิจารณาตรวจสอบความเหมาะสมความถูกต้องเป็นขั้นตอนต่อไป

การตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร

การตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร ผู้วิจัยดำเนินการแบ่งเป็น 2 วิธี กล่าวคือ วิธีแรก ผู้วิจัยให้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกเป็นผู้พิจารณาตรวจสอบผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวนี้ หมายถึง ผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาหลักสูตรการสอนและการวัดประเมินจำนวนรวมทั้งสิ้น 9 คน การพิจารณาความเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาจากเกณฑ์ความเป็นผู้มีประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ทั้งอาจโดยการเป็นผู้สอน ผู้ปฏิบัติ หรือผู้ดำเนินนโยบาย เป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 2 ปี (รายชื่อผู้เชี่ยวชาญปรากฏในภาคผนวก ก.) การพิจารณาตรวจสอบโครงร่างหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญกระทำด้วยการใช้แบบสอบถามปลายเปิด ซึ่งผู้วิจัยตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับหลักสูตรในด้านต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า (ดังแสดงในภาคผนวก ข.) ทั้งนี้ผู้วิจัยติดต่อส่งแบบสอบถามด้วยตนเอง นอกจากนั้นผู้วิจัยยังใช้วิธีการสนทนากลุ่มเพิ่มเติมเกี่ยวกับโครงร่างหลักสูตรกับผู้เชี่ยวชาญเป็นบางคน สำหรับวิธีที่สอง ผู้วิจัยนำโครงร่างหลักสูตรให้ผู้ร่วมสนทนาตรวจสอบประกอบการซักถามผลการตรวจสอบโครงร่างหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นปรากฏว่า

ผู้เชี่ยวชาญภายนอกทั้งหมดมีความเห็นตรงกันให้กำหนดเขียนหลักการของหลักสูตรขึ้นใหม่ให้ชัดเจนกว่าเดิมโดยเสนอแนะให้เขียนเป็นรายข้อกับทั้งให้เน้นหลักการข้อที่ 3 ของหลักสูตรแม่บทมาใส่ไว้ด้วยและในส่วนที่เป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตรทั้งผู้เชี่ยวชาญภายนอกและผู้ร่วมสนทนากลุ่มบางคนที่ผู้วิจัยให้ช่วยพิจารณาตรวจสอบได้เสนอแนะจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเพิ่มเติมอีกสองประการกับทั้งให้แก้ไขจุดมุ่งหมายบางข้อเขียนให้ชัดเจนกว่าเดิม

สำหรับด้านเนื้อหาของหลักสูตรผู้พิจารณาตรวจสอบโครงร่างทั้งหมดไม่มีข้อเสนอแนะให้แก้ไขส่วนที่ได้รับการเสนอแนะให้แก้ไขปรับปรุงมากที่สุด ได้แก่ ส่วนที่เป็นแผนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งตามโครงร่างที่พัฒนาขึ้นแผนการจัดการเรียนการสอนประกอบด้วย 5 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเนื้อหา จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล ผู้พิจารณาโครงร่างหลักสูตรเสนอให้กำหนดเวลาเรียนหรือคาบเรียนที่ต้องให้สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาหนึ่ง ๆ ไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนด้วย นั่นคือเพิ่มเป็นส่วนประกอบแผนการจัดการเรียนการสอน 6 ส่วน การกำหนดเวลาเรียนนี้ให้พิจารณาปรับให้สอดคล้องกับเวลาเรียนในหลักสูตรแม่บท หลังจากนั้น

ก็เป็นข้อเสนอแนะให้แก้ไขปรับปรุงส่วนอื่น ๆ ของแผนการจัดการเรียนการสอนซึ่งประมวลสรุปได้ตามลำดับดังนี้

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม สำหรับส่วนที่เป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมนี้ได้รับการเสนอแนะเพิ่มเติมและแก้ไขข้อความเป็นส่วนใหญ่ เช่น เนื้อหาเรื่องที่ 1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนหนองน้ำคำ ผู้พิจารณาโครงร่างหลักสูตรเสนอจุดประสงค์เพิ่มเติมและแก้ไขข้อความในจุดประสงค์เดิมจากจุดประสงค์เดิม 3 ข้อ เพิ่มเป็น 6 ข้อ รวมเป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมในเนื้อหาเรื่องที่ 1 ทั้งหมด 9 ข้อ ทานองนี้ เป็นต้น สำหรับเนื้อหาอื่น ๆ ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันนี้

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้พิจารณาโครงร่างหลักสูตรให้คำแนะนำว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาใด ๆ ก็ตามที่กำหนดไว้ให้เน้นที่วิธีการ ซึ่งบุคคลผู้รู้ผู้ชำนาญทางความคิดในชุมชนหนองน้ำคำใช้แก้ไขปัญหาหรือพัฒนาปรับเปลี่ยนชุมชน ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นส่วนที่แสดงถึงภูมิปัญญา ไม่ให้เน้นที่ผลได้หรือผลสำเร็จ กล่าวโดยสรุปก็คือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนี้ ผู้สอนต้องชี้ให้ผู้เรียนเห็น "กระบวนการ" มากกว่า "ผลผลิต" เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับป่าไม้ของชุมชน ก็จะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรับรู้วิธีการหรือกระบวนการที่เจ้าอาวาสวัดอนุรักษ์สร้างป่าไม้มากกว่าจะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรับรู้ว่ามีป่าไม้เป็นพื้นที่เท่าใด นอกจากนั้นผู้พิจารณาโครงร่างหลักสูตรยังได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนว่า ควรจะได้มีการสอดแทรกหรือชี้ให้เห็นคุณค่าจริยธรรม ที่มีตามเนื้อหาหลักสูตรซึ่งเกิดจากการกระทำของบุคคลที่เป็นผู้รู้ผู้ชำนาญทางความคิดของชุมชนให้ผู้เรียนได้รับรู้เป็นแบบอย่าง ทั้งนี้โดยให้ผู้เรียนมีโอกาสสนทนาและทำกิจกรรมร่วมกับบุคคลที่เป็นผู้รู้เหล่านั้น

สื่อการเรียนการสอน ในส่วนนี้ผู้พิจารณาโครงร่างให้ข้อเสนอแนะแก้ไขเพิ่มเติมเล็กน้อย

การวัดประเมินผล การวัดประเมินผลได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกให้แก้ไขวิธีการที่ใช้วัดบางประการเพื่อให้สอดคล้องกับจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมตามเนื้อหาต่าง ๆ ในหลักสูตร นั่นคือ การกำหนดวิธีการวัดประเมินผลจะเป็นเช่นไร ต้องพิจารณาจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมเป็นเกณฑ์ข้อเสนอแนะดังกล่าวจึงทำให้มีการเพิ่มเติมวิธีการวัดประเมินผลขึ้นตามจุดประสงค์และเนื้อหาในแผนการจัดการเรียนการสอน

ส่วนสุดท้ายที่ได้คำแนะนำให้แก้ไขจากผู้พิจารณาโครงร่างหลักสูตร ได้แก่ ส่วนที่เป็นเรื่องอ่านประกอบทั้ง 4 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยเรียบเรียงแต่งขึ้นตามเนื้อหาของหลักสูตรเพื่อให้เป็นเรื่องอ่านประกอบสำหรับผู้สอน และหนังสืออ่านประกอบสำหรับผู้เรียน ทั้งนี้คำแนะนำดังกล่าวได้แก่ เรื่องอ่านประกอบบางเรื่องมีเนื้อเรื่องยาวเกินไปที่ผู้เรียนจะสามารถอ่านจบในครั้งเดียว ควรจะได้มีการแบ่งซอยเนื้อหาออกเป็นส่วน ๆ ให้ผู้เรียนอ่านและควรเขียนไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนส่วนที่เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ครู ผู้สอนสามารถรู้ว่าการเรียนการสอนครั้งหนึ่ง ๆ จะต้องสอนมากน้อยเพียงไร นอกจากนี้ผู้พิจารณาโครงร่างหลักสูตรยังได้เสนอแนะให้กำหนดแบบฝึกหัดท้ายเรื่องสำหรับผู้เรียน และใส่ภาพประกอบตามเนื้อเรื่องอีกส่วนหนึ่ง

ข้อเสนอแนะทั้งหมดที่ประมวลสรุปจากผู้พิจารณาตรวจสอบโครงร่างหลักสูตรนี้ ผู้วิจัยนำไปแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนหนองน้ำคาลับโครงร่าง เป็นหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนหนองน้ำคาลับสำหรับครูผู้สอน และหนังสืออ่านประกอบสำหรับผู้เรียนเรื่อง สิ่งที่ดีมีคุณค่า และมีประโยชน์ของชุมชนหนองน้ำคาลับ (รายละเอียดในภาคผนวก ค.) เพื่อนำไปทดลองใช้ต่อไป

ผลการใช้หลักสูตร

กระบวนการใช้หลักสูตร

หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นร่วมกับบุคคลที่เป็นผู้รู้หรือผู้นำทางความคิดในท้องถิ่น ภายหลังจากได้ผ่านการปรับแก้ภายใต้การให้คำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญภายนอก และผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรจากการจัดสนทนากลุ่มเป็นบางคนแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการนำหลักสูตรมาทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนประถมศึกษาภายในชุมชนจำนวนหนึ่งห้องเรียนซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินงานการใช้หลักสูตรและผลการใช้หลักสูตรเป็นตามลำดับดังนี้

1. การเตรียมการทดลองใช้หลักสูตร

ในขั้นตอนนี้เป็นการแนะนำรายละเอียดของหลักสูตรด้านต่าง ๆ ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ให้มีความรู้เข้าใจหลักสูตรก่อนที่จะจัดการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการจัดประชุมโดยมีสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย อาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ และครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการประชุมปรากฏว่า

ในด้านมอบหมายการรับผิดชอบการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ที่ประชุมตกลงให้ครูผู้สอนที่รับผิดชอบสอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและครูผู้สอนที่รับผิดชอบสอนกลุ่มวิชาการงานพื้นฐานอาชีพชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นผู้นำหลักสูตรไปทดลองใช้ทั้งนี้โดยมีการแบ่งความรับผิดชอบตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ได้แก่ การแบ่งเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่อง พิษสมุนไพรรวมชนให้ครูผู้สอนกลุ่มวิชาการงานพื้นฐานอาชีพนำไปปรับใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับกลุ่มวิชาดังกล่าวในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องงานเกษตร สำหรับเนื้อหาส่วนอื่น ๆ ที่เหลือในหลักสูตรก็ให้ครูผู้สอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นผู้รับผิดชอบนำหลักสูตรไปทดลองใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนปรับให้สอดคล้องกัน ดังนั้น การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ครั้งนี้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงที่จะเป็นตัวบ่งชี้ว่าหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นจะมีสัมฤทธิ์ผลในการนำไปใช้มากน้อยเพียงใดก็คือ ครูผู้สอนซึ่งรับผิดชอบสองคนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 23 คน ห้องหนึ่งห้องเรียน และผู้สอนภายนอกสำหรับผู้บริหารโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จัดเป็นตัวบ่งชี้โดยอ้อม

ครูผู้สอนที่นำหลักสูตรไปทดลองใช้คนหนึ่งเป็นเพศชายอายุ 31 ปี ทำการสอนอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้เป็นเวลา 8 ปี ขณะที่ใช้หลักสูตรเป็นครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเป็นครูวิชาการของโรงเรียน รับผิดชอบสอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ครูคนดังกล่าวนี้อยู่ภายนอกชุมชนเดินทางมาทำการสอนที่โรงเรียนด้วยวิธีการอาศัยรถยนต์ของเพื่อนครูซึ่งเดินทางไปกลับจากบ้านพักนอกหมู่บ้านมายังโรงเรียนทุกวันที่เปิดการเรียนการสอน

ครูผู้สอนที่เป็นผู้นำหลักสูตรไปทดลองใช้อีกคนหนึ่งเป็นเพศชายอายุ 31 ปี เช่นเดียวกันทำการสอนอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้เป็นเวลา 10 ปี ขณะที่ใช้หลักสูตรเป็นครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 รับผิดชอบสอนกลุ่มวิชาการงานพื้นฐานอาชีพในส่วนของที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับงานเกษตรและสอนวิชาภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ครูคนดังกล่าวนี้อาศัยอยู่ในชุมชนที่บ้านพักครูในโรงเรียน ครูทั้งสองคนมีครอบครัวแล้วและไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจฐานะการเงินแต่อย่างใด

สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 23 คน ซึ่งเป็นผู้รับผลโดยตรงจากการใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นครั้งนี้ เป็นนักเรียนชายจำนวน 8 คน นักเรียนหญิงจำนวน 15 คน จากนักเรียนเหล่านี้มีจำนวนนักเรียน 13 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 56.52 ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองน้ำคำและมีนักเรียนจำนวน 10 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 43.48 ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง ทั้งนี้นักเรียนดังกล่าวจำนวน 23 คนมีนักเรียนจำนวน 22 คนที่มาจากครอบครัวซึ่งมีผู้ปกครองเป็นชาวบ้านหมู่บ้านหนองน้ำคำและหมู่บ้านใกล้เคียงที่อพยพและตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 10 ปี มีนักเรียนอยู่เพียง 1 คนเท่านั้นที่อพยพตามผู้ปกครองมาจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาตั้งครอบครัวอยู่ในหมู่บ้านหนองน้ำคำเมื่อต้นปีการศึกษา 2534 ซึ่งผู้ปกครองของนักเรียนคนนี้เป็นแรงงานอพยพรับจ้างตัดและปลูกอ้อยให้กับเจ้าแก้วไร่อ้อยในหมู่บ้านนั่นเอง

นักเรียนจำนวน 4 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 17.39 ของนักเรียนทั้งหมดเป็นนักเรียนที่มาจากครอบครัวซึ่งมีผู้ปกครองเป็นชาวจีน (พิจารณาจากการใช้นามสกุลเป็น "แซ่" และแบบแผนการปฏิบัติดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัว) นอกเหนือจากจากนั้นนักเรียนจำนวน 19 คน

หรือคิดเป็นร้อยละ 82.60 เป็นนักเรียนที่มาจากครอบครัวซึ่งมีผู้ปกครองซึ่งมีผู้ปกครองเป็นชาวไทยทั้งที่เป็นชาวไทยโดยเชื้อชาติและสัญชาติและเป็นชาวไทยที่มีเชื้อสายจีนเมื่อพิจารณาตามฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวผู้ปกครองนักเรียนทั้งหมดพบว่านักเรียนมาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางค่อนข้างสูง ทั้งนี้พิจารณาจากรายรับโดยเฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัวผู้ปกครองนักเรียนซึ่งมีระดับรายรับอยู่ในช่วง 4,000 - 8,000 บาท นอกจากนั้นยังพิจารณาจากการแต่งกายมาเรียนของนักเรียนและการได้รับเงินมาใช้จ่ายที่โรงเรียน (โดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 5 บาท) ตลอดจนกระทั่งการใช้จ่ายพาหนะเดินทางมาโรงเรียนเหล่านี้ประกอบกัน จากจำนวนนักเรียนทั้งหมด 23 คนมีนักเรียนจำนวน 13 คนที่เดินทางมาโรงเรียนโดยผ่านบริเวณวัด เป็นประจำสำหรับนักเรียนที่เหลือนั้นเดินทางมาโรงเรียนใช้เส้นทางอื่น ๆ ที่ไม่ผ่านบริเวณวัด การเดินทางมาเรียนของนักเรียนส่วนใหญ่จะใช้จักรยานเป็นพาหนะเดินทางมีนักเรียนส่วนน้อยที่เดินด้วยเท้าและให้ผู้ปกครองมาส่งโดยใช้รถยนต์กระบะและมอเตอร์ไซด์

2. การทดลองใช้หลักสูตร : ผลการทดลอง

หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นได้เริ่มนำไปทดลองใช้ตั้งแต่วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2534 จนกระทั่งสิ้นสุดการใช้หลักสูตรในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2534 การใช้หลักสูตรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีขั้นตอนรายละเอียดการใช้และผลการใช้หลักสูตรแยกตามเนื้อหาของหลักสูตรดังนี้

2.1 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน

การสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนนี้ ครูนำไปปรับใช้สอนในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน่วยที่ 3 เรื่อง สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ตอนหน่วยย่อยที่ 1 เรื่อง การดำเนินชีวิตในสังคม โดยครูทำการสอนเนื้อหาหลักที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521) จนจบเนื้อหาแล้วจึงเริ่มนำเนื้อหาในหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพิ่มเติม การจัดกิจกรรมดังกล่าวครูเริ่มจากการให้นักเรียนอ่านเรื่องในหนังสืออ่านประกอบที่ผู้วิจัยเรียบเรียงขึ้นโดยแบ่งตอนเนื้อหาให้อ่านตามที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอน การอ่านเรื่องในหนังสืออ่านประกอบ ครูให้นักเรียนแต่ละคน

ผลิตกันอ่านและนักเรียนที่เหลือให้อ่านตาม พร้อมกับครูทำการอธิบายให้นักเรียนฟังแทรกเป็นระยะ ๆ เมื่อจบเนื้อหาแต่ละตอนแล้ว ครูก็ให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดส่งตามตอนย่อยนั้น ๆ

ระยะเวลาที่กำหนดไว้สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนรวมเวลาทั้งสิ้น 360 นาที หรือเท่ากับ 18 คาบเรียน หรือเท่ากับ 6 ชั่วโมง แต่ในการนำไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนจริงครูใช้เวลา 8 ชั่วโมง โดยครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวันแรก 1 ชั่วโมง วันที่สอง 2 ชั่วโมง วันสุดท้าย 3 ชั่วโมง ตั้งแต่วันแรกจนถึงวันที่สามนั้น ครูจะดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอนตามวิธีการที่กล่าวมาข้างต้น คือครูให้นักเรียนอ่านเรื่องพร้อมกับอธิบายประกอบและให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดท้ายเรื่อง การดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอนในวันดังกล่าวนี้ ดำเนินอยู่ภายในชั้นเรียนตามปกติ

สำหรับวันสุดท้ายที่ใช้เวลาดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอนถึง 3 ชั่วโมง ใช้เวลาเกินกว่าที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนนั้น เป็นเพราะครูได้ปรับแผนการเรียนการสอนโดยการติดต่อขอเชิญผู้อาวุโสในชุมชนและนิมนต์เจ้าอาวาสวัดให้เป็นผู้เล่าเรื่องความเป็นมาของหมู่บ้านชุมชนให้นักเรียนได้รับรู้ ทั้งนี้ครูกำหนดเวลาไว้สำหรับการจัดกิจกรรมส่วนนี้ 1 ชั่วโมง แต่เมื่อดำเนินการจริง ปรากฏว่าต้องใช้เวลาในการจัดกิจกรรมขยายออกไปอีก 2 ชั่วโมง

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยให้ผู้อาวุโสในชุมชนและเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียน ครูผู้รับผิดชอบการใช้หลักสูตรได้ร่วมมือกับอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ไปติดต่อบุคคลทั้งสองล่วงหน้า ซึ่งก็ต้องใช้เวลาอธิบายบอกจุดประสงค์ของการให้ผู้อาวุโสและเจ้าอาวาสวัดดำเนินการเป็นเวลาพอสมควรโดยเฉพาะผู้อาวุโส นั้น ครูต้องใช้เวลาอธิบายติดต่อล่วงหน้า 2 ครั้ง ผู้อาวุโสที่เป็นผู้รู้ในชุมชนจึงรับคำตกลงร่วมกิจกรรม ทั้งนี้สถานที่ดำเนินการกิจกรรมได้รับการกำหนดให้ใช้ศาลาวัดเป็นที่ดำเนินการ

เมื่อถึงวันนัดหมายครูให้นักเรียนเดินแถวออกจากโรงเรียนมายังศาลาวัด โดยมีครูติดตามร่วมมากับนักเรียนด้วยเช่นกัน ซึ่งผู้อาวุโสและเจ้าอาวาสวัดก็ได้รอนักเรียนอยู่ที่ศาลาวัดก่อนหน้าแล้ว การเริ่มกิจกรรมซึ่งผู้อาวุโสและเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สนทนากับนักเรียนนั้น ระยะแรก ๆ ยังมีบรรยากาศการดำเนินการกิจกรรมค่อนข้างตึงเครียด กล่าวคือ

ผู้อาวุโสไม่ค่อยกล้าพูดคุยกับนักเรียน เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้นำการสนทนาซักถามความเป็นมาของหมู่บ้านจากผู้อาวุโสให้นักเรียนฟังพร้อมกับสรุปให้นักเรียนฟังเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งเวลาผ่านไปประมาณ 20 นาที ผู้อาวุโสก็สนทนาเล่าเรื่องให้นักเรียนฟังและให้นักเรียนถามเป็นไปด้วยดี ประกอบด้วยการสอดแทรกซักถามจากครูและเจ้าอาวาสวัดอย่างต่อเนื่อง บรรยากาศการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนจึงเป็นไปในลักษณะการพูดคุยซักถามระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในเหตุการณ์นี้คือเจ้าอาวาสวัด ผู้อาวุโส นักเรียน และครู ดังภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนี้

ภาพประกอบ 25 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน
เจ้าอาวาสวัดและผู้อาวุโสของชุมชนเล่าเรื่องสนทนากับนักเรียน

จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชน
ที่กล่าวมา ผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า

ในการพิจารณาที่ตัวผู้เรียนคือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นั้น ด้าน
ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชน นักเรียนมีความรู้เพิ่มมากขึ้นกว่าก่อน
การใช้หลักสูตร ทั้งนี้จากการซักถามสนทนากับนักเรียนอย่างไม่เป็นทางการเป็นบางคน นักเรียน
สามารถตอบคำถามเรื่องของชุมชนได้ถูกต้อง นอกจากนั้นผลงานการทาบแบบฝึกหัด ดังต่อไปนี้

เลขที่ใน ต.๒ ก.	แผ่นที่	เดคะแนน		
โรงเรียน วัด	จังหวัด นครปฐม	<table border="1"><tr><td> </td></tr><tr><td> </td></tr></table>		
เลขประจำตัว	ชื่อ	ชั้น ป.๖		
ข้อสอบวิชา <u>การศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น</u> พ.ศ. ๒๕๓๓				

๒) การสร้างถนน โดยสร้าง การขุดทาง
การสร้างถนนที่สร้างโดย นาย เฒ่า คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด
ทำการตัดถนนจากบ้านดงชุมพลและนางสาวนาง
๓) การสร้างถนนจากทางฝั่งปากน้ำ การสร้างถนนจากฝั่งปากน้ำ
นางสาวนางและนางสาว คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด
๔) การสร้างถนนจากทางฝั่งปากน้ำ การสร้างถนนจากฝั่งปากน้ำ
นางสาวนางและนางสาว คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด

๒) การสร้างถนน โดยสร้าง การขุดทาง
การสร้างถนนที่สร้างโดย นาย เฒ่า คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด
ทำการตัดถนนจากบ้านดงชุมพลและนางสาวนาง
๓) การสร้างถนนจากทางฝั่งปากน้ำ การสร้างถนนจากฝั่งปากน้ำ
นางสาวนางและนางสาว คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด
๔) การสร้างถนนจากทางฝั่งปากน้ำ การสร้างถนนจากฝั่งปากน้ำ
นางสาวนางและนางสาว คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด

๒) การสร้างถนน โดยสร้าง การขุดทาง
การสร้างถนนที่สร้างโดย นาย เฒ่า คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด
ทำการตัดถนนจากบ้านดงชุมพลและนางสาวนาง
๓) การสร้างถนนจากทางฝั่งปากน้ำ การสร้างถนนจากฝั่งปากน้ำ
นางสาวนางและนางสาว คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด
๔) การสร้างถนนจากทางฝั่งปากน้ำ การสร้างถนนจากฝั่งปากน้ำ
นางสาวนางและนางสาว คิมคำลัดและนางสาวนาง การขุด

พฤษภาคม ๒๕๖๓

1. ~~การขึ้นทะเบียน~~ (ลูก) เติบโตขึ้นมาก X หมายเหตุ 40 ความ
ทางต่าง ตามความใน ข้อ 1.
✓ 1.1 หมายเหตุ การขึ้นทะเบียน ข้อ 1 และ 2

✓ 1.2 หมายเหตุ เกิดเป็นต้นกล้าใหม่: การขึ้นทะเบียนตามความ
โดยกรม 10 บาท ต้นกล้า และ 10 บาท ต้นกล้า

X 1.3 การขึ้นทะเบียน ต้นกล้าใหม่ X หมายเหตุ 10 บาท ต้นกล้า ต้นกล้า

X 1.4 การขึ้นทะเบียน ต้นกล้าใหม่ X หมายเหตุ 10 บาท ต้นกล้า ต้นกล้า

X 1.5 การขึ้นทะเบียน ต้นกล้าใหม่ X หมายเหตุ 10 บาท ต้นกล้า ต้นกล้า

✓ 1.6 ต้นกล้า ต้นกล้า ต้นกล้า ต้นกล้า ต้นกล้า ต้นกล้า ต้นกล้า ต้นกล้า

X 1.7 การขึ้นทะเบียน ต้นกล้าใหม่ X หมายเหตุ 10 บาท ต้นกล้า ต้นกล้า

✓ 1.8 การขึ้นทะเบียน ต้นกล้าใหม่ X หมายเหตุ 10 บาท ต้นกล้า ต้นกล้า

จากตัวอย่างแบบฝึกหัดของนักเรียนที่นำมาแสดงข้างต้นจะเห็นได้ว่าใน ด้านความรู้ความสนใจของนักเรียนที่มีต่อชุมชนของตนเองนั้นสามารถบรรลุไปตามวัตถุประสงค์ของ หลักสูตรแม้ว่าจะมีปัญหาย่อยบ้างก็เป็น เรื่องของการเขียนซึ่งนักเรียนยังไม่สามารถเขียนได้ถูกต้อง ตามหลักการใช้ภาษาไทย แต่ปัญหาดังกล่าวนี้นั้นเป็น เรื่องนอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ผู้วิจัยจึงไม่นำมาพิจารณาประกอบแต่อย่างใด

สำหรับความสนใจหรือทัศนคติของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียน การสอน เรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน พบว่า กรณีการร่วมกิจกรรมภายในชั้นเรียนที่ครูเป็นผู้จัดกิจกรรมนั้น นักเรียนเป็นฝ่ายร่วมกิจกรรมซักถามไม่มากนัก ส่วนใหญ่ครูเป็นผู้อธิบายและ ตั้งคำถามให้นักเรียนช่วยกันตอบ มีนักเรียนประมาณ 3 - 5 คน ที่สนใจซักถามครูในขณะที่ นักเรียนส่วนใหญ่เป็นฝ่ายเงียบนั่งฟัง แต่ทว่าเมื่อนักเรียนมีโอกาสออกมาเรียนรู้กับผู้อาวุโส และเจ้าอาวาสวัด ภายนอกห้องเรียน (ที่ศาลาวัด) นักเรียนส่วนใหญ่แสดงพฤติกรรมตื่นเต้น สนใจ ซักถามพูดคุยกับผู้สอนภายนอกอยู่ตลอดเวลาการดำเนินกิจกรรมและจากการซักถาม ของผู้วิจัยต่อนักเรียนก็จะได้อะไรตอบในลักษณะคล้าย ๆ กันว่า นักเรียนสนใจเรียนรู้เรื่องนี้ พร้อมทั้งมองเห็นถึงความสำคัญของชุมชนของตนด้วยเช่นกัน

ดังนั้นหากพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของการใช้หลักสูตรในเนื้อหาดังกล่าวที่ตัวบ่งชี้ นักเรียนก็จะพบว่าหลักสูตรมีผลสัมฤทธิ์ในการนำไปใช้

ในการพิจารณาที่ตัวครูผู้สอนหลักสูตรไปใช้ก็พบว่า ครูพยายามทำความเข้าใจการใช้หลักสูตรและนำหลักสูตรไปใช้จัดกิจกรรมตามแผนการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ แต่อย่างไรก็ตามปัญหาการใช้หลักสูตรในส่วนนี้ก็มีอยู่บ้างดังที่ได้กล่าวผ่านมาในตอนต้น ๆ ของการใช้หลักสูตรนั้นคือ ครูนำหลักสูตรไปใช้ก็ต่อเมื่อครูจัดการเรียนการสอนตามเนื้อหาหลักที่ปรากฏใน หลักสูตรแม่บท หน่วยที่ 3 หน่วยย่อยที่ 1 ของกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเสร็จสิ้นแล้ว ทั้งนี้เพราะครูเกรงว่า หากนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาใช้ก่อนก็จะทำให้การสอนเนื้อหาหลักจบไม่ทัน ตามกำหนดการเรียนการสอนของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ซึ่งจะส่งผลให้นักเรียนไม่สามารถทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนปลายปีการศึกษาได้ เพราะทางหน่วยงานระดับ จังหวัดจะทำการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทุกปีการศึกษา

เพื่อจัดลำดับคุณภาพผลการเรียนของนักเรียน แม้ว่าครูคนดังกล่าวนี้จะสนใจการใช้หลักสูตร แต่ครูก็รู้ดีว่าการเรียนการสอนตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นก็ไม่มีผลใด ๆ ต่อการนำไปออกเป็นแบบทดสอบนักเรียน เพื่อนำคะแนนมาคิดรวมกับคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนปลายปี การศึกษาดังที่ครูกล่าว ในทำนองว่า "การสอนเรื่องของชุมชนหมู่บ้านผมคิดว่าดี ผมก็ชอบอยากให้นักเรียนได้เรียนเรื่องของหมู่บ้านตัวเอง ผมก็ได้ความรู้เพิ่มเติมจากผู้สอนที่เป็นคนรู้เรื่องของหมู่บ้านแต่ก็อย่างนั้นและถึงจะสอนนักเรียนไปอย่างไร ทางจังหวัดก็ไม่ได้เอาไปออกข้อสอบ ถ้าผมมีแค่สอนเรื่องนี้ ผมก็จะสอนจบไม่ทันตามหลักสูตร เด็กเล็กก็จะทำคะแนนไม่ได้ดีทางโรงเรียนก็จะถูกเพ่งเล็ง" นอกจากนี้ครูก็ได้แสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวกับการติดต่อเชิญผู้อาวุโสให้มาสอนนักเรียนว่าก่อให้เกิดความยุ่งยากในการปรับเปลี่ยนเวลาเรียน ไม่สามารถจะกำหนดวันเวลาให้แน่นอนลงไปได้ถ้าหากไม่มีการติดต่อนัดหมายและอธิบายให้ผู้อาวุโสของชุมชนเข้าใจจุดมุ่งหมายของการเชิญมาสอนอย่างเพียงพอและการเชิญผู้อาวุโสมาร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นจะเป็นไปได้ด้วยดีเพียงไรก็ยังขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวที่กระหว่างผู้ไปติดต่อกับตัวผู้อาวุโสอีกด้วย นั่นคือ การใช้หลักสูตรที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นในส่วนของเนื้อหาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนนี้อาจจะนำมาใช้ได้เฉพาะช่วงเวลาไม่นานนักหากเหตุการณ์ข้างหน้าต่อ ๆ ไป เมื่อผู้อาวุโสคนปัจจุบันเสียชีวิตลงไปก็คงจะหาผู้อาวุโสคนใหม่ให้มาทำหน้าที่ร่วมกิจกรรมดังที่กระทำผ่านมาได้ยากขึ้น กล่าวโดยสรุปก็คือหลักสูตรส่วนนี้มีข้อจำกัดของการใช้ขึ้นอยู่กับตัวแปรบุคคลและเวลาที่จะเปลี่ยนไป

สำหรับการพิจารณาที่ตัวผู้สอนภายนอกที่เป็นผู้รู้ในชุมชนทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่นชุมชนให้กับผู้เรียน คือผู้อาวุโสและเจ้าอาวาสวัดนั้นก็พบว่าในส่วนของผู้อาวุโสแรก ๆ ของระยะการติดต่อนัดหมายและการเริ่มกิจกรรม ผู้อาวุโสมีพฤติกรรมลังเล ไม่แน่ใจตนเองว่าจะสอนนักเรียนได้ตัวที่ผู้อาวุโสกล่าวในทำนองออกตัวว่า "ไม่รู้หนังสือจะสอนเด็กได้หรือฉันเองก็แก่มาแล้ว หลง ๆ ลืม ๆ" แต่ทว่าภายหลังจากการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนเสร็จสิ้น ผู้อาวุโสก็แสดงความมั่นใจและมองเห็นคุณค่าในตัวเองว่าสามารถสอนนักเรียนได้ดังที่ผู้อาวุโสพูดว่า "สอนนักเรียนไม่ยากอย่างที่ฉันคิดไว้ เด็ก ๆ มันสนใจฟังฉันคุยดี ฉันก็พูดอะไรไปเรื่อย ๆ สนุกคือนาน ๆ ได้คุยกับเด็กคุยเรื่องเก่า ๆ ฉันเองก็แก่ไม่คิดว่าจะมีคนอื่นสนใจฟัง" นอกจากนี้เมื่อผู้วิจัยถามถึง เหตุการณ์ข้างหน้าหากโรงเรียนติดต่อให้สอนนักเรียน ช่นนี้อีก

ผู้อาวุโสคิดอย่างไรก็ได้รับคำตอบว่า "ถ้ามีครูมาติดต่อฉันก็เอาแต่อยู่ ๆ จะให้ฉันไปขอร้อง เขาสอนก็ไม่เอาครูเขาจะได้ว่าฉันไปเกะกะวุ่นวายก็ดีที่โรงเรียนให้ได้รู้เรื่องเก่า ๆ ของ ปู่ย่า ตายาย มันจะได้รู้ว่าเขาลำบากกันมาอย่างไร" จากคำพูดทั้งหมดของผู้อาวุโสในสะท้อนให้เห็นว่า ผู้อาวุโสมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในลักษณะที่ผ่านมา ผู้อาวุโสให้ความสนใจสนับสนุนการร่วมกิจกรรม แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบทบาทดำเนินการของครูเป็นสำคัญ ดังนั้น ผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรในด้านการนำไปใช้เมื่อพิจารณาที่ตัวบ่งชี้ผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชนท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าหลักสูตรประสบผลสัมฤทธิ์ในการนำไปใช้

กรณีการพิจารณาที่เจ้าอาวาสวัดนั้น พบว่า มีปัญหาในการนำหลักสูตรไปใช้น้อยมากทั้งนี้เป็นเพราะ เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวขึ้นมาเอง เจ้าอาวาสเข้าใจความมุ่งหมายของการใช้หลักสูตร และให้ความสนใจร่วมเมื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นอย่างดี เจ้าอาวาสวัดมีความต้องการให้ทางโรงเรียนสอนเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนตั้งแต่ระยะแรกเริ่มของการร่วมเสนอความคิดเห็นในการพัฒนาหลักสูตร ปัญหาเกี่ยวกับการให้เจ้าอาวาสวัดร่วมกิจกรรมมีเพียงประการเดียว ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาที่ไม่สำคัญเท่าใดนัก นั่นคือการกำหนดวันนิมนต์ให้เจ้าอาวาสมาร่วมกิจกรรมจะต้องจัดให้ตรงกับช่วงเวลาที่ท่านว่างจากกิจกรรมของสงฆ์ประจำวันหรือในวันที่ท่านว่างจากการให้เป็นวิทยากรบรรยายในที่อื่น ๆ ดังนั้น การนิมนต์นัดหมายเจ้าอาวาสวัดนั้นอาจาย์ใหญ่และครูจึงต้องนัดหมายกับท่านล่วงหน้าพร้อมกับการที่ครูผู้นำหลักสูตร ไปใช้ต้องทำการปรับวัน เวลา ร่วมกิจกรรมของนักเรียนให้เหมาะสมตามไปด้วย

2.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาส่วนนี้ครูนำปรับใช้สอนในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เนื้อหาหน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา หน่วยย่อยที่ 1 การดำเนินชีวิตในสังคม เช่นเดียวกันกับการนำเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชนมาปรับใช้ดังที่กล่าวผ่านมา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ส่วนเนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชนนี้กำหนดระยะเวลาไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสำหรับดำเนินการใช้ใช้เวลาทั้งสิ้น 8 คาบเรียน หรือ 160 นาที แต่ในการปฏิบัติจริงครูใช้เวลาเพียง 6 คาบเรียน

หรือ 120 นาที หรือ 2 ชั่วโมง นั่นคือครูใช้เวลาดำเนินกิจกรรมเนื้อหาส่วนนี้สองครั้ง ๑ ละหนึ่งชั่วโมง เหตุที่ครูใช้เวลาสั้นลงเป็นเพราะว่าครูน่าจะพอเข้าใจเนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชนในหัวข้อ 2.2 บุคคลสำคัญในการยอมรับจากสังคม หมู่บ้าน ที่ปรากฏในแผนการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมาตรฐานกิจกรรม ทั้งนี้โดยครูคัดเนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชนในหัวข้อ 2.1 บุคคลสำคัญโดยตำแหน่งและหน้าที่ในแผนการจัดการเรียนการสอนออกไปไม่นำมาจัดกิจกรรมซึ่งครูให้เหตุผลว่าเนื้อหาส่วนดังกล่าวมีความซ้ำซ้อนกับเนื้อหากลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทอยู่แล้ว

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชนหัวข้อ 2.2 นี้ ครูยังคงใช้วิธีการจัดกิจกรรมเช่นเดิม นั่นคือ ครูเป็นฝ่ายควบคุมหรือเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนเป็นผู้อธิบายให้นักเรียนรู้ถึงความสำคัญของบุคคลนั้น ๆ ที่ทำประโยชน์ให้ชุมชน เมื่อหมดชั่วโมงการเรียนการสอนท้าย ๆ ชั่วโมง ครูจะให้นักเรียนช่วยกันสรุปถึงผลงานหรือการกระทำของบุคคลสำคัญของชุมชนแต่ละคน ตลอดจนให้นักเรียนบอกถึงบทบาทหน้าที่ของตน (ของนักเรียน) ที่ควรกระทำต่อบุคคลสำคัญของชุมชนแต่ละคน การให้นักเรียนสรุปแสดงความคิดเห็นนี้ครูให้นักเรียนตอบคำถามและพูดปากเปล่าหน้าชั้นเรียน การจัดกิจกรรมทั้งสองชั่วโมง (สองวัน ๑ ละหนึ่งชั่วโมง) นี้จะทําภายในห้องเรียนทั้งหมดแต่อย่างไรก็ตามภายหลังนักเรียนก็ได้มีโอกาสพบปะสนทนากับบุคคลสำคัญของชุมชนโดยตรงสองคน คือผู้อาวุโสและเจ้าอาวาสวัดซึ่งครูจัดให้นักเรียนได้ไปเรียนรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชนจากบุคคลทั้งสองที่กล่าววัดตามการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชนดังที่กล่าวผ่านมานั่นเอง เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าครูได้รับแผนการจัดการเรียนการสอนใหม่จากแผนการจัดการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้น นั่นคือครูนำเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชนและบุคคลสำคัญของชุมชนปรับเข้าด้วยกันโดยทำการสอนเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชนแล้วตามด้วยบุคคลสำคัญของชุมชน หลังจากนั้นจึงจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนัดหมายผู้สํานายนอกคือเจ้าอาวาสวัดและผู้อาวุโสของชุมชนพร้อมกันไปอีกครั้งเดียว เพราะเหตุว่าทั้งเจ้าอาวาสวัดและผู้อาวุโสของชุมชนนั้นเป็นผู้รู้เรื่องของชุมชนได้ดีกว่าคนอื่น ๆ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องชุมชนได้เหมาะสม และในขณะเดียวกันบุคคลทั้งสองคนก็เป็นบุคคลสำคัญของชุมชนด้วยเช่นกัน การที่ครูจัดเช่นนี้ครูให้เหตุผลว่าต้องการใช้เวลาให้สั้นเข้าและไม่ยุ่งยากในการติดต่อนัดหมายרבวณบุคคลทั้งสองบ่อยครั้งเกินไป

จากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชนที่ผ่านมา ผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า

ในส่วน of ตัวนักเรียนที่ได้รับผลการใช้หลักสูตรนั้นแยกพิจารณาได้เป็น สองกลุ่มนั่นคือ กลุ่มนักเรียนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนหนองน้ำดำ และกลุ่มนักเรียนที่มีภูมิลำเนา อยู่ภายในหมู่บ้านข้างเคียง นักเรียนที่อยู่ในชุมชนหนองน้ำดำจะมีความรู้จักกับบุคคลสำคัญของชุมชน ก่อนหน้าการใช้หลักสูตรอยู่แล้วแต่ก็เป็นการรู้จักในลักษณะการรู้จักชื่อเคยเห็นตัว แต่ก็ได้มีโอกาส สนทนาพูดคุยกันมาก่อนโดยตรงและนักเรียนก็ไม่รู้ว่าบุคคลดังกล่าวนั้น ๆ มีความสำคัญกับชุมชน ในแง่ไหนอย่างไร ในกรณีผู้อาวุโสของชุมชนนักเรียนก็รู้จักว่าเป็นเพียงคนแก่คนเฒ่าของชุมชน เท่านั้นเช่นเดียวกับกรณีเจ้าอาวาสวัดของชุมชนนักเรียนก็รู้จักว่าเป็น "หลวงพ่อ" แต่ก็ไม่รู้ว่า เจ้าอาวาสวัดมีความสำคัญอย่างไรประโยชน์อะไรให้ชุมชนหมู่บ้านตน สำหรับนักเรียนที่อยู่ในชุมชน ข้างเคียงไม่รู้จักผู้อาวุโสของชุมชนนี้มาก่อน แต่ก็รู้จักเจ้าอาวาสวัดเช่นเดียวกับกับนักเรียนใน ชุมชนนี้

ภายหลังจากการที่นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชน ทั้งจาก การเรียนภายในชั้นเรียนกับครูและจากการได้สนทนากับบุคคลสำคัญโดยตรงที่ศาลาวัด นักเรียน ทั้งสองกลุ่มคือนักเรียนภายในชุมชนและนักเรียนจากชุมชนข้างเคียงต่างก็รู้ว่า บุคคลสำคัญนั้น มีความสำคัญอย่างไร นักเรียนสามารถบอกถึงผลงานหรือการกระทำที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน ของบุคคลดังกล่าวได้ พร้อมกันนั้นนักเรียนก็ยังสามารถบอกวิธีการปฏิบัติตนของนักเรียนที่มีต่อบุคคล สำคัญได้ แต่อย่างไรก็ดีจากการสังเกตและซักถามนักเรียนก็พบว่าระดับการยอมรับความสำคัญของ บุคคลสำคัญในชุมชนที่นักเรียนแสดงออกนั้น แตกต่างกันไปตามตัวบุคคลสำคัญของชุมชนกล่าวคือ นักเรียนจะให้การยอมรับเคารพเจ้าอาวาสวัดมากกว่าผู้อาวุโสของชุมชน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจ เป็นเพราะว่านักเรียนกับผู้อาวุโสอยู่ในช่วงวัยต่างกันมาก การสื่อสารระหว่างกันเป็นไปในลักษณะ ท่างเห็นมากกว่าการที่เจ้าอาวาสสื่อสารกับนักเรียน นอกจากนั้นอาจเป็นเพราะว่าสถานภาพ ภายในชุมชนของเจ้าอาวาสวัดนั้นก็ได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้ปกครองนักเรียนและชาวบ้านทั่ว ๆ ไป มากกว่าผู้อาวุโส ซึ่งการยอมรับจากผู้ปกครองนักเรียนและชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ที่มีต่อเจ้าอาวาสวัด นี้ก็อาจมีอิทธิพลโดยอ้อมต่อนักเรียนให้เกิดการยอมรับตามไปด้วยก็ได้ ดังนั้นหากพิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์

ของการใช้หลักสูตรในเนื้อหาส่วนนี้ โดยการพิจารณาที่ตัวนักเรียนนั้น กล่าวได้ว่าในด้านความรู้ ความเข้าใจของนักเรียนประสบผลสัมฤทธิ์มากขึ้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ในด้านทัศนคติของนักเรียนนั้นก็พบว่านักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชน ซึ่งทัศนคติที่ดีของนักเรียนนี้ก็แตกต่างกันออกไปตามตัวบุคคลสำคัญของชุมชน แต่ว่าการจะลงสรุปว่าเป็นเพราะอิทธิพลของการได้รับความรู้จากหลักสูตรเพียงประการเดียวที่ส่งผลให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลสำคัญของชุมชนนั้น ยัง ไม่อาจกล่าวสรุปได้อย่างแน่ใจนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอิทธิพลแทรกซ้อนจากปัจจัยอื่น ๆ ก็เป็นไปได้เช่นกัน อาทิ ปัจจัยของช่วงวันการสื่อสารและการยอมรับของผู้ปกครองนักเรียน ดังที่กล่าวผ่านมา

สำหรับการพิจารณาที่ตัวครูผู้สอนในฐานะผู้ใช้หลักสูตรก็พบว่า ครูคนดังกล่าวนี้พยายามปรับการใช้หลักสูตรและแก้ปัญหาคำถามหลักสูตรไปใช้โดยการร่วมปรึกษากับผู้วิจัยอย่างสม่ำเสมอ ครูให้ความสนใจการใช้หลักสูตร แต่ตัวครูเองก็ไม่มั่นใจว่า หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้จะได้รับการนำไปใช้อย่างจริงจังตลอดไปหรือไม่ ภายหลังจากผู้วิจัยกลับออกไปจากหมู่บ้านแล้ว ทั้งนี้ครูปรารถนาให้ฟังอยู่บ่อย ๆ ว่า "ถ้าครูใหญ่เอาจริงอยากให้ทางโรงเรียนสอนเรื่องราวต่าง ๆ ในหลักสูตรนี้ ผมคิดว่าบางส่วนของเนื้อหาสามารถนำไปสอนนักเรียนได้ตั้งแต่ชั้น ป.2 เป็นต้นมา และก็มีประโยชน์ด้วย" นอกจากนั้น ครูเสนอแนะว่าหากหน่วยงานระดับเหนือโรงเรียนมีความต้องการอย่างแท้จริงที่จะให้ทางโรงเรียนจัดการเรียนการสอนเรื่องของชุมชนท้องถิ่นในแง่มุมต่าง ๆ ก็ควรที่จะได้ประกาศออกเป็นนโยบายหรือคำสั่งที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดระยะเวลาเรียนที่เหมาะสมสำหรับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมกันกับให้ทุนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ในหลักสูตรที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นหรือหลักสูตรอื่นใดก็ตามที่โรงเรียนจะจัดทำขึ้นภายในหน้า นวัตกรรม ประเมินผลการเรียนปลายปีการศึกษาของนักเรียนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อให้ความสำคัญกับหลักสูตรที่ทางโรงเรียนจะพัฒนาขึ้นไปใช้เองนอกเหนือจากหลักสูตรแม่บท

จากการใช้หลักสูตรที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาที่ตัวครูผู้สอนคนดังกล่าวนี้ กล่าวได้ว่าในแง่ตัวผู้สอนเองนั้นไม่มีปัญหาแต่อย่างใด ในการร่วมนำหลักสูตรไปใช้ ปัญหาที่ครูวิตกอยู่เสมอมีเพียงประการเดียวคือ การไม่มั่นใจในนโยบายของหน่วยงานที่บังคับบัญชาในระดับเหนือโรงเรียนในการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนเรื่องของชุมชนท้องถิ่น กับนโยบายการประเมินผลสัมฤทธิ์จัดลำดับคุณภาพทางการเรียนของนักเรียน

2.3 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาพิษสมุนไพรของชุมชน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาพิษสมุนไพรของชุมชนนี้ ครูผู้รับผิดชอบนำหลักสูตรไปใช้เป็นครูอีกคนหนึ่งซึ่งสอนกลุ่มวิชาการงานพื้นฐานอาชีพงานเกษตร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 โดยครูนำเนื้อหาพิษสมุนไพรของชุมชนไปปรับใช้สอนในงานเกษตร สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาส่วนนี้ กำหนดระยะเวลาไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 30 คาบเรียน หรือ 600 นาที ซึ่งเท่ากับ 10 ชั่วโมง และในการนำมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนจริง ครูใช้เวลาเกินกว่าที่กำหนดไว้ประมาณ 5 ชั่วโมง ดังนั้นจึงรวมระยะเวลาทั้งสิ้นสำหรับการจัดกิจกรรมเนื้อหาพิษสมุนไพร 15 ชั่วโมง หรือเท่ากับ 45 คาบเรียน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาพิษสมุนไพรนี้ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้ ไม่ใช่วิธีการสอนตามที่กำหนดเรียบเรียงไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนเท่าใดนัก ครูไม่ทำความเข้าใจการใช้หลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูที่กระทำต่อนักเรียนนั้นเป็นไปในลักษณะ ไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ครูไม่ให้ความรู้แก่นักเรียนในส่วนที่เป็นภาคเนื้อหาซึ่งผู้วิจัยเรียบเรียงไว้ในหนังสืออ่านประกอบ แต่ทว่าครูใช้วิธีการให้นักเรียนอ่านเอาเองตามลำพังตามลำดับพิษสมุนไพรแต่ละชนิด ที่มีอยู่ในหนังสืออ่านประกอบเมื่อนักเรียนอ่านเนื้อหาพิษสมุนไพรชนิดใดชนิดหนึ่งจบแล้ว ครูก็ให้นักเรียนลงมือปลูกพืชสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ตามบริเวณพื้นที่ว่างในโรงเรียนพร้อมทั้งแบ่งกลุ่มนักเรียนให้รับผิดชอบการบำรุงรักษาพืชสมุนไพรแต่ละชนิดตามแต่ละกลุ่มดังภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เรื่องพิษสมุนไพรของชุมชน ดังนี้

26.1

26.2

ภาพประกอบ 26 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องพืชสมุนไพรของชุมชน

ภาพ 26.1 นักเรียนปลูกพืชหลายใจ

ภาพ 26.2 นักเรียนบำรุงรักษาว่านหางจรเข้

นอกจากครูจะให้ให้นักเรียนปลูกพืชสมุนไพรแต่ละชนิดไว้ที่โรงเรียนแล้ว ครูก็ยังให้นักเรียนนำพืชสมุนไพรไปปลูกที่บ้านอีกด้วย แต่ทว่าครูก็ได้ติดตามการปลูกพืชสมุนไพรของนักเรียนแต่อย่างใด นอกจากนั้นในส่วนที่เป็นการให้ทุนแบบฝึกหัดจากเรื่องอ่านประกอบครูก็ไม่ได้ให้นักเรียนทำ การดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนของครู ครูมุ่งหวังแต่เพียงให้มีผลงานของนักเรียน ปรากฏเป็นรูปธรรมไว้เพื่อยืนยันการสอนเท่านั้น (แม้ว่าในความจริงครูไม่ได้สอนให้ความรู้) เมื่อถึงชั่วโมงงานเกษตรแต่ละครั้งครูจะปล่อยให้นักเรียนไปบำรุงรักษาพืชสมุนไพร (เช่น การรดน้ำ พรุนดิน) ตามลำพังนาน ๆ ครั้งครูจึงจะไปควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของนักเรียนอีกครั้งหนึ่ง โดยเวลาส่วนใหญ่ที่ครูปล่อยให้นักเรียนทำกิจกรรมครูก็ใช้เวลาไปทำงานส่วนตัว หรืองานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากอาจารย์ใหญ่ให้กระทำแทนหลายเรื่อง เพราะครูคนดังกล่าวนี้ อาจารย์ใหญ่จะมอบความไว้วางใจให้ช่วยกันทำงานแทนตัวอาจารย์ใหญ่หลาย ๆ กรณี และตัวครูเองก็ชอบปฏิบัติงานจร (งานชั่วคราว) เฉพาะหน้าเช่นนี้ มากกว่าการรับผิดชอบงานการเรียนการสอนภายในโรงเรียน ซึ่งก็มีอยู่หลายครั้งที่ผู้วิจัยต้องเข้าไปช่วยรับผิดชอบดูแลจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องพืชสมุนไพรของชุมชนในส่วนที่เป็นภาคเนื้อหาแทนครูคนดังกล่าว

สาเหตุของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูในเนื้อหาส่วนนี้ที่ไม่เป็นไปตามทิศทางของหลักสูตรที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนนั้นก็พบว่า มีสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ กล่าวคือประการแรก ตัวครูผู้สอนโดยพื้นฐานที่เป็นอยู่ก่อนผู้วิจัยจะเข้ามาทำการวิจัยและร่วมพัฒนานั้น พบว่า ครูไม่ยอมรับภาระจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนโดยเฉพาะกลุ่มวิชาหลัก ๆ นั้น ครูพยายามหลีกเลี่ยงโดยตลอด แต่ด้วยภาวะจำยอมจึงทำให้ครูต้องรับผิดชอบการจัดการเรียนการสอนตามกลุ่มวิชาที่ได้รับมอบหมาย ครูคนดังกล่าวชอบปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนางานอาคารสถานที่ งานติดต่อกับชุมชนและการประสานงานต่าง ๆ การปฏิบัติงานของครูได้รับการวิพากษ์ยอมรับกันโดยทั่วไปจากครูในโรงเรียนเป็นตนเองว่า "งานจร งานนอกโรงเรียนแล้วก็ต้องยกให้ครู.....(ชื่อครู) เขาเก่ง เขาชอบอย่างนั้น ถ้าให้สอนนักเรียนละก็ไม่ค่อยชอบ" สาเหตุประการที่สองก็เป็นเพราะว่า ตัวครูก็ไม่ศรัทธายอมรับการใช้พืชสมุนไพรเพื่อรักษาโรค ครูเห็นว่าการใช้สมุนไพรเป็นเรื่องล้าสมัย ยุ่งยากในการใช้ ดังนั้นแม้ทางโรงเรียนจะจัดดำเนินการ

กิจกรรมการเรียนการสอนในเรื่องนี้ไปอย่างไรก็ตามก็ไม่เกิดประโยชน์ นักเรียนไม่น่าไปใช้ ดังที่ครูพูดว่า "หลวงพ่อส่งเสริมการใช้สมุนไพรทางโรงเรียนจะให้เด็กเรียนเรื่องสมุนไพร ผมว่าเรียนไปก็แค่นั้น เสียเวลา เด็กมันไม่ยอมใช้หรอกครับ เพราะพ่อแม่มันก็ไม่ใช้ตัวผมเองก็ยังไม่ใช้เลย"

ดังนั้นการพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของการนำหลักสูตรไปใช้ในส่วนที่เป็นเนื้อหาพืชสมุนไพรของชุมชนนี้เมื่อครูจากตัวบ่งชี้ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้ก็กล่าวได้ว่าหลักสูตรประสบกับอุปสรรคในการนำไปใช้หลักสูตร ไม่อาจบรรลุผลการใช้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้

สำหรับการพิจารณาที่ตัวบ่งชี้นักเรียนที่เป็นผู้รับผลการใช้หลักสูตรโดยตรงนั้น แยกพิจารณานักเรียนได้เป็นสองกลุ่ม กล่าวคือ นักเรียนกลุ่มที่เดินทางมาโรงเรียนโดยผ่านวัดเป็นประจำและกลุ่มนักเรียนที่เดินทางมาโรงเรียนโดยใช้เส้นทางอื่น ๆ นักเรียนกลุ่มที่เดินทางมาโรงเรียนโดยผ่านวัดเป็นประจำนั้นก่อนการใช้หลักสูตร พบว่า นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับชื่อและสรรพคุณพืชสมุนไพรบางชนิดอยู่บ้างแล้ว เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่านักเรียนมีโอกาสอ่านป้ายชื่อ สรรพคุณสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่เจ้าอาวาสวัดและพระลูกวัดนำไปแขวนติดไว้กับต้นสมุนไพรข้างทางผ่าน จึงทำให้นักเรียนซึมซับรับความรู้ไปในที่สุดโดยไม่รู้ตัว และภายหลังเมื่อนักเรียนได้อ่านสรรพคุณพืชสมุนไพรบางชนิดเพิ่มเติมจากหนังสืออ่านประกอบที่ผู้วิจัยเรียบเรียงขึ้น กอปรกับการได้ปลูกพืชสมุนไพรต่าง ๆ ด้วยตนเอง ก็ทำให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้จากการสอบถามสนทนากับนักเรียนเกี่ยวกับพืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ นั้น พบว่า นักเรียนตอบได้ถูกต้องและกระชับนักเรียนกลุ่มที่เดินทางมาโรงเรียนโดยใช้เส้นทางอื่น ๆ นั้น ก็พบว่านักเรียนรู้จักพืชสมุนไพรอยู่บ้างแต่ก็เป็นจำนวนน้อย ไม่รู้กว้างขวางมากเท่ากับนักเรียนกลุ่มแรก พืชสมุนไพรที่นักเรียนรู้จักส่วนใหญ่ก็จะเป็นพืชสมุนไพรที่ผู้ปกครองนักเรียนปลูกไว้ที่บ้าน ได้แก่ ว่านหางจระเข้ ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรที่มีปลูกอยู่เกือบแทบทุกหลังคาเรือน สำหรับพืชสมุนไพรชนิดอื่น ๆ นั้น นักเรียนไม่รู้จักมาก่อน แต่ภายหลังเมื่อนักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรทั้งจากการอ่านหนังสืออ่านประกอบและการลงมือปฏิบัติปลูกพืชสมุนไพรด้วยตนเอง ก็พบว่าทำให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรเพิ่มขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาพฤติกรรมการยอมรับการนำพืชสมุนไพรไปใช้รักษาอาการเจ็บป่วยของตัวนักเรียนเองหรือของบุคคลข้างเคียงก็พบว่านักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้นำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาโรคในสถานการณ์จริง แม้ว่าที่บ้านนักเรียนจะปลูกพืชสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่มีสรรพคุณสามารถนำไปใช้รักษาอาการเจ็บป่วยไว้แล้วก็ตาม (เช่น ปลูกฟ้าทะลายโจรไว้ แต่ก็ไม่ได้นำมาใช้รักษาอาการเป็นไข้) ทั้งนี้เป็นเพราะว่าผู้ปกครองนักเรียนจะหาซื้อยาแผนปัจจุบันมาใช้รักษาทดแทน ซึ่งผู้ปกครองนักเรียนที่มีความเคยชินและให้ความเชื่อถือต่อการใช้ยาแผนปัจจุบันมากกว่า นอกจากนี้สาเหตุที่นักเรียนไม่ใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคอีกประการหนึ่งก็คือการนำพืชสมุนไพรมาใช้ค่อนข้างยุ่งยาก (เช่น ต้องนำไปสดมาตำให้ละเอียด หรือนำมาต้มน้ำเป็นต้น) ไม่สะดวกเหมือนกับการใช้ยาแผนปัจจุบัน จากสาเหตุเหล่านี้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการเกิดพฤติกรรมไม่ยอมรับการไม่นำพืชสมุนไพรไปใช้ซึ่งก็เป็นไปตามคำกล่าวของครูผู้สอนแต่ทว่าก็เป็นที่น่าสนใจที่พบว่าพืชสมุนไพรบางชนิดที่ได้รับการไปใช้อย่างแพร่หลายทั้งนำไปใช้ด้วยตัวนักเรียนเองหรือจากบุคคลข้างเคียง (เช่น พี่สาวของนักเรียนหรือผู้ปกครองนักเรียน) พืชสมุนไพรดังกล่าวนี้ได้แก่ ว่านหางจระเข้ซึ่งมีสรรพคุณในการใช้หลายกรณี เช่น แก้อักเสบจากไฟไหม้น้ำร้อนลวก หรือบางคนก็เชื่อว่านำมาแปะติดใบหน้าเพื่อรักษาฝ้าได้ ว่านหางจระเข้ได้รับการยอมรับนำไปใช้อย่างกว้างขวางภายในชุมชนแห่งนี้ก่อนหน้าการพัฒนาหลักสูตรเนื้อหาส่วนนี้ขึ้นสอนนักเรียนเสียอีก

ดังนั้นจากการพิจารณาตัวบ่งชี้ที่นักเรียนจึงทำให้กล่าวได้ว่า ผลการทดลองใช้หลักสูตรในส่วนที่เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องพืชสมุนไพรของชุมชนนั้น ในด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาที่เรียน ก็สามารถให้นักเรียนมีความรู้มากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ นักเรียนส่วนหนึ่งก็มีพื้นฐานความรู้เดิมในเรื่องนี้อยู่บ้างแล้ว สำหรับด้านทัศนคติซึ่งแสดงออกถึงการยอมรับการนำความรู้ในหลักสูตรไปใช้นั้นก็พบว่า การนำหลักสูตรส่วนนี้ไปใช้ ยังไม่อาจก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ไปตามที่ต้องการได้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่ามีปัจจัยแทรกซ้อนจากตัวผู้ปกครองนักเรียน และจากความยุ่งยากในการใช้ของพืชสมุนไพรเอง เป็นปัจจัยประกอบที่สำคัญดังที่ได้อธิบายผ่านมา

2.4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาป่าไม้ของชุมชน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาป่าไม้ของชุมชนนี้ กำหนดจำนวน เวลาที่ใช้จัดกิจกรรมไว้ในแผนการจัดการเรียนการสอนรวมทั้งสิ้น 6 คาบเรียน หรือ 120 นาที แต่ในการนำแผนการจัดการเรียนการสอนที่กำหนดขึ้นในหลักสูตรนี้ไปใช้จริง ครูใช้เวลาทั้งสิ้น ประมาณ 30 ชั่วโมง หรือประมาณ 30 วัน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในส่วนนี้ครูผู้นำ หลักสูตรไปใช้เป็นครูคนเดียวที่รับผิดชอบจัดกิจกรรมในเนื้อหาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนและ เนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชนที่กล่าวผ่านมาข้างต้น โดยที่การจัดกิจกรรมส่วนนี้ ครูนำไปปรับใช้ ในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา หน่วยที่ 2 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หัวข้อที่ 3 ป่าไม้

สาเหตุที่ครูใช้จำนวนเวลาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมากกว่าที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการเรียนสอนนั้นเป็นเพราะว่าครูได้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง กล่าวคือ ครูเริ่มดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอน เนื้อหาป่าไม้ของชุมชนภายหลังจากที่ครูดำเนินการสอนเรื่องป่าไม้ในหลักสูตรแม่บทเสร็จสิ้นแล้ว การดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องป่าไม้ของชุมชน เริ่มจากการที่ครูให้นักเรียนอ่านเรื่อง ป่าไม้ของชุมชนในหนังสืออ่านประกอบพร้อมกับครูเป็นผู้อธิบายเป็นระยะ ๆ การอ่านเรื่องประกอบนี้ ครูใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง ก็จบเรื่องที่อ่านหลังจากนั้นครูก็นัดหมายนักเรียนให้รู้ว้นต่อไป ครูจะให้นักเรียนไปเรียนเรื่องป่าไม้กับเจ้าอาวาสวัดภายในป่าไม้ที่วัด

การติดต่อนิมนต์นัดหมายเจ้าอาวาสวัดให้เป็นผู้ดำเนินการเรียน การสอนเรื่องป่าไม้ของชุมชนนี้ ครูและอาจารย์ใหญ่ได้ร่วมกันติดต่อนัดหมายล่วงหน้า สำหรับ วิธีดำเนินการใด ๆ นั้น ครูมอบให้เจ้าอาวาสวัดดำเนินการด้วยตนเองทั้งสิ้น ซึ่งเจ้าอาวาส วัดก็มีความเข้าใจจุดมุ่งหมายของการสอนและการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี การจัดกิจกรรม การเรียนการสอนเรื่องป่า ไม้ของชุมชนโดยเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และดำเนินการ มีรายละเอียดดังนี้

วันแรกของการดำเนินการ เจ้าอาวาสชวนนักเรียนไปในป่าบริเวณวัด โดยให้นั่งกับพื้นดินได้ร่มเงาต้นไม้ พร้อมกับตัวเจ้าอาวาสเองก็นั่งอยู่ใต้ร่มไม้เช่นเดียวกัน

เจ้าอาวาสวัดสนทนากับนักเรียนเกี่ยวกับความเป็นมาของป่าไม้ในวัด ประโยชน์ของป่าไม้ในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งนี้ เจ้าอาวาสวัดและนักเรียนผลิตกันชักถามอยู่ตลอดระยะเวลาการดำเนินกิจกรรม เจ้าอาวาสยกตัวอย่างผลเสียของการทำลายป่าไม้ให้นักเรียนรับรู้ พร้อมกับให้นักเรียนช่วยกันคิดหาคำตอบต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าไม้ที่เจ้าอาวาสวัดตั้งคำถามชักถามนักเรียนอยู่เป็นระยะ ๆ ของการดำเนินกิจกรรม จนกระทั่งการจัดกิจกรรมนี้ใช้ระยะเวลาประมาณ 3 ชั่วโมง เจ้าอาวาสวัดจึงให้นักเรียนกลับโรงเรียน

วันที่สองของการดำเนินกิจกรรม เจ้าอาวาสวัดไปจัดซื้อพันธุ์ไม้มาหนึ่งชนิดจากจังหวัดนนทบุรี หลังจากนั้นท่านก็นัดหมายให้ครูนำนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มาเป็นผู้ปลูกดูแลรักษาต้นไม้ต้นนี้จนกว่าต้นไม้จะเจริญเติบโตแข็งแรงโดยให้นักเรียนแบ่งกลุ่ม^{๑๗}ผลิตเวรกันมารดน้ำพรุนดินให้ต้นไม้ได้อย่างสม่ำเสมอ การใช้เวลาจัดกิจกรรมวันที่สองรวมระยะเวลาประมาณ 2 ชั่วโมง เจ้าอาวาสวัดก็ให้นักเรียนกลับโรงเรียน

วันที่สามของการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องป่าไม้ เจ้าอาวาสวัดนำนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เดินเที่ยวชมบริเวณป่าไม้ในวัดจนทั่วทุก ๆ ด้าน พร้อมทั้งบอกชื่อต้นไม้ แต่ละต้นให้นักเรียนรับรู้รวมทั้งประโยชน์ของต้นไม้ต้น ๆ ด้วย นอกจากนั้น เจ้าอาวาสวัดก็ยังให้นักเรียนแข่งขันจดชื่อต้นไม้ ทั้งจากคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสวัดและจากป้ายชื่อต้นไม้ต่าง ๆ ท่านให้นักเรียนรวบรวมรายชื่อต้นไม้ให้ได้มากที่สุด หลังจากนั้นท่านก็ให้นักเรียนแบ่งกลุ่มออกมารายงานชื่อต้นไม้ที่รวบรวมได้ การจัดกิจกรรมในวันนี้ใช้สถานที่ภายในบริเวณป่าไม้ของวัด และใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 3 ชั่วโมง เจ้าอาวาสวัดก็ยุติการจัดกิจกรรม

วันที่สี่ของการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องป่าไม้ เจ้าอาวาสวัดได้จัดเตรียมพันธุ์ไม้นานาชนิดประเภทต่าง ๆ ไว้จำนวนหนึ่ง (พันธุ์ไม้เหล่านี้เจ้าอาวาสวัดอาจารย์ใหญ่ ครู และผู้วิจัยได้ไปติดต่อขอจากศูนย์ขยายพันธุ์ไม้จังหวัดราชบุรี พร้อมกับนัดหมายให้นักเรียนนำจอบ เสียม สำหรับใช้เป็นเครื่องมือปลูกต้นไม้มาที่บ้าน เพื่อช่วยกันปลูกต้นไม้ภายในบริเวณพื้นที่ของวัดที่ยังเป็นที่โล่งอยู่ เจ้าอาวาสวัดมอบต้นไม้ให้นักเรียนคนละหนึ่งต้นนำไปปลูกและดูแลรักษาตลอดไปแม้ว่านักเรียนจะจบจากโรงเรียนไปแล้วก็ตาม นักเรียนนำต้นไม้ที่ได้กระจายกันปลูกตามพื้นที่ที่เจ้าอาวาสบอกนักเรียนส่วนใหญ่จะเขียนชื่อตนเองปักไว้กับต้นไม้เพื่อให้

รู้ว่าเป็นของตน เจ้าอาวาสวัดใช้ระยะเวลาดำเนินการช่วงนี้ประมาณ 3 - 4 ชั่วโมง
ท่านก็ปล่อยนักเรียนกลับบ้าน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเนื้อหาป่าไม้ของชุมชนที่ดำเนินการโดย
เจ้าอาวาสวัดตามที่กล่าวมาสามารถแสดงให้เห็นได้จากภาพประกอบนี้

27.2

27.3

27:4

ภาพประกอบ 27 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องป่าไม้ของชุมชน

ภาพ 27.1 : เจ้าอาวาสวัดถ่ายทอดความรู้เรื่องป่าไม้ของชุมชนให้นักเรียนรับรู้

ภาพ 27.2 : เจ้าอาวาสวัดให้นักเรียนปลูกต้นไม้

ภาพ 27.3 : นักเรียนเดินสำรวจศึกษาป่าไม้ของชุมชน

ภาพ 27.4 : นักเรียนรักษาป่ารุ่นต้นไม้อ่อน

หลังจากเสร็จสิ้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเนื้อหาป่าไม้ของชุมชน โดยเจ้าอาวาสวัดแล้ว ครูก็ให้นักเรียนเขียนรายงานสรุปเกี่ยวกับป่าไม้ที่ได้รับรู้จากเจ้าอาวาสวัด และให้นักเรียนเขียนเรียงความเรื่องป่าไม้ด้วยเช่นกัน นอกจากนั้นครูก็มอบหมายภาระรับผิดชอบของต้นไม้ที่นักเรียนปลูกไว้ที่วัดโดยให้นักเรียนใช้เวลาช่วงบ่ายก่อนโรงเรียนเลิกประมาณครึ่งชั่วโมงทุกวันไปทำการรดน้ำพรวนดินดูแลต้นไม้ที่นักเรียนปลูกไว้พร้อมกับให้นักเรียนเขียนบันทึก รายงานส่งครูหรือเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงเจริญเติบโตของต้นไม้ให้ครูรับรู้สัปดาห์ละหนึ่งครั้ง

ครูให้นักเรียนทำกิจกรรมเช่นนี้ต่อเนื่องกันไปเป็นระยะเวลาประมาณสองเดือนนับจากนักเรียน
เริ่มปลูกต้นไม้ ผลงานของนักเรียนส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เนื้อหาป่าไม้ของชุมชนแสดง
ได้ดังนี้

၁၂၁
၁၂၁

1a

၁၅၅၁၆၁၆

Q. 2534

โรงเรียนวัดบ้านท่าช้าง

๙๗๖๖ ๖๘๗๗ ๗๘๘๘ ๘๙๙๙ ๙๐๐๐
คำนำมูลฐานและคำอธิบายมูลฐาน มูลนิธิ สหประชาชาติ มูลนิธิ

11/1/26 26 11/1/26 26 11/1/26 26 11/1/26 26 11/1/26 26

๗๖๒๑๐๓ | ๗๖๒๑๐๔ | ๗๖๒๑๐๕ | ๗๖๒๑๐๖ | ๗๖๒๑๐๗ | ๗๖๒๑๐๘

วิชาภาษาอังกฤษ วิชาคณิตศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์

๑๖ ความรู้และทักษะที่ได้อาจนำไปใช้ประโยชน์ได้
๑๖

วัดหนองป่าพงเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน

[illegible]

จะต้องไม่ทำซ้ำๆ การจัดการที่ดีจะไม่ เราควรที่จะฝึกฝน

รักษาไม่ให้เกิดโรครำลึก และควรช่วยกันปลูกต้นไม้

๑๖/๑๒/๖๖
๑๖/๑๒/๖๖

1. 3.4

เรื่อง ความรัก

ถ้าไม่มีความรักในใจก็ยาก เราต้องมีความรักในใจ
และกันไม่ทิ้งกัน ถ้ามีความรักในใจกัน รักกันไม่
ใจมาตัดไม่ทำร้าย ถ้าเราไม่รักกัน รักกันไม่จริง
ไม่มีความรักในใจกัน ถ้ามีความรักในใจกัน รักกันไม่จริง
ที่รักกัน และที่รักกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
กันไม่รักในใจกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
เรา ไม่มีความรักในใจกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
เราไม่รักในใจกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
กันไม่รักในใจกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
ไม่รักกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
เราไม่รักในใจกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
กันไม่รักในใจกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน
ไม่รักกัน เราช่วยกันไม่รักกัน ไม่รักกัน

1. 3.4

แบบฝึกหัดท้ายเรื่องที่ 4

1. 3.4
เรื่อง ความรัก

1. ไม่ตัดไม่ทำลาย

2. ไม่รักกัน

จากกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเนื้อหาป่าไม้ของชุมชนที่กล่าวผ่านมาและจากการทบทวนฝึกหัดเกี่ยวกับป่าไม้ของนักเรียนนั้น เมื่อพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของการนำหลักสูตรไปใช้จากตัวบ่งชี้นักเรียน พบว่า ขณะที่นักเรียนร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ภายนอกห้องเรียนจากการจัดกิจกรรมของเจ้าอาวาสวัด นักเรียนมีพฤติกรรมกระตือรือร้นให้ความสนใจการร่วมกิจกรรมทุกครั้ง นักเรียนมีความยินดีและเต็มใจในการทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสวัด นักเรียนแสดงความใส่ใจให้การติดตามดูแลต้นไม้ที่ตนปลูกอย่างสม่ำเสมอ พฤติกรรมดังกล่าวเกี่ยวกับบำรุงรักษาดินไม้ที่นักเรียนแสดงพฤติกรรมต่อเนื่องกันเป็นเวลาประมาณ 3 เดือน ซึ่งก็ปรากฏยืนยันได้จากต้นไม้ที่นักเรียนแต่ละคนรับผิดชอบนั้นเจริญเติบโตทุกต้นไม่มีต้นใดขาดการเอาใจใส่และตายลงไป พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงให้เห็นได้ได้จากการสังเกต และจากการสอบถามของผู้วิจัยต่อนักเรียนถึงความรู้สึกร่วมกิจกรรมที่ผ่านมาก็พบว่า นักเรียนชอบและต้องการร่วมกิจกรรมเช่นนี้อีก ศาสดาและพฤติกรรมทั้งหมดของนักเรียนที่กล่าวมาย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเรื่องป่าไม้ของชุมชนจากการดำเนินกิจกรรมของเจ้าอาวาสวัด

สำหรับการพิจารณาด้านความรู้ความเข้าใจของนักเรียนก่อน - หลังการใช้หลักสูตรก็พบว่านักเรียนมีความรู้เข้าใจและตระหนักในสำคัญของป่าไม้ของชุมชนเพิ่มมากขึ้นกว่าก่อนการใช้หลักสูตร ทั้งนี้พิจารณาได้จากผลงานของนักเรียนที่นำมาแสดงเป็นบางส่วนที่ผ่านมานอกจากนั้นจากการสนทนาซักถามนักเรียน นักเรียนก็สามารถบอกถึงวิธีการป้องกันรักษาป่าไม้ของชุมชนได้ และบอกถึงผลดีผลเสียของการมีและไม่มีป่าไม้ภายในชุมชนได้เช่นกัน

ดังนั้นการนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนในส่วนของเนื้อหาป่าไม้ของชุมชนนี้ กล่าวได้ว่าถ้าพิจารณาที่ผลสัมฤทธิ์หลักสูตรจากตัวบ่งชี้นักเรียนแล้วหลักสูตรประสบผลสัมฤทธิ์ไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3. การประเมินผลการใช้หลักสูตร : ตัวบ่งชี้โดยอ้อม

การพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของการนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้ไปใช้ นอกจากจะได้พิจารณาจากตัวบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ของการใช้หลักสูตรโดยตรงอันได้แก่ ตัวนักเรียนผู้รับผลการใช้หลักสูตรครูผู้สอนนำหลักสูตรไปใช้ และผู้สอนภายนอกที่เป็นผู้ร่วมในชุมชนซึ่งเป็นผู้ร่วมการใช้หลักสูตร ดังที่ได้กล่าวผ่านมานั้น ผู้วิจัยยังได้ทำการพิจารณาตัวบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ของการใช้หลักสูตรโดยอ้อมประกอบด้วยเช่นกัน ซึ่งได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน (หรืออาจารย์ใหญ่) และผู้ปกครองนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า

3.1 บทบาทของอาจารย์ใหญ่ในฐานะผู้กำกับทิศการใช้หลักสูตร

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าก่อนการใช้หลักสูตรนี้ผู้วิจัยได้จัดประชุมร่วมกับอาจารย์ใหญ่และครูเพื่อเตรียมการใช้หลักสูตรดังนั้นอาจารย์ใหญ่จึงเป็นบุคคลหนึ่งที่ร่วมกันรับรู้ต่อการทดลองใช้หลักสูตรซึ่งอาจารย์ใหญ่ก็ได้ให้ความสนับสนุนในการทดลองใช้ พฤติกรรมของอาจารย์ใหญ่ที่แสดงออกถึงการใช้หลักสูตรที่ผ่านมานับตั้งแต่เริ่มใช้จนกระทั่งเสร็จสิ้นการใช้หลักสูตรปรากฏว่าอาจารย์ใหญ่ไม่ได้ติดตามกำกับทดลองจนการให้คำปรึกษาการนำหลักสูตรไปใช้ หลังจากมอบหมายให้ครูทั้งสองคนรับผิดชอบนำหลักสูตรไปใช้แล้ว แต่อย่างไรก็ตามอาจารย์ใหญ่ก็รับเป็นภาระติดต่อนัดหมายกับผู้สอนภายนอกให้กับครูในกรณีที่ครูบอกให้อาจารย์ใหญ่รับรู้ถึงการจัดการเรียนการสอนแต่ทว่าอาจารย์ใหญ่ก็ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสังเกตการสอนของนักเรียนครู และผู้สอนภายนอก จากการสังเกตผู้วิจัยก็พบว่าสาเหตุที่อาจารย์ใหญ่ไม่ได้ติดตามการนำหลักสูตรไปใช้เป็นเพราะอาจารย์ใหญ่ไม่ได้ให้ความสนใจกับงานวิชาการภายในโรงเรียนมากนัก อาจารย์ใหญ่มุ่งเน้นหนักไปที่งานพัฒนาอาคารสถานที่โรงเรียนและการปฏิบัติงานสนองตอบนโยบายของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ (สพอ.) และสำนักงานประถมศึกษาจังหวัด (สพจ.) เป็นส่วนใหญ่ซึ่งภาระงานดังกล่าวนี้มีผลกระทบไม่เฉพาะอาจารย์ใหญ่เท่านั้นหากแต่ยังส่งผลต่อการดำเนินงานทางวิชาการของครูคนอื่น ๆ อีกด้วย เช่น โครงการจัดประกวดแข่งขันประเภทต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ การประกวดโรงเรียนดีเด่น การจัดประชุมสหกรณ์ครู การจัดประชุมกลุ่มโรงเรียนการประกวดสหกรณ์โรงเรียน เหล่านี้เป็นต้น ภาระงานดังกล่าวทำให้เกิดการเบียดบังเวลาสอนนักเรียนตามปกติของครูเพราะครูซึ่งได้รับมอบหมายงานของอาจารย์ใหญ่จำเป็นต้องทำ

3.2 ผู้ปกครองนักเรียน : ผู้รับผลโดยอ้อมจากการใช้หลักสูตร

การพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของการใช้หลักสูตรโดยอาศัยผู้ปกครองเป็นตัวบ่งชี้
อีกกรณีหนึ่งนอกเหนือจากตัวบ่งชี้อื่น ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดคือผู้วิจัยใช้วิธีการสนทนอย่างไม่เป็น
ทางการกับผู้ปกครองนักเรียนจำนวน 5 คน ซึ่งผู้ปกครองห้าคนนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกสุ่มจากราย
ชื่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยวิธีการไปเยี่ยมบ้านนักเรียนแล้วจึงดำเนินการ
เก็บข้อมูลด้วยวิธีการดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองทั้งห้าคนรับรู้ทางโรงเรียนได้
จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นและรู้ว่ามีครูให้ผู้สอนภายนอกสอนนักเรียน
การรับรู้ดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่ผู้ปกครองรู้จากการบอกเล่าของนักเรียนแต่ก็มีผู้ปกครองบางคนรู้จาก
คำบอกเล่าของเพื่อนบ้านและรับรู้จากการเห็นด้วยตนเอง นอกจากนี้ผู้ปกครองนักเรียนบางคน
ยังได้เคยอ่านหนังสือประกอบบทเรียนที่ผู้วิจัยเรียบเรียงขึ้นซึ่งครูแจกให้นักเรียนเก็บไว้อ่าน
ชั่วคราวที่บ้าน (ภายหลังการใช้หลักสูตรเสร็จสิ้นครูเก็บคืนไว้ห้องสมุดของโรงเรียน) ผลจากการ
อ่านหนังสือทำให้ผู้ปกครองของนักเรียนคนนั้น ๆ มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของชุมชนในด้านต่าง ๆ
ผู้ปกครองนักเรียนแสดงความแปลกใจและยินดีที่ตนมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของชุมชนของตนมากขึ้น
กว่าเดิมดังที่ผู้ปกครองนักเรียนรายหนึ่งพูดว่า "ผมอยู่ที่มานานก็เพิ่งจะรู้ว่าหมู่บ้านผมเป็นมา
อย่างไรทำไมถึงมีชื่อเรียกอย่างนี้" สำหรับความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัด
กิจกรรมการสอนนั้น ผู้ปกครอง นักเรียนทั้งห้าคนต่างก็ให้ความสนับสนุนเห็นความเห็นด้วยที่
โรงเรียนจัดสอน แต่ก็มีผู้ปกครองบางคนมีความเห็นเพิ่มเติมว่าทางโรงเรียนจะสอนอะไรให้เด็ก

ก็ได้ขอเพียงสอนให้เป็นคนดี อ่านหนังสือออก คิดเลขเป็น ตนก็มีความพอใจแล้ว เรื่องการเรียนการสอนนั้นผู้ปกครองนักเรียนมีความคิดเห็นว่าเป็นหน้าที่ของโรงเรียน สิ่งใดที่โรงเรียนสอนนักเรียนผู้ปกครองนักเรียนก็คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีทั้งสิ้น ในท้ายที่สุดผู้ปกครองนักเรียนทั้งห้าคนจะสรุปออกตัวเป็นไปในทางนองคล้ายกันว่า ไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับโรงเรียนมากนักเพราะต้องยุ่งกับการะทามาหากินของครอบครัว

จากข้อมูลความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อหลักสูตรจะเห็นว่าการนำสูตรมาใช้สอนนักเรียนนั้นไม่มีอุปสรรคแต่อย่างใด นอกจากนั้นผลของการใช้หลักสูตรยังมีส่วนโดยอ้อมในการเพิ่มเติมความรู้ให้กับผู้ปกครองนักเรียนด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าการพิจารณาผู้ปกครองนักเรียนเป็นตัวบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรนั้น หลักสูตรมีผลสัมฤทธิ์ในระดับน่าพอใจ

4. การประเมินผลหลักสูตร : ภาพสรุปการใช้หลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตรเพื่อเสนอเป็นภาพสรุปของการใช้หลักสูตรที่ผ่านมาผู้วิจัยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลหลักสูตรสองลักษณะ ได้แก่ การประเมินผลการใช้หลักสูตร และการประเมินผลภายหลังการใช้หลักสูตรซึ่งข้อมูลที่ได้รับจากการประเมินผลหลักสูตรสามารถสรุปได้ว่าผลสัมฤทธิ์ของการนำหลักสูตรมาใช้ขึ้นอยู่กับปัจจัยใหญ่ที่สำคัญสองประการได้แก่ ปัจจัยภายนอกตัวหลักสูตร และปัจจัยภายในตัวหลักสูตร ทั้งสองปัจจัยประกอบด้วยปัจจัยย่อย ๆ ดังนี้

4.1 ปัจจัยภายนอกตัวหลักสูตร หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากตัวหลักสูตรและมีผลต่อการนำหลักสูตรไปใช้ให้เป็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง จากการทดลองใช้หลักสูตรจะพบว่าปัจจัยภายนอกหลักสูตรที่ส่งผลต่อการนำหลักสูตร ได้แก่

4.1.1 นโยบายของหน่วยงานระดับเหนือโรงเรียน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายเหนือโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นนโยบายการทดสอบประเมินจัดอันดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นโยบายจัดประกวดแข่งขันประกวดต่าง ๆ ตลอดจนนโยบายที่ไม่ชัดเจนเกี่ยวกับการกำหนดจำนวนเวลาเรียนให้กับการนำหลักสูตรพิเศษอื่น ๆ มาใช้นอกเหนือจากหลักสูตรแม่บท เหล่านี้มีผลทำให้การนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาใช้ประสบกับสภาพการติดขัดระดับหนึ่ง

4.1.2 บทบาททางวิชาการของอาจารย์ใหญ่ อาจารย์ใหญ่ให้ความสนใจงานวิชาการของโรงเรียนน้อยกว่าภาระงานด้านอื่น การนำหลักสูตรนี้มาใช้จึงขาดการกำกับติดตามและนิเทศจากอาจารย์ใหญ่ผลการกระทำเช่นนี้มีส่วนทำให้ครูขาดแรงจูงใจต่อการปฏิบัติงานวิชาการของโรงเรียนและขาดแรงจูงใจต่อการใช้หลักสูตร

4.1.3 บทบาทการใช้หลักสูตรของครู พื้นฐานความสนใจงานวิชาการที่แตกต่างกันของครูส่งผลให้การนำหลักสูตรมาใช้ประสบผลสัมฤทธิ์ต่างกันกล่าวคือ ครูที่มีความสนใจงานวิชาการอยู่บ้างเป็นพื้นฐานเดิมจะให้ความสนใจศึกษาทำความเข้าใจหลักสูตรและนำหลักสูตรไปใช้ได้ประสบผลสัมฤทธิ์ในระดับน่าพอใจในทางตรงกันข้ามครูที่ไม่ได้สนใจทำความเข้าใจการสุตรก็จะทำให้การใช้หลักสูตรผิดไปจากวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่กำหนดไว้

4.1.4 ผู้สอนภายนอก ผู้สอนภายนอกให้ความสนใจสนับสนุนและร่วมมือต่อการนำหลักสูตรมีส่วนสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรประสบผลสัมฤทธิ์ขึ้นนี้การการติดต่อนัดหมายบุคคลภายนอกให้มาร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นจะต้องทำอย่างรอบคอบเกี่ยวกับการกำหนดวันเวลาร่วมกิจกรรมและการบอกจุดมุ่งหมายของการดำเนินกิจกรรม

4.1.5 นักเรียน จากผลการใช้หลักสูตรที่ผ่านมาก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ดีต่อนักเรียน นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาต่าง ๆ ในหลักสูตรเพิ่มขึ้น และมีเจตคติที่ดีต่อลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ครูและผู้สอนภายนอกเป็นผู้ดำเนินการ

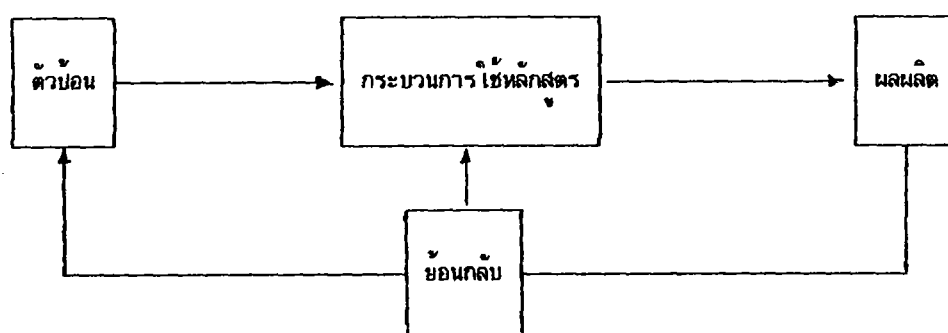
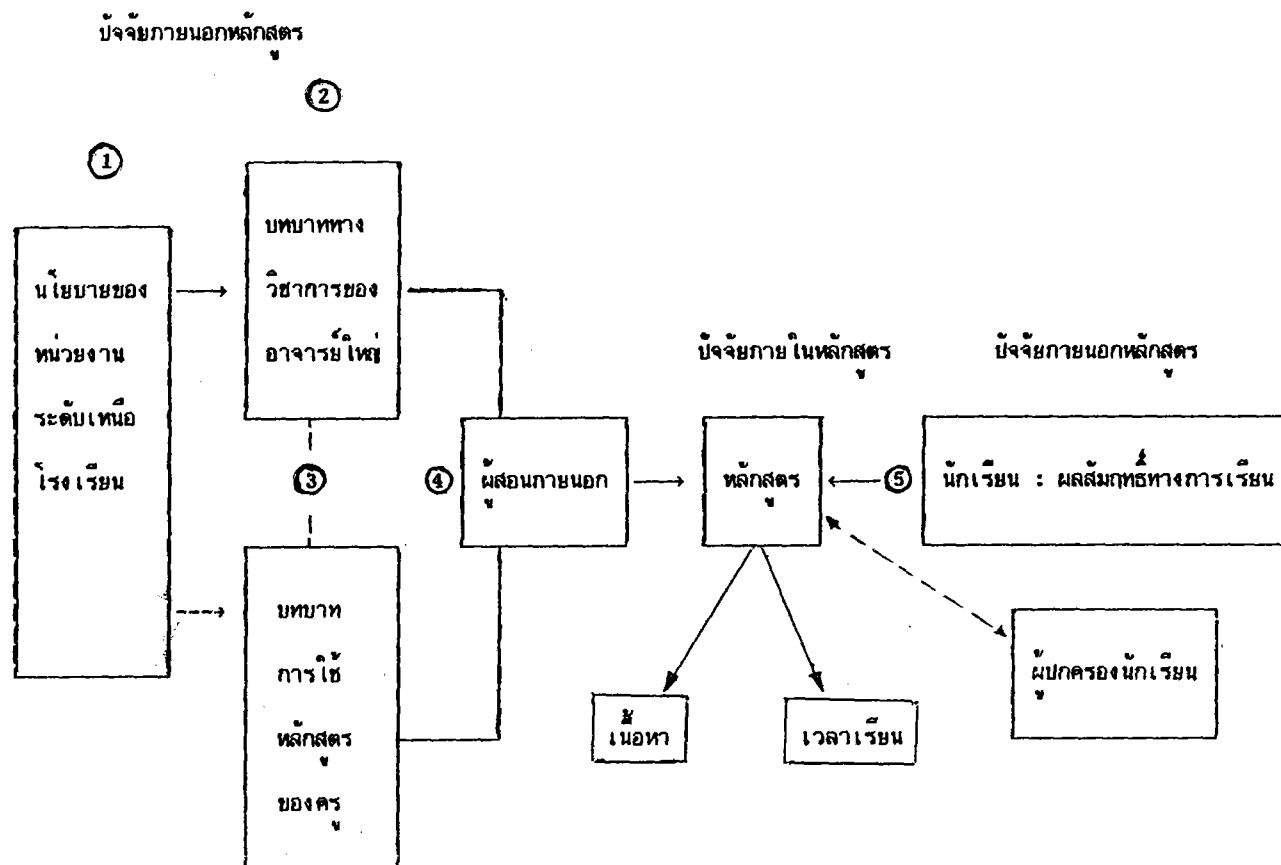
4.1.6 ผู้ปกครองนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียนไม่ค่อยมีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรมากนักเพราะผู้ปกครองมีความคิดว่าเป็นเรื่องของทางโรงเรียน แต่ผู้ปกครองก็รับรู้เกี่ยวกับการใช้หลักสูตรและสนับสนุนให้ใช้หลักสูตรถ้าโรงเรียนมีความต้องการ

4.2 ปัจจัยภายในตัวหลักสูตร หมายถึง องค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรที่มีข้อจำกัดส่งผลให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบกับความยุ่งยากและก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนหลักสูตรเพื่อทำให้การดำเนินการใช้หลักสูตรเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ จากการทดลองใช้หลักสูตรพบว่าปัจจัยภายในตัวหลักสูตรที่ส่งผลต่อการนำหลักสูตร ได้แก่

4.2.1 เนื้อหาของหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตรบางส่วนได้แก่ เนื้อหาเรื่องบุคคลสำคัญของชุมชนในส่วนที่เป็นบุคคลสำคัญตามตำแหน่งหน้าที่ (ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านฯ) มีความซ้ำซ้อนกับเนื้อหาของกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เนื้อหาส่วนนี้จึงได้รับการตัดออกไม่นำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้สอนให้กับนักเรียนกลุ่มเป้าหมายแต่อย่างใด

4.2.2 การกำหนดคาบเรียน แม้ว่าในหลักสูตรส่วนที่เป็นแผนการจัดการเรียนการสอนจะมีการกำหนดจำนวนเวลาเรียนแยกตามเนื้อหาต่าง ๆ แล้วก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติจริงขณะนำหลักสูตรมาใช้ปรากฏว่าครูผู้ใช้หลักสูตร ไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้เหมาะสมสอดคล้องกับจำนวนเวลาที่กำหนดกล่าวคือบางเนื้อหาที่ใช้เวลาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนน้อยกว่าที่กำหนด และบางเนื้อหาที่ใช้เวลามากกว่าที่กำหนด ซึ่งครูผู้ใช้หลักสูตรก็ใช้วิธีการปรับเวลาเรียนให้ยืดหยุ่นสอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ

จากปัจจัยหลักและปัจจัยย่อยมีส่วนสำคัญต่อสัมฤทธิ์ผลของการนำหลักสูตรมาใช้ดังที่กล่าวมาสามารถเขียนเป็นแผนภูมิแสดงระบบความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรได้ ดังนี้

→ แทนความหมาย ความสัมพันธ์โดยตรง -----> แทนความหมาย ความสัมพันธ์โดยอ้อม

ภาพประกอบ 28 แสดงระบบความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนบ้านหนองน้ำคำ อำเภอป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ให้กับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านหนองน้ำคำ
2. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนและสภาพทั่วไปของโรงเรียนหนองน้ำคำ
3. เพื่อพัฒนาหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. เพื่อทดลองใช้หลักสูตร
5. เพื่อประเมินผลหลักสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยเป็นไปตามลักษณะของกระบวนการวิจัยและพัฒนาโดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการตามลำดับ ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัย ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเข้าไปอยู่ร่วมในสนามการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยในขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์ สองประการ คือ

1. เพื่อศึกษาประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านหนองน้ำคำ
2. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนและสภาพทั่วไปของโรงเรียนหนองน้ำคำ

วิธีการดำเนินการ

การดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่

1. การเลือกสนามและเตรียมตัวเข้าสนาม
2. การเข้าสนาม
3. สร้างความสัมพันธ์
4. ดำเนินงานเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมประกอบด้วย

1. ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย
 - 1.1 ประวัติ วัฒนธรรม แบบแผนวิถีชีวิตของชุมชน
 - 1.2 การรักษาป่าไม้ของชุมชน
 - 1.3 การใช้สมุนไพรของชุมชน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนของชั้นประถมศึกษา

ศึกษาปีที่ 6 และข้อมูลทั่วไปของโรงเรียนหนองน้ำคำ

3. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียน
4. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน
5. ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มในระดับชุมชน และเอกสารบันทึก การเก็บรวบรวมข้อมูลในระยะที่ 1 นี้ ใช้เวลาประมาณ 5 เดือนเศษ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสร้างข้อสรุปวิเคราะห์อุปนัย และวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลเขียนบรรยาย

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา ในขั้นตอนนี้ดำเนินการไปตามลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์

เพื่อร่วมมือกันระหว่างผู้วิจัยกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน ซึ่งได้แก่ อาจารย์ใหญ่ และครู ผู้รู้ในท้องถิ่น กรรมการศึกษา โรงเรียนและผู้ปกครองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอน

วิธีดำเนินการ

การดำเนินการพัฒนาหลักสูตร และวิธีการจัดการเรียนการสอน เป็นไปตามขั้นตอนได้แก่

1. การวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 พ.ศ. 2521 ฉบับแก้ไข 2533) ร่วมกับครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (ครูวิชาการโรงเรียน)
2. จัดสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวมความคิดเห็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตร และวิธีการจัดการเรียนการสอนจากบุคคลหลายฝ่ายในชุมชน
3. นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์หลักสูตร และการจัดสนทนากลุ่ม ประมวลสรุปพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านหนองน้ำคำ ฉบับโครงร่าง
4. นำหลักสูตรฉบับโครงร่างไปตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตร
ทั้งนี้ด้วยวิธีการ

- 4.1 ให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มบางคนตรวจสอบ
- 4.2 ให้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านการวัดประเมินผล จำนวน 9 คน ทำการตรวจสอบ

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมประกอบด้วย

1. ข้อมูลจากเอกสารหลักสูตรแม่บท
2. ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดทำหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนของผู้ร่วมสนทนากลุ่ม
3. ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรฉบับโครงร่างของผู้เชี่ยวชาญภายนอกและผู้ร่วมสนทนากลุ่มบางคน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา การบันทึกเทปสนทนา การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และใช้แบบสอบถามปลายเปิด การพัฒนาหลักสูตรในขั้นตอนนี้ ใช้ระยะเวลาประมาณ 1 เดือนเศษ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสร้างข้อสรุปวิเคราะห์แล้วเขียนบรรยาย
ขั้นตอนที่ 3 การวิจัย ขั้นตอนนี้ดำเนินไปตามลักษณะการวิจัยเชิงทดลองซึ่งมี
แบบแผนเป็นแบบ กลุ่มเดียวอนุกรมเวลา

วัตถุประสงค์

เพื่อทดลองใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้น และพิจารณาผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ
ทดลองใช้หลักสูตร

วิธีดำเนินการ

1. ประชุมร่วมกับอาจารย์ใหญ่และครู เตรียมการใช้หลักสูตร
2. นำหลักสูตรไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หนึ่งห้องเรียนโดยดำเนินการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
3. ดำเนินการรวบรวมข้อมูลการเรียนการสอนเป็นระยะ ๆ
4. วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับผู้สอนตามระยะการเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมประกอบด้วย

1. ลักษณะการสอนของผู้สอน
2. ปัญหาการเรียนการสอน
3. ลักษณะการเรียนของนักเรียน
4. ความรู้ความเข้าใจของนักเรียนที่มีต่อเนื้อหาในหลักสูตร
5. การตระหนักยอมรับมองเห็นคุณค่าที่นักเรียนมีต่อเนื้อหาในหลักสูตร

วิธีการรวบรวมข้อมูล ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การทดลองใช้หลักสูตร ใช้ระยะเวลาดำเนินการประมาณ 3 เดือนเศษ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสร้างข้อสรุปวิเคราะห์แล้วเขียนบรรยาย

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการใช้หลักสูตร ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวข้องและกระทำต่อเนื่องจากขั้นตอนที่ 3 นั่นคือการประเมินผลการใช้หลักสูตรกระทำ 2 ลักษณะคือ การประเมินผลการใช้หลักสูตร ซึ่งได้แก่การประเมินผลโดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากบททดสอบใช้หลักสูตรเป็นระยะ ๆ ทำการประเมิน และ การประเมินผลภายหลังจากการทดลองใช้หลักสูตรเสร็จสิ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพิจารณาผลการใช้หลักสูตรเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใด
2. เพื่อพิจารณาผลกระทบจากการใช้หลักสูตร
3. เพื่อประมวลข้อเสนอแนะการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

วิธีการดำเนินการ

1. สุ่มรายชื่อผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นบางคนแล้วดำเนินการเยี่ยมบ้านสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเกี่ยวกับการดำเนินการใช้หลักสูตรที่ผ่านมา
2. สัมภาษณ์ผู้สอนที่เป็นผู้รู้ในชุมชน ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้อาจารย์ใหญ่และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บางคน เกี่ยวกับการดำเนินการใช้หลักสูตรที่ผ่านมา

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการที่ใช้

ข้อมูลที่เก็บรวบรวม ได้แก่ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการสร้างข้อสรุปวิเคราะห์แล้วเขียนบรรยาย

การประเมินผลติดตามการใช้หลักสูตรภายหลังการใช้หลักสูตรเสร็จสิ้นใช้ระยะเวลาประมาณ

2 เดือนเศษ

สรุปผลการวิจัย

1. การวิจัยขั้นตอนที่ 1

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของชุมชน

หมู่บ้านหนองน้ำคำตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัดภาคกลางตอนล่างอยู่ห่างจากตัวจังหวัดทางทิศเหนือตามเส้นทางถนนราดยางสายมาลัยแมน (นครปฐม - สุพรรณบุรี) ประมาณ 20 กิโลเมตร (นับถึงทางแยกเข้าสู่หมู่บ้าน) และอยู่ห่างจากถนนราดยางเป็นถนนลูกรังแยกเข้าหมู่บ้านอีกประมาณ 5 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ดินเป็นที่ดอนสูง ดินทราย่วนได้ระดับผิวหน้าดิน 2 เมตร เป็นดินทราย ชาวบ้านส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 ของชาวบ้านทั้งหมดเป็นชาวจีนและมีเชื้อสายคนจีน ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนมีที่ดินเป็นของตนเอง และส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรมโดยการ ทำไร่อ้อย เป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ก็ยังมีการ ทำไร่พืชน้ำมันฝรั่งทำสวนผัก และสวนผลไม้ เป็นบางส่วน ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี

ประวัติชุมชน

หมู่บ้านหนองน้ำคำมีสภาพเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณ 60 - 80 ปีเศษที่ผ่านมาโดยการอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนจับจองที่ดินทำกินของกลุ่มชาวบ้านคนจีน ที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากตัวเมือง บริเวณพื้นที่หมู่บ้านในขณะนั้นยังมีสภาพเป็นป่า ไม้เบญจพรรณและมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ ภายหลังจากชาวบ้านขยายพื้นที่ดินทำกินด้วยการ ไถ่ลื้อต้นไม้ เผาถ่านนำไปขายแลกเปลี่ยนสินค้าติดต่อกันอยู่ระยะหนึ่งป่า ไม้และสัตว์ป่าก็สูญหายไป

ชาวบ้านรุ่นแรก ๆ ประกอบอาชีพหาเลี้ยงชีวิตโดยการปลูกพืชผักสวนครัวปลูกข้าว หลุม และเผาถ่าน ผลิตผลเหล่านี้ชาวบ้านมุ่งหวังให้พอมีพอกินภายในครัวเรือนก่อนเมื่อมีเหลือมากแล้วจะรวบรวมผลิตผลดังกล่าวบรรทุกเกวียนหรือหาบคอนไปยังตลาดในตัวเมือง เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ตนขาดแคลนได้แก่ข้าวสารและเกลือ เก็บมาไว้บริโภคในครัวเรือนต่อไป

หลังจากนี้ระบบการผลิตของชาวบ้านก็ เริ่มเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า เมื่อเกษตรกรอำเภอเริ่มเข้ามาแนะนำส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกฝ้ายเป็นต้นมาจนกระทั่งการปลูกฝ้ายล้มเลิกไป

เพราะชาวบ้านประสบกับการขาดทุนเนื่องจากหนอนกินฝ้ายระบาดหลังจากนั้นชาวบ้านก็หันมาปลูกอ้อยทดแทนเพราะได้รับการชักนำจากพ่อค้า ถ้าแก่อ้อยซึ่งเป็นตัวแทนรับซื้ออ้อยส่งโรงงานหีบ กอปรกับในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ถนนภายในหมู่บ้านเชื่อมต่อกันรวดยาง ได้รับการก่อสร้างจากชาวบ้าน และคลองชลประทานส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมได้รับการก่อสร้างจากทางราชการ ผ่านพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้าน ความพร้อมจากสองปัจจัยนี้ทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่ปลูกอ้อยออกไปอีกเป็นจำนวนมาก และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ป่าไม้และสัตว์ป่าของหมู่บ้านหมดไปอย่างรวดเร็ว ต่อมาประมาณ 2 - 3 ปี ที่ผ่านมามีชาวบ้านบางส่วนเริ่มหันมาให้ความสนใจปลูกหน่อไม้ฝรั่งเพิ่มมากขึ้น เพราะการปลูกอ้อยไม่ค่อยจะได้กำไรมากนัก และการปลูกหน่อไม้ฝรั่งนั้นได้รับการส่งเสริมให้ปลูกจากหน่วยงานราชการ และบริษัทรับซื้อให้ราคาประกันขั้นต่ำหน่อไม้ไว้

ประเพณีวัฒนธรรมแบบแผนวิถีชีวิตของชุมชน

หมู่บ้านหนองน้ำค้ำประกอบด้วยชาวบ้านที่มีสองลักษณะคือ ชาวบ้านที่เชื้อชาติเป็นชาวจีนซึ่งหมายรวมทั้งชาวบ้านที่เป็นคนจีนอพยพมาจากโพ้นทะเล และคนจีนที่เกิดในเมืองไทย และชาวบ้านที่มีเชื้อชาติเป็นชาวไทย การแยกพิจารณาชาวบ้านออกเป็นสองกลุ่มนี้พิจารณาจากการใช้ภาษาพูดการตั้งชื่อตัวบุคคล และแบบแผนวิถีชีวิตเป็นเกณฑ์ นอกจากชาวบ้านทั้งสองกลุ่มแล้ว ในหมู่บ้านยังประกอบด้วยชาวไทยอีสานที่เป็นแรงงานรับจ้างอีกกลุ่มหนึ่งแต่อย่างไรรก็ตามกลุ่มคนดังกล่าวนี้ไม่อาจนับรวมเรียกเป็นชาวบ้านของหมู่บ้านได้ เพราะบุคคลกลุ่มนี้เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเพียงชั่วระยะเวลาการตัดอ้อยเท่านั้น

ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มประกอบอาชีพคล้ายกันคือการทำไร่อ้อย แต่ทว่าสภาพต่างกัน กล่าวคือชาวบ้านกลุ่มแรกที่เป็นชาวจีนจะมีที่ดินปลูกอ้อยจำนวนมากและดำรงตนเป็น ถ้าแก่อ้อย ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดีเป็นส่วนใหญ่ สำหรับชาวบ้านกลุ่มที่สองที่เป็นคนไทยจะมีที่ดินปลูกอ้อยจำนวนน้อยและดำรงตนเป็นลูกไร่ของ ถ้าแก่อ้อย ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มต่างก็มีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกัน ชาวบ้านกลุ่มแรกจะเป็นฝ่ายให้เงินทุนกู้ยืมทำกินกับชาวบ้านกลุ่มที่สองพร้อมทั้งการให้สิ่งจูงใจต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านกลุ่มที่สองเป็นลูกไร่ของตน เพื่อจะได้มีจำนวนโคตัวอ้อยอยู่ในความครอบครองเป็นจำนวนมากสม่ำเสมอ

ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มมีประเพณีวัฒนธรรมบางประการแตกต่างกันในขณะเดียวกันก็มี ธรรมเนียมปฏิบัติบางประการร่วมกันกล่าวคือ ชาวบ้านกลุ่มแรกยังคงยึดมั่นในวัฒนธรรมจีน เช่น การบูชาศาลเจ้า การกราบไหว้ นับถือบรรพบุรุษ ในวันสำคัญต่าง ๆ ได้แก่ วันตรุษจีน วันสารทจีน และวันเซ็งเม้ง เป็นต้น สำหรับชาวบ้านกลุ่มที่สองที่เป็นคนไทยนั้นก็ปฏิบัติตามวิถีชีวิต ไทย เช่น การทำบุญและการประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา การละเล่นประเพณีวัน สงกรานต์ การดำเนินธรรมเนียมปฏิบัติในลักษณะที่กล่าวมานี้ชาวบ้านจะแยกกระทำออกจากกัน แต่ก็มีธรรมเนียมปฏิบัติบางประการที่ชาวบ้านสองกลุ่มทำร่วมกัน คือ ประเพณีจัดงานศพ ชาวบ้านคนจีน ก็ยังคงนิมนต์พระไปสวดศพเช่นเดียวกันแต่มีการประกอบพิธีงูเต็กเพิ่มเติม นอกจากนั้นก็ได้แก่ ประเพณีการกินเลี้ยงโต๊ะจีน ซึ่งจัดขึ้นประกอบงานมงคลต่าง ๆ ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มเมื่อได้รับ บัตรเชิญจากเจ้าภาพก็จะไปร่วมกันเลี้ยงสละเงินช่วยเหลือกันอยู่เสมอ

การรักษาป่าไม้ของชุมชน

ป่าไม้ของหมู่บ้านหนองน้ำคำ เป็นป่าไม้ที่อยู่ในพื้นที่ดินของวัดจำนวน 50 กว่าไร่ จากพื้นที่ดินทั้งหมด 90 ไร่เศษ ป่าไม้ดังกล่าวเกิดจากการอนุรักษ์และปลูกสร้างป่าโดยเจ้า อาวาสวัดรูปปัจจุบัน (พระอธิการสมนึก นาโต) ก่อนที่ชุมชนจะมีสภาพป่าไม้ร่มรื่นดังปัจจุบันนี้ พื้นที่วัดเป็นเพียงพื้นที่ดินที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งถวายให้ เพื่อแบ่งไว้เป็นที่ฝังและเผาศพ ในระยะ แรก ๆ นั้นเหลือเพียงเศษป่าต้นไม้เล็ก ๆ และไม้หนามจากการบุกรุกโค่นล้มนำไปเผาถ่านโดย ชาวบ้านและเจ้าอาวาสรูปก่อน ๆ ภายหลังจากเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันเข้ามาจำพรรษาอยู่ที่วัดเมื่อ ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ท่านมีความรักป่าไม้ ประารถนาจะอนุรักษ์และสร้างป่าให้เหมาะสม สำหรับการเป็นสถานที่ฝึกวิปัสสนาของพระสงฆ์ ท่านจึงเริ่มดำเนินงานหลายประการที่จะค่อย ๆ ฟื้นฟูสภาพป่าให้คงอยู่ อาทิ ในระยะปีแรก ๆ ที่ท่านเข้ามาจำพรรษาอยู่ได้พยายามเทศน์เตือน ห้ามชาวบ้านบางกลุ่มที่ยังเข้ามาตัดโค่นต้นไม้ไปเผาถ่าน แต่วิธีการดังกล่าวก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ชาวบ้านไม่เชื่อพากันต่อต้านเงี้ยว ๆ โดยการเข้ามาตัดต้นไม้อยู่เช่นเดิม ต่อมาท่านได้ใช้วิธี เขียนชื่อต้นไม้และบอกสรรพคุณของต้นไม้ขึ้น ๆ ในแง่การใช้เป็นยารักษาโรค ท่านและพระลูกวัด ช่วยกันนำป้ายไปแขวนติดตามต้นไม้รอบ ๆ เขตวัด วิธีการเช่นนี้ได้ผลทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้า

มาตัดต้นไม้อีกเพราะเกรงใจเจ้าอาวาสไม่กล้าเอาป้ายชื่อต้นไม้ทิ้ง หลังจากนั้นเจ้าอาวาสก็เสาะแสวงหาพันธุ์ไม้กล้าไม้ต่าง ๆ มาปลูกเพิ่มเติมทั่ว ๆ บริเวณวัดต้นไม้บางต้นก็ตายไปเมื่อถึงฤดูแล้ง ท่านก็แก้ปัญหาด้วยการยืมเครื่องสูบน้ำของชาวบ้านนำน้ำไปหล่อเลี้ยงไปทั่วพื้นที่วัดแต่การกระทำเช่นนี้ก็ถูกชาวบ้านหัวเราะเห็นเป็นเรื่องตลกไม่คุ้มค่า ภายหลังท่านถึงได้ติดตั้งกังหันลมเพื่อนำน้ำจากคลองชลประทานเข้ามาใช้รดต้นไม้ ผลการดำเนินงานอนุรักษ์และสร้างป่าไม้เช่นนี้จึงทำให้พื้นที่วัดกลายเป็นป่าไม้เพียงแห่งเดียวของจังหวัด และได้รับความสนใจเผยแพร่เข้ามาศึกษาจากสื่อมวลชนและบุคคลภายนอกอยู่เนือง ๆ จนกระทั่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ตื่นตัวและมองเห็นคุณค่าของป่า ไม้ในวัดและชาวบ้านบางคนก็หันมาให้ความร่วมมือกันวัดในการรักษาป่าไม้ให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป

การใช้สมุนไพรของชุมชน

การใช้สมุนไพรของชุมชนเป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องควบคู่กับการอนุรักษ์ป่าไม้โดยเจ้าอาวาส เป้าหมายแรกของการใช้สมุนไพรนั้นเจ้าอาวาสวัดมีความต้องการให้ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของต้นไม้หลาย ๆ ชนิดในวัดที่สามารถใช้เป็นยารักษาโรคได้ เมื่อชาวบ้านเห็นคุณค่าของต้นไม้แล้วก็จะทำให้ชาวบ้านไม่โค่นล้มต้นไม้ในวัด เจ้าอาวาสมิได้มุ่งหวังให้ชาวบ้านหันมาใช้สมุนไพรอย่างจริงจังเท่าไรนัก แต่อย่างไรก็ตามภายหลังได้มีองค์กรเอกชนภายนอกที่ส่งเสริมการใช้สมุนไพร ตลอดจนโครงการสาธารณสุขพื้นฐานของกระทรวงสาธารณสุข ได้เข้ามาศึกษาเรื่องสมุนไพรในวัดและใช้วัดเป็นสถานที่เผยแพร่จัดประชุมกลุ่มผู้สนใจสมุนไพรจึงทำให้เจ้าอาวาสสนใจศึกษาเรื่องสมุนไพรเพิ่มเติม ท่านจึงได้เริ่มหาพันธุ์พืชสมุนไพรต่าง ๆ มาปลูกไว้ที่วัดและส่วนหนึ่งก็ให้ทางโรงเรียนปลูกไว้ระยะแรก ๆ ชาวบ้านก็ไม่ได้สนใจใช้สมุนไพรจากวัดสำหรับทางโรงเรียนนั้นก็ปลูกเพราะเกรงใจเจ้าอาวาสมากกว่าจะส่งเสริมอย่างจริงจัง ต่อมาเมื่อชาวบ้านบางคนเจ็บป่วยเคยรักษาตามการแพทย์สมัยใหม่ไม่หายจึงเข้ามาที่วัดให้เจ้าอาวาสรดน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ เจ้าอาวาสก็กระทำให้พร้อมกับทดลองให้ชาวบ้านคนนั้น ๆ นวดพืชสมุนไพรบางชนิดที่มีอยู่ในวัด ไปใช้ประกอบรักษา ปรากฏว่าชาวบ้านที่มารักษากับท่านเมื่อการทุเลาลงและบางรายก็หายจากโรคภัยนั้น ๆ จึงทำให้เกิดทัศนคติของการใช้สมุนไพรรักษาโรค

โดยเจ้าอาวาสวัดเป็นที่รับรู้ขยายออกไปเรื่อย ๆ ถึงนอกชุมชน ดังนั้นปัจจุบันนี้บางวันที่วัดหนองน้ำคำก็จะมีบุคคลจากหน่วยงานสถาบันต่าง ๆ และบุคคลที่มาโดยส่วนตัว เข้ามาขอสมุนไพรจากเจ้าอาวาสอยู่บ่อย ๆ แต่สำหรับชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนี้ ยังมีเป็นส่วนน้อยเท่านั้นที่นิยมใช้สมุนไพร ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะอาศัยซื้อยาแผนปัจจุบันรักษาตนเองมากกว่า เพราะชาวบ้านมีความสะดวกในการใช้ การเลือกใช้สมุนไพรในวัดนั้นเป็นเพียงอีกทางเลือกหนึ่งที่ชาวบ้านจะเลือกใช้ภายหลังจากผ่านการรักษาด้วยวิธีการอื่น ๆ ไม่ได้ผลมาแล้ว ซึ่งเจ้าอาวาสเองก็ไม่ต้องการขึ้นาลูกเร้าให้ชาวบ้านใช้สมุนไพรเพียงประการเดียว ท่านหวังเพียงให้ชาวบ้านตระหนักรู้ว่าเมื่อถึงคราวขัดสนเกี่ยวกับการรักษาโรคชาวบ้านยังสามารถมีทางเลือกให้วัดช่วยเหลือได้

โรงเรียนประถมศึกษาของชุมชน

โรงเรียนหนองน้ำคำตั้งอยู่ในที่ดินของวัด ในระยะแรกก่อนที่จะมีอาคารเรียนถาวรดังปัจจุบันนี้ โรงเรียนใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน แต่ต่อมาเมื่อนักเรียนมีเพิ่มมากขึ้น เจ้าอาวาสวัดรูปแรกจึงได้ร่วมกับชาวบ้านช่วยกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราว แยกออกจากศาลาวัดอาคารเรียนหลังนี้ใช้อยู่ประมาณ 20 - 30 ปี ก็หมดสภาพ เจ้าอาวาสวัดรูปต่อมาพร้อมกับเจ้าแก้วอ้อยรายใหญ่และชาวบ้านจึงร่วมกันบริจาคเงินและแรงงานสมทบกับงบประมาณทางราชการจัดสร้างอาคารเรียนถาวรหลังแรกขึ้นและใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน หลังจากนั้น อาคารสถานที่ส่วนใหญ่ของโรงเรียนก็ได้รับงบประมาณค่าก่อสร้างเพิ่มขึ้นตามลำดับโดยชาวบ้านไม่ได้เข้ามามีส่วนช่วยเหลือมากนัก

ปัจจุบันโรงเรียนหนองน้ำคำจัดอยู่ในโรงเรียนขนาดกลางมีครูทำการสอน 17 คน (ปีงบประมาณ 2533) นักเรียน 300 กว่าคน โรงเรียนเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ครูที่ทำการสอนมีทั้งครูท้องถิ่น (ครูที่สร้างครอบครัวอยู่ในหมู่บ้าน) และครูที่อยู่ภายนอกชุมชน

อาจารย์ใหญ่เป็นครูท้องถิ่นเพราะแต่งงานกับชาวบ้านในชุมชนนี้ การบริหารงานวิชาการและการดำเนินงานวิชาการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของอาจารย์ใหญ่และคณะครูเป็นไปในลักษณะปล่อยปละละเลยต่างคนต่างทำตามหน้าที่รับผิดชอบวิชาและชั้นเรียนของตน ทาง

โรงเรียนขาดการนิเทศภายในและการวางแผนพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกัน การดำเนินงานของโรงเรียนมุ่งเน้นไปทำงานพัฒนาอาคารสถานที่และปฏิบัติงานตอบสนองนโยบายของหน่วยงานระดับบนให้แล้วเสร็จเป็นงาน ๆ ไป คณะครูบางส่วนไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและครูบางคนก็มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวการจัดการเรียนการสอนจึงไม่ได้ดำเนินไปตามแนวทางของหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 เท่าใดนัก กอปรกับตัวอาจารย์ใหญ่เองก็ไม่ให้ความสนใจและไม่มีความรู้งานวิชาการเท่าที่ควร

ระบบความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน (ชุมชน) วัด และโรงเรียน

ชาวบ้านกับวัดมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันชาวบ้านให้ความร่วมมือช่วยเหลือการดำเนินงานของวัดอย่างสม่ำเสมอทั้งชาวบ้านชาวจีนและชาวไทย ทั้งนี้ชาวบ้านที่เป็นชาวจีนจะให้ความช่วยเหลือทางด้านบริจาคเงินให้วัดและนารอพรทุกสัปดาห์ช่วยเหลือขนส่งวัสดุสิ่งของต่าง ๆ (เช่น บรรทุกดิน) โดยไม่คิดมูลค่าใด ๆ สำหรับชาวบ้านคนไทยนั้นก็จะใช้แรงงานความคิดเห็นช่วยเหลือวัดในโอกาสที่ทางวัดมีงานต่าง ๆ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับโรงเรียนนั้น ชาวบ้านไม่ค่อยได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการดำเนินงานภายในโรงเรียนมากนัก ชาวบ้านมีความคิดว่าโรงเรียนเป็นหน่วยงานของราชการ ไม่ใช่ของพวกตน แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังให้ความสนใจต่อการปฏิบัติงานสอนของครูโดยการซักถามกับบุตรหลานของตนเกี่ยวกับการเรียนการสอน นอกจากนั้นชาวบ้านก็ยังให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในการบริจาคเงินช่วยเหลือบำรุงโรงเรียนเป็นบางโอกาส แต่ทั้งนี้ก็ยังขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างชาวบ้านกับคณะครู กล่าวคือ อาจารย์ใหญ่จะมีความสนิทคุ้นเคยกับชาวบ้านมากที่สุด นอกจากนั้นคณะกรรมการศึกษาโรงเรียนก็ยังมีความสัมพันธ์กับอาจารย์ใหญ่ในแง่สายสัมพันธ์เครือญาติฝ่ายภรรยา ดังนั้นหากอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านก็จะได้รับการตอบสนองจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

ในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียนนั้น วัด (โดยเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน)

จะเป็นฝ่ายให้ความอุปถัมภ์โรงเรียนหลายกรณี เช่น การให้เงินก่อสร้างต่อเติมอาคารเรียน ห้องสมุด การให้พระภิกษุบางรูปช่วยสอนจริยธรรม การให้วัสดุก่อสร้าง วัสดุสื่อการเรียนการสอน และการจัดตั้งเงินทุนช่วยการศึกษานักเรียน เหล่านี้เป็นต้น อาจารย์ใหญ่และครูบางคนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นครูท้องถิ่นก็เข้าร่วมกิจกรรมทางวัดอย่างสม่ำเสมอในวันสำคัญทางศาสนาวันต่าง ๆ

2. ผลการพัฒนาด้านตอนที่ 2

ผลการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 ปีพุทธศักราช 2521 ฉบับปรับปรุงปีพุทธศักราช 2533 พบว่าหลักการของหลักสูตรเปิดโอกาสให้ทางโรงเรียนสามารถจัดการเรียนการสอนเนื้อหาความรู้ใด ๆ ให้นักเรียนได้ตามความเหมาะสมและความต้องการของท้องถิ่น ชุมชน นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์ถึงโครงสร้างเนื้อหาในกลุ่มวิชาในหลักสูตรก็พบว่า หากโรงเรียนต้องการจะถ่ายทอดความรู้ที่อยู่ในชุมชนให้กับนักเรียนแล้วก็สามารถนำไปสอดแทรกลงได้ในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตหน่วยที่ 3 เนื้อหา สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา หรืออีกกรณีหนึ่งทางโรงเรียนก็สามารถจัดเป็นความรู้เพิ่มเติมสำหรับกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์พิเศษ เพื่อเพิ่มเติมความรู้ในกลุ่มวิชาอื่น ๆ ดังนั้น จากลักษณะดังกล่าวนี้หากจะทำการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้น หลักสูตรที่พัฒนาจึงอาจจัดเป็นหลักสูตรย่อยเพื่อนำไปใช้จัดการเรียนการสอนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแม่บทกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หรือจัดเป็นหลักสูตรพิเศษนอกเหนือจากหลักสูตรแม่บทเพื่อนำไปใช้สอนเพิ่มเติมความรู้ให้นักเรียนในกลุ่มวิชาใด ๆ ก็ได้

ผลการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มมีวัตถุประสงค์สำคัญอยู่ที่การให้บุคคลที่เป็นผู้รู้ในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชนมาร่วมกันกำหนดเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนการสอน สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นชุมชนตน โดยผู้วิจัยเป็นผู้อธิบายคำว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ให้กับผู้ร่วมกลุ่มสนทนารับรู้ ผลการสนทนากลุ่มปรากฏว่าสมาชิกร่วมกันเสนอเนื้อหาองค์ความรู้ 4 ประการ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน บุคคลสำคัญของชุมชน (เน้นที่กิจกรรมบุคคลนั้น ๆ กระทำในชุมชน) สมุนไพรรักษาของชุมชน และป่าไม้ของชุมชน นอกจากจะเสนอเนื้อหาแล้วสมาชิกยังได้เสนอแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และวัตถุประสงค์การเรียนการสอนในเนื้อหาต่าง ๆ ประกอบด้วย

ผลการพัฒนาหลักสูตรฉบับโครงร่าง

จากข้อมูลการวิจัยที่ผ่านมาในขั้นตอนที่ 1 ข้อมูลจากการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท และข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้นำมาประมวลสรุป พัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน บ้านหนองน้ำคำขึ้น ซึ่งเป็นหลักสูตรฉบับโครงร่าง โดยหลักสูตรมีโครงสร้าง 3 ส่วนได้แก่

ส่วนที่ 1 เป็นส่วนที่แสดงลักษณะทั่วไปของหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย หลักการของหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตร แนวทางการจัดการเรียน การสอน และการวัดประเมินผล

ส่วนที่ 2 เป็นแผนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วย เนื้อหา จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัด ประเมินผล

ส่วนที่ 3 เป็นเรื่องอ่านประกอบตามเนื้อหาในหลักสูตรทั้ง 4 เรื่อง

ผลการตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร

ภายหลังการพัฒนาหลักสูตรฉบับโครงร่างแล้วเสร็จ ผู้วิจัยนำหลักสูตร ไปให้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกและผู้ร่วมสนทนากลุ่มบางคนตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรในด้านต่าง ๆ ผลการตรวจสอบปรากฏว่าได้รับคำแนะนำ เพื่อแก้ไขปรับปรุงดังนี้

หลักการของหลักสูตรไม่ชัดเจนจึงเขียนใหม่ให้ชัดเจนจนระบุเป็นรายชื่อ

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีกสองข้อและแก้ไขจุดมุ่งหมายเดิม บางข้อให้ชัดเจน

เนื้อหาของหลักสูตรไม่ได้รับคำแนะนำให้ปรับปรุง

แผนการจัดการเรียนการสอนให้กำหนดระยะเวลาเรียนหรือคาบการเรียนตาม แต่ละเนื้อหาเพิ่มเติมจากเดิมไม่ได้กำหนด นอกจากนั้นก็เป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกำหนด วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมเดิมให้รัดกุมขึ้น ในส่วนสุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการจัดการ เรียนการสอนในบางเนื้อหาให้มุ่งเน้นที่วิธีการมากกว่าผลผลิต เช่น เรื่องป่าไม้ของชุมชน ควรจะ มุ่งเน้นที่วิธีการรักษาป่าไม้ เป็นต้น

ข้อเสนอทั้งหมดผู้วิจัยนำมาประมวลสรุปดำเนินการแก้ไขหลักสูตรฉบับโครงร่าง เป็นหลักสูตรฉบับจริงนำไปทดลองใช้ต่อไป

3. ผลการวิจัยขั้นตอนที่ 3 และผลการประเมินผลหลักสูตรขั้นตอนที่ 4

ผลการเตรียมการทดลองใช้หลักสูตร

การเตรียมการทดลองใช้หลักสูตรผู้วิจัยจัดประชุมร่วมกับอาจารย์ใหญ่และครูผู้สอน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพื่อทำความเข้าใจการใช้หลักสูตรร่วมกันและมอบหมายภาระการใช้หลักสูตรให้แก่ครูซึ่งปรากฏว่าครูที่รับผิดชอบนำหลักสูตรไปใช้มีทั้งสิ้นจำนวน 2 คน ครูคนที่หนึ่ง เป็นครูวิชาการโรงเรียนนำหลักสูตรไปทดลองใช้ส่วนที่เป็นเนื้อหาเรื่อง ประวัติความเป็นมา ของชุมชน บุคคลสำคัญของชุมชน และป่าไม้ของชุมชน การนำหลักสูตรส่วนนี้ไปใช้ ครูนำไปปรับ ใช้สอดคล้องลงในหลักสูตรแม่บทกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน่วยที่ 3 สำหรับครูคนที่ สองเป็นครูผู้สอนกลุ่มวิชาการงานพื้นฐานอาชีพ ส่วนที่เป็นงานเกษตรได้รับมอบนำหลักสูตรไป ทดลองใช้ในเนื้อหา สมุนไพรของชุมชน

หลักสูตรที่พัฒนานี้้นำไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หนึ่งห้องเรียน จำนวน 23 คน นักเรียนดังกล่าวประกอบไปด้วยนักเรียนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนหนองน้ำคำ และชุมชนข้างเคียง ซึ่งก็เป็นนักเรียนที่มาจากครอบครัวทั้งชาวจีนและชาวไทย

ผลการทดลองใช้และประเมินหลักสูตร

ผลการใช้หลักสูตรพิจารณาจากตัวบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ นักเรียน อาจารย์ใหญ่ ครูนำหลักสูตรไปใช้ ผู้สอนภายนอก และผู้ปกครองนักเรียน

กรณีนักเรียนซึ่งเป็นผู้รับผลจากการใช้หลักสูตรโดยตรง ผู้วิจัยทำการแยกพิจารณา ประเมินผลการใช้หลักสูตรออกไปตามเนื้อหาส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรโดยพิจารณาเปรียบเทียบ ผลสัมฤทธิ์ด้านต่าง ๆ ก่อนและหลังการใช้หลักสูตร ผลพบว่า

ส่วนที่ 1 เนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชน นักเรียนมีความรู้ความ เข้าใจเรื่องของชุมชนด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นกว่าเดิม และมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดกิจกรรมการ

เรียนการสอนซึ่งนักเรียนมีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนจากผู้รู้ในชุมชน นอกจากนั้นนักเรียนยังตระหนักและบอกถึงบทบาทและหน้าที่ของตนที่มีต่อชุมชนได้

ส่วนที่ 2 เนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชน จากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้กับบุคคลสำคัญของชุมชนสองคน (เจ้าอาวาสวัด ผู้อาวุโสของชุมชน) ได้มาพบสนทนากับนักเรียน ทำให้นักเรียนมีความรู้และความเข้าใจถึงความสำคัญและการทำประโยชน์ที่บุคคลทั้งสองมีต่อชุมชนนักเรียนแสดงพฤติกรรมการยอมรับให้ความเคารพต่อบุคคลดังกล่าว

ส่วนที่ 3 เนื้อหาพืชสมุนไพรของชุมชน นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับการนำพืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ มาใช้รักษาโรคได้สอดคล้องกับสรรพคุณของพืชสมุนไพรนั้น ๆ และยังสามารถปลูกบำรุงรักษาพืชสมุนไพรได้ แต่นักเรียนก็ไม่ได้นำพืชสมุนไพรไปใช้ในสถานการณ์จริงเมื่อตัวนักเรียนหรือบุคคลใกล้ชิดมีอาการเจ็บป่วย ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ปกครองนักเรียนยังคงให้ความไว้วางใจต่อการรักษาพยาบาลด้วยยาแผนปัจจุบันและการแพทย์สมัยใหม่อยู่เช่นเดิม

ส่วนที่ 4 เนื้อหาป่าไม้ของชุมชน นักเรียนมีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวป่าไม้ของชุมชนจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหลายลักษณะ ทำให้นักเรียนมีความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อป่าไม้ของชุมชน นักเรียนสามารถบอกวิธีการรักษาป่าไม้ ของชุมชนได้ นักเรียนให้ความสนใจติดตามรักษาบำรุงต้นไม้ที่ตนปลูกไว้อย่างสม่ำเสมอและนักเรียนชอบกิจกรรมการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับป่า ไม้ด้วยเช่นกัน

ผลสัมฤทธิ์การใช้หลักสูตรเมื่อพิจารณาจากตัวบ่งชี้ที่นักเรียนกล่าวได้ว่าหลักสูตรประสพผลสัมฤทธิ์ในการนำไปใช้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

กรณีอาจารย์ใหญ่ พบว่า อาจารย์ใหญ่ไม่ได้มีทัศนคติตามการใช้หลักสูตรเท่าที่ควร เนื่องจากอาจารย์ใหญ่นั้นไปกับการบริหารอาคารสถานที่และการปฏิบัติงานตอบสนองนโยบายและแผนงานจากหน่วยงานบังคับบัญชาในระดับเหนือโรงเรียนมากกว่า นอกจากนั้นในส่วนตัวของอาจารย์ใหญ่เองก็ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรแม้บทรวมทั้งหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นอย่างเพียงพอ ดังนั้นผลสัมฤทธิ์ของการใช้หลักสูตรในแง่การมีส่วนร่วมจากทางโรงเรียนเมื่อพิจารณาที่บทบาทของอาจารย์ใหญ่จึงไม่บรรลุไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

กรณีครูผู้สอนสองคนซึ่งรับผิดชอบนำหลักสูตรไปทดลองใช้ พบว่าครูมีการตอบสนองต่อการใช้หลักสูตรแตกต่างกันกล่าวคือ ครูคนที่หนึ่งเป็นครูวิชาการโรงเรียนและทำการสอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ให้ความสนใจและพยายามทำความเข้าใจการใช้หลักสูตรตลอดจนกระทั่งให้คำแนะนำเกี่ยวกับข้อจำกัดของการใช้หลักสูตรรวมถึงหาวิธีการแก้ไขการใช้หลักสูตรให้สอดคล้องกับเวลาเรียนของนักเรียน สำหรับครูคนที่สองนั้นไม่ทำความเข้าใจการใช้หลักสูตรเท่าที่ควรครูจะมุ่งเน้นให้นักเรียนปฏิบัติงานหรือทำกิจกรรมในส่วนที่เป็นเนื้อหาที่ตนรับผิดชอบโดยขาดการให้ความรู้ในภาคเนื้อหา ซึ่งในส่วนที่เป็นภาคความรู้หรือภาคเนื้อหานี้ครูใช้วิธีการให้นักเรียนอ่านเอาเองในหนังสือประกอบบทเรียนที่ผู้วิจัยเรียบเรียงขึ้น ครูมิได้ให้คำอธิบายถึงประโยชน์การใช้พิษสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ดังนั้นผลสัมฤทธิ์ของการใช้หลักสูตรเมื่อพิจารณาจากครูที่เป็นตัวบ่งชี้จึงเห็นว่าขึ้นอยู่กับพื้นฐานความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ นั่นคือ ครูที่มีความสนใจต่อการใช้หลักสูตรจะทำให้ผลสัมฤทธิ์การใช้หลักสูตรบรรลุไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ในทางกลับกันครูที่ไม่มีความสนใจต่อการใช้หลักสูตรก็จะทำให้หลักสูตรไม่บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

กรณีผู้สอนภายนอกซึ่งเป็นผู้รู้ในท้องถิ่นชุมชน พบว่าบุคคลดังกล่าวให้ความสนใจร่วมมือในกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นอย่างดีและมีความเข้าใจในบทบาทของตนที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ส่วนต่าง ๆ ให้นักเรียน นอกจากนั้นผู้สอนภายนอก ยังมีแนวโน้มจะให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนต่อไปในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในลักษณะเดียวกันกับการจัดกิจกรรมที่ผ่านมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของโรงเรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นการนำหลักสูตรมาทดลองใช้ในส่วนที่เป็นความร่วมมือของบุคคลที่เป็นผู้รู้ในท้องถิ่นจึงบรรลุไปตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

กรณีผู้ปกครองนักเรียน พบว่า ผู้ปกครองรับรู้เกี่ยวกับการใช้หลักสูตร และให้ความสนใจสนับสนุนกับทางโรงเรียนและมีความต้องการให้ใช้หลักสูตรนี้ต่อไป ผู้ปกครองนักเรียนมีความคิดเห็นเป็นไปในทางเห็นว่า ภาระการสอนนักเรียนนั้นขึ้นอยู่กับภาระงานของโรงเรียนเป็นสำคัญ

นอกเหนือจากตัวบ่งชี้ทั้งหมดที่กล่าวมาซึ่งจะบ่งบอกผลสัมฤทธิ์การใช้หลักสูตรแล้ว ก็ยังพบว่ามีปัจจัยอื่น ๆ อีกบางประการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์การใช้หลักสูตร ได้แก่

นโยบายของหน่วยงานระดับเหนือโรงเรียน นโยบายของหน่วยงานระดับเหนือโรงเรียน เช่น นโยบายการประเมินคุณภาพผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนชั้นประถมศึกษาที่กำหนดขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มอบหมายให้สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่านไปปฏิบัติ นั้น ส่งผลให้ครูผู้สอนหลักสูตรไปใช้ (และเป็นผู้สอนกลุ่มวิชาต่าง ๆ ของชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรแม่บท) เกรงว่าการใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจะทำให้การเรียนการสอนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรแม่บทจบสิ้นไม่ทันทั่วทั้งกับการทดสอบเพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ปลายปีการศึกษาอันจะส่งผลให้อันดับคุณภาพผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนอยู่ในอันดับที่ไม่น่าพึงพอใจ ซึ่งผลของอันดับที่ไม่น่าพึงพอใจนี้ก็มีผลโดยอ้อมต่อการประเมินพิจารณาความดี ความชอบของข้าราชการครูด้วยอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นครูจึงมีความเห็นว่าการปรับสอนให้จบเนื้อหาในหลักสูตรแม่บทมีความสำคัญเป็นอันดับแรกในการปฏิบัติหน้าที่ดำเนินการเรียนการสอน นอกจากนั้นนโยบายแผนงานย่อย ๆ อื่น ๆ เช่นการจัดประกวดแข่งขันประเภทต่าง ๆ ก็มีส่วนทำให้อาจารย์ใหญ่และครูต้องปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองนโยบายนั้นซึ่งส่งผลให้ อาจารย์ใหญ่และครูไม่มีทุ่มเทให้กับงานวิชาการโรงเรียนเท่าที่ควร

ปัจจัยภายในตัวหลักสูตร หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีเนื้อหาบางส่วนไม่เหมาะสมกับระดับชั้นเรียนได้แก่ เนื้อหาบุคคลสำคัญของชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญตามตำแหน่งหน้าที่ มีความซ้ำซ้อนกับเนื้อหากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นอกจากนั้นก็เป็นเรื่องของการกำหนดคาบเรียนตามเนื้อหาส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตร ซึ่งครูผู้สอนหลักสูตรไปใช้ไม่อาจจะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับรายกิจกรรมในแต่ละครั้งการดำเนินการกิจกรรม

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยดำเนินการอภิปรายตามประเด็นข้อค้นพบจากงานวิจัยและพัฒนา โดยเลือกประเด็นอภิปรายตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. สภาพชุมชนท้องถิ่น

จากผลการวิจัยที่พบว่า แบบแผนวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนหนองน้ำคำไม่ว่าจะเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องอาศัยการลงทุนระดับสูงและพึ่งพาผูกพันกับปัจจัยภายนอก เช่น ระบบตลาด และทุนประกอบการผลิต (ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง) จำนวนมากรวมทั้งการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่มุ่งความมั่งคั่งทางโภคทรัพย์ เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าสภาพวิถีชีวิตของชุมชนต่างดำเนินไปตามกระแสของกลไกเศรษฐกิจทุนนิยมโดยสิ้นเชิง ซึ่งลักษณะของวิถีชีวิตชุมชนเช่นนี้ก็มีสภาพไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ ในเขตภาคกลางหรือเขตรอบเมืองหลวงศูนย์กลางของประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากระบบการผลิตเพื่อการค้าในสมัยการเปิดประเทศติดต่อกับชายกับประเทศทางตะวันตกเป็นต้นมา ผลการวิจัยดังกล่าวนี้สอดคล้องกับงานวิจัยและบทวิเคราะห์สภาพชุมชนหมู่บ้านในเขตภาคกลางของนักวิชาการหลายคน (อาทิ ปีเตอร์ เอฟ เบลล์.

2533 : 87 - 88; กาชัย ลายสมิต. 2533 : 13 - 18; จักรทิพย์ นาถสุภา. 2533 : 36 - 50 และवासูก พงษ์ไพจิตร. 2534 : 53 - 54) ที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนภาคกลางได้รับกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมเด่นชัดโดยตรงมากกว่าชุมชนในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย

กล่าวสำหรับชุมชนหนองน้ำคำจะเห็นอย่างชัดเจนได้จากการผลิตอ้อยในพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อส่งอ้อยป้อนโรงงานอุตสาหกรรมที่อ้อยและน้ำตาลไปยังจังหวัดใกล้เคียง (ได้แก่ ราชบุรี และกาญจนบุรี) ดังนั้นด้วยระบบเศรษฐกิจและลักษณะการผลิตทางเกษตรกรรมเช่นนี้จะพบว่าสิ่งที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นตามประเภทและลักษณะที่ 3 ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง การทำเกษตรกรรมที่มีการจัดความสัมพันธ์สอดคล้องกับธรรมชาติ ได้แก่ การทำวนเกษตร การทำเกษตรแบบธรรมชาติ และการทำเกษตรผสมผสาน จึงไม่มีปรากฏในชุมชนแห่งนี้ และการที่ชาวบ้านในชุมชนไม่แสดงออกถึงภูมิปัญญาดังกล่าวน่าจะไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านในชุมชนนี้มีภูมิปัญญาจำกัดไม่สามารถพัฒนาปรับปรุงวิถีชีวิตของตนได้หรือไม่ใช่เป็นเพราะสภาพชุมชนไม่มีการติดต่อกับโลกภายนอกสภาพชุมชนไม่มีการเปลี่ยนแปลง (เพราะข้อค้นพบจากวิจัยพบว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงและติดต่อกับโลกภายนอกโดยตลอดมา) แต่เป็นเพราะว่าชาวบ้านได้รับการแทรกแซงขัดขวางทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากปัจจัยภายนอกหมู่บ้าน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือพ่อค้าคนกลางไม่เปิด

โอกาสให้ชาวบ้านได้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาของตนเองขึ้นชาวบ้านได้ดูวางมาตรฐานของวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีโดยกลุ่มบุคคลดังกล่าว ดังที่ พทยา สายหู (2534 : 112 - 114) กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 : 22 - 23) ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าบุคคลภายนอกหมู่บ้านเป็นตัวแปรสำคัญในการขัดขวางการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านหรือศักยภาพในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน

แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าภายในชุมชนแห่งนี้จะไม่ปรากฏลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนดังที่กล่าว แต่ทว่าการคงอยู่สืบต่อก่อสร้างชุมชนของชาวบ้านเป็นระยะเวลาต่อเนื่องกันมาหลายปีก็แสดงให้เห็นถึงการจกระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมซึ่งจะเห็นได้จากข้อค้นพบของงานวิจัยที่พบว่าชาวบ้านมีการจัดระบบโครงสร้างทางสังคมและมีลักษณะวัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้านเป็นเครื่องยึดประสานความเป็นชุมชนให้คงอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็นแบบแผนวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีเชื้อสายคนจีนและแบบแผนวัฒนธรรมของชาวบ้านที่เป็นคนไทย ตลอดจนกระทั่งการผสมผสานของแบบแผนวัฒนธรรมทั้งสองเข้าด้วยกัน ตามที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติกันมานั้น สอดคล้องกับการวิเคราะห์สภาพชุมชนหมู่บ้านไทยของ เสรี พงศ์พิศ (2533 : 22 - 24) และประเวศ วะสี (2533 : 34 - 35) ที่กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน (หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น) นั้นแสดงออกให้เห็นได้จากการสืบทอดปรับตัวของประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนนั้น ๆ แต่ละชุมชนย่อมมีภูมิปัญญา เป็นของตนเอง เป็นกระบวนการที่สั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังบุคคลอีกรุ่นหนึ่ง

นอกจากนั้นงานวิจัยที่พบว่าภายในชุมชนหนองน้ำคายังมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ของชุมชนและความพยายามส่งเสริมการใช้สมุนไพรรักษาโรคที่เกิดจากระบบการคิดคำนึงงานโดยเจ้าอาวาสวัดของชุมชนซึ่งใช้วิถีการต่าง ๆ ค่าเนินงานจนกระทั่งประสบความสำเร็จสามารถโน้มน้าวให้ชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าของป่า ไม้ในชุมชน ซึ่งผลงานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เจ้าอาวาสวัดของชุมชนสร้างขึ้นโดยอิงอาศัยหลักของพุทธศาสนาที่ว่าป่า ไม้คืออารามสำหรับการมุ่งปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมแสวงหาแหล่งสงบวิเวก เป็นเครื่องช่วยประกอบการปฏิบัติธรรม นอกจากการมีพื้นฐานความคิดดังกล่าวนี้ การปฏิบัติตนของเจ้าอาวาสที่ดำเนินอยู่ในวิถีทางของผู้

รักษาศิลโดยไม่ขาดตกบกพร่องจนก่อให้เกิดความศรัทธา เคารพและเกรงใจต่อชาวบ้าน ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาของเจ้าอาวาสเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นชุมชนในที่สุด แม้จะดูเหมือนว่าสภาพการคงอยู่ของป่าไม้ในชุมชนขัดแย้งกับสภาพโดยรอบของชุมชนที่เต็มไปด้วยพื้นที่ปลูกอ้อยขนาดใหญ่ก็ตาม จากข้อค้นพบของงานวิจัยจึงสอดคล้องสนับสนุนกับผลงานวิจัยของหลายบุคคล (เช่น เสรี พงศ์พิศ. 2534 : 131 - 137, จีรศักดิ์ สิริรัตน์. 2534 ; 178 - 190, สง่า ลือชาพัฒนพร. 2530 และ ประชิต อาริยะ. 2532 : 7 - 8) ในบทที่ 2 ส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่แสดงให้เห็นว่าในแต่ละชุมชนหมู่บ้านในภาคชนบทของไทยนั้นยังคงมีภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏอยู่โดยที่ภูมิปัญญานั้นแสดงให้เห็นในลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแต่ละสภาพของชุมชนหมู่บ้านนั้น ๆ

สำหรับข้อค้นพบของงานวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชนในประเด็นที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ประเด็นแรกการกำเนิดและพัฒนาของโรงเรียนที่แรกเริ่มจากการอาศัยศาลาวัดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนจนกระทั่งภายหลังจึงแยกตัวออกจากวัดมีอาคารเรียนเป็นสัดส่วนแต่ทว่ายังคงอยู่ภายในพื้นที่วัดนั้นจะเห็นได้ว่าโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชนในระยะแรก ๆ ที่เริ่มสร้างชาวบ้านหรือชุมชนเป็นส่วนสำคัญในการจัดสร้าง โรงเรียนในการรับรู้ของชาวบ้านจึงเปรียบเสมือนสมบัติอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่มีร่วมกันนอกเหนือจากวัด ดังนั้นเมื่อทางโรงเรียนขาดแคลนอะไรชาวบ้านก็ได้มีส่วนเข้ามาช่วยเหลือเป็นครั้งคราวไป ลักษณะเช่นนี้เป็นไปดังผลการศึกษาวิเคราะห์เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับการศึกษาไทยที่ระลึก ธานี (2526 : 126 - 127) สรุปได้ว่า

...การศึกษาของไทยเริ่มจากวัดการจัดตั้งโรงเรียนทั้งระดับประถมและมัธยมทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในระยะแรกก็จัดขึ้นที่วัดเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยอาคารที่เป็นศาลาวัด...นับว่าเป็นการแบ่งเบาภาระในด้านงบประมาณของรัฐบาลมาก นอกจากนี้การที่โรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณวัดก็จะมีประโยชน์อื่น ๆ อีกกล่าวคือตัวนักเรียนและครูได้อาศัยร่วมเฝ้าพระพุทธรูปเป็นเครื่องกำหนดทิศะท่าที่ในการขัดเกลาจิตใจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม...

แต่ทว่าภายหลังจากโรงเรียนประถมศึกษาของชุมชนได้รับงบประมาณจากรัฐบาล ในการก่อสร้างอาคารสถานที่ที่เป็นหลักแหล่งแยกออกมาจากวัด โรงเรียนขยายตัวทั้งด้านปริมาณสิ่งก่อสร้างและจำนวนครูมากขึ้นทุกขณะก็ประสบกับความสะดวกของเส้นทางคมนาคมที่ทำให้ครูสามารถเดินทาง ไปกลับระหว่างที่พักภายนอกหมู่บ้านมายังโรงเรียนครูส่วนใหญ่จึงกลายเป็น "คนนอก" ของชุมชน โรงเรียนประถมศึกษาภายในชุมชนปัจจุบันนี้จึงถูกรับรู้จากชาวบ้านว่าเป็นสมบัติของทางราชการมิใช่สมบัติของชุมชนอีกต่อไป เช่นเดียวกันกับที่วัดก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาต่อสมาชิกผู้เยาว์ของชุมชน การจัดการศึกษาจึงถูกดึงออกจากวัดในที่สุด คำกล่าวที่เป็นความปรารถนาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) อดีต อธิบดี กรมศึกษาธิการและปลัดทูลฉลองที่ว่า "วัดกับการศึกษาอย่างไร ๆ ก็แยกกันไม่ได้" (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2526 : 70) จึงไม่อาจเป็นจริงกับสภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนแห่งนี้และยังน่าจะหมายรวมถึงโรงเรียนประถมศึกษาในส่วนอื่น ๆ ของไทย ด้วยเช่นกัน ดังนั้นแม้ว่าในท้องถิ่นชุมชนนี้จะมีสิ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญค่าแต่ก็ไม่ได้รับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งต่อการให้การศึกษาแก่นักเรียนโดยกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน

ประเด็นที่สองจากข้อค้นพบเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนและงาน การสอนของอาจารย์ใหญ่และครูที่มีลักษณะบรรยาภาสการทำงานเป็นแบบปล่อยปละละเลยอาจารย์ ใหญ่ไม่ให้ความสนใจงานวิชาเท่าที่ควร คณะครูขาดการวางแผนงานร่วมกันในการดำเนิน กิจกรรมการเรียนการสอนเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่สำคัญซึ่งจะทำให้การพัฒนางานด้านวิชาการของ โรงเรียนเป็นไปได้อย่างยิ่ง เพราะเหตุว่ากลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้นับว่าเป็นกลุ่มบุคคลหลักที่จะทำให้ทิศทางของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในเนื้อหาสาระต่าง ๆ เป็นไปในทางบวกหรือลบ ดังที่ เพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง (2534 : 11 - 19) ได้สรุปผลงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติพบว่า ครูที่ได้รับการนิเทศภายในจากผู้บริหารอย่างสม่ำเสมอจะสามารถ แก้ปัญหาการเรียนการสอนได้ดีและมีส่วนสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ผู้บริหาร โรงเรียนมีบทบาทสำคัญมากในการสร้างบรรยาภาสการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

ประเด็นสุดท้ายผลจากการวิจัยพบว่าในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างอาจารย์ใหญ่และคณะกรรมการศึกษาโรงเรียนมีสายสัมพันธ์ เครือญาติจากการแต่งงานเป็นปัจจัยสำคัญในขณะที่คณะครูของโรงเรียนไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับชุมชนเท่าใดนักนั้นจะพบว่าส่วนดีในแง่หนึ่งทำให้อาจารย์ใหญ่สามารถขอความร่วมมือความช่วยเหลือจากชาวบ้านเป็นผลสำเร็จทางด้านนาทุนทรัพย์มาใช้จ่ายค่าเงินการพัฒนาโรงเรียนและทำให้โรงเรียนกับชุมชนมีส่วนร่วมกันได้ง่ายขึ้น ลักษณะเช่นนี้นับว่าปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมไทยที่นิยมนับ เครือญาติทำให้อาจารย์ใหญ่สามารถบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชนเป็นไปด้วยดี ซึ่งจากงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสรุปโดย เพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง (2534 : 17) ก็พบว่า ตัวแปรทางด้านวัฒนธรรมไทยที่มีความเชื่อและยอมรับผู้นำของชุมชนเมื่อนามาประกอบกัน เข้าก็จะทำให้ผู้บริหารโรงเรียนได้ เรียนรู้ความเป็นผู้นำทางวิชาการและภาวะผู้นำที่นับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพโรงเรียนประถมศึกษา แต่อย่างไรก็ดีการเข้าร่วมของชุมชนที่มีต่อทางโรงเรียนในปัจจุบันก็ยังคงเป็นการเข้าร่วมทางด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากด้านวิชาการ เท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเป็นผู้นำทางด้านวิชาการของอาจารย์ใหญ่มิได้รับการพัฒนาอย่างเพียงพอ นอกจากนั้นก็พบว่าอาจารย์ใหญ่เป็นครูสายผู้สอนมาก่อน ภายหลังจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูใหญ่แทนครูใหญ่คนเก่าที่เกษียณอายุราชการ สาเหตุนี้ก็อาจทำให้ทางโรงเรียนไม่ให้ความสำคัญด้านวิชาการเท่าที่ควร (เพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง, 2534 : 12; อ้างอิงมาจาก Wheeler, Raudenbush and Pasigna. 1989) สำหรับคณะครูของโรงเรียนที่ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับชุมชนเท่าใดนักนั้นสาเหตุที่สำคัญก็เพราะว่าครูส่วนใหญ่ไม่ได้พักอยู่ในชุมชนโอกาสการเข้าร่วมกิจกรรมจึงมีน้อยความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับครูในฐานะสมาชิกร่วมของชุมชนก็ห่างกันออกไป ลักษณะดังกล่าวนี้ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่จะทำให้ครูมีความพร้อมน้อยลงในการร่วมมือกับชุมชนเพื่อดำเนินการพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกัน ดังที่งานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2527 : 24) พบว่า ครูที่อาศัยอยู่ในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือและบริการชุมชนด้านต่าง ๆ ได้มากกว่าครูที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน

2. การพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีแนวคิดเบื้องต้นของการวิจัยมาจากการวิเคราะห์ให้เห็นถึงจุดกำเนิดของกระบวนการคิดและการกระทำของมนุษย์ที่ดำเนินการพัฒนาสังคมชุมชนใด ๆ ตามกระแสการพัฒนาจากยุคอารยธรรมเกษตรกรรม อารยธรรมอุตสาหกรรม จนถึงอารยธรรมข่าวสารข้อมูล โดยเน้นให้เห็นถึงผลของกระบวนการคิดและการกระทำที่เรียกกันว่า การพัฒนาตามตัวแบบอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อบริบทต่าง ๆ ของสังคมโลกในปัจจุบัน เนื่องจากประเทศส่วนใหญ่ในสังคมโลกยังอยู่ภายใต้กระแสอารยธรรมอุตสาหกรรม อันเกิดจากพื้นฐานปรัชญาของซีกโลกตะวันตกที่ขยายแผ่ครอบคลุมในซีกโลกอื่น ๆ การวิเคราะห์จุดนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ในระดับมหภาค

ต่อจากระดับมหภาคผู้วิจัยได้จับจุดเฉพาะการวิเคราะห์ผลการพัฒนาประเทศไทย ตามตัวแบบอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อบริบทหรือกิจการด้านต่าง ๆ ของไทย อาทิ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาของไทย นั้น ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ลึกลงไปให้เห็นถึงความเป็นมาของการศึกษาไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

หลังจากนั้นผู้วิจัยได้วิเคราะห์นำเสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศต่าง ๆ ในสังคมโลก ซึ่งเกิดจากการกำหนดขององค์การยูเนสโก ที่ให้คำนึงถึงวัฒนธรรมในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ และผู้วิจัยวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงทิศทางการพัฒนาประเทศที่มีอีกแนวคิดหนึ่ง ซึ่งให้ความสนใจการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือการพัฒนาระดับท้องถิ่นภูมิภาค ซึ่งเกิดจากทางเลือกการพัฒนาของบุคคลในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ทำการกำหนดทางเลือกการพัฒนาด้วยตนเอง เป็นการพัฒนาจากระดับล่างสู่ระดับบน และเป็นการพัฒนาที่ตระหนักให้การยอมรับว่าในแต่ละชุมชนท้องถิ่น มีภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏอยู่

จากทิศทางการพัฒนาประเทศตามแนวคิดนี้ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์นำเสนอเกี่ยวกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของไทยที่กำหนดขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ที่มุ่งไปสู่สิ่งเดียวกันคือ การจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ของท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏในหนังสือแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในอนาคต และแนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา มัธยมศึกษา ของหน่วยงานทั้งสองตามลำดับ

ในท้ายที่สุดผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติในฐานะที่อยู่ใกล้ระดับชุมชนท้องถิ่นมากที่สุดที่ควรจะต้องรับภาระเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากจุดนี้เป็น การวิเคราะห์ในระดับจุลภาค และก็เป็นปัญหาที่ทำให้เกิดการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้น ซึ่งผู้วิจัยก็ได้ทำการเลือกดำเนินการศึกษาวิจัยและพัฒนาในระดับชุมชน หมู่บ้านหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ซึ่งก็ได้นำเสนอผลการวิจัยที่ผ่านมาโดยลำดับ

งานวิจัยและพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นครั้งนี้อาศัยแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรที่สำคัญ 2 แนวคิด เป็นฐานเบื้องหลังการพัฒนาหลักสูตร นั่นคือ 1. แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิธ สแคนเลย์ และชอร์ 2. แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ วิชัย วงษ์ใหญ่ รวมทั้งการนำระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ในการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรประกอบ อีกส่วนหนึ่ง

การนำแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิธ สแคนเลย์ และชอร์ มาใช้กับผู้วิจัย นำมาใช้ในการศึกษาสภาพสังคมของชุมชนหนองน้ำคำ และนำบุคคลในสังคมมาพบและร่วมกัน เสนอแนวทางเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์ การเสนอแนวทางเปลี่ยนแปลง สังคมให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์นี้คือการร่วมกันกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและเนื้อหาสาระของหลักสูตรที่เป็นสิ่งที่มีคุณค่าของชุมชนหรือของสังคมหนองน้ำคำให้นักเรียนได้มีโอกาส เรียนรู้จนจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนต่อชุมชน (สังคมหนองน้ำคำ) ให้เป็นไปในทางที่บุคคลหลายฝ่ายในชุมชนต้องการ และเท่าที่จริงแล้วการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดนี้คือขั้นตอนของการสนทนากลุ่มที่กล่าวผ่านมานั่นเอง

จากการสนทนากลุ่มที่ประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่ายในชุมชนหนองน้ำคำร่วมกัน กำหนดเนื้อหาสาระต่าง ๆ และส่วนประกอบอื่น ๆ ของหลักสูตร ซึ่งพบว่าเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นครั้งแรกที่สมาชิกภายในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการกำหนดทิศทางการจัดการเรียนการสอนหรือการพัฒนาหลักสูตรให้กับสมาชิกผู้เยาว์ในชุมชนของตน ภายหลังจากบุคคลหลายฝ่ายในชุมชนตระหนักยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการจัดการเรียนการสอนภายในโรงเรียนของชุมชนเป็นหน้าที่โดยตรงเฉพาะหน่วยงานทางราชการเท่านั้น แต่จากการ

สนทนากลุ่มแม้ว่าจะเป็นครั้งแรกของการร่วมกันดำเนินงานดังกล่าว แต่ทว่าสมาชิกของชุมชนก็สามารถเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนการสอนหรือการพัฒนาหลักสูตรได้นั้น ลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้วสมาชิกของชุมชนมีความศักยภาพเพียงพอในการมองไปข้างหน้าถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคนและผลจากการมองเช่นนั้นสมาชิกของชุมชนจึงได้ร่วมกันกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ และส่วนอื่น ๆ ของหลักสูตรเพื่อให้เป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนซึ่งเป็นสมาชิกผู้เยาว์ในชุมชน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนต่อชุมชนได้

แต่อย่างไรก็ตามการร่วมกันเสนอความคิดของสมาชิกในชุมชนต่อการพัฒนาหลักสูตรนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผ่านความสัมพันธ์ที่กระหว่างผู้ดำเนินการสนทนาและผู้ร่วมสนทนานั้นคือบุคคลดังกล่าวจะต้องมีความรู้จักคุ้นเคยไว้วางใจกันในระดับหนึ่งที่จะสามารถกล้าแสดงความคิดเห็นให้กับบุคคลอื่น ๆ ที่ร่วมสนทนาได้รับรู้ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมของสังคมไทยเป็นพื้นฐานนั่นเอง กล่าวคือ ลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปของคนไทยนั้นไม่ชอบแสดงความคิดเห็นตรง ๆ ชอบประนีประนอมมากกว่าการขัดแย้งทางความคิด และหากจะแสดงความคิดเห็นให้รับรู้ตรง ๆ นั้นจะมีได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้น ๆ มีความรู้จักคุ้นกันดีพอสมควร ดังนั้นการนำแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ สมิต สดคนเลย์ และชอร์ ตลอดจนการนำเทคนิคการสนทนากลุ่มมาใช้ซึ่งทั้งแนวคิดการพัฒนาหลักสูตร และเทคนิคการสนทนากลุ่ม ดังกล่าวนี้นี้เกิดขึ้นจากงานวิชาการของสังคมตะวันตก จึงควรตระหนักในข้อจำกัดของสังคมวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะสภาพสังคมวัฒนธรรมไทยในชนบท (ท้องถิ่น) ด้วยแล้ว การปรับใช้แนวคิดการพัฒนาหลักสูตร และการสนทนากลุ่มมีความจำเป็นยิ่ง

สำหรับการนำแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของ วิชัย วงษ์ใหญ่ มาใช้นั้น ผู้วิจัยนำมาใช้หลายส่วน ได้แก่ การนำแนวคิดเกี่ยวกับระบบร่างหลักสูตร ระบบการใช้หลักสูตร และระบบการประเมินหลักสูตร โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดย่อการนำมาใช้ดังนี้

ระบบร่างหลักสูตร ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาสิ่งกำหนดหลักสูตร นั่นคือการศึกษาสำรวจข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ของสภาพชุมชนหนองน้ำคำ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นสำหรับนำมาพัฒนาหลักสูตรซึ่งก็คือการท้าววิจัยในขั้นตอนที่ 1 ที่ผ่านมา ผลจากการวิจัยสภาพชุมชนหนองน้ำคำใน

ขั้นตอนที่ 1 นี้ ทำให้ได้เนื้อหาสำหรับเรียบเรียงเป็นหนังสืออ่านประกอบหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น นอกจากการศึกษาสิ่งกำหนดหลักสูตรแล้วก็คือ การใช้แนวคิดการตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร และการปรับแก้หลักสูตรก่อนนำไปใช้

การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรที่นำมาใช้^๕ในขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรนี้ได้แก่ การให้ผู้เชี่ยวชาญนอก และผู้ร่วมสนทนากลุ่มเป็นบางคนช่วยตรวจสอบ ซึ่งผลของการตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรโดยกลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ก็นำไปสู่การปรับแก้หลักสูตรก่อนนำไปใช้ ทดลองสอนนักเรียนกลุ่มเป้าหมายนั่นเอง

ระบบการใช้หลักสูตร แนวคิดเกี่ยวกับระบบการใช้หลักสูตรที่ผู้วิจัยนำมาใช้ ก็คือ การวางแผนการใช้หลักสูตร ซึ่งได้แก่ การเตรียมความพร้อมของบุคลากรหรือผู้ใช้หลักสูตร ผู้วิจัยใช้วิธีการจัดประชุมระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร ดังที่ปรากฏใน กระบวนการใช้หลักสูตรที่ผ่านมา

ระบบการประเมินหลักสูตร สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการนำระบบการประเมินหลักสูตรมาใช้^๖นั้นนอกจากผู้วิจัยจะใช้แนวคิดของวิชัย วงษ์ใหญ่ แล้วผู้วิจัยได้นำแนวคิด การประเมินหลักสูตรของ ไทเลอร์ สกรีฟเวน และสเตค ปรับเข้าด้วยกันในการประเมินผล หลักสูตรที่พัฒนาขึ้น ซึ่งผู้วิจัยทำการประเมินหลักสูตร 2 ลักษณะ คือ การประเมินผลหลักสูตรขณะ การใช้หลักสูตร และการประเมินผลหลักสูตรภายหลังการใช้หลักสูตรเสร็จสิ้น ทั้งนี้ การประเมินผลหลักสูตรดังกล่าวใช้เกณฑ์พิจารณาเปรียบเทียบผลการใช้หลักสูตรก่อน-หลัง จากตัวบ่งชี้ต่าง ๆ ซึ่งจะบ่งถึงผลสัมฤทธิ์การใช้หลักสูตรได้แก่ นักเรียนซึ่งเป็นผู้รับผลการใช้ หลักสูตรโดยตรง ครูและผู้สอนภายนอกซึ่งเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ ผู้บริหารโรงเรียน และ ผู้ปกครองของนักเรียน การนำแนวคิดระบบการประเมินหลักสูตรมาใช้นี้ปรากฏรายละเอียด ในกระบวนการใช้หลักสูตรในส่วนที่เป็นผลการทดลองใช้ และการประเมินผลสรุปการใช้หลักสูตร ที่ผ่านมา

3. การทดลองใช้และประเมินผลหลักสูตร

จากการทดลองใช้และประเมินผลหลักสูตรพบผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาอภิปรายตามลำดับดังนี้

ประการแรก จากผลการวิจัยที่พบว่านโยบายของหน่วยงานบังคับบัญชาในระดับเหนือโรงเรียนโดยเฉพาะนโยบายการประเมินคุณภาพผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่เป็นนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติมอบหมายสั่งการผ่านสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดให้ดำเนินการส่งผลต่อการจัดอันดับที่คุณภาพผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นรายโรงเรียนในจังหวัดและทำให้ครูผู้สอนต้องเร่งมุ่งสอนให้ทันเนื้อหาของหลักสูตรแม่บทนั้น ผลพวงของนโยบายดังกล่าวจึงทำให้อาจารย์ใหญ่และครูผู้นำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปใช้ไม่ให้ความสนใจกับการใช้หลักสูตรเท่าที่ควรและไม่แน่ใจกับแนวทางการปรับพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้ให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นลักษณะเช่นนี้จะเห็นว่าแม้ในเจตนารมณ์ที่เป็นหลักการของหลักสูตรแม่บทจะเปิดให้โรงเรียนสามารถกระทำได้แต่ผลของนโยบายที่กล่าวมาก็มีแนวโน้มที่ขัดแย้งกับหลักการของหลักสูตรแม่บทจนกระทั่งทำให้โรงเรียนไม่ให้ความสนใจจริงจังที่จะสนองหลักการของหลักสูตรแม่บทโดยการพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้ให้เหมาะสมกับท้องถิ่นหรือใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นอย่างแท้จริงเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเพราะว่าผลของนโยบายจากหน่วยงานบังคับบัญชาในระดับเหนือโรงเรียนมีผลให้คุณและโทษต่อคณะกรรมการภายในโรงเรียนมากกว่าจะเป็นเพราะว่าคณะกรรมการภายในโรงเรียนไม่มีความรู้หรือความสามารถเพียงพอต่อการพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้หรือใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นครั้งนี้ไปใช้ไม่เป็น ดังที่ผลสรุปงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (เพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง, 2534 : 13 -15) ที่เกี่ยวกับนโยบายดังกล่าวนี้เองก็พบว่า การทดสอบนักเรียนเมื่อมีอิทธิพลมากและเกิดระบบการทดสอบในระดับจังหวัด อำเภอและกลุ่มโรงเรียนตลอดจนมีการนำผลการทดสอบไปเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบหรือการขอโอนย้ายของครูทำให้เกิดปัญหาครูต้องแข่งขันกันเองไม่อยากแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันความร่วมมือระหว่างครูภายในโรงเรียนจึงลดน้อยลงตามลำดับ จากข้อสรุปของผลงานวิจัยนี้อาจจะกล่าวได้ว่า นโยบายการควบคุมการบริหารงานวิชาการโรงเรียนจากหน่วยงานส่วนกลางนั้นทำให้โรงเรียนหรือคณะ

บุคลากรในโรงเรียนไม่มีอิสระเพียงพอต่อการบริหารงานวิชาการโรงเรียนเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่นอันเป็นการสนองตอบเจตนารมณ์ของหลักสูตรแม่บทอีกทางหนึ่ง นอกเหนือจากนโยบายการประเมินคุณภาพสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ส่งผลให้ครูเร่งสอนเนื้อหาตามหลักสูตรแม่บทให้จบจนกระทั่งทำให้ครูไม่ให้ความสนใจต่อการใช้หลักสูตรเท่าที่ควรหรือไม่แน่ใจ การใช้หลักสูตรดังที่กล่าวมานั้น สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ครูเร่งสอนตามเนื้อหาในหลักสูตรแม่บท ก็อาจจะเป็นเพราะว่าหลักสูตรแม่บทมีเนื้อหากำหนดไว้มากเกินไปทางโรงเรียนไม่สามารถจัดการเรียนการสอนได้ทันตามกำหนดเวลาเรียนที่ให้ไว้ในรอบปีการศึกษาหนึ่ง ๆ

ประการที่สอง จากผลการวิจัยพบว่าผู้รู้ในชุมชนที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจสามารถถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียนได้อย่างดีและมีทัศนคติที่ดีต่อการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นลักษณะเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าหากโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนใด ๆ มีการร่วมมือกับชุมชนและทำการศึกษาค้นคว้าสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ในชุมชนอย่างแท้จริงก็น่าจะนำผู้รู้ในชุมชนนั้น ๆ เข้ามาช่วยร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนได้ทั้งนี้องค์ความรู้ในแต่ละชุมชนต้องมีย่อยอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะทั้ง 3 ดังที่แสดงไว้ในบทต้น ๆ ด้วยเหตุนี้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2534 : 4) ที่วางไว้ว่า ให้มีการถ่ายทอดความรู้พื้นบ้านกับความรู้สมัยใหม่ที่เป็นสากล ทั้งในลักษณะการจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในห้องเรียนและนอกห้องเรียนและในลักษณะการนำความรู้สากลสมัยใหม่ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนจึงเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้เมื่อพิจารณาจากความพร้อมของชุมชนเป็นหลัก แต่ทว่าหากพิจารณาที่ความพร้อมของโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นสมรรถภาพด้านการบริหารวิชาการของอาจารย์ใหญ่ซึ่งผลการวิจัยพบว่าอาจารย์ใหญ่ไม่ค่อยเชี่ยวชาญด้านวิชาการอย่างเพียงพอ หรือครูผู้สอนจำเป็นต้องปฏิบัติงานเฉพาะหน้าเพื่อตอบสนองนโยบายต่าง ๆ ของหน่วยงานบังคับบัญชาระดับเหนือโรงเรียน ตลอดจนกระทั่งระดับความสัมพันธ์ของคณะครูกับสมาชิกในชุมชนเหล่านี้ อาจจะทำให้การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่นชุมชนเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากยิ่ง

ประการที่สาม จากผลการวิจัยพบว่า นักเรียนสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในหลักสูตรได้และมีทัศนคติที่ดีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนการสอน ย่อมแสดงให้เห็นว่าความรู้ในท้องถิ่นชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการรับรู้ของนักเรียน หากเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับและการละเลยไม่นำมาจัดประสบการณ์ให้นักเรียนได้รับรู้ดังที่โรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนใด ๆ ดำเนินการผ่านมาและกำลังเป็นอยู่จนปัจจุบัน หากเป้าหมายการจัดการศึกษามุ่งหวังให้ผู้เรียนมีความรักภาคภูมิใจในท้องถิ่นชุมชนตนเองแล้ว การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนให้นักเรียนย่อมมีความจำเป็นต้องกระทำมากยิ่งขึ้นและก็ยังเป็นสิ่งที่สามารถทำได้เพราะตัวผู้เรียนเองนั้นมีความต้องการที่จะเรียนรู้ แต่อย่างไรก็ตามการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้การสอน เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งส่วนที่เป็นด้านความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น นักเรียนควรจะได้รับ การถ่ายทอดหรือมีโอกาสเรียนรู้โดยตรงกับบุคคลที่เป็นผู้รู้ในท้องถิ่น ทั้งนี้สถานที่การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้การสอนนั้นก็ควรที่จะเปิดกว้างขึ้นนอกเหนือจากการให้นักเรียนนั่งเรียนภายในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรจะมีลักษณะให้นักเรียนได้มีโอกาสสนทนาซักถามคลุกคลีกับผู้รู้ในท้องถิ่นบ่อย ๆ เพราะจะทำให้ให้นักเรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ซึมซับความรู้จากผู้รู้ในท้องถิ่นได้ในที่สุด

ประการสุดท้าย จากผลการวิจัยพบว่าผู้ปกครองนักเรียนให้การสนับสนุนต่อทางโรงเรียนในการจัดสอนความรู้ที่เกี่ยวกับชุมชนแต่ก็ยังหวังให้ทางโรงเรียนสามารถสอนบุตรหลานของตนให้เป็นคนดี อ่านหนังสือออก และคิดเลขเป็นนั้น ผลการวิจัยดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นสองประการ กล่าวคือ ผู้ปกครองนักเรียนหวังให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องของชุมชนซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวของนักเรียนแต่ในขณะเดียวกันผู้ปกครองก็ต้องการให้นักเรียนบุตรหลานของตนมีความรู้พื้นฐานในการดำเนินชีวิตต่อไปซึ่งการอ่านหนังสือออกและคิดเลขเป็นนั้นก็ เป็นความรู้ที่สำคัญยิ่งสำหรับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของบุคคล ด้วยเหตุนี้การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาก็น่าจะต้องคำนึงถึงแก่นสาระความรู้สองประการนี้ เพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะที่ผู้วิจัยพินิจนำเสนอต่อไปนี้จะกระทำโดยอาศัยข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้เป็นหลัก ซึ่งข้อเสนอแนะที่นำเสนอแบ่งออกเป็นสองลักษณะกล่าวคือ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย หมายถึง ข้อเสนอแนะที่มุ่งหวังให้หน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาได้รับรู้เพื่อนำไปเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งสำหรับการวางแผนจัดการศึกษาต่อไปซึ่งประกอบด้วย

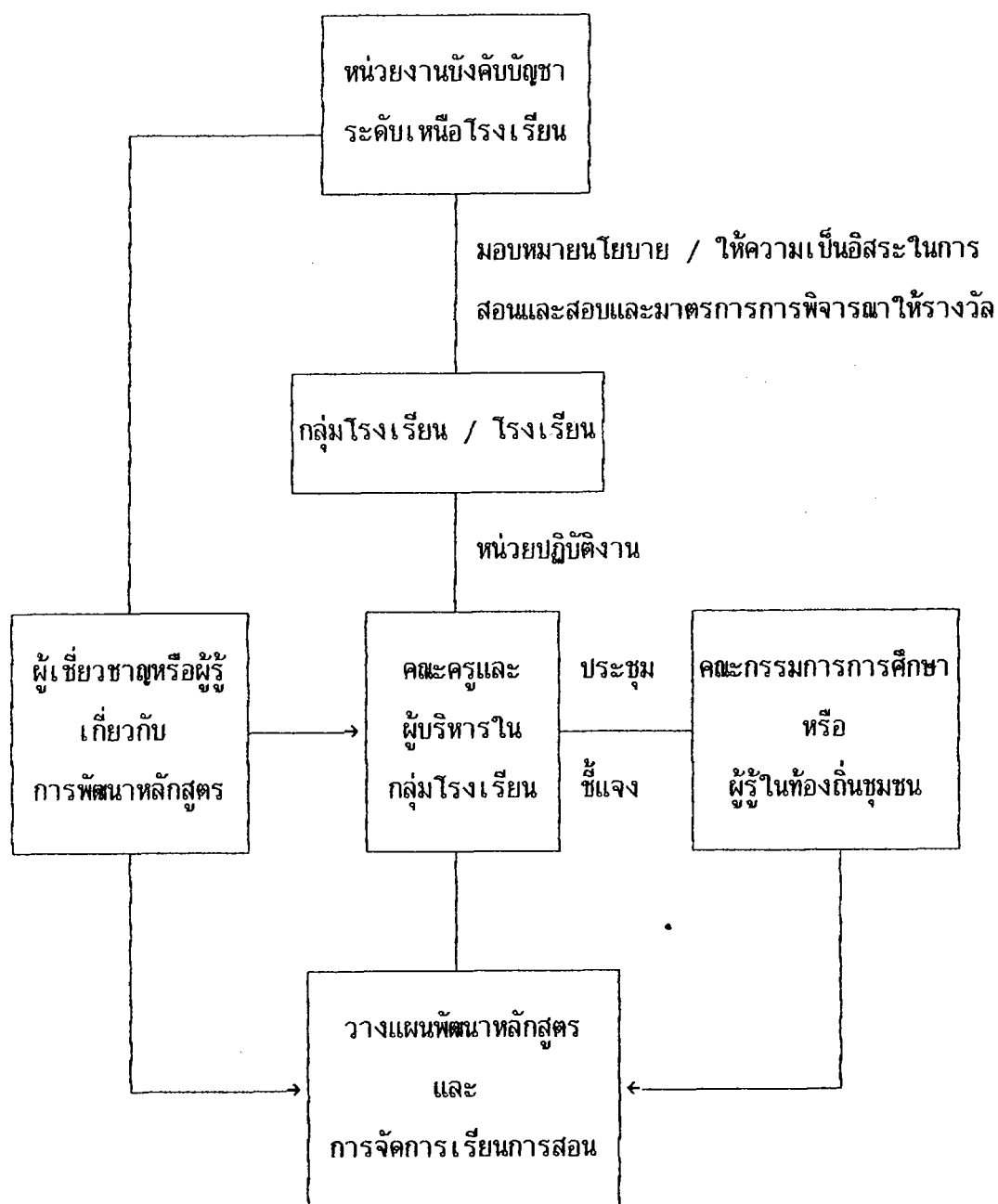
1.1 เนื่องจากงานวิจัยพบว่า นโยบายการควบคุมทางวิชาการจากหน่วยงานส่วนกลางเกี่ยวกับการทดสอบประเมินคุณภาพผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนทำให้โรงเรียนไม่มีความเป็นอิสระอย่างเพียงพอต่อการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้นหากหน่วยงานส่วนกลางยังมีความต้องการอย่างแท้จริงที่มุ่งสนับสนุนหลักการข้อนี้จึงสมควรพิจารณาทบทวนนโยบายดังกล่าวว่าจะดำเนินการอย่างไรจึงจะไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้หากนโยบายการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนยังคงมีจำเป็นที่จะต้องดำเนินการต่อไป การทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายของโครงการที่ต้องการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงคุณภาพทางการเรียนมากกว่าการนำข้อมูลมาจัดอันดับคุณภาพและใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาให้คุณและโทษต่อบุคลากรที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ของการประถมศึกษา เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างจริงจังและรวดเร็ว

1.2 อย่างไรก็ตามเนื่องจากงานวิจัยพบว่า ปัจจัยเกี่ยวกับความสามารถทางการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนและความเข้าใจต่อการจัดการเรียนการสอนร่วมกับท้องถิ่นของครู เป็นสาเหตุที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นดังนั้นหากจะดำเนินการดังกล่าวนี้ก็ควรจะใช้วิธีการค่อยเป็นค่อยไปโดยการพิจารณาจากสภาพความพร้อมทางวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนแต่ละแห่งซึ่งอาจใช้วิธีการให้โรงเรียนแต่ละแห่งสมัครใจรับอาสาดำเนินการ และถ้าจะให้ได้ผลได้ดียิ่งขึ้นก็สมควรให้นำผลงานการดำเนินการดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาความดีความชอบให้กับคณะบุคลากรในโรงเรียนนั้น ๆ เป็นกรณีพิเศษ

1.3 และถ้าหากคณะบุคคลากรในโรงเรียนยังไม่มีความพร้อมทางวิชาการอย่างเพียงพอที่จะดำเนินงานก็อาจใช้วิธีการคัดเลือกครูในโรงเรียนจำนวนหนึ่งจากกลุ่มโรงเรียนมาเข้ารับการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบเข้มเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กลุ่มโรงเรียนเป็นหน่วยปฏิบัติงาน ทั้งนี้ให้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรเข้ามาอยู่ประจำกลุ่มโรงเรียนเป็นระยะเวลาหนึ่ง การคัดเลือกกลุ่มโรงเรียนใด ๆ ให้พิจารณาจัดเป็นโครงการทดลอง

1.4 เนื่องจากทัศนคติของชาวบ้านในชุมชนยังค่อนข้างจะรับรู้โรงเรียนเป็นของทางราชการ และรับภาระหน้าที่จัดการเรียนการสอนไปเพียงตามลำพัง ดังนั้นจึงควรที่จะต้องหาวิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมต่อการวางแผนจัดการเรียนการสอนกับทางโรงเรียนมากขึ้นซึ่งอาจทำได้โดยคัดเลือกตัวแทนชาวบ้านหรือผู้รู้ในชุมชนหรือกรรมการศึกษาโรงเรียนเข้ารับการประชุมชี้แนะเกี่ยวกับบทบาทของตนที่มีต่อโรงเรียน

จากข้อเสนอแนะทั้งหมดสามารถสรุปเป็นแผนผังรูปแบบการวางแผนดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 29 รูปแบบการวางแผนดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น : ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากการวิจัย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัย ข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้นำเสนอสำหรับเป็นแนวทางค้นคว้าวิจัยสำหรับผู้สนใจจะทำการวิจัยในลักษณะปัญหาการวิจัยทางองนี้ให้ลึกซึ้งกว้างขวางต่อไป ซึ่งประกอบด้วย

2.1 ควรจะได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน การทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติฯ ทั้งนี้อาจทำในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ก็ได้ และอาจจะทำการวิจัยในลักษณะหลายกรณีหลายสถานที่ (Multisite Case Studies)

2.2 ควรจะทำการวิจัยสภาพปัญหาและความต้องการของคณะผู้บริหารและครูโรงเรียนประถมศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนที่สนองตอบความต้องการของท้องถิ่นชุมชนทั้งนี้อาจใช้การวิจัยเชิงสำรวจ

2.3 ควรจะทำการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจเข้าร่วมเกี่ยวกับงานวิชาการในโรงเรียนระดับประถมศึกษาของชาวบ้านในชุมชนหนึ่ง ๆ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยเทคนิคการสนทนากลุ่ม และทำในลักษณะหลายสถานที่

2.4 ควรจะทำการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สำหรับครูวิชากลุ่มโรงเรียนระดับประถมศึกษา

2.5 ควรทำการวิจัยเพื่อหารูปแบบการบริหารงานวิชากลุ่มโรงเรียน / โรงเรียน ที่มีประสิทธิภาพ

บรรณาการ

บรรณานุกรม

- กระจาย คงแสง. ปัจจัยที่มีต่อพฤติกรรมการสอนของครูตามหลักสูตรประถมศึกษา
พุทธศักราช 2521 ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529. อัดสำเนา.
- ก่อ สวัสดิ์พานิชย์. "บอกกล่าวเล่าขานถึงการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติในอดีต,"
การศึกษาแห่งชาติ. 22(3) : 5 - 9; กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2521.
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งพาตนเองศักยภาพในการพัฒนาของ
ชนบท. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสำนึกการพิมพ์, 2530.
- กীরติ บุญเจือ. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.
- _____. อานักซ์มันแดร์ - เดการ์ตส์ สรรนิพนธ์ปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพฯ :
กรุงสยามการพิมพ์, 2520.
- กำชัย ลายสมิต. เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2533.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. การวิจัยและประเมินประสิทธิภาพของการ
ประถมศึกษา การประเมินสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3.
ม.ป.ท., 2523.
- _____. รายงานการวิจัยและประเมินประสิทธิภาพของการประถมศึกษา "องค์กำหนด
ประสิทธิภาพของการประถมศึกษา. ม.ป.ท., 2526.
- _____. รายงานการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา "องค์การ
กำหนดประสิทธิภาพของการประถมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศรุสภาลาดพร้าว, 2527.
- _____. รายงานการสรุปผลการทดสอบความสามารถพื้นฐานของนักเรียนชั้นประถมศึกษา
ปีที่ 4 ทั่วประเทศ. ม.ป.ท., 2524.
- _____. วัตถุประสงค์ นโยบาย และมาตรการของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.
2535 - 2539). ม.ป.ท., 2534.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา
ศึกษา 2525 - 2529. ม.ท., ม.ป.ป.

_____. ประเมินความก้าวหน้า : คุณภาพนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระดับประเทศ
ปีการศึกษา 2527. กรุงเทพฯ : สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ 2527.

_____. ประเมินความก้าวหน้า : คุณภาพนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระดับประเทศ
ปีการศึกษา 2528. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ,
2528.

_____. ประเมินความก้าวหน้า : คุณภาพนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระดับประเทศ
ปีการศึกษา 2529. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ,
2529.

_____. ประเมินความก้าวหน้า : คุณภาพนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระดับประเทศ
ปีการศึกษา 2530. (ฉบับย่อ) กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถม
ศึกษาแห่งชาติ, 2530.

_____. รายงานการประเมินโครงการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นโรงเรียน
ชุมชน พ.ศ. 2524. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, 2525.

_____. รายงานการประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน
(กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2526 - 2527. ม.ป.ท., 2529.

_____. รายงานการประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน
(กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2528 - 2529. ม.ป.ท., 2529.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. เศรษฐกิจและสังคม. 26(1):
4 - 93; มกราคม - กุมภาพันธ์ 2532.

_____. "5 ปี บันทึกของสังคมไทย," เศรษฐกิจและสังคม. 20(6) : 14 - 27;
พฤศจิกายน - ธันวาคม 2532.

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. "ความไม่สมดุลของการพัฒนา," ทางใหม่. 4(1) : 7 - 9;
มกราคม - กุมภาพันธ์ 2533.

- จอห์น ไนซ์บิตต์. เมกาเทรนด์. แปลจาก Megatrends : Ten New Directions Transforming Our Lives. โดย สันติ ตั้งรพีภากร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รวมทรงศ, 2532.
- จิรศักดิ์ สิริรัตน์. "พระสงฆ์อนุรักษ์ป่า กรณีศึกษา : พระอาจารย์มหาจันทร์คุณวุฒโต," ใน การสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, 2534.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. "ถึงเวลาทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520. หรือยัง," การศึกษาแห่งชาติ. 22(3) : 14 - 252; กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2521.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. "บริบทของระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อระบบการศึกษา," การศึกษาแห่งชาติ. 21(1) : 67 - 76 ตุลาคม - พฤศจิกายน 2529.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2533.
- ชูเอกเกอร์.อี.เอฟ. จิ๋วแต่แจ๋วเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ. แปลจาก Small is Beautiful โดย สมบูรณ์ สุกศิลป์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- ชันดรา โพสเทล. "การจัดการแหล่งน้ำจืด," ใน สภาวะโลกวิกฤต. แปลจาก State of The World 1985. โดย พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. หน้า 81 - 128. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.
- _____. "การพิทักษ์ป่าไม้," ใน สภาวะโลกวิกฤต. แปลจาก State of The Word 1985 โดย พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. หน้า 170 - 210. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.
- ทีศนา แหมมณี. "การประเมินผลหลักสูตร," ใน รวมบทความทางการประเมินโครงการ. บรรณาธิการ โดย สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. หน้า 112 - 130. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

- ธวัช บุณโฑก. "ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิตทอง," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการโดย เสรี พงษ์พิศ. หน้า 39 - 57. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.
- ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล. การพัฒนาหลักสูตรจากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2529.
- นิโคลัส เบนเนท. การศึกษาในประเทศด้อยพัฒนา. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2518.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. "คัมภีร์มหาวิทยาลัยแก่ชุมชนอันหลากหลาย," ใน แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. บรรณาธิการโดย โอวาท สุธนารักษ์ หน้า 59 - 85. กรุงเทพฯ : สารมวล, 2530.
- _____. "การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการโดย เสรี พงษ์พิศ. หน้า 25 - 38. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.
- _____. เชิงอรรถสังคมไทยในสายตานักวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.
- นิภา ทองไทย. รูปแบบหลักสูตรการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียนสำหรับพ่อแม่ในชุมชนเกษตรกรรมชนบท. ปรินทิพอนท์ กศ.ค. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.
- นิตา ชูโต. การประเมินโครงการ. กรุงเทพฯ : มาสเตอร์เพรส, 2531.
- เบอร์ทรันด์ รัสเซล. วิทยาศาสตร์กับสังคมสมัยใหม่แห่งยุคสมัย. แปลจาก The Impact of Science on Society โดย พรพิไล เลิศวิชา. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.
- ไบรอัน วิลสัน และโดซากุ อีเคตะ. บทสนทนาค่าของคน. แปลจาก Human Values In A Changing World โดย โกศล ศรีสังข์. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2531.

- ปกติ ใจกว้าง. ความคิดเห็นของครูและผู้บริหารเกี่ยวกับปัญหาด้านการศึกษาของนักเรียน
ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ :
 วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526. อัดสำเนา.
- ประกอบ บุรัตน์. "การจัดการศึกษาบนรากฐานความเป็นไทย," อาจารย์สาร.
 13(2) : 8 - 22; มีนาคม - เมษายน 2529.
- ประชิด อาริยะ. "พระพจน์ศักดิ์ เตชะธมโม : ป่าไม้คือชีวิตของชาวบ้าน," หมู่บ้าน.
 7 - 8; เมษายน 2532.
- ประเวศ วะสี. "กรอบของแนวทางการจัดการศึกษา," การศึกษาแห่งชาติ. 24(1) :
 11 - 14; ตุลาคม - พฤศจิกายน 2532.
- _____. "การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา," ใน การสัมมนาทางวิชาการ
เนื่องในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นฐานไทย เรื่องภูมิปัญญา ชาวบ้าน วันที่ 10 - 12
กรกฎาคม 2533. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,
 ม.ป.ป. เอกสารโรเนียว.
- _____. พุทธธรรมกับสังคม. กรุงเทพฯ : เอช.เอน. การพิมพ์, ม.ป.ป.
- _____. วิกฤตการณ์หมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน. บรรณาธิการโดย พินยา
 ว่องสกุล. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2532.
- ปริญา รอดแก้ว. การศึกษางานของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา
จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สงขลา.
 ปรินุณานิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2529.
 อัดสำเนา.
- ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงาน. สถิติการศึกษาลบย่อ ปีการศึกษา 2530.
 กรุงเทพฯ : บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง, 2531.
- ปราโมทย์ ศรีสมบัติ. การศึกษากาปฏิบัติงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา
สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดตรัง ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนและครู
วิชาการโรงเรียนสงขลา. ปรินุณานิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2530. อัดสำเนา.

ปรีชา อุยตระกูล. "มองการศึกษา," การศึกษาแห่งชาติ. 24(1) : 54; ตุลาคม - พฤศจิกายน 2533.

ปรีดียาธร เทวกุล, ม.ร.ว. "กัทนคยทศศาสตรดานเศรษฐกจนทางสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพ," Chulalongkorn Review. 2(6) : 10 - 13; มกราคม - มีนาคม 2533.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. "ชาวนา รัฐ ทน : มุมมองจากสากล," ใน พลวัตรไทยมมมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง. บรรณาธิการโดย ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ สังคีต ปริยารังสรรค์. ม.ป.ท., 2534.

พนม พงษ์ไพบูลย์. "ทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520," การศึกษาแห่งชาติ. 22(3) : 10 - 13; กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2531.

พนัส หันนาคินทร์. การศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2532.

พระไพศาล วิสาโล. "ศาสนธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 78 - 93. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้ง กรัฟ จำกัด, 2531.

_____. "วัฒนธรรมกับการพัฒนาปรากฏภาพพิเศษ 100 ปี พระยาอนุมานราชธน," ใน สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา. หน้า 16 - 28. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้ง กรัฟ จำกัด, 2532.

พอล ฟายเออราเบนด์. วิทยาศาสตร์ในสังคมเสรี. แปลจาก Scienc in Free Society โดยวีระ สมบูรณ์. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.

พัทยา สายหู. "การพัฒนาวัฒนธรรมพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้านและศักยภาพของชุมชน," ใน การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : ครุสภาลาดพร้าว, 2534.

- พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. "ภาคผนวก," ใน สภาวะโลกวิกฤต. แปลจาก State of The World 1985 โดย พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. หน้า 402 - 428. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.
- พิทยา ว่องกุล. ชีวประวัติบุคคลไม่สำคัญ ปราชญ์ชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532.
- เพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง. "แนวทางเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพโรงเรียนประถมศึกษา ศึกษา : ข้อค้นพบของโครงการ BRIDGES," ข่าวสารวิจัยการศึกษา. 14(5) : 11 - 12 ; มิถุนายน - กรกฎาคม 2534.
- ไพฑูรย์. สีนารัตน์. "การศึกษาไทยในอนาคต : ถึงเวลาของการศึกษานำกระแส," การศึกษาแห่งชาติ. ฉบับครบรอบ 30 ปี. 23; 125 - 129; ตุลาคม 2531 - มกราคม 2532.
- พริตจอฟ คาปรา. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ. แปลจาก The Truning Point. โดย พระประชา ปสนนธมโม และคนอื่น ๆ. เล่ม 1 - 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทมลคิมทอง, 2529.
- _____. เต๋าแห่งฟิสิกส์. แปลจาก The Tao of Physics โดย วเนซ (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2530.
- ยอร์จ เอ แอ็ดดิกจ์. บันทึกประวัติชีวิตบุคคล : เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- ระลึก ธาณี. "การศึกษาไทย พ.ศ. 2475 - 2502," ใน 200 ปีการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : ศุภสกลาดพร้าว, 2526.
- เรอเน อูว์ก และโดซากุ อีเคดะ. รัตติกาลเพรียกทออรุไนท์. แปลจาก La Nuit Appelle L'Aurore. โดย ศิลป ถวิลธรรม. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2531.
- ลิขิต อีระเวคิน และคนอื่น ๆ. "การเมืองไทยในทศวรรษ 1991 : การเมืองเพื่อนสนิท ฉลองครบรอบ 40 ปี," หนังสือพิมพ์สยามรัฐ. 28 พฤษภาคม 2523. หน้า 109 - 125.

เลสเตอร์ อาร์ บราวน์. "สัจพจน์คิดว่าปลอดภัย," ใน สภาวะโลกวิกฤต. แปลจาก State of Thje World 1985. โดย พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. หน้า 1 - 36.
กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.

_____. "การรักษาแหล่งประมงของโลก," ใน สภาวะโลกวิกฤต. แปลจาก State of Thje World 1985. โดย พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. หน้า 129 - 168.
กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.

แล ดิลกวิทยรัฐ. "การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจชนบท," จุลสารการวิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. 1(3) : 77 - 79 ; กรกฎาคม - กันยายน 2530.

วันทนี ชูศิลป์. ทัศนคติของครูในจังหวัดพิษณุโลกและสไบทัยที่มีต่อหลักสูตรชั้นประถมศึกษาพุทธศักราช 2521. พิษณุโลก : คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูพิษณุโลกสงคราม, พิษณุโลก, 2525.

วัลลภา ถนอมวงษ์. ผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ขึ้นพื้นฐานในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดตราด ชลบุรี. ปรินิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2528. อัดสำเนา.

วิชาการ, กรม. รายงานการตรวจสอบคุณภาพการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2528. กรุงเทพฯ : สำนักงานทดสอบทางการศึกษา กรมวิชาการ, 2528.

วิชาการ, กรม. รายงานการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาวิชาคณิตศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2526. กรุงเทพฯ : สำนักงานทดสอบทางการศึกษา กรมวิชาการ, 2526.

_____. รายงานการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2526. กรุงเทพฯ : สำนักงานทดสอบทางการศึกษา กรมวิชาการ, 2526.

_____. รายงานการวิจัยเรื่องการวิจัยสังเคราะห์กระบวนการหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2532.

วิชาการ, กรม. หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).

กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, 2532.

วิชัย วงษ์ใหญ่. การพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

_____. พัฒนาหลักสูตรและการสอน - มิติใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ธีเนศวรการพิมพ์, 2525.

วิเชียร อ่อนประเสริฐ. การศึกษาปัญหาการบริหารโรงเรียนด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดสงขลา สงขลา. ปรินิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2529. อัดสำเนา.

วิทย์ วิศุทเวทย์. ปรัชญาทั่วไป มนุษย์โลก และความหมายของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2531..

วินัย คงพวง. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา กับผลการประเมินคุณภาพนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2529. ปรินิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2530. อัดสำเนา.

วิบูลย์ เข้มเฉลิม. "วนเกษตร ทางเลือกใหม่ของเกษตรกรไทย," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 165 - 183. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์ การพิมพ์, สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.

วิบูลย์ลักษณ์ ทองเชื้อ. "การประเมินผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบบริหารการศึกษา ตามแนวการปฏิรูปการศึกษา," การศึกษาแห่งชาติ. 22(3) : 52 - 61, กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2531.

วิวัฒน์ชัย อิตถากร. "ยุทธศาสตร์การพัฒนการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง," ใน แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. บรรณาธิการโดย โอวาท สุนธารักษ์. หน้า 3 - 26. กรุงเทพฯ : สารมวลชน, 2530.

วิวัฒน์ชัย อັตถากร. "นิกส์ : พนทางไปสู่ โท หรือ ทาส," ทางเลือกพัฒนา. 6(2) : 1 - 18; พฤษภาคม - สิงหาคม 2531.

วีระ แก้วแหวน. พฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา หลังการใช้หลักสูตร
ประถมศึกษา 2521 ในเขตการศึกษา 6. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524. อัดสำเนา.

วีระ สมบูรณ์. "การศึกษาเพื่อความสะดวกทางสังคม," ปารจารย์สาร. 13(2) :
24 - 35 ; มีนาคม - เมษายน 2329.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

_____. "การปฏิรูปการศึกษามัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2475," ใน 200 ปีการศึกษา
ไทย. กรุงเทพฯ : ศุภสภานาถพรว, 2526.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2525.

เศรษฐกิจมหภาค รายงานเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการและพัฒนาระบบงาน
ธนาคารกรุงไทย จำกัด 23(2) : 14 ; กุมภาพันธ์ 2533.

เศรษฐกิจปริทัศน์. 12(4) : 18 ; เมษายน 2533.

ส. ศิวรักษ์ (นามแฝง). ลอบคราบวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์,
2531.

_____. "พัฒนาการศึกษาของไทย อดีต ปัจจุบัน อนาคต," ปารจารย์สาร. 17(1) :
55 - 79 ; มกราคม - กุมภาพันธ์ 2531.

_____. ความเป็นเลิศทางวิชาการ. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม จำกัด, 2533.

สง่า ลือชาพัฒนพร. ตำนานคนรักป่า ชีวิตและงานพระอาจารย์บุญธรรม อุดมธมโม.
กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2530.

สังัด อุทรานนท์. พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
เซ็นเตอร์บลิคเคชั่น, 2528.

สัจด์ อุทรานนท์. ทฤษฎีหลักสูตร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2530.

เสนห์ จามริก. การเมืองกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2526.

_____. "นานา ทรรศนะเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น," การศึกษาแห่งชาติ. 22(6) : 5; สิงหาคม - กันยายน 2531.

_____. แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย : บทวิเคราะห์เบื้องต้น, "การศึกษาแห่งชาติ". 24(1) 20 - 32; ตุลาคม - พฤศจิกายน 2532.

สมคิด โชติกวณิชย์. "ทศวรรษโลกของการพัฒนาวัฒนธรรม," ใน วัฒนธรรมกับการเสริมสร้างสังคมไทย. หน้า 51 - 55. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรู๊ป จำกัด, 2532.

สมจินตนา วงศ์แสง. การศึกษาปัญหาการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ของครูในเขตการศึกษา 12. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524. อัดสำเนา.

สมบูรณ์ ดันยะ. การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพการสอนของครูประจำการระดับประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524. อัดสำเนา.

สมภพ มานะรังสรรค์. และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. รายงานผลการวิจัยอุตสาหกรรมน้ำตาลในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. "ความรู้พื้นฐานสำหรับการประเมินโครงการทางการศึกษา," ใน รวมบทความการประเมินโครงการ. บรรณาธิการโดย สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. หน้า 82 - 102. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

สยามรัฐครบรอบ 40 ปี "การเมืองเพื่อนสนิท," 28 พฤษภาคม 2533.

_____. "เศรษฐกิจร่วมสมัย," 23 มิถุนายน 2533.

สันทัต อินทริกานนท์. ศึกษาปัญหาการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในระดับประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. อัดสำเนา.

สามารถ ศรีจันทร์. "การร่วมวิจัยเพื่อการปฏิบัติ," ชุมชนพัฒนา. 2(1) : 48 - 53 ;
กรกฎาคม - ธันวาคม 2530.

สิทธิพัชร อธิชัยยุทธ์. "เศรษฐกิจไทยลูกไก่ในกำมือของคน 10 ตระกูล," อรุณสวัสดิ์ 2.
(21) : 61 - 68; ธันวาคม 2532.

สุชาติ ลีตระกูล. การพัฒนาหลักสูตรสำหรับลูกกรรมการก่อสร้างก่อนวัยเรียนในเขต
กรุงเทพมหานคร. ปริญญาโท กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532. อัสสาเนา.

สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

สมน อมรวิวัฒน์. "การอภิปราย" ใน ปัญหาการศึกษาไทยปัจจุบันและแนวทางแก้ไข.
บรรณาธิการโดย ไพฑูรย์ สินลารัตน์. และธรรมเกียรติ กันธิ.
หน้า 20 - 24. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

_____. เอกสารประกอบการสอนวิชา 413, 783 สัมมนาการประถมศึกษา.
กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ และคนอื่น ๆ. สังคมนวนเกษตร มีกินตลอดชีพ. กรุงเทพฯ :
เจริญวิทย์การพิมพ์ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532.

_____. รากฐานแห่งชีวิตวัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์ :
สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533.

เสรี พงศ์พิศ. "การพัฒนาหมู่บ้านกรณีศึกษา : พ่อใหญ่ฝ่าย สร้อยสะพาน กับความหวัง
ใหม่ของบ้านสระคู," ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน.
กรุงเทพฯ : ศุภภาพลาดพร้าว, 2534.

_____. คืนสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2529.

_____. ความหวังใหม่ของสระคู. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์,
2532.

_____. "วิทยาศาสตร์ ความรู้แจ้งหรือความอับจน," ปารายาสาร. 12(1) :
128 - 133; ธันวาคม 2527 - กุมภาพันธ์ 2528.

เสรี พงศ์พิศ. "วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท," ใน การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านวันที่ 10 - 12 กรกฎาคม 2533. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป. เอกสารไร้นาม.

แสวง รัตนมงคลมาศ. "ความคืบหน้าของเกษตรกรไทยกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงสังคม," จุลสารวิชาการบัณฑิตอาสาสมัคร. 20(1) : 10 - 30; ตุลาคม - ธันวาคม 2531.

อดิณ รพีพัฒน์. "เครือข่ายการเรียนรู้ : กรณีของภาคอีสาน," การศึกษาแห่งชาติ. 24(3) : 47 - 51; กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2533.

อภิชัย พันธเสน และวิบูลย์ เข็มเฉลิม. "วนเกษตรการปฏิรูปการเกษตรด้วยตนเองของเกษตรกรไทย," เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 8(1) : 93 -109 ; มีนาคม 2532.

อรุณ พร้อมเทพ. "นิเวศวิทยากับการพัฒนาชนบท," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการโดยเสรี พงศ์พิศ. หน้า 322 - 330. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.

อรุณพร สร้อยสน. การศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม. ปรินต์งานพิมพ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530. อัดสำเนา.

ออเรลิโอ เบคเซอี และโคซากุ อีเคตะ. บทสนทนาก่อนจะสายเกินไป. แปลจาก Before it is too late : A Dialog โดย อรรถวิบูลย์ ศรีสุวรรณนท์. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2530.

อัลวิน ทอฟฟเลอร์. คลื่นลูกที่สาม. แปลจาก The Third Wave โดย รจิตลักษณ์ แสงอุไร และคนอื่น ๆ บรรณาธิการโดย สุกัญญา ตีระเวนิช. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์วาด, 2532.

อาร์โนล์ ทอยน์บี และโคซากุ อีเคดะ. บทสนทนาชีวิตเลือกได้. แปลจาก Choose

Life : Dialogue โดย สดใส ชันติวรพงศ์. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2530.

อิวาน อิลิช. แพทย์ - เทพเจ้ากาลิ. แปลจาก Medical Nemesis : The

Expropriation of Health. โดยสันติ หัตถ์รัตน์. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์
การพิมพ์, 2520.

อุทัย บุญประเสริฐ. การศึกษากับการพัฒนาและความสัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศ.

สระบุรี : ปากเพรียวการช่าง, 2529.

เอกวิทย์ ๗ ถกลาง. "สามทศวรรษของการพัฒนาการศึกษาไทย : ความสำเร็จ - ความ

ล้มเหลว - และการกักอันสืบเนื่อง," ใน รายงานเสนอในการสนทนาเนื่องใน
โอกาสครบรอบ 72 ปี อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์. หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์; 3 กุมภาพันธ์ 2531.

_____. "การสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรมให้สมัย," ใน สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรม
กับการพัฒนา. หน้า 40 - 45. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินติ้ง กรู๊ป จำกัด,
2532.

เอกวิทย์ ๗ ถกลาง และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์. "วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทย,"

ใน วัฒนธรรมกับการเสริมสร้างสังคมไทย, หน้า 15 - 25. กรุงเทพฯ :
ไอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, 2532.

เอนก นาเคบุตร. "ชนบทไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมาเกี่ยวกับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้าน :

สู่ทิศทางการพึ่งตนเองของชนบทในอนาคต," ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. บรรณาธิการ
โดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 129 - 166. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.

Arendonk, Joseph Van and others. "The Cultural Dimension of
Development," in Approaches That Work in Rural Development.
edited by Institute of Cultural Affairs International.
New York : K.G. Saur Miichen, 1988.

Ekavidya Nathalang. "The Wisdom of Thai Farmers : Contemporary Efforts For Cultural Reproduction," Paper Present at The 4th International Conference on Thai Studies Kumins, Yunnan. May, 1990.

Harman, W.W. "Development - For What? Emerging Trends of Promise and Concern," in Approaches That Work in Rural Development. edited by institute of Cultural Affairs International, New York : K.G.Saur Miichen, 1988.

Hosper, J. An Introduction to Philosophical Analysis. New Delhi : Prentice - Hall, Inc., 1967.

Tyler, R.W. Basic Principles of Curriculum and Instruction. Chicago : U. of Chicago Press, 1949.

Worthen, B.R. and J.R. Sanders. Educational Evaluation : Theory and Practice. Ohio : Charles A. Jones, 1973.

Wiersma, W. Research Methods in Education : An Introduction. 4th edition Boston : Allyn and Bacon, Inc., 1986.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย

1. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยเกี่ยวกับสภาพชุมชนท้องถิ่น

1. พระอธิการสมนึก นาโถ
2. พระภา ปรุกโกโม
3. พระสุพจน์ อุบลโม
4. พระประมวล วุฑฒิโร
5. พระจิรศักดิ์ อคฺควโร
6. พระสมพงษ์ สุตาคโม
7. นายเดชา วงศ์พรหมมา
8. นายชนะ กรตวัตินากุล
9. นายสมคิด เปี่ยมแสง
10. นายพิสิทธิ์ ภิรมย์ศรี
11. นางแก้ว จันทรแดง
12. นายประสพ จันทรแดง
13. นายเพี้ยน ภิรมย์ศรี
14. นายอ้วน จันทรแดง
15. นายรัฐติ เพ็ญเกษม
16. นายสมชาย อ่อนแสงจันทร
17. นายสงว ขีวะพานิชพันธ์
18. นายทวีศักดิ์ กรองกาญจน์
19. นายวุฒิชัย สงค์น้อยเมือง
20. นายบัวย แซ่ลิ่ม
21. นายอู๋ แซ่ลิ่ม

22.	นางสุจิตรา	สายจิต
23.	นางนิตา	ชื่นยินดี
24.	นายชัยสิทธิ์	สุทธีวรรณ
25.	ค.ญ.เนตรนา	แช่ม
26.	ค.ญ.ชุติมา	สมบัติวงศ์ขจร
27.	ค.ช.สังัด	สวนแก้ว
28.	ค.ช.สมภพ	เจนจบ
29.	ค.ญ.บังอร	อ่อนสะอาด
30.	ค.ญ.นารีรัตน์	แช่ม

2. รายชื่อผู้ได้รับการสัมภาษณ์กลุ่มในระดับชุมชน

1.	นางละไม	จันทร์แดง	อายุประมาณ	73 ปี
2.	นายสุน	แช่ลัม	อายุประมาณ	75 ปี
3.	นายบั๊กฮัน	แช่ลัม	อายุประมาณ	65 ปี
4.	นายถ่าย	เกษตรไพสิฐกุล	อายุ	56 ปี
5.	นายสมพงษ์	ธนะพรชัย	อายุ	54 ปี

3. รายชื่อสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

1. พระอธิการสมนึก นาโถ เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ
2. นายเดชา วงศ์พรหมมา อาจารย์ใหญ่โรงเรียนหนองน้ำคำ
3. นายสมชาย อ่อนแสงจันทร์ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนหนองน้ำคำ
4. นายทวีศักดิ์ กรองกาญจน์ ครูโรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
5. นายชัยยศ งามยิ่งเมือง ครูโรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
6. นายชัยสิทธิ์ สุธิวัตรธม ครูโรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
7. นายมนูญ ช่อม่วง ครูโรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
8. นายสมคิด เปี่ยมแสง ผู้ใหญ่บ้านหนองน้ำคำ/กรรมการศึกษา
โรงเรียน
9. นายพิสิทธิ์ ภิรมย์ศรี ผู้ใหญ่บ้านหนองงูเห่า
10. นายมนี จันทรแดง กรรมการศึกษาโรงเรียน
11. นายชนะ กรดวัฒนากุล หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลป่าตาล
12. นางประพิณ วงศ์พรหมมา อาสาสมัครสาธารณสุขตำบลป่าตาล
13. นายรัตนะ บัวสนธิ์ ผู้วิจัย/ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม
14. นางสาวมาเรียม นิลพันธ์ ผู้จัดบันทึกการสนทนากลุ่ม/นิสิตปริญญา
ดุษฎีบัณฑิตสาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

4. รายชื่อผู้ร่วมสนทนากลุ่มสำหรับตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตร

1. พระอธิการสมนึก	นาโถ	เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ
2. นายเดชา	วงศ์พรหมมา	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
3. นายชัยยศ	งามยิ่งเมือง	ครูโรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
4. นายชัยสิทธิ์	สุทธิวรรณ	ครูโรงเรียนวัดหนองน้ำคำ
5. นายสมคิด	เปี่ยมแสง	ผู้ใหญ่บ้านหนองน้ำคำ

5. รายชื่อผู้เชี่ยวชาญภายนอกสำหรับตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตร

1. ศาสตราจารย์ ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
2. รองศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ ชิตพงษ์ รองอธิการบดีฝ่ายแผนและพัฒนา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
3. รองศาสตราจารย์ ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่ ภาควิชาอุดมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
4. รองศาสตราจารย์ ดร.ไพศาล หวังพานิช ผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการ
ศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
5. รองศาสตราจารย์ ดร.โชติ เพชรขึ้น สำนักทดสอบทางการศึกษาและ
จิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร
6. รองศาสตราจารย์ ดร.เชิดศักดิ์ ไชวาลินธุ์ สำนักทดสอบทางการศึกษาและ
จิตวิทยา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
7. รองศาสตราจารย์ ดร.สมสรร วงษ์อ่อนย สำนักทดสอบทางการศึกษาและ
จิตวิทยา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

8. รองศาสตราจารย์ ดร.ต่าย เข้มแข็ง ภาควิชาวิศวกรรมและประเมิณผล
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่
9. อาจารย์ ดร.ติลก คิลลีกันนท์ สำนักทดสอบทางการศึกษาและ
จิตวิทยา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

6. รายชื่อผู้ปกครองนักเรียนที่ให้ออมลประเมินหลักสูตร

1. นายเชิด เกตุแก้ว
2. นายสายัณห์ จันทรเทวี
3. นายสนั่น สูงรัง
4. นายโสภณ เจริญจบ
5. นายประยูร เอี่ยมสุชา

ภาคผนวก ข

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่มในระดับชุมชน

1. เข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านนี้นานหรือยัง มาอยู่ตั้งแต่อายุเท่าไร
2. สมัยนั้นที่เข้ามาอยู่ตอนแรก ๆ สภาพหมู่บ้านเป็นอย่างไร
3. ท้ามาหากินกันอย่างไร ตอนที่เข้ามาอยู่ที่นี้ใหม่ ๆ
4. ก่อนหน้านี้ มีใครเข้ามาก่อนหรือไม่
5. ถนนกับคลองชลประทานนี้จะสร้างก่อนกันประมาณกี่ปีมาแล้ว
6. ศาลเจ้ากับโรงเรียนและวัด อะไรสร้างก่อน/ใครสร้าง/สร้างอย่างไร
7. ก่อนที่ชาวบ้านจะปลูกอ้อยมากเหมือนทุกวันนี้ ก่อนหน้านั้นปลูกอะไรทำไมถึงเลิกปลูก
8. สมัยก่อนเดินทางติดต่อกับในตัวเมืองอย่างไร
9. ชื่อหมู่บ้านหนองน้ำคำ ทำไมจึงมีชื่อเรียกอย่างนี้
10. รู้สึกอย่างไรกับการท้ามาหากินสมัยนี้เปรียบเทียบกับสมัยก่อนนั้น
11. ป่า ไม้ในวัด ทำไมจึงมีอยู่มาก มีอยู่นานหรือยัง/รู้สึกอย่างไรที่ในวัดมีแต่ป่า ไม้
12. คิดว่าที่ชาวบ้านเริ่มปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะเป็นอย่างไรบ้าง
13. การปลูกอ้อยที่นี้คิดว่าจะทำกันอีกนานไหม/ทำไม
14. ถ้าเลิกปลูกอ้อยคิดว่าชาวบ้านจะท้ามาหากินอะไร

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

1. เริ่มต้นการสนทนา

1.1 ก่อนที่เราจะ ได้คุยกันขอแนะนำสมาชิกหน้าใหม่ให้รู้จัก (ผู้วิจัยแนะนำผู้ช่วยผู้วิจัยให้สมาชิกรู้จัก)

1.2 การพูดคุยของพวกเราวันนี้ผมขออนุญาตบันทึกเทปนะครับ เพื่อผมจะได้นำไปเปิดฟังภายหลังจากการคุยกัน

1.3 ขณะที่คุยกันก็ขอให้ตามสบายนะครับ เชิญเต็มใจของที่อยู่บนโต๊ะตามสะดวก

2. ชี้แจงวัตถุประสงค์การสนทนา

2.1 ที่ผมนัดแต่ละท่านมาคุยกันวันนี้ ก็อย่างที่ผมได้บอกไว้ล่วงหน้าบ้างแล้ว (ผู้วิจัยได้บอกวัตถุประสงค์ให้สมาชิกทราบล่วงหน้าและดำเนินการติดต่อนัดหมาย) นั่นคือ ผมอยากให้แต่ละท่านช่วยกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องของหมู่บ้านเรา ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านคิดว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า สำหรับให้นักเรียนได้เรียนรู้ หรือเรื่องที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนเราว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ แต่ละท่านคงจะสงสัยว่าหมายถึงอะไร ผมขออธิบายคร่าว ๆ ครับ คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่จริงก็หมายถึงสิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีในท้องถิ่นนี้เอง อาจจะเป็นการทำมาหากิน การกระทำของชาวบ้านหรือใครคนใดคนหนึ่งหมู่บ้านเราหรืออื่น ๆ ที่ท่านอยากให้ทางโรงเรียนนำมาจัดสอนให้นักเรียน

2.2 สาเหตุที่อยู่ ๆ ผมก็นัดหมายให้แต่ละท่านมาช่วยกันแสดงความคิดเห็นก็เนื่องจากทางหน่วยงานส่วนกลางมุ่งหวังให้โรงเรียนได้จัดสอนเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนหมู่บ้าน ดังนั้นการที่จะสอนเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนหมู่บ้านนั้น ผู้ที่จะให้ความคิดเห็นหรือวางแผนดำเนินการได้ดีที่สุดก็คือคนที่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง ซึ่งก็คือแต่ละท่านทั้งนี้ ที่ผมคิดว่าเป็นผู้รู้และมีความคิดกว้างขวางเกี่ยวกับเรื่องของหมู่บ้านและการวางแผนจัดการเรียนการสอน ไม่ทราบว่าที่ผมพูดมา ยังมีข้อสงสัยตรงไหนบ้างครับ

3. ประเด็นทั่ว ๆ ไป

3.1 ที่ผ่าน ๆ มาไม่ทราบว่าทางโรงเรียนได้มีการนำเรื่องของหมู่บ้านเข้ามาสอนบ้างหรือไม่

3.2 สอนอย่างไรครับ ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอะไรบ้าง (ใช้ถามในกรณีที่สมาชิกที่สมาชิกตอบว่าเคยสอน แต่ถ้าสมาชิกตอบว่าไม่เคยข้ามไปถามประเด็น 3.3)

3.3 ทำไมจึงไม่ได้สอนครับ มีปัญหาอะไร จริง ๆ แล้วท่านต้องการให้ทางโรงเรียนจัดสอนหรือไม่ คิดว่าถ้าสอนแล้วจะมีประโยชน์หรือไม่อย่างไร

4. ประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดเนื้อหา

4.1 คิดว่าถ้าจะสอนเรื่องที่มีคุณค่าของหมู่บ้านเราให้นักเรียนชั้น ป.6 ได้เรียนรู้ทางโรงเรียนควรจะสอนเรื่องอะไรบ้างครับ

5. ประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (วัตถุประสงค์การเรียนรู้)

5.1 ทำไมต้องการสอนเรื่องนั้น ๆ ครับ (ถามแยกตามเรื่องที่สมาชิกเสนอ)

5.2 ถ้านักเรียนเรียนเรื่องนั้น ๆ แล้ว ต้องการให้นักเรียนเป็นอย่างไรบ้าง หรือมุ่งหวังให้นักเรียนทำอะไรได้บ้าง

6. ประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดวิธีสอนหรือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและสื่อ

6.1 ถ้าจะสอนให้นักเรียนเป็นอย่างไรที่ต้องการหรืออย่างที่มีมุ่งหวังนั้นควรจะสอนอย่างไร (ถามแยกตามเรื่องและวัตถุประสงค์ที่เสนอ)

6.2 สถานที่ที่จะจัดการเรียนการสอนเรื่องต่าง ๆ นั้นควรจะใช้สถานที่ใด (ถามแยกตามเรื่องที่เสนอ)/ทำไม

6.3 ถ้าจะสอนเรื่องนั้น ๆ ใครจะเป็นผู้สอนจึงจะก่อให้เกิดผลดี/ทำไม (ถามแยกเรื่องที่เสนอ)

6.4 การสอนแต่ละเรื่อง ควรใช้เวลาเท่าใด/ช่วงใด/ทำไม (ถามแยกตามเรื่องที่เสนอ)

7. ประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดวิธีการวัดและประเมินผลการเรียน

7.1 เราจะรู้ได้อย่างไรว่านักเรียนเป็นไปอย่างที่เราต้องการให้เรียนในเรื่องนั้น ๆ (ถามแยกตามเรื่องที่เสนอ)

7.2 ใครจะเป็นผู้บอกได้ว่านักเรียนเป็นไปอย่างที่เราต้องการหรือไม่

7.3 ใช้วิธีการอะไรที่จะตรวจสอบว่านักเรียนเรียนรู้ตามเรื่องนั้น ๆ หรือไม่

8. ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาที่คาดว่าจะมีและวิธีการแก้ไขอย่างไร

8.1 คิดว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เราช่วยกันเสนอผ่านมาเมื่อนำไปปฏิบัติจริง ๆ จะมีปัญหาอะไรบ้าง/ทำไม

8.2 เรามีวิธีการป้องกันแก้ไขอย่างไรบ้าง

9. ประเด็นสรุปปิดการสนทนา

9.1 คิดว่ามีจุดใดที่เรายังไม่ได้พูดคุยกันบ้างมีความคิดเห็นเพิ่มเติมอย่างไรบ้างครับ

9.2 ถ้าไม่มีแล้วผมขอขอบพระคุณทุกท่านที่ช่วยกันมาร่วมเสนอแนะความคิดเห็นพูดคุยกันวันนี้ ผมคงจะต้องไปขอคำแนะนำเพิ่มเติมจากท่านอีกนะครับ

แบบสอบถาม
โครงร่างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำชี้แจง แบบสอบถามนี้เป็นแบบสอบถามชนิดปลายเปิดเพื่อให้ท่านได้แสดงความคิดเห็นต่อ
โครงร่างหลักสูตรที่ข้าพเจ้าพัฒนาขึ้นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักการของหลักสูตรมีความเหมาะสมเพียงไร อย่างไร.....

.....
.....
.....
.....

2. ท่านที่มีความคิดเห็นอย่างไรต่อจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดขึ้น.....

.....
.....
.....
.....

3. เนื้อหาของหลักสูตรมีความเหมาะสมอย่างไร.....

.....
.....
.....
.....

4. แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอน ท่านคิดว่ามีจุดใดควรแก้ไข.....

.....

.....

.....

.....

5. สื่อการเรียนการสอนมีความเหมาะสมอย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

6. การวัดประเมินผลมีความเป็นไปได้อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

7. ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบของหลักสูตรทั้ง 6 ส่วนข้างต้น (หลักการของหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตร กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอนและการวัดประเมินผล) มีความสัมพันธ์เหมาะสมหรือไม่อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

8. ความคิดเห็นเพิ่มเติมที่ท่านเห็นว่าจะทำให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น.....

.....
.....
.....
.....

ภาคผนวก ค

ตัวอย่างหลักสูตร

1. หลักสูตรฉบับโครงร่าง

หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนหนองน้ำคำ

รัตนะ บัวสนธิ์

หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนหนองน้ำคำ

1. หลักการของหลักสูตร

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง คุณค่าที่สั่งสมและสิ่งที่มีประโยชน์ของท้องถิ่นอันเกิดขึ้นจากกระบวนการคิด สังคม ภูมิปัญญา ของบุคคลในท้องถิ่นชุมชนนั้น ๆ ดังนั้น หลักการของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกผู้เยาว์ของท้องถิ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและเป็นการสนองตอบเจตนารมณ์หลักการข้อที่ 3 ของหลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษาฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

2. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

- 2.1 เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่น
- 2.2 เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่น
- 2.3 เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพึ่งพาตนเองได้เกี่ยวกับการรักษาโรคเบื้องต้น
- 2.4 เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักรับและเล็งเห็นถึงคุณค่าสิ่งที่ดีของชุมชนท้องถิ่น
- 2.5 เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจบทบาทของคนที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น

3. เนื้อหาของหลักสูตร

- 3.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนหนองน้ำคำ
- 3.2 บุคคลสำคัญของชุมชน
- 3.3 พืชสมุนไพรรักษาโรค
- 3.4 ป่าไม้ของชุมชน

4. แนวทางดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน

4.1 จัดการเรียนการสอนโดยครูเป็นผู้ควบคุมการใช้หลักสูตร พิจารณาหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ในหลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 6 ปี พ.ศ. 2534)

4.2 จัดการเรียนการสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง

4.3 จัดการเรียนการสอนโดยนำบุคคลในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมให้ความรู้กับผู้เรียน

4.4 จัดการเรียนการสอนโดยสอดแทรกจริยธรรมค่านิยมต่าง ๆ เกี่ยวกับการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนท้องถิ่น

5. การวัดประเมินผล

การวัดประเมินผลพิจารณาจาก

5.1 การซักถามสนทนากับผู้เรียนในเนื้อหาที่จัดการเรียนการสอน

5.2 ให้ผู้เรียนเขียนเรียงความ อภิปราย

5.3 สังเกตพฤติกรรมผู้เรียนก่อนและหลังการใช้หลักสูตร

5.4 สังเกต ซักถาม ผู้ปกครองผู้เรียน

5.5 ใช้แบบทดสอบ

แผนการจัดการเรียนการสอน

เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนหนองน้ำคำ 1.1 การอพยพสร้างชุมชน 1.2 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนด้านต่าง ๆ 1.3 สภาพปัจจุบันของชุมชนและบทบาทของผู้เรียนต่อชุมชน	1. ผู้เรียนสามารถเล่าเรื่องจัดลำดับเหตุการณ์ ประวัติของชุมชนได้ 2. ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ส่งผลต่อตนเองและครอบครัว ผู้ปกครองได้ 3. ผู้เรียนสามารถเขียนบรรยายเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของชุมชนและบทบาทของคนที่มีต่อชุมชนได้	1. ครูและนักเรียนอ่านและสนทนาเกี่ยวกับประวัติของชุมชน 2. ครูเชิญผู้อาวุโสหรือผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องประวัติของชุมชนให้มาสนทนาพูดคุยกับผู้เรียน 3. ครูและนักเรียนสนทนาเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของชุมชนและบทบาทของนักเรียนที่มีต่อชุมชน	1. เรื่องอ่านประกอบเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน 2. ผู้อาวุโสหรือผู้รู้ของชุมชน เช่น เจ้าอาวาสวัดนางละไม จันทร์แดง นายอ้วน จันทร์แดง	1. สังเกตการพูดคุย ชักถามนักเรียน 2. พิจารณาจากการเขียนเรียงความหรือเขียนเล่าเรื่องของนักเรียน

เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียนรู้ การสอน	การวัด ประเมินผล
2. บุคคลสำคัญของชุมชน 2.1 บุคคลสำคัญโดยตำแหน่งและหน้าที่ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดครูใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หมอประจำสถานีอนามัย แพทย์ตำบล เกษตรตำบล เป็นต้น 2.2 บุคคลสำคัญโดยการยอมรับจากสังคมหมู่บ้านชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดนางละไม จันทรแดง	1. นักเรียนบอกถึงหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ที่มีต่อชุมชนได้ 2. นักเรียนรู้จักและแสดงความยอมรับในความสำคัญของผู้ที่ได้รับการยอมรับจากบุคคลในชุมชน	1. ครูและนักเรียนสนทนาถึงบุคคลสำคัญต่าง ๆ ในชุมชนเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของบุคคลเหล่านั้น 2. ครู ชี้จุดบุคคลสำคัญในชุมชนให้มาสนทนาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตนในชุมชนที่ผ่านมา 3. ครูให้นักเรียนอ่านเรื่องประกอบเกี่ยวกับบุคคลสำคัญในชุมชน	1. บุคคลสำคัญในชุมชนเป็นบางคนขึ้นอยู่กับพิจารณาตามความเหมาะสมของเวลาและโอกาส 2. ชีวิตประวัติของบุคคลสำคัญในชุมชนบางคน 3. เรื่องอ่านประกอบบุคคลสำคัญของชุมชน	1. สังเกตพฤติกรรมการสนทนาซักถามของนักเรียนที่มีต่อบุคคลสำคัญ 2. ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวและตัวบุคคลที่สำคัญโดยการเขียนหรือซักถามสนทนากับนักเรียน

เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนรู้การสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
นายอ้วน จันทร์แดง นายสิทธิ์ เนตรเรืองแสง				
3. พืชสมุนไพร รักษาโรค	1. นักเรียน สามารถบอก	1. ให้นักเรียนดู และอ่านภาพพลิก	1. ภาพพลิกพืช สมุนไพร	1. ให้นักเรียน บอกสรรพคุณพืช
3.1 สรรพคุณ พืชสมุนไพรรักษา โรคเบื้องต้นที่ สำคัญ 5 ชนิด ได้แก่ พื้ทลาย โจร ว่านหาง จรเข้ เสดด พังพอน ชุมเห็ด เทศ และขมิ้นชัน	สรรพคุณและวิธีการ นำสมุนไพรทั้ง 5 ชนิด มาใช้ได้ 2. นักเรียนปลูก สมุนไพรทั้ง 5 ชนิด ไว้ที่บ้านและ โรงเรียน	เกี่ยวกับพืชสมุนไพร ทั้ง 5 ชนิด 2. นำนักเรียนดู ของจริงของพืช สมุนไพรทั้ง 5 ชนิด และพืชสมุนไพรอื่นๆ ในเขตวัด	2. สไลด์ภาพพืช สมุนไพร 3. ของจริงพืช สมุนไพรในเขตวัด และโรงเรียน	สมุนไพรที่ใช้รักษา โรคต่าง ๆ อาจ ใช้การซักถามหรือ ใช้แบบทดสอบ 2. สังเกตบ้าน ผู้ปกครองนักเรียน และซักถาม ผู้ปกครองเกี่ยวกับ การใช้สมุนไพร
3.2 สรรพคุณ พืชสมุนไพรอื่นๆ และการอนุรักษ์ พืชสมุนไพร	ประโยชน์ของพืช ชนิดอื่น ๆ ในแง่ ของการเป็นยาได้ 4. นักเรียนใช้ สมุนไพรช่วยรักษา	พึ่งตนเองเบื้องต้น ในการรักษา พยาบาลความ เจ็บป่วย		3. สังเกต พฤติกรรมความ สนใจใฝ่รู้ใน สรรพคุณสมุนไพร ของนักเรียนเมื่อ

เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
4. ป่าไม้ของ ชุมชน (ป่าไม้ในวัด)	อาการเจ็บป่วยของ คนและบุคคลข้าง เคียง เมื่อมีเหตุ จำเป็นต้องใช้ 1. นักเรียน สามารถเขียน เล่า บรรยายเกี่ยวกับ ประโยชน์ของป่าไม้ ในด้านต่าง ๆ ที่มี ต่อชุมชนและต่อ สังคมโดยรวม ได้ 2. นักเรียนแสดง พฤติกรรมการ อนุรักษ์ป่าของชุมชน โดยการร่วมรักษา ป่าและปลูกป่า	1. ครูและนักเรียน สนทนากันปราย เกี่ยวกับประโยชน์ ของป่าไม้ 2. ครูให้นักเรียน เดินดูป่าไม้ในเขต วัดพร้อมทั้งสนทนา ซักถามให้นักเรียน แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับป่าไม้ของ วัด ทั้งนี้โดยมี เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ ร่วมให้ความรู้ สนทนา	1. ป่าไม้ของจริง ในเขตวัด 2. เจ้าอาวาสวัด	น้านักเรียนดู ของจริง 1. สังเกต พฤติกรรมการ ซักถามสนทนา ของนักเรียน 2. ให้นักเรียน เขียนเรียงความ เกี่ยวกับป่าไม้ ชุมชนในแง่มุม ต่าง ๆ

เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
		3. ครูให้นักเรียน ร่วมปลูกป่าไม้ใน เขตวัดและ โรงเรียน		

หมายเหตุ การเลือกจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาต่าง ๆ ให้ครูพิจารณาจัดเวลา
เรียนให้สอดคล้องกับกลุ่มมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ตามหลักสูตรแม่บท ทั้งนี้
โดยยึดกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นแกนหลัก

เรื่องอ่านประกอบ 1

ประวัติชุมชนหนองน้ำคำ

1. การอพยพสร้างชุมชน

คำว่า "บ้านหนองน้ำคำ" ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านในปัจจุบันนี้ชาวบ้านผู้อาวุโสของหมู่บ้านและเจ้าอาวาสวัดเล่าให้ฟังว่าน่าจะเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อตามลักษณะของต้นไม้ที่มีอยู่มากในหมู่บ้านสมัยเมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมา เนื่องจากบริเวณพื้นที่รอบ ๆ วัดในขณะนั้นเมื่อในอดีตเป็นเส้นทางผ่านพักของกองเกวียนค้าขายระหว่างชาวบ้านแถบราชบุรี กาญจนบุรี ที่เดินทางไปมายังจังหวัดนครปฐม พ่อค้าชาวบ้านซึ่งเดินทางมากับกองเกวียนเมื่อมาถึงพื้นที่บริเวณนี้จะทำการพักเกวียนปลดวัว ควายให้กินน้ำแช่น้ำในหนองน้ำ (ซึ่งปัจจุบันต้นเข็มแห้งแล้งหมดสภาพหนองน้ำไปแล้ว) จนกระทั่งหนองน้ำนั้นกลายเป็นปลักโคลน และบริเวณรอบ ๆ ปลักโคลนนี้มีต้นไม้ลาย (เป็นชื่อไม้ชนิดหนึ่งซึ่งปัจจุบันนี้ยังมีหลงเหลืออยู่ในเขตวัด) ขึ้นอยู่มาก ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านที่เดินทางมากับกองเกวียนจึงเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่าหนองน้ำคำ ชื่อเรียกดังกล่าวสืบเนื่องต่อกันมาจนกลายเป็นชื่อหมู่บ้านในที่สุด

สำหรับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้ หากนับย้อนหลังเริ่มต้นที่ครอบครัวของ นางจิ้น จันทรแดง (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) และครอบครัวของ นายจวัน แซ่ลี ก็อาจจะประมาณระยะเวลาได้ราว ๆ 60 - 80 ปีเศษ ทั้งสองครอบครัวจัดได้ว่าเป็นครอบครัวเก่าแก่ของหมู่บ้านในปัจจุบัน ภายหลังจากนั้นในเวลาไล่เลี่ยกันก็มีครอบครัวชาวจีนและครอบครัวชาวไทยค่อย ๆ อพยพติดตามเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามคำชักชวนของญาติมิตรมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ และในท้ายที่สุดก็มีการแต่งงานอยู่กินระหว่างชาวบ้านขยายสมาชิกก่อเกิดเป็นชุมชนหมู่บ้านสืบต่อกันมา

ชาวบ้านรุ่นแรก ๆ เมื่อมาถึงก็ทำการจับจองที่ดินทำกิน การจับจองที่ดินก็เริ่มจากการหักล้างถางป่าเพื่อเพาะปลูกพืชผักสำหรับอาหารประเภทเนื้อสัตว์นั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านก็หาล่าเอาจากป่าซึ่งสมัยนั้นพื้นที่บริเวณหมู่บ้านนี้ยังเต็มไปด้วยป่าไม้เบญจพรรณ อาทิ ไม้ประดู่ ไม้แดง

ไม้สัก ไม้เต็งรัง และไม้ยืนต้นอื่น ๆ อีกมากมาย ตลอดจนกระทั่งบรรดาสัตว์ป่าอื่น ๆ เช่น หมูป่า เก้ง กวาง กระต่าย ก็มีอยู่ชุกชุม ชาวบ้านทำการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ได้แก่ ปลูกข้าวหอมแดง กวาว มะเขือ พริก ฯลฯ เพื่อยังชีพเป็นเป้าหมายหลัก แต่อย่างไรก็ดีเนื่องจากในระยะแรก ๆ ของการเปิดพื้นที่ป่าเอาที่ดินทำกินพื้นดินยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก พืชผักที่ชาวบ้านปลูกได้จึงให้ผลดี ดกงามมากจนกระทั่งชาวบ้านเหลือกินส่วนหนึ่งจะต้องปล่อยให้เน่าเสียไป ยกเว้นเฉพาะข้าว ชาวบ้านปลูกไม่ค่อยได้ผลเพียงพอสำหรับกิน เนื่องจากพื้นที่บริเวณหมู่บ้านเป็นที่ดินทรายดอนสูง นอกจากการเพาะปลูกพืชผักและการหาลำสัตว์แล้วชาวบ้านยังทำการไถ่ล้มต้นไม้เพื่อนำไม้มาเผาถ่านไว้ใช้ในครัวเรือน และเก็บสะสมไว้ให้มากพอกับการนำไปแลกเปลี่ยนค้าขายต่อไป

หลังจากนั้นประมาณปลายปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันชาวบ้านจึงหันมาปลูกอ้อยเป็นพืชไร่หลัก เพราะอ้อยสามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ดินทรายแห้งแล้ง การปลูกอ้อยในระยะ ๆ แรกนั้นชาวบ้านจะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ และหากแรงงานไม่เพียงพอกับการปลูกหรือการตัดอ้อยชาวบ้านจะอาศัยวิธีการ "ลงแขก" แรงงานเพื่อช่วยเหลือกัน อ้อยที่ปลูกได้ในสมัยนั้นชาวบ้านจะนำมาคั้นเป็นน้ำอ้อย โดยใช้เครื่องมือคั้นน้ำอ้อยที่อาศัยแรงงานสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย ช่วยคั้น น้ำอ้อยที่คั้นได้ชาวบ้านจะนำบรรจุลงบิ่ปิดผนึกแล้วนำไปส่งขายที่จังหวัดกรุงเทพฯ ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 ได้มีการตั้งโรงงานหีบอ้อยที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อรับซื้ออ้อยจากชาวไร่อ้อย เนื่องจากโรงงานอยู่ใกล้ และเส้นทางการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านเพื่อขนส่งอ้อยไปยังโรงงานสะดวกขึ้น กอรปกับภายหลังในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ก็มีการสร้างคลองชลประทานส่งน้ำผ่านบริเวณพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงขยายพื้นที่ปลูกอ้อยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยการบุกรุกไถ่ล้มพื้นที่ป่าออกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพื้นที่ป่าไม้และสัตว์ป่าที่เคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านก็สูญหายไปหมดสิ้น หากจะมีหลงเหลืออยู่บ้างก็เป็นเพียงเศษป่าที่ไม่มีไม้ค่าใด ๆ ภายในพื้นที่ของเขตวัดนั่นเอง การปลูกอ้อยที่กระทำกันเพียงอาศัยเฉพาะแรงงานในครัวเรือนก็กลายสภาพเป็นการปลูกอ้อยในพื้นที่ขนาดใหญ่ อาศัยต้นทุนการปลูกสูง และมีการว่าจ้างแรงงานปลูกและตัดอ้อยจากอีสานให้เข้ามาช่วย ทุกวันนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านก็ยังคงปลูกอ้อยเพื่อขายต่อไป แม้ว่าการปลูกอ้อยในปัจจุบันจะให้ผลตอบแทนต่อไร่เป็นจนวนเงินต่ำเกือบจะไม่คุ้มทุนที่เสียไป แต่ชาวบ้านก็ทนปลูกอ้อย เพราะนอกจากการปลูกอ้อยแล้วชาวบ้านก็ไม่ว่างทำอะไรที่สะดวกง่าย และเสี่ยงต่อการขาดทุนน้อยกว่า

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2531 เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอโคกกลอยร่วมกับอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จึงได้เริ่มหาพันธุ์พืชชนิดใหม่เข้ามาทดลองส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกเพื่อขายทดแทนการปลูกอ้อย ซึ่งก็คือ หน่อไม้ฝรั่ง การปลูกหน่อไม้ในระยะแรกเริ่มขณะนี้ทางผู้ส่งเสริมได้ติดต่อหาตลาดรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งจากชาวบ้าน แหล่งรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งได้แก่บริษัทตัวแทนญี่ปุ่นสามบริษัท ซึ่งเข้ามารับซื้อหน่อไม้ถึงในหมู่บ้านเพื่อรวบรวมส่งโรงงานและส่งออกต่างประเทศต่อไป บริษัทรับซื้อหน่อไม้จะรับซื้อหน่อไม้ในราคาประกันขั้นต่ำตามเกรดของหน่อไม้ ราคาประกันขั้นต่ำนี้จะกระทำปีต่อปีการเก็บหน่อไม้ การประกันราคาหน่อไม้บริษัทรับซื้อจะนิยมแบ่งเกรดหน่อไม้ออกเป็น 5 เกรด คือ เกรดเอ ดอกตูม เกรดเอ ดอกบาน เกรดบี ดอกตูม เกรดบี ดอกบาน และเกรดซี ราคาขั้นต่ำก็ขึ้นอยู่กับเกรดของหน่อไม้นั้น ๆ ระบบการประกันราคาขั้นต่ำจึงทำให้ชาวบ้านขายหน่อไม้ได้ในราคาที่ค่อนข้างสูง แม้ว่าการปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะต้องลงทุน และใช้เวลา แรงงานมากก็ตาม แต่อย่างไรก็ดีถึงแม้การปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะได้กำไรค่อนข้างดี แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถปลูกได้ทั่วครอบครัว เพราะเหตุว่าการปลูกหน่อไม้จะได้รับการจำกัดจำนวนผู้ปลูก และพื้นที่ปลูกจากบริษัทรับซื้อเนื่องจากทางบริษัทเกรงว่าจะไม่มีกำลังรับซื้อเพียงพอตนเอง แนวโน้มการปลูกหน่อไม้ฝรั่งของชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่น่าจับตามองต่อไป

นอกจากการปลูกอ้อยและหน่อไม้ฝรั่งที่เป็นการประกอบอาชีพหลักของชาวบ้านหนองน้ำคำแล้วชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังทำสวนผลไม้ สวนผัก ด้วยเช่นกัน

ก. ด้านการสาธารณสุขโรคพื้นฐาน

การเดินทางสัญจรของชาวบ้านในสมัยแรก ๆ อาศัยเกวียนและการเดินเท้าไปตามเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียงและตัวเมือง ซึ่งได้แก่ เส้นทางจากบ้านหนองน้ำคำไปยังบ้านดอนขุนแก้วและเส้นทางจากบ้านหนองน้ำคำไปยังตัวเมือง เป็นต้น ภายหลังจากถนนลาดยางสายมาลัยแมนซึ่งเชื่อมต่อยาวระหว่างจังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรีสร้างแล้วเสร็จชาวบ้านโดยการนำของ นายอ้วน จันทรแดง (อดีตเจ้าอาวาสวัดรูปแรก) ร่วมกับพรรคพวกจึงได้จัดซื้อรถยนต์เพื่อวิ่งโดยสารรับส่งคน และสินค้าไปยังตัวเมือง เมื่อซื้อรถยนต์มาแล้ว

นายอ้วน จึงได้นำชาวบ้านทำการตัดถนนจากบ้านคอนขน้าวผ่านบ้านหนองน้ำคำ ไปเชื่อมต่อ
ยังถนนราดยางเป็นผลสำเร็จ การสร้างถนนผ่านหมู่บ้านครั้งนี้แรงงานและกำลังทรัพย์ส่วนใหญ่เกิด
จากการร่วมแรงของชาวบ้านเป็นสำคัญและได้งบประมาณก่อสร้างส่วนหนึ่งจากรัฐบาลเพิ่มเติม
ภายหลังถนนสายผ่านหมู่บ้านนี้ก็ได้ออนไปอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัด และได้รับการซ่อมแซม
รักษาร่วมกับเจ้าของรถบรรทุกสิบล้อที่นำรถมาบรรทุกอ้อยและดินผ่านอยู่เสมอ

สำหรับคลองชลประทานส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมที่ขุดผ่านหมู่บ้านนั้นเริ่มมีในปี
พ.ศ. 2514 ภายหลังจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระที่จังหวัดกาญจนบุรีแล้วเสร็จเพราะเหตุว่า
น้ำในคลองชลประทานของหมู่บ้านนี้ได้รับมาจากการเปิดประตูปล่อยน้ำสู่คลองชลประทานของเขื่อน
เจ้าพระนั่นเอง การมีถนนส่งสินค้าจากหมู่บ้าน และการมีระบบน้ำจากคลองชลประทานที่
สม่ำเสมอมีส่วนสำคัญทำให้ชาวบ้านปลูกพืชผักเพื่อการค้าอย่างค่อนข้างได้ผล และมีส่วนทำให้
ชาวบ้านประกอบอาชีพการเพาะปลูกมากกว่าจะทำอย่างอื่น

นอกจากถนนและคลองชลประทานแล้ว ประมาณปี พ.ศ. 2517 ไฟฟ้าก็ได้รับ
การต่อเติมสายจากหมู่บ้านหลักหิน (หมู่บ้านข้างเคียงกับบ้านหนองน้ำคำ) เข้ามาสู่หมู่บ้าน
หนองน้ำคำ ซึ่งก่อนหน้านั้น ชาวบ้านยังไม่มีไฟฟ้าใช้อาศัยเพียงตะเกียงน้ำมันและเครื่องปั่นไฟ
ใช้ในบ้านเรือน โดยเฉพาะเครื่องปั่นไฟส่วนมากจะมียู่ในบ้านผู้มีฐานะดีของหมู่บ้านเท่านั้น
หลังจาก พ.ศ. 2527 ต่อ ๆ มา ทางหมู่บ้านโดยการวิ่งเต้นของผู้ใหญ่บ้านก็ได้ติดต่อขอ
งบประมาณจากสมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) นำมาขุดบ่อ
น้ำบาดาลไว้ใช้อุปโภคบริโภคในหมู่บ้านเป็นผลสำเร็จ

ข. ด้านสาธารณสุขสถาน

1. การสร้างศาลเจ้าและวัดประจำหมู่บ้าน

ศาลเจ้าแป๊ะกงและวัดของหมู่บ้านหนองน้ำคำได้รับการก่อสร้างไว้ในพื้นที่
บริเวณเดียวกัน ศาลเจ้าแป๊ะกงนั้นไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้างได้แต่เพียง
สันนิษฐานว่า กลุ่มชาวบ้านชาวจีน ซึ่งได้กลุ่มตระกูลของ นายจ้วน แซ่ลี่ เป็นผู้ริเริ่มสร้าง
ศาลเจ้าที่สร้างในครั้งแรกเป็นอาคารชั่วคราวเรือนไม้ หลังคาสังกะสีเท่านั้น ศาลเจ้าเป็นสถานที่

สิ่งสำคัญของเทพเจ้าที่ชาวจีนให้ความเคารพยอมรับนับถือว่าเป็นผู้บันดาลโชคละเคราะห์ให้คน
สำหรับวัดหนองน้ำคำได้ถูกสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2478 - 2480 โดยมี หลวงปู่พูน จาก
วัดใหม่บ้านแก้ว ในจังหวัดภาคกลางตอนล่างเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการก่อสร้างภายในบริเวณพื้นที่
ศาลเจ้า หลวงปู่พูน ขอดินจากชาวจีนซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินเดิม (ซึ่งตั้งใจยกให้เป็นเขตศาลเจ้า)
เพื่อนำมาก่อสร้างวัด จำนวน 12 ไร่ ชาวจีนเจ้าของที่ดินตกลงใจยกให้วัดหนองน้ำคำจึงได้เริ่ม
การก่อสร้างตั้งแต่นั้น แรกสร้างก็มีเพียงกุฏิชั่วคราวสำหรับให้พระจำพรรษาอยู่เท่านั้น

ภายหลังจากสร้างกุฏิเสร็จ หลวงปู่พูนได้ให้พระภิกษุ อ้วน จันทรแดง
ซึ่งเป็นบุตรชายของ นางจีน จันทรแดง เข้ามาอยู่จำพรรษา และเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ
เป็นรูปแรก (ปัจจุบันสึกแล้ว) เจ้าอาวาสวัดรูปแรกได้ทำการพัฒนาวัด และศาลเจ้ามาตามลำดับ
กล่าวคือในส่วนของวัดนั้นท่านได้นำชาวบ้านร่วมสร้างโบสถ์และกุฏิหลังเดียว จนแล้วเสร็จ
และที่สำคัญในสมัยท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ได้มีการชักจูงให้ชาวบ้านคนจีนเข้ามามีส่วนร่วมสร้าง
วัดอีกส่วนหนึ่ง นอกเหนือจากชาวบ้านคนไทย ซึ่งผลงานที่ท่านทำไว้ให้วัดจนถึงทุกวันนี้ก็คือ
การติดต่อขอซื้อและบริจาคที่ดินเพิ่มเติมให้กับวัด จากพื้นที่เขตวัดเพียง 12 ไร่ เป็น 90 กว่าไร่
เศษ สำหรับในกรณีศาลเจ้าแป๊ะกงนั้นท่านกับชาวบ้านก็ได้ร่วมกันสร้างเป็นศาลเจ้าอาคารปูน
ถาวรจนถึงทุกวันนี้เจ้าอาวาสพระอธิการอ้วน จันทรแดง บวชอยู่ 11 พรรษาที่สึก

หลังจากนั้นเจ้าอาวาสรูปที่สอง หลวงปู่โต๊ะ เจ้าอาวาสรูปที่สาม หลวงปู่ถม
เจ้าอาวาสรูปที่สี่ หลวงพ่อจาเนียร และเจ้าอาวาสรูปที่ห้า พระอธิการสมนึก นาไถ ก็อยู่
จำพรรษาคิดต่อกันมาตามลำดับ ซึ่งเจ้าอาวาสแต่ละรูปก็ทำการจัดสร้างศาสนสถานต่าง ๆ กันออก
ไปเช่น สร้าง ศาลา กุฏิ แท่งคันทนา เป็นต้น สำหรับเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันนี้ท่านมีความรักป่าไม้และ
พืชพรรณเป็นพิเศษจึงได้พยายามฟื้นฟูปลูกป่าไม้ในเขตวัด จนกระทั่งขณะนี้วัดหนองน้ำคำก่อให้เกิด
เกิดความสงบ ร่มรื่นทั้งแก่พระภิกษุได้เข้ามาจำพรรษาปฏิบัติธรรม สรรวาสทั่วไปที่เข้ามา
เยี่ยมเยือน และสัตว์เล็กสัตว์น้อย อาทิ แะ ตุ่น กระรอก ได้อาศัยอยู่ ป่าไม้ในวัดหนองน้ำคำเป็น
สมบัติร่วมกันของชาวบ้านหนองน้ำคำทุกคน นอกจากการฟื้นฟูรักษาป่าไม้แล้ว เจ้าอาวาสวัด ยัง
ได้ให้ความสนใจส่งเสริมชาวบ้านให้รู้จักการพึ่งตนเองเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บอีกด้วย
โดยท่านศึกษาแนะนำชาวบ้านให้ใช้สมุนไพรต่าง ๆ ดังนั้นในเขตวัดที่วัดหนองน้ำคำนอกจากจะมี

ป่าไม้และสัตว์ป่าเล็ก ๆ อาศัยอยู่แล้ว ยังเต็มไปด้วยพืชสมุนไพรอีกหลายร้อยชนิดที่จะยังประโยชน์
 กับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ชาวบ้านเมื่อถึงคราวจำเป็นอีกด้วย

2. การสร้างโรงเรียนประจำหมู่บ้าน

เด็กนักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านก่อนหน้าที่จะมีโรงเรียนให้เป็น
 สถานที่เล่าเรียนดังปัจจุบันนี้ เด็กสมัยนั้นต้องอาศัยศาลาวัด กุฏิพระเป็นสถานที่เรียนหนังสือ
 สำหรับโรงเรียนหลังแรกที่เป็นอาคารเรียนแยกออกมาต่างหากจากศาลาวัดนั้นได้มีการก่อสร้างขึ้น
 ภายใต้การนำของเจ้าอาวาสวัดรูปแรก (พระอธิการอ้วน จันทร์แดง) ร่วมกับชาวบ้านทำ
 การก่อสร้างขึ้นเป็นอาคารเรียนชั่วคราวในปี พ.ศ. 2481 ภายในพื้นที่วัด (บริเวณป่าสักของ
 โรงเรียนปัจจุบัน) หลังจากนั้นต่อมาเมื่อมีนักเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสมัยเจ้าอาวาส
 รูปที่สอง หลวงปู่โต๊ะ จึงได้ร่วมกับชาวบ้านซึ่งมีนายสิทธิ เนตรเรืองแสง (บุตรนายจี่ แซ่ลิ้)
 และตระกูลจันทร์แดงเป็นผู้นำร่วมกันสมทบกับงบประมาณทางราชการก่อสร้างอาคารเรียน
 ถาวร (หลังเตี้ย) จนแล้วเสร็จ หลังจากนั้นโรงเรียนก็ได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียน
 และสถานที่ต่าง ๆ จากทางราชการร่วมกับเงินบริจาคของชาวบ้านมาโดยลำดับจนกระทั่ง
 ปัจจุบันนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าโรงเรียนวัดหนองน้ำคำได้รับการพัฒนาด้านอาคารสถานที่อย่าง
 เพียงพอกับความต้องการใช้งานแล้ว จากประวัติการสร้างโรงเรียนนี้จะเห็นว่าวัด ชาวบ้าน
 มีบทบาทสำคัญในการให้ความอุปถัมภ์โรงเรียนจนถึงปัจจุบัน

สภาพปัจจุบันของชุมชนหนองน้ำคำ

1. ที่ตั้ง

หมู่บ้านหนองน้ำคำตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ในเขตตำบลป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัด
ภาคกลางตอนล่าง โดยอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ
18 - 20 กิโลเมตร นั้ระยะทางตามถนนราดยางสายมาลัยแมน (นครปฐม - สุพรรณบุรี) และ
รวมถึงถนนลูกรังจากทางแยกเข้าสู่หมู่บ้านทั้งนี้อาณาเขตติดต่อกับสถานที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 บ้านบ่อน้ำใส และหมู่ที่ 1 บ้านหลักหิน

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลหนองงูเห่า อำเภอเมือง

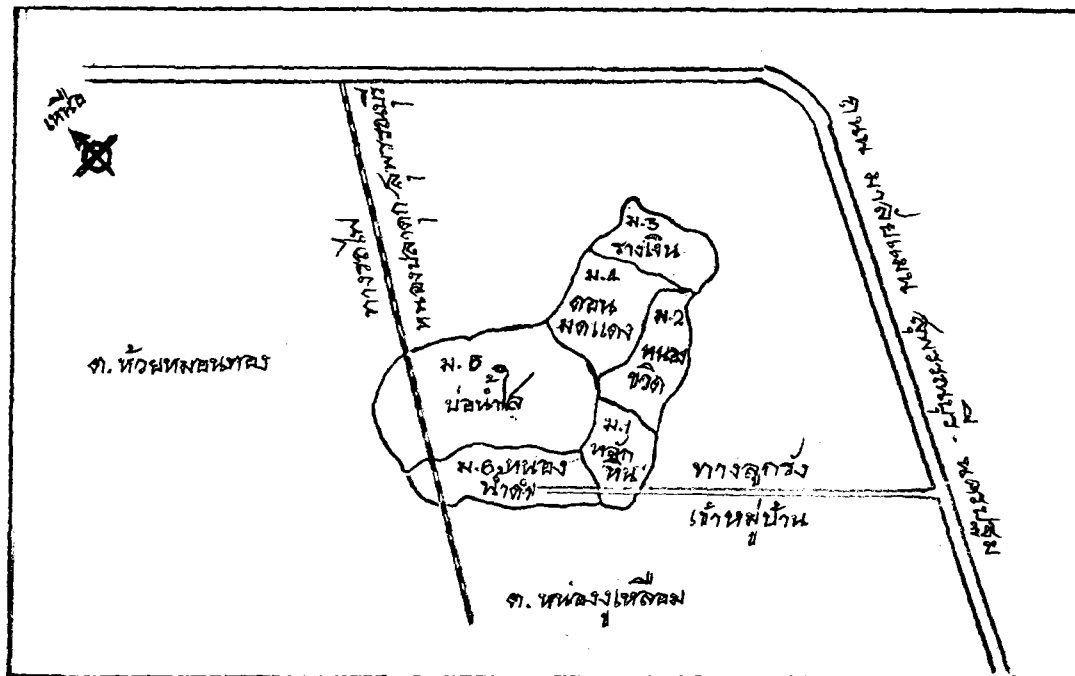
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 1 บ้านหลักหิน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลห้วยหมอนทอง

2. การคมนาคมติดต่อ

การเดินทางสู่หมู่บ้านหนองน้ำคำสามารถเดินทางได้สองวิธีคือ เส้นทางรถไฟ และถนน
ในกรณีเดินทางโดยรถไฟ รถไฟจะวิ่งผ่านเพียงวันละหนึ่งขบวนคือ รถไฟขบวนหนองปลาตุก -
สุพรรณบุรี ผู้จะมาหมู่บ้านหนองน้ำคำต้องลงรถไฟที่บ้านดอนขุนแก้ว หรือบ่อน้ำใส หลังจากนั้นก็จ้าง
เหมารถมอเตอร์ไซด์รับจ้างให้มาส่งอีกต่อหนึ่ง สำหรับทางถนนนั้นจะมีรถยนต์โดยสารวิ่งผ่านตาม
ถนนมาลัยแมนหลายคัน วันละหลายเที่ยวการเดินทางมาหมู่บ้านก็อาศัยโดยสารรถยนต์ดังกล่าว
มาลงที่ปากทางเข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งก็สามารถลงได้สี่ปากทาง ได้แก่ ปากทางทัพหลวง หนอง
งูเห่า กิโลเมตร 13 และกระเทียมแดง หลังจากนั้นก็สามารถจ้างเหมารถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง
จากปากทางเข้าสู่หมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง

ที่ตั้งหมู่บ้านและเส้นทางการคมนาคมสามารถแสดงได้ดังแผนที่

ภาพประกอบ แผนที่ตำบลป่าตาลแสดงหมู่บ้านหนองน้ำค้ำ หมู่บ้านข้างเคียง และเส้นทางการคมนาคม

3. ลักษณะประชากรและจำนวนครัวเรือน

ชาวบ้านหนองน้ำค้ำประกอบด้วยกลุ่มคนสามลักษณะนั่นคือ กลุ่มชาวจีนโดยเชื้อชาติซึ่งอพยพมาจากเมืองจีนส่วนหนึ่ง กลุ่มชาวไทยซึ่งเป็นกลุ่มคนอพยพมาสู่ในหมู่บ้านภายหลัง และกลุ่มคนเชื้อชาติผสมไทย - จีน ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านรุ่นหลังที่เกิดในหมู่บ้าน ปัจจุบันชุมชนหนองน้ำค้ำมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นประมาณ 147 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากร 773 คน (สำรวจเมื่อ กันยายน 2533)

4. ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

หากพิจารณาประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนหนองน้ำคำในความหมายของแบบแผนการปฏิบัติของชาวบ้านที่กระทำสืบต่อกันมา ก็จะพบว่าในหมู่บ้านหนองน้ำคำมีลักษณะสองวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน ได้แก่ วัฒนธรรมจีน และวัฒนธรรมไทย

ลักษณะวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในหมู่บ้านที่เห็นได้เด่นชัด ได้แก่ การยึดถือกราบไหว้บรรพบุรุษ การเซ่นไหว้เทพยดาในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันตรุษจีน วันสารทจีน วันเซ็งเม้ง และวันจัดงานศาลเจ้าในหมู่บ้าน ตลอดจนพิธีการจัดงานแต่งงาน งานกินเลี้ยงแบบโต๊ะจีน และงานศพ เป็นต้น

สำหรับลักษณะวัฒนธรรมไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันประเพณีต่าง ๆ ได้แก่ วันเข้าพรรษา วันวิสาขบูชา และวันสงกรานต์เหล่านี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่าในหมู่บ้านจะมีลักษณะสองวัฒนธรรมจากสองกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งดูเหมือนจะมีลักษณะเฉพาะตน แต่ทั้งที่ทั้งสองวัฒนธรรมก็มีการผสมผสานเข้าด้วยกันมิได้ขัดแย้งกัน นั่นคือทั้งกลุ่มชาวบ้านจีนและคนไทยเมื่อประกอบพิธีสำคัญ ๆ ต่างก็อาศัยวัดหรือศาสนพิธีเป็นแกนกลางร่วมด้วยเสมอ

เรื่องอ่านประกอบ 2

บุคคลสำคัญของชุมชน

1. พระอธิการสมนึก นาไถ เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ

เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำรูปปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 5 นับจากเจ้าอาวาสวัดรูปแรก พระอธิการอ้วน จันทรแดง เจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันชาติกำเนิดของท่านเกิดในครอบครัวของ นายไข่ และนางซัวไน ศรีศรทอง คหบดีชาวไทยเชื้อชาติจีนที่ตลาดอำเภอโคกกลอย ก่อนบวช ในสมัยเป็นพรานล่าสัตว์ท่านเคยเป็นนิสิตคณะเกษตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อยู่ 1 ปี หลังจากนั้นท่านลาออกจากการเป็นนิสิตเพื่อช่วยโยมบิดามารดาประกอบอาชีพในครอบครัวในระยะหนึ่ง จึงตัดสินใจบวชเป็นพระในพุทธศาสนาพร้อมทั้งตั้งปณิธานไว้ว่า "เมื่อบวชแล้วจะไม่สึก"

ภายหลังการบวชที่วัดกานแพงแก้วเมื่อปี พ.ศ. 2520 พระสมนึกได้เข้าอยู่จำพรรษาที่วัดสว่างเมืองซึ่งเป็นวัดใกล้บ้านเกิดหนึ่งพรรษาหลังจากนั้นท่านได้ออกธุดงค์ตามป่าในเขตจังหวัดเลย แล้วกลับมาจำพรรษาที่วัดกานแพงแก้วได้ระยะหนึ่ง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 ชาวบ้านหนองน้ำคำ ภายใต้การนำของนายอ้วน จันทรแดง อดีตเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำรูปแรก ได้ไปขอร้องให้เจ้าคณะตำบลป่าตาลจัดส่งพระมาจากพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ เจ้าคณะตำบลซึ่งเป็นอุปัชฌาย์ของท่าน จึงให้พระสมนึก นาไถ พร้อมกับพระลูกวัดกานแพงแก้วอีก 4 รูปมาอยู่จำพรรษา

พระอธิการสมนึก นาไถ จึงได้เข้ามาอยู่จำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อมาอยู่วัดหนองน้ำคำท่านได้เป็นผู้นำพระและชาวบ้าน ร่วมกันพัฒนาวัดและชุมชนหมู่บ้านไว้หลายประการ เช่น ประการแรกทำการฟื้นฟูรักษาสภาพป่าไม้ในวัดให้เจริญเติบโตขึ้นเพื่อให้ความสงบร่มรื่นแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมและชาวบ้านเข้ามาอาศัยร่มเงา จนกระทั่งวัดหนองน้ำคำกลายเป็นสถานที่เพียงแห่งเดียวในจังหวัดนี้ที่มีป่าไม้เหลืออยู่ ประการต่อมาท่านได้ให้ความช่วยเหลือรักษาชาวบ้านที่มีอาการเจ็บป่วยด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ด้วยการใช้สมุนไพร รวมทั้งท่านได้พยายามเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคให้กับชาวบ้านอยู่เสมอ นอกจากนั้นท่านยังเป็นหัวหน้าของชาวบ้านช่วยแก้ไขปัญหาวัดแก่ไข

ปัญหาบางอย่างของชุมชนหมู่บ้าน และที่สำคัญนั้นท่านได้ปฏิบัติตนตามวิถีของพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง นอกเหนือไปกว่านั้นในส่วนที่เกี่ยวกับทางโรงเรียน เจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันนี้ก็ทำให้ความสนับสนุนอุปถัมภ์โรงเรียนในเรื่องต่าง ๆ เมื่อโรงเรียนมีความขาดแคลนเกิดขึ้นท่านยังส่งเสริมการศึกษาของนักเรียนโดยการจัดสรรเงินทุนการศึกษา ให้แก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์อีกส่วนหนึ่ง

2. นางละไม จันทรแดง ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน

นางละไม จันทรแดง หรือ "ป้าละไม" ที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้านหนองน้ำคำ เรียกขานและให้ความเคารพนับถือ ปัจจุบันนี้ (พ.ศ. 2534) อายุ 73 ปี เป็นลูกสาวคนโตของนางจิ้น จันทรแดง ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านหนองน้ำคำ ป้าละไมอพยพติดตามแม่มาตั้งแต่อายุ 16 ปี พร้อมกับน้องชายและน้องสาว รวมทั้งสิ้นอีก 4 คน แม่ของป้าละไมหรือคุณยายจิ้น เมื่อมาสร้างบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านก็ประกอบอาชีพปลูกพืชผัก เช่น แตงเม็ค จ่า แมงลัก และทวายหมวยไว้ให้กับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ภายหลังป้าละไมมีครอบครัวแล้วก็แยกบ้านออกมาจากครอบครัวใหญ่ของแม่โดยแยกออกมาตั้งร้านขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นโรงเรือนชั่วคราวหลังคามุงแฝก นอกจากจะขายของจิปาตะในร้านค้าแล้ว ป้าละไมก็ยังทวายหมวยขายให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านอีกด้วยเช่นกัน ในขณะที่ประกอบอาชีพค้าขายชีวิตอยู่นั้น ป้าละไมค่อย ๆ เก็บหอมรอมริบเงินทองทีละน้อยจนกระทั่งฐานะครอบครัวเริ่มเป็นปึกแผ่นขึ้นตามลำดับ เมื่อเริ่มมีฐานะมั่นคงแล้วป้าละไมได้ร่วมกับผู้เป็นแม่ช่วยทุนบำรุงและบริจาคทรัพย์สินให้กับวัดอย่างสม่ำเสมอ ภายหลังเมื่อยายจิ้นผู้เป็นแม่เสียชีวิตลงภาระทั้งหมดเกี่ยวกับการดูแลวัดก็ตกอยู่ในความรับผิดชอบให้การอุปถัมภ์ของป้าละไม นอกจากป้าละไมจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือวัดแล้วป้าละไมก็ยังให้ความช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนอยู่มิได้ขาด และในส่วนของงานให้ความช่วยเหลือชาวบ้านทั่วไปนั้น ป้าละไมจะได้รับการยอมรับจากชาวบ้านหนองน้ำคำว่าเป็นคนเก่าคนแก่ของหมู่บ้านเมื่อชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนใจในเรื่องใด ๆ ก็ตาม จะนำปัญหามาปรึกากับป้าละไมให้ช่วยหาทางแก้ไขซึ่งป้าละไมก็พยายามหาทางไกล่เกลี่ยแก้ไขได้ลุล่วงในหลาย ๆ ปัญหา โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับชาวบ้านมีความขัดแย้งกันนั้น หากป้าละไมเป็นผู้คลี่คลายแล้วก็จะได้รับการเชิดชูจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

ทุกวันนี้ป่าละไมอยู่ในวัยชรามากขึ้นทุกขณะแต่ก็มีได้ขาดหายการเอาใจใส่ต่อวัด โรงเรียนและสารทุกข์ของชาวบ้าน การกระทำของป่าละไมไม่เต็มไปด้วยความเมตตากรุณาและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสังคมหมู่บ้าน อาจจะนับได้ว่าป่าละไมเป็นบุคคลหนึ่งของหมู่บ้านหนองน้ำคำที่เด็กรุ่นหลังควรให้ความเคารพนับถือยึดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของตนสืบไป

3. นายอ้วน จันทรแดง อดีตเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำรูปแรก

ลุงอ้วน จันทรแดง เป็นบุตรชายของนางจัน จันทรแดง และเป็นน้องชายของป่าละไม จันทรแดง ปัจจุบันลุงอ้วนอายุประมาณ 70 ปี ในอดีตชีวิตที่ผ่านมาลุงอ้วนได้กระทำสิ่งที่มีประโยชน์กับหมู่บ้านหนองน้ำคำไว้หลายประการ เช่น

สมัยเมื่อลุงอ้วนบวชพระเป็นเจ้าอาวาสวัดอยู่นั้น ท่านได้เป็นผู้นำชาวบ้านร่วมสร้าง อุโบสถ ศาลเจ้า โรงเรียน นอกจากนั้นท่านก็ได้จัดหาที่ดินวัดเพิ่มเติมจาก 12 ไร่ จนกระทั่งได้พื้นที่วัดประมาณ 100 ไร่เศษ ภายหลังเมื่อท่านสึกจากพระแล้ว ลุงอ้วนได้เป็นผู้ริเริ่มชักชวนชาวบ้านให้ช่วยกันทำถนนเส้นทางรถยนต์วิ่งผ่านหมู่บ้านจนกระทั่งแล้วเสร็จมีถนนภายในหมู่บ้านตราบเท้าทุกวันนี้ ทุกวันนี้ลุงอ้วนยังคงมาช่วยกิจการทางวัดอย่างสม่ำเสมอเมื่อวัดมีกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา ท่านเป็นผู้คอยให้คำแนะนำและเป็นที่พักพิงกับเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันเกี่ยวกับกิจการของวัดในหลาย ๆ เรื่อง

การกระทำความดีและเป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสิ่งที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนหมู่บ้านของลุงอ้วน จันทรแดง จนทำให้หมู่บ้านหนองน้ำคำมีวัด โรงเรียน และถนนหนทางเป็นสาธารณะสมบัติส่วนรวมสมควรที่นักเรียนซึ่งเป็นสมาชิกผู้เยาว์ของชุมชนและจะเติบโตเป็นชาวบ้านหนองน้ำคำในอนาคต ได้ให้ความเคารพนับถือและตระหนักในคุณความดีของลุงอ้วน จันทรแดงสืบไป

นอกจากบุคคลสำคัญของชุมชนสองท่านที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น ในหมู่บ้านหนองน้ำคำยังประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสำคัญและทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชนอีกหลายท่าน บุคคลเหล่านั้นได้แก่ นายสิทธิ เนตรเรืองแสง บุตรชายของนายจ้วน แซ่ลี ซึ่งเป็นประธานกรรมการศึกษา

โรงเรียนได้มีส่วนสำคัญยิ่งในการให้เงินบริจาคสร้างอาคารสิ่งก่อสร้างหลายอย่างแก่โรงเรียน วัดหนองน้ำดำ นายบัน ศรีโชติ ชาวบ้านผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือวัด ซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนาตลอดจนกระทั่งผู้ใหญ่วัดและกำนันซึ่งมีส่วนสำคัญในการให้ความช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ บุคคลทั้งหมดเหล่านี้เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับนักเรียน จึงสมควรที่นักเรียนจะทำความรู้จักและเข้าใจในบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนหมู่บ้านของบุคคลดังกล่าว

เรื่องอ่านประกอบ 3

พืชสมุนไพรรักษาโรค

บทนำ

มนุษย์เรานั้นเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นและดำรงชีวิตอยู่ภายในดาวเคราะห์ที่ชื่อว่า "ดาวโลก" นับเป็นเวลานานมาแล้วที่มนุษย์ได้อาศัยสภาพธรรมชาติในด้านต่าง ๆ มาช่วยเกื้อหนุนหล่อเลี้ยงชีวิตคนให้อยู่รอด และถ่ายทอดสืบต่อเผ่าพันธุ์นับเนื่องมาโดยตลอดตราบกระทั่งทุกวันนี้

ความเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ก็เป็นกรณีหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภาวะผูกพันและพึ่งพาที่มนุษย์อาศัยสภาพธรรมชาติมาช่วยบำบัดรักษาตนให้หายและอยู่รอดจากการเจ็บป่วยนั้น ๆ มนุษย์อาศัยพืชพันธุ์ สัตว์บางชนิดในธรรมชาติมาช่วยเป็นยารักษาโรค โดยเฉพาะการอาศัยพืชพันธุ์ไม้เป็นยารักษาโรคนี้ มนุษย์ได้รู้จักคุณสมบัติประโยชน์ของพืชพันธุ์ไม้ดังกล่าวเป็นเวลานานสืบต่อกันมา

สำหรับกรณีประเทศไทยนั้นก็สันนิษฐานกันว่า คนไทยบรรพบุรุษของเราแต่โบราณก็รู้จักนำพืชพันธุ์ไม้มาใช้รักษาโรคเช่นกัน และการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็พบว่าคนไทยใช้พืชพันธุ์ไม้รักษาโรคมานานกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนที่จะมีฝรั่งหรือชาวตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยยาและวิธีการแพทย์สมัยใหม่ การใช้พืชพันธุ์ไม้รักษาโรคเราเรียกกันว่า การใช้สมุนไพรและเป็นวิธีการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ

การใช้สมุนไพรรักษาโรคจึงหมายถึง การรักษาโรคที่อาศัยพืชซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติในป่า (ไพร) หรือในแหล่งต่าง ๆ สมุนไพรของไทยมีหลายประเภท แต่ละประเภทก็มีสรรพคุณช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย ส่งผลบำรุงร่างกายและมีวิธีนำมาใช้แตกต่างกันออกไปซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ประโยชน์ของพืชสมุนไพรนอกจากพืชสมุนไพรจะมีคุณสมบัติในแง่ของการเป็นยารักษาโรคแล้ว การปลูกพืชสมุนไพรยังมีประโยชน์ด้านอื่น ๆ อีกด้วยเช่น ช่วยรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ทำให้พื้นผิวดินมีความชุ่มชื้นปราศจากความแห้งแล้ง และช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดินเพราะระบบรากของพืชสมุนไพรจะช่วยเกาะยึดหน้าดินไว้ นอกจากนั้นการปลูก

พืชสมุนไพรก็ยังช่วยให้ผู้ปลูกและบุคคลข้างเคียงสามารถพึ่งตนเองรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นของตนและญาติมิตรได้ อันจะนำไปสู่การประหยัดเงินตราที่จะให้กับค่ารักษาพยาบาลตามโรงพยาบาล หรือคลินิกต่าง ๆ ในท้ายที่สุด การปลูกพืชสมุนไพรเป็นการช่วยเพิ่มพูนขยายวงกว้างของความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรออกไปสู่การรับรู้ของบุคคลอื่น ๆ ในสังคมชุมชนอีกทางหนึ่ง

พืชสมุนไพร สรรพคุณ และการนำมาใช้

ดังที่กล่าวผ่านมาแล้วว่าพืชสมุนไพรมีหลายชนิด แต่ละชนิดมีสรรพคุณและวิธีใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ กันออกไป ในขั้นนี้จะแนะนำให้รู้จักพืชสมุนไพรบางชนิดเท่านั้นโดยแบ่งออกเป็นพืชสมุนไพรสำคัญที่รักษาโรคเบื้องต้น และพืชสมุนไพรของชุมชน

ก. พืชสมุนไพรที่รักษาโรคเบื้องต้น

พืชสมุนไพรชนิดนี้เป็นพืชสมุนไพรที่สามารถช่วยรักษาความเจ็บป่วยเบื้องต้น หรือโรคภัยที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ง่ายกับบุคคล พืชสมุนไพรดังกล่าว ได้แก่

1. ขมิ้นชัน หรือที่เรียกทั่ว ๆ ไปว่า ขมิ้น มีสรรพคุณแก้โรคผิวหนังผื่นคันบวมและแก้ท้องร่วง วิธีใช้จะใช้เหง้าสดมาประกอบอาหารรับประทาน หรือนำมาผานตากแห้งบดให้เป็นผงใช้ทาโรยแผล และบริเวณผื่นคันตามผิวหนัง
2. ชุมเห็ดเทศ หรือชุมเห็ดใหญ่ มีสรรพคุณแก้โรคผิวหนังกลากเกลื้อนและแก้ท้องผูกวิธีใช้ในกรณีนำมาใช้รักษากลากเกลื้อน จะนำใบมาตำให้ละเอียดแล้วทาบริเวณผิวหนังที่เป็นโรค ถ้าต้องการนำมาใช้แก้ท้องผูกจะนำดอกและใบมาต้มเป็นน้ำดื่ม
3. พื้ทะลายโจร มีสรรพคุณใช้รักษาอาการท้องเดิน และอาการเจ็บคอ วิธีใช้จะนำใบมาต้มเพื่อเอาน้ำดื่ม แต่จะได้ยาที่มีรสขมมาก ดังนั้นในกรณีที่ต้องการเก็บไว้ใช้นาน ๆ ไม่ต้องการใช้สด ๆ ก็จะทำน้ำผึ้งสดคั้นให้แห้งบดให้ละเอียดคลุกเคล้ากับน้ำผึ้งทำเป็นยาลูกกลอนไว้กิน
4. ว่านหางจระเข้ มีสรรพคุณใช้รักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก วิธีใช้จะนำใบมาลอกเปลือกออก แล้วนำวุ้นภายในมาปิดทับบริเวณที่เป็นแผล

5. เสลดพังพอน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทองระอา ต้นสารพัดพิษและลื่น งามแต่มีสรรพคุณใช้รักษาอาการแพ้แพ้แสบแผลงสัตว์กัดต่อย วิธีใช้ นำเอาใบสดประมาณ 1 กำมือ ตาให้ละเอียดคั้นเอาเฉพาะน้ำทาบริเวณที่เป็น

ข. พืชสมุนไพรของชุมชน

พืชสมุนไพรของชุมชนหนองน้ำคำมีอยู่มากในบริเวณวัดซึ่งได้รับการปลูกนำมา แพร่พันธุ์ โดยเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบัน และส่วนหนึ่งก็มีอยู่ข้างภายในโรงเรียน พืชสมุนไพรของ วัดหนองน้ำคำเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายสำหรับบุคคลภายนอกหมู่บ้านทั้ง ไกลและใกล้ บริเวณพื้นที่ เขตวัดหนองน้ำคำเป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรแก่บุคคลสนใจที่เข้ามาเยี่ยมชมศึกษา อยู่บ่อยครั้ง ซึ่งก็สามารถหาความรู้ได้จากป้ายชื่อสมุนไพรและสรรพคุณของสมุนไพรนั้น ๆ ที่มีการ จัดทำแขวนติดไว้กับพืชสมุนไพรแต่ละชนิดนอกจากนี้ยังสามารถศึกษาได้จากการสอบถามสนทนากับเจ้าอาวาสวัดอีกด้วย

เรื่องอ่านประกอบ 4

ป่าไม้ของชุมชน

หมู่บ้านหนองน้ำคำในอดีต สมัยผู้เฒ่าผู้อาวุโสปัจจุบันนี้เป็นคนรุ่นเด็กหนุ่มเด็กสาวพื้นที่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเมื่อแรกมีชาวบ้านมาอาศัยอยู่ยังเต็มไปด้วยป่าไม้ต้นไม้ต่าง ๆ ขึ้นรกทึบเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ชาวบ้านในสมัยนั้นต่างก็อาศัยประโยชน์จากป่าไม้เพื่อเลี้ยงชีวิตของคนอย่างมีความสุขตลอดมา พวกเขาหาจับสัตว์เช่น กระต่าย หมูป่า จากป่าเพื่อเอามาเนื้อมาทำอาหาร พวกเขาเก็บผักสด หน่อไม้จากป่าเพื่อนำมาเป็นอาหารประเภทผัก พวกเขาโค่นล้มต้นไม้ในป่าเพื่อนำมาเผาถ่าน เก็บไว้ใช้ในครัวเรือนและนำไปแลกเปลี่ยนค้าขายในตัวเมือง

ในท้ายที่สุดพวกเขาก็เริ่มแผ้วถางป่าปรับพื้นที่เพื่อเอาพื้นที่ดินไว้สำหรับเป็นที่ทำกินเพาะปลูกพืชผักพันธุ์ไม้ต่าง ๆ

ต่อ ๆ มาเมื่อมีจำนวนชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งเพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ กอปรกับการที่มีเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอโคกกลอยเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านปลูกพืชไร่ต่าง ๆ อาทิ ยาสูบ ฝ้าย มันสำปะหลัง และอ้อย เพื่อนำผลผลิตพืชที่ปลูกได้ส่งขายให้กับพ่อค้ารับซื้อ แรก ๆ การปลูกพืชไร่ทำให้ชาวบ้านสามารถนำออกขายได้เงินคนละมาก ๆ จึงทำให้ชาวบ้านสนใจเร่งขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปเป็นจำนวนครอบครัวละหลาย ๆ ไร่

ในที่สุดป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์มีต้นไม้ใหญ่ มีสัตว์ป่าของหมู่บ้านก็หายไปหมดสิ้นเชิงจากสภาพพื้นที่ป่ากลายเป็นพื้นที่ดินเตียนโล่ง อาหารจากป่าที่ชาวบ้านเคยได้อาศัยเก็บกินก็ต้องเปลี่ยนมาเป็นการทำอาหารจากตลาดร้านค้า

ความชุ่มชื้นของพื้นดินความเขียวสดใสของป่าไม้ จึงเลือนหายไปจากหมู่บ้านหนองน้ำคำตั้งแต่นั้นมา

วัดหนองน้ำคำเกิดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน ช่วยกันสร้างและถวายที่ดินซึ่งเป็นที่ผังศพและเป็นที่ดอนทำประโยชน์ทำกินไม่ได้เป็นสมบัติของวัด เจ้าอาวาสวัดรูปแรก พระอธิการอ้วน จันทรแดง ปรากฏาจะให้บริเวณวัดเป็นที่สงบर्मรื้นสำหรับพระสงฆ์ได้เข้ามา

เจ้าพระราชาธิบดีปฏิบัติธรรมจึงพยายามห้ามปรามขอร้องชาวบ้านไม่ให้มาตัดต้นไม้ในเขตวัด
ชาวบ้านบางคนก็เชื่อฟังบางคนก็ยังคงต้องรู้ลักตัดต้นไม้ในวัดต่อไป ต้นไม้ในเขตวัดก็ยังคงพอเหลือ
อยู่รอดได้บ้าง แต่ส่วนมากก็เป็นต้นไม้ไม่มีค่าเป็นไม้นามและป่าหญ้าวัชพืชเท่านั้น

จนกระทั่งถึงสมัยเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบัน พระอธิการสมนึก นาโถ ซึ่งเริ่มเข้ามา
เจ้าพระชาอยู่วัดหนองน้ำคำเมื่อ ปี พ.ศ. 2525 จึงได้เริ่มทำการสร้างป่าไม้ในวัดภายในพื้นที่
90 กว่าไร่นับแต่นั้นมา เจ้าอาวาสวัดได้ออกอุบายต่าง ๆ นานา เพื่อหยุดยั้งการทำลายป่าในวัด
จากชาวบ้าน ทั้งเป็นการเทศน์ว่ากล่าวในวันสำคัญ ๆ ที่มีพิธีทางศาสนาที่วัด การทำป้ายชื่อต้นไม้
ไปแขวนติดไว้ตามต้นไม้เพื่อให้ชาวบ้านตระหนักรู้ในคุณค่าของต้นไม้เหล่านั้น ๆ อุบายต่าง ๆ ได้ผล
ชาวบ้านเกิดความเกรงใจไม่เข้ามาตัดต้นไม้ในวัดอีกเลย ต้นไม้จึงค่อย ๆ เจริญเติบโตขึ้น
ตามลำดับ นอกจากนั้นเจ้าอาวาสวัดยังได้ร่วมกับชาวบ้านและคณะครูเสาะหาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ
มาปลูกเพิ่มเติมในพื้นที่วัดอยู่ตลอดเวลา

บัดนี้เป็นเวลานับสิบปีเต็มแล้ว (พ.ศ. 2534) ที่พระอธิการสมนึก นาโถ เข้ามา
เจ้าพระชาที่วัดหนองน้ำคำ

สิบปีเต็มของการสร้างป่าไม้ให้กับวัดและหมู่บ้านหนองน้ำคำ จากสภาพพื้นที่โล่งเตียน
ขณะนี้ในเนื้อที่ 50 กว่าไร่จาก 90 กว่าไร่ของวัด เต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดชนิดขึ้นเบียดแทรกให้
ร่มเงาแก่พระภิกษุ ชาวบ้าน ผู้เยือนต่างถิ่น และสัตว์ป่าเล็ก ๆ ได้อาศัย ป่าไม้ของชุมชน
หนองน้ำคำกำลังกลับคืนมา การปลูกสร้างป่าให้กับชุมชนยังคงดำเนินต่อไป ป่าไม้วัดหนองน้ำคำ
กำลังขยายตัวออกทุกขณะ

ป่าไม้ที่ช่วยให้ความร่มรื่นชุ่มชื้นแก่ผิวดิน ป่าไม้ที่ช่วยให้ฝนและสภาพดินฟ้าอากาศไม่
แปรปรวน ป่าไม้ที่เป็นที่อาศัยของมวลสรรพสิ่งมีชีวิต

นักเรียนจะท้ออย่างไรกับป่าไม้ของวัดซึ่งเป็นสมบัติของส่วนรวมของหมู่บ้านชุมชน
หนองน้ำคำ

2. หลักสูตรนับสมบูรณ์ที่ทดลองใช้

หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนหนองน้ำคำ

รัตนะ บัวสนธ์

สำหรับครู ผู้สอน

หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนหนองน้ำคำ

1. หลักการของหลักสูตร

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง คุณค่าสิ่งที่ดีและสิ่งที่มีประโยชน์ของท้องถิ่นอันเกิดขึ้นจากกระบวนการคิด สังคม ภูมิปัญญา ของบุคคลในท้องถิ่นชุมชนนั้น ๆ โดยที่หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น มีหลักการสำคัญดังนี้

1.1 เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องและสนองตอบความต้องการของชุมชนท้องถิ่นและสนองตอบเจตนารมณ์หลักการข้อที่ 3 ของหลักสูตรแม่บทที่กล่าวว่า "เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้"

1.2 เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ตระหนักรับในสิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีและสิ่งที่มีประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดีในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนท้องถิ่น

1.3 เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้บุคคลที่เป็นผู้รู้หรือผู้นำทางความคิดของชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบดำเนินการ

2. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

2.1 เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นหนองน้ำคำ

2.2 เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นหนองน้ำคำ

2.3 เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพึ่งพาตนเองได้เกี่ยวกับการรักษาโรคเบื้องต้น

2.4 เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักรับในสิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีและสิ่งที่มีประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นหนองน้ำคำ

2.5 เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเกิดการปรับปรุงและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นหนองน้ำคำ

2.6 เพื่อให้ผู้เรียนมีความรักภาคภูมิใจและปกป้องชุมชนท้องถิ่นตน

2.7 เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจในบทบาทของตนที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น

3. เนื้อหาของหลักสูตร

3.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนหนองน้ำคำ

3.2 บุคคลสำคัญของชุมชน

3.3 พิธีสมณไพรรักษาโรค

3.4 ป่าไม้ของชุมชน

4. แนวทางการเน้นกิจกรรมการเรียนรู้การสอน

4.1 จัดการเรียนรู้การสอนโดยครูเป็นผู้ควบคุมการใช้หลักสูตร พิจารณาหลักสูตรไปใช้สอดคล้องกับกลุ่มมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ในหลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 6 ปี พ.ศ. 2534) ทั้งนี้ โดยใช้ระยะเวลาจำนวนคาบเรียนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอนของกลุ่มมวลประสบการณ์นั้น ๆ

4.2 จัดการเรียนรู้การสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง

4.3 จัดการเรียนรู้การสอนโดยนำบุคคลในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมให้ความรู้กับ
ผู้เรียน

4.4 จัดการเรียนรู้การสอนโดยสอดแทรกจริยธรรมค่านิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏตามเนื้อหาของหลักสูตรให้กับผู้เรียน

5. วิธีการวัดประเมินผล

การวัดประเมินผลพิจารณาจาก

5.1 การซักถามสนทนากับผู้เรียนในเนื้อหาที่จัดการเรียนการสอน

5.2 ให้ผู้เรียนเขียนเรียงความ อภิปราย

5.3 สังเกตพฤติกรรมผู้เรียนเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจการตระหนักรับคุณค่า

สิ่งที่ดีและสิ่งที่มีประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นก่อนและหลังการใช้หลักสูตร

5.4 สังเกต ซักถาม ผู้ปกครอง ผู้เรียน

5.5 ใช้แบบทดสอบหรือแบบฝึกหัดท้ายเนื้อหา

แผนการจัดการเรียนการสอน

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
3 คาบเรียน หรือ 60 นาที	1. ประวัติ ความเป็นมา ของชุมชน 1.1 การ อพยพสร้าง ชุมชน	1. นักเรียน สามารถบอก ลักษณะการก่อ ตั้งชุมชนได้ 2. นักเรียน สามารถบอกชื่อ บุคคล จัดลำดับ เหตุการณ์ สร้าง ชุมชนได้	1. ครูและนัก- อ่านประวัติชุมชน หนองน้ำคำ หัวข้อ ที่ 1 2. ครูนำเสนอ กับนักเรียนเกี่ยว กับความสามารถ สร้างชุมชนของ ชาวบ้านรุ่นแรก ๆ	1. เรื่อง อ่านประกอบ ประวัติชุมชน หนองน้ำคำ หัวข้อที่ 1 การอพยพ สร้างชุมชน	1. ชักถาม นักเรียน เกี่ยวกับเนื้อหา ที่อ่าน สังเกต การตอบคำถาม 2. ให้นักเรียน ทำแบบฝึกหัด ท้ายเรื่องที่ 1 ข้อ 1 และ 2 3. ให้นักเรียน เขียนเรียง ความการอพยพ สร้างชุมชน

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
9 คาบเรียน หรือ 180 นาที	1.2 การ เปลี่ยนแปลง ของชุมชนด้าน ต่าง ๆ ได้แก่ -ด้าน การประกอบ อาชีพ -ด้าน การสาธารณสุข ปโภคพื้นฐาน -ด้าน สาธารณสถาน	3. นักเรียน สามารถตั้งคำถาม ชักถาม วิทยาการ ผู้ อาวุโส เกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลง ของชุมชนได้ 4. นักเรียน สามารถให้เหตุ ผล อธิบายวิธี การเปลี่ยนแปลง ของชุมชนได้ 5. นักเรียน สามารถบอกผล ของการเปลี่ยน แปลงของชุมชน ที่มีต่อตนเองและ ผู้ปกครองได้	3. ครูและ นักเรียนอ่าน สนทนาประวัติ ชุมชนหนองน้ำคำ หัวข้อที่ 2 4. ครูเชิญผู้ อาวุโสและผู้รู้ใน หมู่บ้านให้มาพูดคุย กับนักเรียนใน ประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ -ลักษณะการ ประกอบอาชีพของ ชุมชนที่ผ่านมาใน อดีตและปัจจุบัน -ความร่วมมือ ของบุคคลในชุมชน ที่ช่วยพัฒนาชุมชน -ความคาดหวัง ในอนาคตที่มีต่อ ชุมชน	2. เรื่องอ่าน ประกอบ ประวัติชุมชน หัวข้อที่ 2 การเปลี่ยน แปลงของ ชุมชน 3. ผู้อาวุโส หรือผู้รู้ของ ชุมชนได้แก่ นางละไม จันทร์แดง นายอ้วน จันทร์แดง นายขันธ ศรีโชติ ผู้ใหญ่สมคิด เปี่ยมแสง พระอธิการ สมนึก นาโถ	4. สังเกต พฤติกรรมการ ตั้งคำถาม สนทนาของ นักเรียน 5. ให้นักเรียน ทำแบบฝึกหัด ท้ายเรื่องที่ 1 ข้อ 3 ตรวจสอบ งานและสังเกต การพูดหน้าชั้น เรียนของ นักเรียนตัวแทน กลุ่ม

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
			ขั้นนี้ให้ครูเป็นผู้นำ สนทนาและ พิจารณาเชิญผู้ อาวุโส ผู้รู้ บาง คนตามความ เหมาะสม 5. ครูแบ่งกลุ่ม นักเรียนออกเป็น กลุ่มละประมาณ 4 - 6 คน แล้ว ให้นักเรียนทบทวน ฝึกหัดทำเรื่องข้อ ที่ 3 หลังจากนั้น ให้นักเรียนส่งตัว แทนออกมาสรุป หน้าชั้นเรียน		

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
6 คาบเรียน หรือ 120 นาที	1.3 สภาพ ปัจจุบันของ ชุมชนและ บทบาทหน้าที่ ของนักเรียน ต่อชุมชน	6. นักเรียน สามารถบอกที่ตั้ง หมู่บ้านและเขต ติดต่อกับชุมชน ใกล้เคียงได้ 7. นักเรียน สามารถเขียน ลำดับความ สัมพันธ์ของตน เองในชุมชนได้ 8. นักเรียน สามารถบอก วัฒนธรรม ประเพณีของ ชุมชนและความ สำคัญได้	6. ครูให้นักเรียน ดูแผนที่หมู่บ้าน แผนที่ตำบลและ อ่าน สันทนาเรื่อง อ่านประกอบ หลังจากนั้นให้ นักเรียนทำแบบฝึก หัดทำเรื่องข้อ 4 และข้อ 5 7. ครูและ นักเรียนทำกิจกรรม จัดลำดับแผนผัง ความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งต่างๆ เช่น	4. เรื่องอ่าน ประกอบสภาพ ปัจจุบันของ ชุมชน หนองน้ำคำ 5. แผนที่ หมู่บ้าน แผนที่ตำบล	6. ตรวจสอบ งานแบบฝึกหัด 7. ตรวจ รายงาน ปฏิบัติงาน

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนรู้การสอน	สื่อการเรียนรู้ การสอน	การวัด ประเมินผล
		9. นักเรียนบอก หน้าที่บทบาทของ คนที่มีต่อชุมชนได้	<pre> graph TD A[โรงเรียน] -- มี --> B[ครู] B -- สอน --> C[นักเรียน] </pre> หลังจากนั้นให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดท้ายเรื่องข้อ 6 8. ครูและนักเรียนสนทนาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนตามประเด็น		

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนรู้การสอน	สื่อการเรียนรู้ การสอน	การวัด ประเมินผล
			-ลักษณะของ วัฒนธรรม ประเพณี ๕ ๖ ๗ -ความสำคัญ หลังจากนั้นให้ นักเรียนทำแบบฝึก หัดท้ายเรื่องข้อ 7 9. ครูและ นักเรียนสนทนา เกี่ยวกับหน้าที่ของ บุคคลที่มีต่อชุมชน ในด้านต่าง ๆ หลังจากนั้นครูแบ่ง กลุ่มนักเรียนให้ ร่วมกันกำหนด หน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อ ชุมชนกลุ่มละหนึ่ง กรณี แล้วให้ นักเรียนนำไป ปฏิบัติ พร้อมทั้ง เขียนรายงาน		

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
			การปฏิบัติหน้าที่ ตามแบบฟอร์มใน แบบฝึกหัดท้าย เรื่องข้อ 8 เป็น เวลาหนึ่งเดือน โดยให้เขียน รายงานส่งสัปดาห์ ละหนึ่งครั้ง		
2 คาบเรียน หรือ 60 นาที	2. บุคคล สำคัญ 2.1 บุคคล สำคัญโดย ตำแหน่งและ หน้าที่ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัด ครูใหญ่ ผู้ใหญ่ บ้าน กำนัน หมอบประจำ สถานีอนามัย แพทย์ตำบล	1. นักเรียน สามารถบอก หน้าที่ของบุคคล สำคัญในชุมชนที่ เกี่ยวข้องกับ นักเรียนได้	1. ครูพิจารณา เชิญบุคคลสำคัญใน ชุมชนตามหัวข้อ 1.1 มาพบ สนทนากับนักเรียน โดยให้บุคคล ดังกล่าวพูดถึง หน้าที่ของตนใน ชุมชน 2. ครูให้นักเรียน เขียนสรุปหน้าที่ ของบุคคลนั้น ๆ	1. ตัวจริง บุคคลสำคัญใน ชุมชนโดย ตำแหน่ง	1. สังเกต การซักถาม นักเรียน 2. พิจารณา จากผลงาน แบบฝึกหัด

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียนรู้ การสอน	การวัด ประเมินผล
	เกษตรตำบล เป็นต้น				
6 คาบเรียน หรือ 120 นาที	2.2 บุคคล สำคัญโดยการ ยอมรับจาก สังคม หมู่บ้าน ชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาสวัด นางละไม จันทร์แดง นายอ้วน จันทร์แดง นายสิทธิ์ เนตรเรือง แสง	2. นักเรียน สามารถบอก จริยธรรมและ การกระทำที่เป็น ตัวแบบของบุคคล สำคัญในหัวข้อ 2.2 ได้ 3. นักเรียนบอก อธิบายสาเหตุที่ บุคคลดังกล่าวได้ รับการยอมรับ จากชุมชนได้ 4. นักเรียน สามารถกำหนด บทบาทตัวเองที่มี ต่อบุคคลดังกล่าว ได้	3. ครูและ นักเรียนร่วมอ่าน สนทนาเกี่ยวกับ เรื่องอ่านประกอบ 2. บุคคลสำคัญของ ชุมชน โดยครู พยายามกระตุ้นให้ นักเรียนช่วยกัน สรุปจริยธรรมและ การกระทำที่เป็น ตัวแบบที่ดีต่อชุมชน ของบุคคลเหล่านั้น 4. ครูเชิญบุคคล ในหัวข้อ 2.2 มา สนทนากับนักเรียน โดยครูเป็นผู้นำ การสนทนาร่วมกับ นักเรียนตาม ประ เด็นต่างๆ ได้แก่	2. เรื่องอ่าน ประกอบ 2 บุคคล สำคัญของ ชุมชน 3. ตัวจริง บุคคลสำคัญ	3. สังเกต การซักถาม ของนักเรียน 4. พิจารณา จากผลงาน แบบฝึกหัด

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
			-การเข้ามาอยู่ ในชุมชน -การดำเนิน ชีวิตในชุมชน ความสัมพันธ์กับ เพื่อนบ้านการช่วย เหลือชุมชน -ความคิดที่ อยากฝากไว้กับ นักเรียน 5. ครูให้นักเรียน ทำแบบฝึกหัดท้าย เรื่องข้อ 1 และ ข้อ 2		
30 คาบ เรียน หรือ 600 นาที	3. พืชสมุนไพร 3.1 สรรพ คุณพืชสมุนไพร รักษาโรค เบื้องต้นที่	1. นักเรียน สามารถบอก สรรพคุณและวิธี การนำสมุนไพร ทั้ง 5 ชนิดมาใช้ ได้	1. ให้นักเรียน อ่านสนทนาเรื่อง ประกอบ 3 ตั้งแต่ บทนำ..จนถึง.. 5...เสลดพังพอน ประกอบกับการให้	1. เรื่องอ่าน ประกอบ 3 พืชสมุนไพร รักษา 2. ภาพพลิก พืชสมุนไพร	1. สังเกตการ ตอบคำถาม เกี่ยวกับการใช้ สมุนไพร

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
	สำคัญ 5 ชนิด ได้แก่ ฟ้า ทลายโจร ว่านหางจรเข้ เสลดพังพอน ขุมเห็ดเทศ และขมิ้นชัน 3.2 สรรพ คุณพืชสมุนไพร อื่น ๆ และ การอนุรักษ์พืช สมุนไพร	2. นักเรียนปลูก สมุนไพรทั้ง 5 ชนิดไว้ที่บ้านและ โรงเรียน 3. นักเรียน สามารถบอก ประโยชน์ของพืช ชนิดอื่น ๆ ในแง่ ของการเป็นยา ได้ 4. นักเรียนใช้ สมุนไพรช่วย รักษาอาการเจ็บ ป่วยของตนและ บุคคลข้างเคียง เมื่อมีเหตุจำเป็น ต้องใช้วิธีการที่ เจ้าอาวาสวัดใช้ รักษาป่าไม่ได้	นักเรียนดูและอ่าน ภาพพลิกพืชสมุนไพรทั้ง 5 ชนิด 2. ให้นักเรียนชม สไลด์ภาพสมุนไพร อื่น ๆ 3. ให้นักเรียนดู ของจริงของพืช สมุนไพรทั้ง 5 ชนิด และพืชสมุนไพร อื่น ๆ ในเขต วัดและโรงเรียน โดยให้นักเรียนจด บันทึกชื่อพืชสมุนไพร ต่าง ๆ ตลอดจน สรรพคุณของพืช สมุนไพรนั้น 4. ครูและ นักเรียนสนทนา เกี่ยวกับการพึ่ง ตนเองเบื้องต้น	3. สไลด์ภาพ พืชสมุนไพร 4. ของจริง พืชสมุนไพรใน เขตวัดและ โรงเรียน 5. กล้าพันธุ์ พืชสมุนไพร	2. สังเกต การจดบันทึก ขณะดูของจริง พืชสมุนไพร 3. สังเกต การแสดง พฤติกรรมใน สถานการณ์ จำลอง 4. ตรวจ สมุดแบบฟอร์ม การบันทึกการ ปฏิบัติงานและ การเจริญ เติบโตของพืช สมุนไพร 5. ตรวจแบบ ฝึกหัด 6. เยี่ยมบ้าน สนทนากับ ผู้ปกครอง

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
			ในการรักษา พยาบาลความ เจ็บป่วย 5. สร้างสถาน- การณ์จำลองให้ นักเรียนเจ็บป่วย ด้วยโรคบาง ประการแล้วให้ นักเรียนแสดง การนำสมุนไพรมา ใช้รักษา ทั้งนี้ โดยครูแบ่ง นักเรียนออกเป็น กลุ่มทำกิจกรรม 6. ให้นักเรียนนำ พืชสมุนไพร ไปปลูก ที่บ้านคนละ 5 ชนิด แล้วให้ นักเรียนบันทึก การปฏิบัติงาน และการเจริญ		

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
			เติบโตของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดตามแบบฟอร์มในแบบฝึกหัดท้ายเรื่อง ข้อ 1 7. ให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดท้ายเรื่องข้อ 2 และข้อ 3		
6 คาบเรียน หรือ 120 นาที	4. ป่าไม้ของชุมชน (ป่าไม้ในวัด)	1. นักเรียนสามารถเขียนบรรยายเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าไม้ที่มีต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้ 2. นักเรียนบอกวิธีการรักษาป่าไม้ของชุมชนได้ 3. นักเรียนสรุปวิธีการที่เจ้าอาวาสวัดใช้	1. ครูและนักเรียนสนทนาอภิปรายเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าไม้ ประกอบการอ่านเรื่องอ่านประกอบ 4 ป่าไม้ของชุมชน 2. ครูนิมนต์เจ้าอาวาสให้หน้านักเรียนเดินดูป่าไม้ในเขตวัดและ	1. ป่าไม้ของจริงในเขตวัด 2. พันธุ์กล้าไม้ชนิดต่าง ๆ	1. ให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดท้ายเรื่องข้อ 1 - 3 2. สังเกตพฤติกรรมการรักษาป่าไม้ของนักเรียนเป็นบางช่วง

เวลาเรียน	เนื้อหา	จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม	การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน	สื่อการเรียน การสอน	การวัด ประเมินผล
		รักษาป่าไม้ได้ 4. นักเรียนร่วม รักษาป่าไม้และ ปลูกต้นไม้ใน ชุมชน	ให้เจ้าอาวาส สนทนาเกี่ยวกับ ประโยชน์ของป่า และการรักษา ป่าไม้ 3. คณะครู เจ้าอาวาสวัด พระ ชาวบ้าน นำนักเรียนร่วมกัน ปลูกต้นไม้ในเขต วัด และโรงเรียน		

หมายเหตุ การเลือกจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาต่าง ๆ ในหลักสูตร ให้ครู
พิจารณาจัดเวลาเรียนให้สอดคล้องกับกลุ่มมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ตาม
หลักสูตรแม่บท ทั้งนี้ โดยยึดกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นแกนหลัก

หนังสืออ่านประกอบสำหรับผู้เรียน
เรื่อง
สิ่งที่ดี มีคุณค่า และมีประโยชน์
ของชุมชนหนองน้ำคำ

เรียบเรียงโดย

รัตนะ บัวสนธ์

เรื่องอ่านประกอบ 1

ประวัติชุมชนหนองน้ำคำ

1. การอพยพสร้างชุมชน

คำว่า "บ้านหนองน้ำคำ" ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านในปัจจุบันนี้ ชาวบ้าน ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และเจ้าอาวาสวัดเล่าให้ฟังว่าน่าจะเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อตามลักษณะของต้นไม้ลาย ที่มีอยู่มากในหมู่บ้าน สมัยเมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมา เนื่องจากบริเวณพื้นที่รอบ ๆ วัดในขณะนั้นเมื่อในอดีตเป็นเส้นทางผ่านพักของกองเกวียนค้าขายระหว่างชาวบ้านแถบราชบุรี กาญจนบุรี ที่เดินทางไปมายังจังหวัดนครปฐม พ่อค้า ชาวบ้านซึ่งเดินทางมากับกองเกวียนเมื่อมาถึงพื้นที่บริเวณนี้จะทำการพักเกวียน ปลดวัว ควายให้กินน้ำ แขน้ำในหนองน้ำ (ซึ่งปัจจุบันตั้งเป็นแหล่งผสมสภาพเป็นหนองน้ำไปแล้ว) จนกระทั่งหนองน้ำนั้นกลายเป็นปลักโคลน และบริเวณรอบ ๆ ปลักโคลนนี้มีต้นไม้ลาย (เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังมียังหลงเหลืออยู่ในเขตวัด) ขึ้นอยู่มาก ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านที่เดินทางมากับกองเกวียนจึงเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า หนองน้ำคำ ชื่อเรียกดังกล่าวเรียกสืบเนื่องต่อกันมาจนกลายเป็นชื่อหมู่บ้านในที่สุด

สำหรับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้หากนับย้อนหลัง เริ่มต้นที่ครอบครัวของ นางจิ้น จันทรแดง (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) และครอบครัวของผู้ใหญ่จวน แซ่ลี (ผู้ใหญ่บ้านคนแรก) ก็อาจจะประมาณระยะเวลาได้ราว ๆ 60 - 80 ปีเศษ ทั้งสองครอบครัวจัดได้ว่าเป็นครอบครัวเก่าแก่ของหมู่บ้านในปัจจุบัน ภายหลังจากนั้นในเวลาไล่เลี่ยกันก็มีครอบครัวชาวจีน และครอบครัวชาวไทยค่อย ๆ อพยพติดตามเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ตามคำชักชวนของญาติมิตรมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ และในท้ายที่สุดก็มีการแต่งงานอยู่กินระหว่างชาวบ้าน ขยายสมาชิกก่อเกิดเป็นชุมชนหมู่บ้านสืบต่อกันมา

ชาวบ้านรุ่นแรก ๆ เมื่อมาถึงก็ทำการจับจองที่ดินทำกิน การจับจองที่ดินก็เริ่มจากการหักล้างถางป่าเพื่อเพาะปลูกพืชผัก สำหรับอาหารประเภทเนื้อสัตว์นั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านก็ล่าเอาจากป่า ซึ่งสมัยนั้นพื้นที่บริเวณหมู่บ้านนี้ยังเต็มไปด้วยป่าไม้เบญจพรรณ อาทิ ไม้ประดู่ ไม้แดง

ไม้สัก ไม้เต็งรัง และไม้ยืนต้นอื่น ๆ อีกมากมาย ตลอดจนกระทั่งบรรดาสัตว์ป่าอื่น ๆ เช่น หมูป่า เก้ง กวาง กระต่าย ก็มีอยู่ชุกชุม ชาวบ้านทำการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ได้แก่ ปลูกข้าวหลุมแดงขาว มะเขือ พริก ฯลฯ เพื่อยังชีพเป็นเป้าหมายหลัก แต่อย่างไรก็ดีเนื่องจากในระยะแรก ๆ ของการเปิดพื้นที่ป่าเอาที่ดินทำกิน พื้นดินยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก พืชผักที่ชาวบ้านปลูกได้จึงให้ผลดี ดกงามมากจนกระทั่งชาวบ้านเหลือกิน ส่วนหนึ่งจึงต้องปล่อยให้เน่าเสียไป ยกเว้นเฉพาะข้าวชาวบ้านปลูกไม่ค่อยได้ผลเพียงพอสำหรับกิน เนื่องจากพื้นที่บริเวณหมู่บ้านเป็นที่ดินทรายค่อนข้างสูง นอกจากการเพาะปลูกพืชผักและการหาสัตว์แล้ว ชาวบ้านยังทำการไถ่ลั่นต้นไม้เพื่อนำไม้มาเผาถ่านไว้ใช้ในครัวเรือน และเก็บสะสมไว้ให้มากพอกับการนำไปแลกเปลี่ยนค้าขายต่อไป

ชาวบ้านนำสินค้าพืชผักและถ่านบรรทุกเกวียน ตลอดจนหาบคอนไปค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ายังตลาดในตัวเมืองในจังหวัด สินค้าที่ชาวบ้านหาซื้อก็ได้แก่ข้าวสาร เกือบ เสื้อผ้า และของจำเป็นอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในครอบครัว การซื้อขายในสมัยนั้นชาวบ้านผู้อาวุโสเล่าให้ฟังว่าส่วนมากใช้วิธีการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ามากกว่าจะเป็นการซื้อขายด้วยเงินตราโดยตรงเช่นชาวบ้านนำถ่าน 1 เล่มเกวียน แลกกับข้าวสาร 1 กระสอบ เป็นต้น การเดินทางไปยังตัวเมืองนี้ชาวบ้านไม่นิยมไปบ่อยนัก เพราะการเดินทางลำบากและต้องใช้เวลามาก การเดินทางไปกลับระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองในสมัยนั้นต้องใช้เวลาถึงหนึ่งวันเต็ม ๆ นั่นคือชาวบ้านจะออกเดินทางจากหมู่บ้านเมื่อเวลาฟ้าสว่าง และจะกลับเข้ามาถึงหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่งเมื่อตะวันตกดิน นอกจากนั้นระหว่างทางชาวบ้านยังต้องเผชิญกับการฉกฉวยชิงทรัพย์จากโจรผู้ร้ายอยู่เสมอ ๆ การเดินทางออกจากหมู่บ้านก็ต่อเมื่อชาวบ้านเกิดความจำเป็นและขาดแคลนสิ่งของอุปโภคบริโภคเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ค่อยจะขาดแคลนนัก เพราะอาหารการกินในสมัยนั้นเมื่ออยู่อย่างค่อนข้างอุดมสมบูรณ์

2. การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของชุมชน

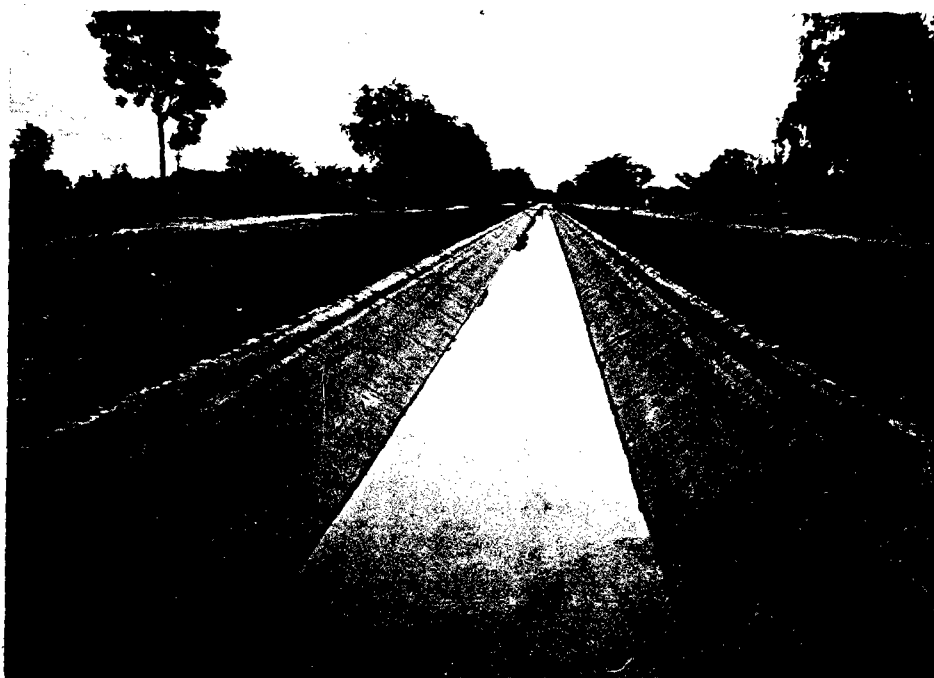
ก. ด้านการประกอบอาชีพ

เนื่องจากสภาพพื้นที่ทำกินเป็นดินทรายที่ดอนไม่เหมาะสำหรับการทำนา ชาวบ้านจึงพัฒนาประกอบอาชีพการปลูกพืชไร่ทดแทน เพื่อนำสินค้าพืชไร่ค้าขายแลกเปลี่ยนเงินตรา ซึ่งก็เริ่มจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกยาสูบและมันสำปะหลัง ในราว ๆ ปี พ.ศ. 2494 เป็นต้นมา การทำไร่ยาสูบและมันสำปะหลังนี้ชาวบ้านทำอยู่ได้ประมาณ 5 - 6 ปี ก็เลิกทำ เนื่องจาก การปลูกพืชทั้งสองชนิดให้ผลได้ไม่คุ้มค่ากับการลงทุนลงแรง เหตุเป็นเพราะสภาพพื้นดินจับปุ๋ยในดิน ที่มีอยู่ตามธรรมชาติหมดไป พืชทั้งสองชนิดที่กล่าวนี้เป็นพืชที่กินปุ๋ยในดินมาก ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า การปลูกมันสำปะหลังในระยะแรกหัวมันมีขนาดใหญ่จนเกือบจะยกขึ้นไม่ไหว แต่ต่อ ๆ มาหัวมันก็เริ่มเล็กลงเรื่อย ๆ เมื่อปุ๋ยเริ่มหมดไป

ต่อจากการปลูกมันสำปะหลังประมาณปี พ.ศ. 2501 เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอโคกกลอย ได้เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกฝ้าย การปลูกฝ้ายในระยะแรกก็ให้ผลได้ดีเช่นกัน ชาวบ้านก็เริ่มขยายพื้นที่ทางป่าโค่นล้มต้นไม้ในป่าออกไปเรื่อย ๆ เพื่อเอาที่ดินปลูกฝ้ายแต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านปลูกฝ้ายอยู่เพียงประมาณ 3 - 4 ปี ก็ต้องเลิกปลูกเพราะในปี พ.ศ. 2504 เกิดโรคระบาดหนอนกินฝ้ายที่ชาวบ้านปลูกจนเสียหายขาดทุนหมดแทบทุกครัวเรือนที่ปลูก

หลังจากนั้นประมาณปลายปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันชาวบ้านจึงหันมาปลูกอ้อยเป็นพืชไร่หลัก เพราะอ้อยสามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ดินทรายแห้งแล้ง การปลูกอ้อยในระยะ ๆ แรกนั้นชาวบ้านจะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่และหากแรงงานไม่เพียงพอกับการปลูกหรือการตัดอ้อยชาวบ้านจะอาศัยวิธีการ "ลงแขก" แรงงานเพื่อช่วยเหลือกัน อ้อยที่ปลูกได้ในสมัยนั้นชาวบ้านจะนำมาคั้นเป็นน้ำอ้อย โดยใช้เครื่องมือคั้นน้ำอ้อยที่อาศัยแรงงานสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย ช่วยคั้น น้ำอ้อยที่คั้นได้ชาวบ้านจะนำมาเคี่ยวบรรจุลงปีปปิดผนึกแล้วนำไปส่งขายที่จังหวัดกรุงเทพฯ ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 ได้มีการตั้งโรงงานหีบอ้อยที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อรับซื้ออ้อยจากชาวไร่อ้อย เนื่องจากโรงงานอยู่ใกล้ และเส้นทางการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านเพื่อขนส่งอ้อยไปยังโรงงานสะดวกขึ้น ประกอบกับภายหลังในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ก็มีการสร้างคลองชลประทานส่งน้ำผ่านบริเวณพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงขยายพื้นที่ปลูก

อ้อยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยการบุกรุกโค่นล้มพื้นที่ป่าออกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพื้นที่ป่าไม้และ
สัตว์ป่าที่เคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านก็สูญหายไปหมดสิ้น หากจะมีหลงเหลืออยู่บ้างก็เป็น
เพียงเศษป่าที่ไม่มีไม้มีค่าใด ๆ ภายในพื้นที่ของเขตรัตนนั้นเอง การปลูกอ้อยที่กระทำกันเพียงอาศัย
เฉพาะแรงงานในครัวเรือน ก็กลายเป็นสภาพเป็นการปลูกอ้อยในพื้นที่ขนาดใหญ่ อาศัยต้นทุน
การปลูกสูงและมีการว่าจ้างแรงงานปลูกและตัดอ้อยจากอีสานให้เข้ามาช่วย ทุกวันนี้ชาวบ้าน
ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านก็ยังคงปลูกอ้อยเพื่อขายต่อไป แม้ว่าการปลูกอ้อยในปัจจุบันจะให้ค่าตอบแทน
ต่อไร่เป็นจำนวนเงินต่ำเกือบจะไม่คุ้มทุนที่เสียไป แต่ชาวบ้านก็ทนปลูกอ้อย เพราะนอกจาก
การปลูกอ้อยแล้วชาวบ้านก็ไม่ว่าจะทำอะไรที่สะดวกง่ายและเสี่ยงต่อการขาดทุนน้อยกว่า

ภาพประกอบ คลองส่งน้ำชลประทานที่ทำให้การปลูกอ้อยในหมู่บ้านขยายพื้นที่ออกอย่าง
กว้างขวาง

ภาพประกอบ ไร่อ้อยในหมู่บ้าน

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2531 เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอโคกกลอยร่วมกับอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จึงได้เริ่มหาพันธุ์พืชชนิดใหม่เข้ามาทดลอง ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกเพื่อขายทดแทนการปลูกอ้อย ซึ่งก็คือ หน่อไม้ฝรั่ง การปลูกหน่อไม้ฝรั่ง ในระยะแรกเริ่ม ขณะนี้ทางผู้ส่งเสริมได้ติดต่อหาตลาดรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งจากชาวบ้าน แหล่งรับซื้อ หน่อไม้ฝรั่ง ได้แก่บริษัทตัวแทนญี่ปุ่นสามบริษัท ซึ่งเข้ามารับซื้อหน่อไม้ถึงในหมู่บ้านเพื่อรวบรวมส่ง โรงงานและส่งออกต่างประเทศต่อไป บริษัทรับซื้อหน่อไม้จะรับซื้อหน่อไม้ในราคาประกันขั้นต่ำตามเกรดของหน่อไม้ ราคาประกันขั้นต่ำนี้จะกระทำปีต่อปีการเก็บหน่อไม้ การประกันราคาหน่อไม้ บริษัทรับซื้อจะนิยมแบ่งเกรดหน่อไม้ออกเป็น 5 เกรด คือ เกรดเอ ดอกตูม เกรดเอ ดอกบาน เกรดบี ดอกตูม เกรดบี ดอกบาน และเกรดซี ราคาขั้นต่ำก็ขึ้นอยู่กับเกรดของหน่อไม้นั้น ๆ

ระบบการประกันราคาคั้นต่ำจึงทำให้ชาวบ้านขายหน่อไม้ได้ในราคาที่ต่ำเกินไปให้ค่อนข้างสูง แม้ว่าการปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะต้องลงทุนสูง และใช้เวลา แรงงานมากก็ตาม แต่อย่างไรก็ดีถึงแม้ การปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะได้กำไรค่อนข้างดี แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถปลูกได้ทั่วครอบครัว เพราะ เหตุว่าการปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะได้รับการจำกัดจำนวนผู้ปลูกและพื้นที่ปลูกจากบริษัทรับซื้อ เนื่องจากทาง บริษัทเกรงว่าจะไม่มีกำลังรับซื้อเพียงพอตนเอง แนวโน้มการปลูกหน่อไม้ฝรั่งของชาวบ้านจึงเป็น สิ่งที่น่าจับตามองต่อไป

นอกจากการปลูกอ้อยและหน่อไม้ฝรั่ง ที่เป็นการประกอบอาชีพหลักของชาวบ้าน หนองน้ำด้านแล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังทำสวนผลไม้ สวนผัก ด้วยเช่นกัน

ภาพประกอบ ไร่หน่อไม้ฝรั่งที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก

ข. ด้านการสาธารณูปโภคพื้นฐาน

การเดินทางสัญจรของชาวบ้านในสมัยแรก ๆ อาศัยเกวียนและการเดินเท้าไปตามเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียงและตัวเมือง ซึ่งได้แก่ เส้นทางจากบ้านหนองน้ำคำไปยังบ้านคอนขุนแก้ว และเส้นทางจากบ้านหนองน้ำคำไปยังตัวเมือง เป็นต้น ภายหลังจากถนนราดยางสายมาลัยแมนซึ่งเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรีสร้างแล้วเสร็จ ชาวบ้านโดยการนำของ นายอ้วน จันทรแดง (อดีตเจ้าอาวาสวัดรูปแรก) ร่วมกับพรรคพวก จึงได้จัดซื้อรถยนต์เพื่อวิ่งโดยสารรับส่งคนและสินค้าไปยังตัวเมืองนครปฐม เมื่อซื้อรถยนต์มาแล้ว นายอ้วน จึงได้นำชาวบ้านทำการตัดถนนจากบ้านคอนขุนแก้วผ่านบ้านหนองน้ำคำไปเชื่อมต่อยังถนนราดยางเป็นผลสำเร็จ การสร้างถนนผ่านหมู่บ้านครั้งนี้แรงงานและกำลังทรัพย์ส่วนใหญ่เกิดจากการร่วมแรงของชาวบ้านเป็นสำคัญ และได้งบประมาณก่อสร้างส่วนหนึ่งจากรัฐบาลเพิ่มเติม ภายหลังถนนสายผ่านหมู่บ้านก็ได้โอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัด และได้รับการซ่อมแซมรักษา ร่วมกับ เจ้าของรถบรรทุกสับลื้อที่นำรถบรรทุกอ้อยและดินผ่านถนนอยู่เสมอ

สำหรับคลองชลประทานส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมที่ขุดผ่านหมู่บ้านนั้นเริ่มมีใน พ.ศ. 2514 ภายหลังจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระที่จังหวัดกาญจนบุรีแล้วเสร็จเพราะเหตุว่า น้ำในคลองชลประทานของหมู่บ้านนี้ได้รับมาจากการเปิดประตูปล่อยน้ำสู่คลองชลประทานของเขื่อนเจ้าพระนั้นเอง การมีถนนขนส่งสินค้าจากหมู่บ้านและการมีระบบน้ำจากคลองชลประทานที่สม่ำเสมอมีส่วนสำคัญทำให้ชาวบ้านปลูกพืชผักเพื่อการค้าอย่างค่อนข้าง ได้ผลและมีส่วนทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพการเพาะปลูกมากกว่าจะทำอย่างอื่น

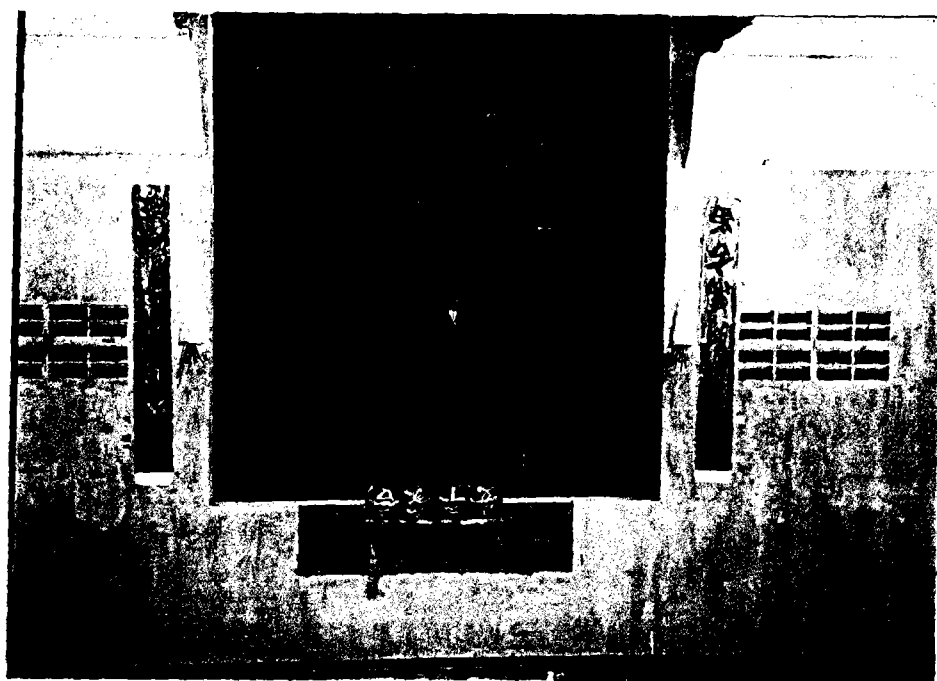
นอกจากถนนและคลองชลประทานแล้ว ประมาณปี พ.ศ. 2517 ไฟฟ้าก็ได้รับการต่อเดินสายจากหมู่บ้านหลักหิน (หมู่บ้านข้างเคียงกับบ้านหนองน้ำคำ) เข้ามาสู่หมู่บ้านหนองน้ำคำ ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวบ้านยังไม่มีไฟฟ้าใช้อาศัยเพียงตะเกียงน้ำมันและเครื่องปั่นไฟในบ้านเรือน โดยเฉพาะเครื่องปั่นไฟส่วนมากจะมียู่ในบ้านผู้มีฐานะดีของหมู่บ้านเท่านั้น หลังจาก พ.ศ. 2527 ต่อ ๆ มาทางหมู่บ้าน โดยการวิ่งเต้นของผู้ใหญ่บ้าน ก็ได้ติดต่อของงบประมาณจากสมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) นามายุกต์อนันดาบาลไว้ใช้อุปโภคบริโภคในหมู่บ้านเป็นผลสำเร็จ

ค. ด้านสาธารณสถาน

1. การสร้างศาลเจ้าและวัดประจำหมู่บ้าน

ศาลเจ้าแป๊ะกงและวัดของหมู่บ้านหนองน้ำคำได้รับการก่อสร้างไว้ในพื้นที่บริเวณเดียวกัน ศาลเจ้าแป๊ะกงนั้นไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้างได้แต่เพียงสันนิษฐานว่า กลุ่มชาวบ้านชาวจีน ซึ่งได้แก่ กลุ่มตระกูลของผู้ใหญ่วัน แซ่ลี่ เป็นผู้ริเริ่มสร้างศาลเจ้าที่สร้างในครั้งแรกเป็นอาคารชั่วคราวเรือนไม้ หลังคาสังกะสีเท่านั้น ศาลเจ้าเป็นสถานที่สิ่งสคัญของเทพเจ้าที่ชาวจีนให้ความเคารพยอมรับนับถือว่าจะเป็นผู้บันดาลโชคละตาราศีให้คน สำหรับวัดหนองน้ำคำได้ถูกสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2478 - 2480 โดยมี หลวงปู่พูนจากวัดใหม่ปิ่นแก้ว ในจังหวัดภาคกลางตอนล่าง เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการก่อสร้างภายในบริเวณพื้นที่ศาลเจ้าหลวงปู่พูนขอที่ดินจากชาวจีนซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินเดิม (ซึ่งตั้งใจยกให้เป็นเขตศาลเจ้า) เพื่อนำมาก่อสร้างวัดจำนวน 12 ไร่ ชาวจีนเจ้าของที่ดินตั้งใจยกให้ วัดหนองน้ำคำจึงได้เริ่มการก่อสร้างตั้งแต่นั้น วัดแรกสร้างก็มีเพียงกุฏิชั่วคราวสำหรับให้พระจำพรรษาอยู่เท่านั้น

ภายหลังการสร้างกุฏิเสร็จ หลวงปู่พูนได้ให้พระภิกษุ อ้วน จันทรแดง ซึ่งเป็นบุตรชายของนางจิ้น จันทรแดง เข้ามาอยู่จำพรรษา และเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำเป็นรูปแรก (ปัจจุบันสึกแล้ว) เจ้าอาวาสวัดรูปแรกได้ทำการพัฒนาวัด และศาลเจ้ามาตามลำดับ กล่าวคือ ในส่วนของวัดนั้นท่านได้นำชาวบ้านร่วมสร้างโบสถ์และกุฏิหลังเดียวจนแล้วเสร็จ และที่สำคัญ ในสมัยท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ได้มีการชักจูงให้ชาวบ้านคนจีนเข้ามามีส่วนร่วมร่วมสร้างวัดอีกส่วนหนึ่ง นอกเหนือจากชาวบ้านคนไทย ซึ่งผลงานที่ท่านทำไว้ให้วัดจนถึงทุกวันนี้ก็คือ การติดต่อขอซื้อและบริจาคที่ดินเพิ่มเติมให้กับวัด จากพื้นที่เขตวัดเพียง 12 ไร่ เป็น 90 ไร่เศษ สำหรับในกรณีศาลเจ้าแป๊ะกงนั้น ท่านกับชาวบ้านก็ได้ร่วมกันสร้างเป็นศาลเจ้าอาคารปูนถาวรจนถึงทุกวันนี้ เจ้าอาวาสวัดพระอธิการอ้วน จันทรแดง บวชอยู่ 11 พรรษาก็สึก

ภาพประกอบ ศาลเจ้าแป๊ะกง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านคนจีนนับถือ

หลังจากนั้นเจ้าอาวาสรูปที่สอง หลวงปู่โต๊ะ เจ้าอาวาสรูปที่สาม หลวงพ่อจาเนียร เจ้าอาวาสรูปที่สี่ หลวงปู่ถม และเจ้าอาวาสวัดรูปที่ห้า พระอธิการสมนึก นานาโก ก็อยู่จำพรรษาติดต่อกันมาตามลำดับ ซึ่งเจ้าอาวาสแต่ละรูปก็ทำการจัดสร้างศาสนสถานต่าง ๆ กันออกไป เช่น สร้างศาลา กุฏิ แท่งคันทัน เป็นต้น สำหรับเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันนี้ท่านมีความรักป่าไม้และพืชพรรณเป็นพิเศษ จึงได้พยายามฟื้นฟูปลูกป่าไม้ในเขตวัด จนกระทั่งขณะนี้วัดหนองน้ำคำก่อให้เกิดความสงบร่มรื่นทั้งแก่พระภิกษุได้เข้ามาจำพรรษาปฏิบัติธรรม ชาวสาธุชนทั่วไปที่เข้ามาเยี่ยมเยือน และสัตว์เล็กสัตว์น้อย อาทิ แม้ ตุ่น กระรอก ได้อาศัยอยู่ป่าไม้ในวัดหนองน้ำคำเป็นสมบัติร่วมกันของชาวบ้านหนองน้ำคำทุกคน นอกจากการฟื้นฟูรักษาป่าไม้แล้ว เจ้าอาวาสวัด ยังได้ให้ความสนใจส่งเสริมชาวบ้านให้รู้จักการพึ่งตนเองเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บอีกด้วย ดังนั้น ในเขตที่วัดหนองน้ำคำ

นอกจากจะมีป่าไม้และสัตว์ป่าเล็ก ๆ อาศัยอยู่แล้ว ยังเต็มไปด้วยพืชสมุนไพรอีกหลายร้อยชนิด ที่จะยังประโยชน์ให้กับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ชาวบ้าน เมื่อถึงคราวจำเป็นอีกด้วย

ภาพประกอบ วัดหนองน้ำคาที่ชาวบ้านร่วมกันสร้าง

2. การสร้างโรงเรียนประจำหมู่บ้าน

เด็กนักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านก่อนหน้านี้จะมีโรงเรียนให้เป็นสถานที่เล่าเรียนดังปัจจุบันนี้ เด็กสมัยนั้นต้องอาศัยศาลาวัด กุฏิพระเป็นสถานที่เรียนหนังสือ สำหรับโรงเรียนหลังแรกที่เป็นอาคารเรียนแยกออกมาต่างหากจากศาลาวัดนั้น ได้รับการก่อสร้างขึ้นภายใต้การนำของเจ้าอาวาสวัดรูปแบบ (พระอธิการอ้วน จันทร์แดง) ร่วมกับชาวบ้านทำการก่อสร้างขึ้นเป็นอาคารเรียนชั่วคราวในปี พ.ศ. 2481 ภายในพื้นที่วัด (บริเวณป่าสักของโรงเรียนปัจจุบัน) หลังจากนั้นต่อมาเมื่อมีนักเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสมัยเจ้าอาวาสรูปที่สอง หลวงปู่โต๊ะจึงได้ร่วมกับชาวบ้านซึ่งมีนายสิทธิ เนตรเรืองแสง (บุตรชายของผู้ใหญ่จวน แซ่ลี้) และตระกูลจันทร์แดง เป็นผู้นำร่วมกันสมทบเงินกับงบประมาณทางราชการ

ก่อสร้างอาคารเรียนถาวร (หลังเตี้ย) จนแล้วเสร็จ หลังจากนั้นโรงเรียนก็ได้รับงบประมาณ
ก่อสร้างอาคารเรียนและสถานที่ต่าง ๆ จากทางราชการร่วมกันกับเงินบริจาคของชาวบ้านเป็น
มาโดยลำดับจนกระทั่งปัจจุบันนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าโรงเรียนวัดหนองน้ำคำได้รับการพัฒนาด้าน
อาคารสถานที่อย่างเพียงพอกับความต้องการใช้งานแล้วจากประวัติการสร้างโรงเรียนนี้จะเห็น
ว่า วัด ชาวบ้าน มีบทบาทสำคัญในการให้ความอุปถัมภ์โรงเรียนจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ โรงเรียนที่หลวงปู่โต๊ะกับชาวบ้านช่วยกันสร้าง

สภาพปัจจุบันของชุมชนปลักไม้ลาย

1. ที่ตั้ง

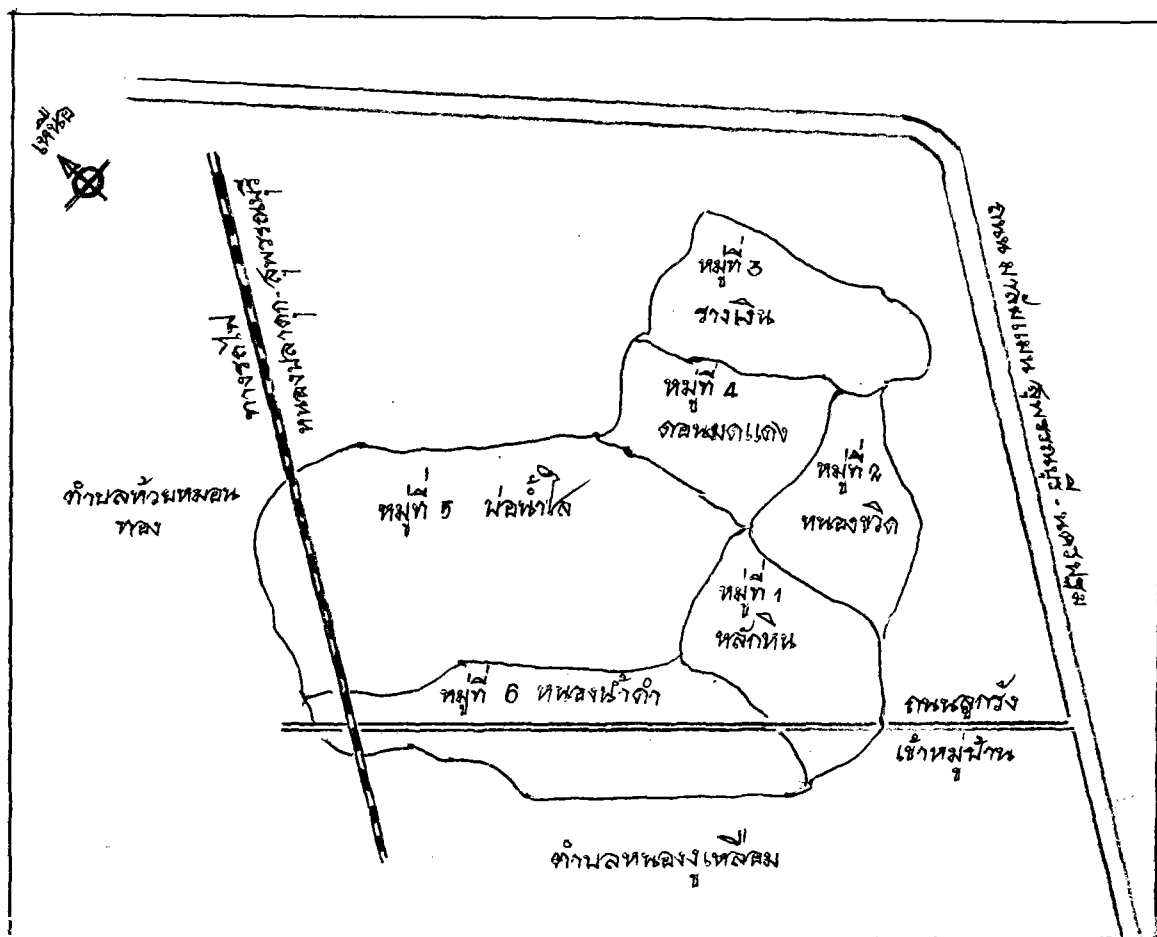
หมู่บ้านหนองน้ำคำตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ในเขตตำบลป่าตาล อำเภอโคกกลอย ในจังหวัด
ภาคกลางตอนล่าง โดยอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ
18 - 20 กิโลเมตร นับระยะทางตามถนนราดยางสายมัลลียแมน (นครปฐม - สุพรรณบุรี)
และรวมถึงถนนลูกรังจากทางแยกเข้าสู่หมู่บ้าน ทั้งนี้มีอาณาเขตติดต่อกับสถานที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 บ้านบ่อน้ำใส และหมู่ที่ 1 บ้านหลักหิน
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลหนองงูเหลือม อำเภอเมือง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1 บ้านหลักหิน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลห้วยหมอนทอง

2. การคมนาคมติดต่อ

การเดินทางสู่หมู่บ้านหนองน้ำคำสามารถเดินทางได้สองวิธี คือ เส้นทางรถไฟและถนน
ในกรณีเดินทางโดยรถไฟจะมีรถไฟวิ่งผ่านเพียงวันละหนึ่งขบวน คือ รถไฟขบวนหนองปลาคุ -
สุพรรณบุรี ผู้จะมาหมู่บ้านหนองน้ำคำต้องลงรถไฟที่บ้านดอนขุนแก้ว หรือบ่อน้ำใส หลังจากนั้นก็
จ้างแท็กซี่มอเตอร์ไซด์รับจ้างให้มาส่งอีกต่อหนึ่ง สำหรับทางถนนนั้นจะมีรถยนต์โดยสารวิ่งผ่าน
ตามถนนมัลลียแมนหลายคัน วันละหลายเที่ยว การเดินทางมาหมู่บ้านก็อาศัยโดยสารรถยนต์
ดังกล่าวลงที่ปากทางเข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งก็สามารถลงได้สี่ปากทาง ได้แก่ ปากทางที่หลวง หนองงู
เหลือม กิโลเมตร 13 และกระถินแดง หลังจากนั้นก็สามารถจ้างแท็กซี่มอเตอร์ไซด์รับจ้างจาก
ปากทางเข้าสู่หมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง

ที่ตั้งหมู่บ้านและเส้นทางการคมนาคมสามารถแสดง ได้ดังแผนที่

ภาพประกอบ แผนที่ตำบลป่าตาลแสดงหมู่บ้านหนองน้ำดำและหมู่บ้านข้างเคียง

3. ลักษณะประชากรและจำนวนครัวเรือน

ชาวบ้านหนองน้ำดำประกอบด้วยกลุ่มคนสามลักษณะนั่นคือ กลุ่มชาวจีน โดยเชื้อชาติซึ่งอพยพมาจากเมืองจีนส่วนหนึ่ง กลุ่มชาวไทยซึ่งเป็นกลุ่มคนอพยพมาสู่ในหมู่บ้านภายหลัง และกลุ่มคนเชื้อชาติผสมไทย - จีน ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านรุ่นหลังที่เกิดในหมู่บ้าน ปัจจุบันชุมชนหนองน้ำดำมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นประมาณ 147 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากร 773 คน (สำรวจเมื่อ กันยายน 2533)

4. ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

หากพิจารณาประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนหนองน้ำคำในความหมายของแบบแผนการปฏิบัติของชาวบ้านที่กระทำสืบต่อกันมา ก็จะพบว่าในหมู่บ้านหนองน้ำคำ มีลักษณะสองวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ลักษณะวัฒนธรรมจีน และวัฒนธรรมไทย

ลักษณะวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในหมู่บ้านที่เห็นได้เด่นชัด ได้แก่ การยึดถือกราบไหว้บรรพบุรุษ การเซ่นไหว้เทพยดาในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันตรุษจีน วันสารทจีน วันเซ็งเม้ง และวันจัดงานศาลเจ้าในหมู่บ้าน ตลอดจนพิธีการจัดงานแต่งงาน งานกินเลี้ยงแบบโต๊ะจีน และงานศพ เป็นต้น

สำหรับลักษณะวัฒนธรรมไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีการทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันประเพณีต่าง ๆ ได้แก่ วันเข้าพรรษา วันวิสาขบูชา และวันสงกรานต์ เหล่านี้เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในหมู่บ้านจะมีลักษณะสองวัฒนธรรมจากสองกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งดูเหมือนจะมีลักษณะเฉพาะของตน แต่ทั้งที่ทั้งสองวัฒนธรรมก็มีการผสมผสานเข้าด้วยกันมิได้ขัดแย้งกัน นั่นคือ ทั้งกลุ่มชาวบ้านคนจีนและคนไทยเมื่อประกอบพิธีสำคัญ ๆ ต่างก็อาศัยวัดหรือศาสนพิธีเป็นแกนกลางร่วมด้วยเสมอ

แบบฝึกหัดท้ายเรื่องที่ 1

ประวัติความเป็นมาของชุมชนหนองน้ำคำ

1. ให้นักเรียนใส่เครื่องหมาย / (ถูก) และเครื่องหมาย X (ผิด) หน้าข้อความข้างล่างตามความจริงของเรื่องที่อ่าน
 - _____ 1.1 บ้านหนองน้ำคำชาวบ้านเรียกตามชื่อหนองน้ำและต้นไม้
 - _____ 1.2 หมู่บ้านหนองน้ำคำเกิดเป็นหมู่บ้านเพราะการอพยพเข้ามาตั้งหมู่บ้านโดยกลุ่มชาวบ้านคนจีนและชาวบ้านคนไทย
 - _____ 1.3 ชาวบ้านรุ่นแรก ๆ มุ่งปลูกพืชผักเพื่อเอาไปขายที่ตลาดในตัวเมือง
 - _____ 1.4 ชาวบ้านไค้ล้มป่าเพื่อตัดต้นไม้ส่งโรงเลื่อยที่จังหวัดกาญจนบุรี
 - _____ 1.5 การซื้อขายสมัยนั้นชาวบ้านนิยมใช้การขายเอาเงิน
 - _____ 1.6 สินค้าที่ชาวบ้านสมัยแรก ๆ ขายได้แก่ ข้าวสาร และเกลือ
 - _____ 1.7 การเดินทางจากหมู่บ้านไปตัวเมืองสมัยนั้นนิยมใช้มอเตอร์ไซด์
 - _____ 1.8 ชาวบ้านไม่นิยมไปในเมืองบ่อยนักเพราะเดินทางลำบากและเป็นเพราะชาวบ้านไม่ค่อยขาดแคลนอาหารและเครื่องใช้
2. ให้นักเรียนตอบคำถามข้างล่างนี้
 - 2.1 ทำไมกองเกวียนจึงต้องหยุดพักที่ชุมชนหนองน้ำคำ
 - 2.2 อะไรเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านอพยพมาอยู่บริเวณบ้านหนองน้ำคำ
 - 2.3 ชาวบ้านในสมัยแรกหาเลี้ยงชีวิตครอบครัวอย่างไร
 - 2.4 ทำไมชาวบ้านจึงต้องไค้ล้มต้นไม้ทำลายป่า
 - 2.5 นักเรียนมีความเห็นว่าชาวบ้านหนองน้ำคำรุ่นแรก ๆ มีความสำคัญอย่างไรต่อชุมชนหมู่บ้านและตัวนักเรียนเอง

3. ให้นักเรียนแบ่งกลุ่ม ๆ ละ 4 - 6 คน รับผิดชอบเขียนสรุปเรื่องราวที่ได้อ่านและฟัง กลุ่มละ 1 เรื่อง หลังจากนั้นให้นักเรียนส่งตัวแทนกลุ่มพูดหน้าชั้น ดังนี้
- กลุ่มที่ 1 ข้อ 3.1 การเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพ
- ลำดับการเปลี่ยนแปลง
 - สาเหตุการเปลี่ยนแปลง
 - ผลกระทบต่อชุมชนและชาวบ้าน
- กลุ่มที่ 2 ข้อ 3.2 การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน
- การสร้างถนน ใครสร้าง สร้างอย่างไร
 - การสร้างคลองชลประทาน สร้างทำไม
 - การนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านและผลของการมีไฟฟ้าใช้
- กลุ่มที่ 3 ข้อ 3.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณสุขสถาน
- ชาวบ้านสร้างวัดและโรงเรียนอย่างไร
 - ความสำคัญของวัดและโรงเรียนในหมู่บ้าน
- กลุ่มที่ 4 ข้อ 3.4 หมู่บ้านหนองน้ำคำในอนาคต
4. ให้นักเรียนเขียนแผนที่บ้านนักเรียน แสดงเขตติดต่อกับบ้านใกล้เคียงหรือสถานที่อื่น ๆ ดังตัวอย่าง

เหนือ

บ้าน ค.

บ้าน ข.

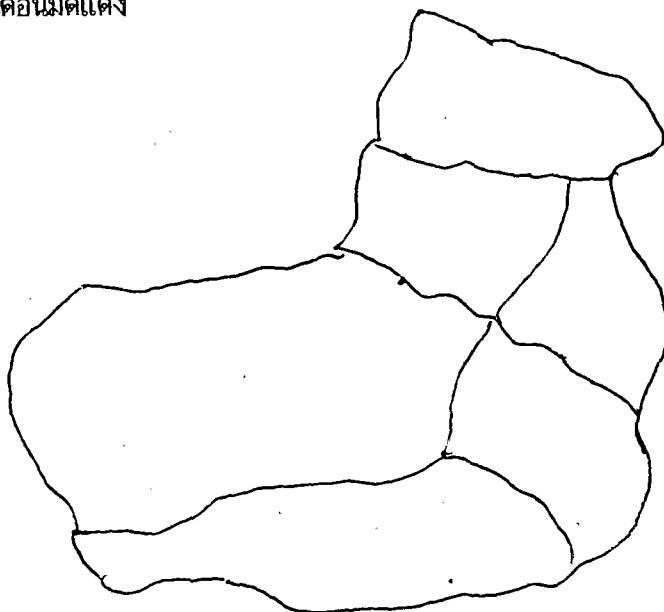
บ้าน ก.

วัด

ร้านค้า

5. ให้นักเรียนหาชื่อหมู่บ้านในแผนที่ให้ถูกต้อง

บ้านหลักหิน, บ้านรางเงิน, บ้านหนองขวิด, บ้านบ่อน้ำใส, บ้านหนองน้ำดำ,
บ้านคอนมดแดง

6. ให้นักเรียนนำคำที่กำหนดให้ไปเขียนจัดลำดับแสดงแผนผังความสัมพันธ์

อำเภอโคกกลอย

ตำบลป่าตาล

หมู่บ้านหนองน้ำดำ

บ้านนักเรียน

ตัวนักเรียน

7. ให้นักเรียนเขียนเล่าเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนหนองน้ำดำคนละหนึ่ง กรณี
ตามหัวข้อดังนี้

ชื่อ.....

ลักษณะ.....

ความสำคัญ.....

8. ให้นักเรียนเขียนรายงานการปฏิบัติหน้าที่ต่อชุมชนตามแบบฟอร์ม

ชื่องานที่ปฏิบัติ.....

ลำดับที่	ลักษณะการปฏิบัติงาน
1	
2	
3	
4	

เรื่องอ่านประกอบ 2

บุคคลสำคัญของชุมชน

ภาพประกอบ พระอธิการสมนึก นาโถ เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำดำ

เจ้าอาวาสวัดหนองน้ำดำรูปปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดรูปที่ 5 นับจากเจ้าอาวาสวัด
รูปแรก พระอธิการอ้วน จันทรแดง เป็นต้นมา เจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบัน ชาตีกาเนิดของท่าน

เกิดในครอบครัวของนายไ้และนางชีวไ้ ศรีศรทอง คนบดสีขาวไทย เชื้อชาติจีนที่ตลาดอำเภอโคกกลอย ก่อนบวชในสมัยเป็นฆราวาสท่านเคยเป็นนิสิตคณะเกษตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อยู่ 1 ปี แล้วหลังจากนั้นท่านลาออกจากการเป็นนิสิตเพื่อช่วยโยมบิดามารดาประกอบอาชีพภายในครอบครัวได้ระยะหนึ่ง จึงตัดสินใจบวชเป็นพระในพุทธศาสนาพร้อมตั้งปณิธานไว้ว่า "เมื่อบวชแล้วจะไม่สึก"

ภายหลังการบวชที่วัดกานแพงแก้ว เมื่อปี พ.ศ. 2520 พระสมณิกได้เข้าอยู่จำพรรษาที่วัดสว่างเมืองซึ่งเป็นวัดใกล้บ้านเกิดหนึ่งพรรษา หลังจากนั้นท่านได้ออกธุดงค์ตามป่าในเขตจังหวัดเลย แล้วกลับมาจำพรรษาที่วัดกานแพงแก้วได้ระยะหนึ่ง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 ชาวบ้านหนองน้ำคำโดยการนำของนายอ้วน จันทรแดง อดีตเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำรูปแรก ได้ไปขอร้องให้เจ้าคณะตำบลป่าตาลจัดส่งพระมาจำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ เจ้าคณะตำบลซึ่งเป็นอุปัชฌาย์ของท่าน จึงให้พระสมณิก นาโถ พร้อมกับพระลูกวัดกานแพงแก้ว 4 รูปมาอยู่จำพรรษา

พระอธิการสมณิก นาโถ จึงได้เข้ามาอยู่จำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อมาอยู่วัดหนองน้ำคำท่านได้เป็นผู้นำพระและชาวบ้านร่วมกันพัฒนาวัดและชุมชนหมู่บ้านไว้หลายประการ เช่น ประการแรกทำการฟื้นฟูรักษาสภาพป่าไม้ในวัดให้เจริญเติบโตขึ้น เพื่อให้ความสงบร่มรื่นแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมและชาวบ้านเข้ามาอาศัยร่มเงา จนกระทั่งวัดหนองน้ำคำกลายเป็นสถานที่เพียงแห่งเดียวในจังหวัดนี้ที่มีป่าไม้เหลืออยู่ ประการต่อมา ท่านได้ให้ความช่วยเหลือรักษาชาวบ้านที่มีอาการเจ็บป่วยด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ด้วยการให้สมุนไพร รวมทั้งท่านพยายามเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคให้กับชาวบ้านอยู่เสมอ นอกจากนั้นท่านยังเป็นหลักนำของชาวบ้านช่วยแก้ไขปัญหาวีริต แก้ไขปัญหาบางอย่างของชุมชนหมู่บ้าน และที่สำคัญนั้นท่านได้ปฏิบัติตนตามวิถีของพระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง นอกเหนือไปกว่านั้นในส่วนที่เกี่ยวกับทางโรงเรียน เจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันก็ได้ให้ความสนับสนุนอุปถัมภ์โรงเรียนในเรื่องต่าง ๆ เมื่อโรงเรียนมีความขาดแคลนเกิดขึ้น ท่านยังส่งเสริมการศึกษาของนักเรียนโดยการจัดสรรเงินทุนการศึกษา ให้แก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์อีกส่วนหนึ่ง

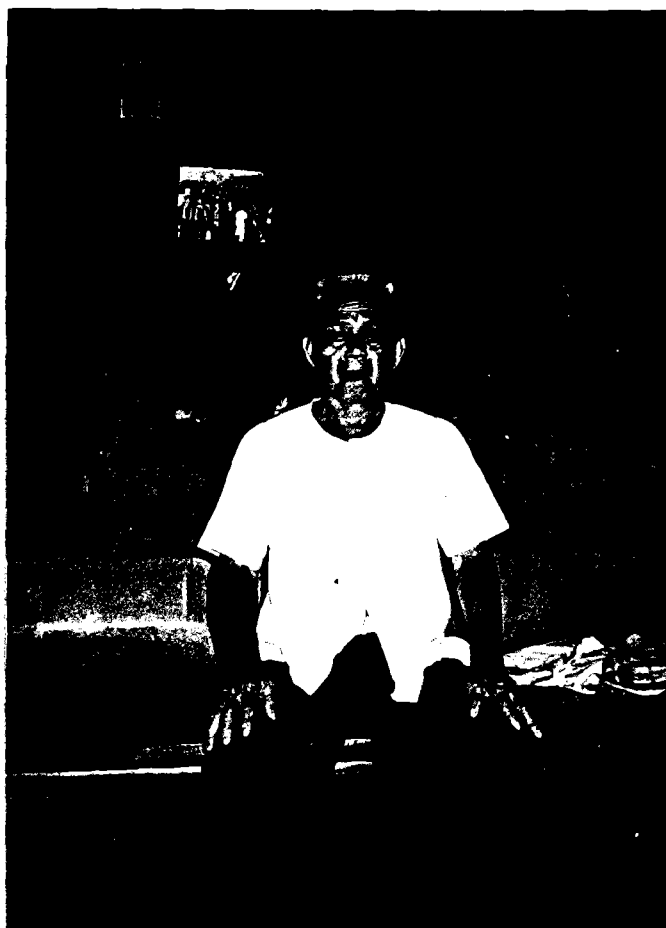

ภาพประกอบ นางละไม จันทรแดง ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน

นางละไม จันทรแดง หรือ "ป้าละไม" ที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้านหนองน้ำคำ เรียกขานและให้ความเคารพนับถือ ปัจจุบันนี้ (พ.ศ. 2534) อายุ 73 ปี เป็นลูกสาวคนโต ของนางจัน จันทรแดง ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้าน หนองน้ำคำ ป้าละไมอพยพติดตามแม่มาตั้งแต่ อายุ 16 ปี พร้อมกับน้องชายและน้องสาวรวมทั้งสิ้น อีก 4 คน แม่ของป้าละไมหรือยายจัน เมื่อมาสร้างบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านก็ประกอบอาชีพปลูก

พืชผัก เช่น แตงเม็ด งา เมงลัก และทำขนมขายให้กับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ภายหลังป้าละไมมีครอบครัวแล้วก็แยกบ้านออกมาจากครอบครัวใหญ่ของแม่ โดยแยกออกมาตั้งร้านขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นโรงเรือนชั่วคราวหลังคามุงแฝก นอกจากจะขายของจิปาถะในร้านค้าแล้ว ป้าละไมก็ยังทำขนมเงินหาบขายให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านอีกเช่นกัน ในขณะที่ประกอบอาชีพค้าขายชีวิตอยู่นั้น ป้าละไมค่อย ๆ เก็บหอมรอมริบเงินทองที่ละน้อยจนกระทั่งฐานะครอบครัวเริ่มเป็นปึกแผ่นขึ้นตามลำดับ เมื่อเริ่มมีฐานะมั่นคงแล้ว ป้าละไมได้ร่วมกันกับพี่เป็นแม่ช่วยทุนบำรุงและบริจาคทรัพย์สินให้กับวัดอย่างสม่ำเสมอ ภายหลังเมื่อย้ายเงินผู้เป็นแม่เสียชีวิตลงภาระทั้งหมดเกี่ยวกับการดูแลวัดก็ตกอยู่ในความรับผิดชอบให้การอุปถัมภ์ของป้าละไม นอกจากป้าละไมจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือวัดแล้ว ป้าละไมก็ยังให้ความช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนอยู่มิได้ขาด และในส่วนของ การให้ความช่วยเหลือชาวบ้านทั่ว ไปนั้น ป้าละไมจะได้รับการยอมรับจากชาวบ้านหนองน้ำคำว่าเป็นคนเก่าคนแก่ของหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนใจในเรื่องใด ๆ ก็ตาม จะนำปัญหามาปรึกษากับป้าละไมให้ช่วยหาทางแก้ไข ซึ่งป้าละไมก็พยายามหาทางไกล่เกลี่ยแก้ไขได้ลุล่วงในหลาย ๆ ปัญหา โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านมีความขัดแย้งกันนั้น หากป้าละไมเป็นผู้คลี่คลายแล้วก็จะได้รับการเชิดฟ้งจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

ทุกวันนี้ป้าละไมอยู่ในวัยชรามากขึ้นทุกขณะแต่ก็ได้เลิกเอาใจใส่ต่อวัด โรงเรียน และสารทุกข์ของชาวบ้าน การกระทำของป้าละไมเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาและการเอื้อเฟื้อเพื่อแผ่ต่อสังคมหมู่บ้าน ป้าละไมนับว่าเป็นคนสำคัญของหมู่บ้านที่นักเรียนควรให้ความเคารพนับถือยึดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของตนสืบไป

ภาพประกอบ นายอ้วน จันทรแดง อดีตเจ้าอาวาสวัดหนองน้ำคำ รูปแรก

ลุงอ้วน จันทรแดง เป็นบุตรชายของนางจัน จันทรแดง และเป็นน้องชายของป้าละไม จันทรแดง ปัจจุบันลุงอ้วน อายุประมาณ 70 ปี ในอดีตชีวิตที่ผ่านมาลุงอ้วนได้กระทำสิ่งที่มีประโยชน์ให้กับหมู่บ้านหนองน้ำคำไว้หลายประการ เช่น

สมัยเมื่อลุงอ้วนบวชพระเป็นเจ้าอาวาสวัดอยู่นั้น ท่านได้เป็นผู้นำชาวบ้านร่วมสร้าง อุโบสถ ศาลเจ้า โรงเรียน นอกจากนั้นท่านก็ได้จัดหาที่ดินวัดเพิ่มเติมจาก 12 ไร่ จนกระทั่ง

ได้พื้นที่วัดประมาณ 100 ไร่เศษ และท่านยังเป็นผู้ริเริ่มชักชวนชาวบ้านให้ช่วยกันทำถนนเส้นทางรถยนต์วิ่งผ่านหมู่บ้าน จนกระทั่งแล้วเสร็จมีถนนภายในหมู่บ้านตราบเท้าทุกวันนี้ ทุกวันนี้ลุงอ้วนยังคงมาช่วยกิจการทางการวัดอย่างสม่ำเสมอ เมื่อวัดมีกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา ท่านเป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และเป็นที่ปรึกษากับเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันเกี่ยวกับกิจการของวัดในหลาย ๆ เรื่อง

การกระทำความดี และเป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์กับชุมชนหมู่บ้านของลุงอ้วน จันทร์แดง จนทำให้หมู่บ้านหนองน้ำคำมีวัด โรงเรียนและถนนหนทางเป็นสาธารณสมบัติส่วนรวมสมควรที่นักเรียนซึ่งเป็นสมาชิกผู้เยาว์ของชุมชนและจะเติบโตเป็นชาวบ้านหนองน้ำคำในอนาคต ได้ให้ความเคารพนับถือและตระหนักในคุณความดีของลุงอ้วน จันทร์แดงสืบไป

นอกจากบุคคลสำคัญของชุมชนสองท่านที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น ในหมู่บ้านหนองน้ำคำยังประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสำคัญและทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชนอีกหลายท่าน บุคคลเหล่านี้ได้แก่ นายสิทธิ เนตรเรืองแสง บุตรชายของผู้ใหญ่จวน แซ่ลี ซึ่งเป็นประธานกรรมการการศึกษาในโรงเรียนได้มีส่วนสำคัญยิ่งในการให้เงินบริจาคสร้างอาคารสิ่งก่อสร้างหลายอย่างแก่โรงเรียนวัดหนองน้ำคำ นายพันธ์ ศรีโชติ ชาวบ้านผือาวูโนที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือวัด ซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนา ตลอดกระทั่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันซึ่งมีส่วนสำคัญในการให้ความช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ บุคคลทั้งหมดเหล่านี้เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับนักเรียน จึงสมควรที่นักเรียนจะทำความรู้จักและเข้าใจในบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนหมู่บ้านของบุคคลดังกล่าว

แบบฝึกหัดท้ายเรื่องที่ 2

บุคคลสำคัญของชุมชน

1. ให้นักเรียนเขียนสรุปว่าบุคคลที่มีรายชื่อต่อไปนี้ ได้กระทำอะไรที่เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ และมีความสำคัญต่อชุมชนหนองน้ำคำอย่างไร
 - 1.1 พระอธิการสมนึก นาไถ
 - 1.2 นางละไม จันทรแดง
 - 1.3 นายอ้วน จันทรแดง
 - 1.4 นายสิทธิ เนตรเรืองแสง
2. นักเรียนคิดว่าจะแสดงตนหรือปฏิบัติตนเองต่อบุคคลข้างต้นได้อย่างไร

เรื่องอ่านประกอบ 3

พืชสมุนไพรรักษาโรค

บทนำ

มนุษย์เรานั้น เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นและดำรงชีวิตอยู่ภายในดาวเคราะห์ที่ชื่อว่า "ดาวโลก" นับเป็นเวลานานแล้วที่มนุษย์ได้อาศัยสภาพธรรมชาติในด้านต่าง ๆ มาช่วยเหลือเกื้อหนุนหล่อเลี้ยงชีวิตคนให้อยู่รอดและถ่ายทอดสืบต่อเผ่าพันธุ์ นับเนื่องมาโดยตลอดตราบกระทั่งเท่าทุกวันนี้

ความเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงภาวะผูกพันและพึ่งพาที่มนุษย์อาศัยสภาพธรรมชาติมาช่วยบำบัดรักษาตนให้หาย และอยู่รอดจากอาการเจ็บป่วยนั้น ๆ มนุษย์อาศัยพืชพันธุ์ สัตว์บางชนิดในธรรมชาติมาช่วยเป็นยารักษาโรค โดยเฉพาะการอาศัยพืชพันธุ์ ไม่เป็นยารักษาโรคนี้ มนุษย์ได้รู้จักคุณสมบัติประโยชน์ของพืชพันธุ์ไม่ดังกล่าวยาวเป็นเวลานานสืบต่อมา

สำหรับกรณีประเทศไทยนั้นก็สันนิษฐานกันว่า คนไทยบรรพบุรุษของเราแต่โบราณก็รู้จักนำพืชพันธุ์ไม่มาใช้รักษาโรคเช่นกัน และการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็พบว่า คนไทยใช้พืชพันธุ์ไม่รักษาโรคมานานกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนที่จะมีฝรั่ง หรือชาวตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยยาและวิธีการแพทย์สมัยใหม่ การใช้พืชพันธุ์ไม่รักษาโรคเราเรียกกันว่าการใช้สมุนไพรและเป็นวิธีการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ

การใช้สมุนไพรรักษาโรคจึงหมายถึง การรักษาโรคที่อาศัยพืชซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติในป่า (ไพร) หรือในแหล่งต่าง ๆ สมุนไพรของไทยมีหลายประเภทแต่ละประเภทก็มีสรรพคุณช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย ส่งผลบำรุงร่างกายและมีวิธีนำมาใช้แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ประโยชน์ของพืชสมุนไพร นอกจากพืชสมุนไพรจะมีคุณสมบัติในแง่ของการเป็นยารักษาโรคแล้ว การปลูกพืชสมุนไพรยังมีประโยชน์ด้านอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ช่วยรักษาสภาพ

ความสมดุลของสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ทำให้พื้นผิวดินมีความชุ่มชื้นปราศจากความแห้งแล้ง และช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดิน เพราะระบบรากของพืชสมุนไพรจะช่วยเกาะยึดหน้าดินไว้ได้ นอกจากนี้ การปลูกพืชสมุนไพรก็ยังช่วยให้ผู้ปลูก และบุคคลข้างเคียงสามารถพึ่งพาตนเองรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นของตนและญาติมิตรได้ อันนำไปสู่การประหยัดทรัพยากรเงินตราที่จะต้องให้กับค่ารักษาพยาบาลตามโรงพยาบาลหรือคลินิกต่าง ๆ ในท้ายที่สุด การปลูกพืชสมุนไพรเป็นการช่วยเพิ่มพูนขยายวงกว้าง ของความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรออกไปสู่การรับรู้ของบุคคลอื่น ๆ ในสังคมชุมชนอีกทางหนึ่ง

พืชสมุนไพร สรรพคุณ และการนำไปใช้

ดังที่กล่าวผ่านมาแล้วว่าพืชสมุนไพรมีหลายชนิดแต่ละชนิดมีสรรพคุณและวิธีใช้ใช้การรักษาโรคต่างกันออกไป ในขั้นนี้จะแนะนำให้รู้จักพืชสมุนไพรบางชนิดเท่านั้น โดยแบ่งออกเป็นพืชสมุนไพรสำคัญที่รักษาโรคเบื้องต้นและพืชสมุนไพรของชุมชน

ก. พืชสมุนไพรสำคัญที่รักษาโรคเบื้องต้น

พืชสมุนไพรชนิดนี้ เป็นพืชสมุนไพรที่สามารถช่วยรักษาความเจ็บป่วยเบื้องต้น หรือโรคภัยที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ง่ายกับบุคคล พืชสมุนไพรดังกล่าว ได้แก่

1. ขมิ้นชัน หรือที่เรียกทั่ว ๆ ไปว่า ขมิ้น มีสรรพคุณแก้โรคผิวหนังผื่นคัน
ขบวมและแก้ท้องร่วง วิธีใช้จะใช้เหง้าสดนำมาประกอบอาหารรับประทาน หรือนำมาฝนตากแห้ง
บดให้เป็นผงใช้ทาโรยแผล และบริเวณผื่นคันตามผิวหนัง

2. ชุมเห็ดเทศ หรือชุมเห็ดใหญ่ มีสรรพคุณแก้โรคผิวหนัง กลากเกลื้อนและ
 แก้มองฝู วิธีใช้ในกรณีนำมาใช้รักษากลากเกลื้อน จะนำไปมาตำให้ละเอียดแล้วทาบริเวณผิวหนัง
 ที่เป็นโรค ถ้าต้องการนำมาใช้แก้มองฝูจะนำดอกและใบมาต้มเป็นน้ำดื่ม

3. พื้ทลายใจ มีสรรพคุณใช้รักษาอาการท้องเดิน และอาการเจ็บคอ วิธีใช้
จะนำใบมาต้มเพื่อเอาน้ำดื่ม แต่จะ ได้ยาที่มีรสขมมาก ดังนั้น ในกรณีที่ต้องการเก็บไว้ใช้นาน ๆ
ไม่ต้องการใช้สด ๆ ก็จะทำน้ำใบมาผึ่งแดดให้แห้งบดให้ละเอียดคลุกเคล้ากับน้ำผึ้ง ทาเป็นยา
ลูกกลอนไว้กิน

4. ว่านหางจระเข้ มีสรรพคุณใช้รักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก วิธีใช้จะนำใบ
มาลอกเปลือกเปลือก แล้วนำวุ้นภายในมาปิดทับบริเวณที่เป็นแผล

5. เสด็จฟังพอน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทองระอา ต้นสารพัดพิษและ
 ลิ่นงูเท่า มีสรรพคุณใช้รักษาอาการแพ้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย วิธีใช้น้ำเอาใบสดประมาณ
 1 กำมือ ตำให้ละเอียดคั้นเอาเฉพาะน้ำทาบริเวณที่เป็น

ข. พืชสมุนไพรของชุมชน

พืชสมุนไพรของชุมชนหนองน้ำคำมีอยู่มากในบริเวณวัด ซึ่งได้รับการปลูกนำมาแพร่พันธุ์ โดยเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบัน และส่วนหนึ่งก็มีอยู่บ้างภายในบริเวณโรงเรียน พืชสมุนไพรของวัดหนองน้ำคำเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายสำหรับบุคคลภายนอกหมู่บ้านทั้งไกลและใกล้ บริเวณพื้นที่เขตวัดหนองน้ำคำเป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรแก่บุคคลสนใจที่เข้ามาเยี่ยมชมศึกษาอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งก็สามารถหาความรู้ได้จากป้ายชื่อและสรรพคุณของสมุนไพรนั้น ๆ ที่มีการจัดทำแขวนติดไว้กับพืชสมุนไพรแต่ละชนิด นอกจากนี้ ยังสามารถศึกษาได้จากการสอบถามสนทนากับเจ้าอาวาสวัดอีกด้วย

แบบฝึกหัดท้ายเรื่องที่ 3

พืชสมุนไพรรักษาโรค

1. ให้นักเรียนบันทึกการปฏิบัติงานและการเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดตามแบบฟอร์มนี้

ชื่อพืชสมุนไพร	ลักษณะการปฏิบัติงาน	ลักษณะการเจริญเติบโตของพืช
1.....		
2.....		
3.....		
4.....		
5.....		

2. ให้นักเรียนนำตัวอักษรหน้าข้อความขวามือมาใส่ใน _____ หน้าข้อความซ้ายมือให้ถูกต้องตามความจริง

_____ 1. พัทธลายใจ	ก. แก้วโรคผิวหนังกลากเกลื้อน
_____ 2. ชุมเห็ดเทศ	ข. แก้วทองเค็ม ทองร่วง
_____ 3. วานทางจรเข้	ค. แก้วพิษสัตว์กัดต่อย
_____ 4. ขมิ้นชัน	ง. แก้วแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก
_____ 5. เสลดพังพอน	จ. รักษาหิด สิวเหา
	ฉ. ขี้บเสมหะ
	ช. ขี้บลมท้องอืดเฟ้อ

3. ให้นักเรียนบอกชื่อพืชสมุนไพรและสรรพคุณรักษาโรคมา 10 ชนิด โดยไม่ซ้ำกับข้อ 2

3.1	แก้.....
3.2	แก้.....
3.3	แก้.....
3.4.....	แก้.....
3.5.....	แก้.....
3.6.....	แก้.....
3.7.....	แก้.....
3.8.....	แก้.....
3.9.....	แก้.....
3.10.....	แก้.....

เรื่องอ่านประกอบ 4

ป่าไม้ของชุมชน

หมู่บ้านหนองน้ำคำในอดีต สมัยผู้เฒ่าผู้อาวโสปัจจุบันนี้เป็นคนรุ่นเด็กหนุ่ม เด็กสาว พื้นที่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเมื่อแรกมีชาวบ้านมาอาศัยอยู่ยังเต็มไปด้วยป่าไม้ต้นไม้ต่าง ๆ ขึ้นรกทึบ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ชาวบ้านในสมัยนั้นต่างก็อาศัยประโยชน์จากป่าไม้เพื่อเลี้ยงชีวิตของคนอย่างมีความสุขตลอดมา พวกเขาหาจับสัตว์ เช่น กระต่าย หมูป่า จากป่าเพื่อเอามาทำอาหาร พวกเขาหาเก็บผักสด หน่อไม้จากป่าเพื่อนำมาเป็นอาหารประเภทผัก พวกเขาโค่นล้มต้นไม้ในป่าเพื่อนำมาเผาถ่านเก็บไว้ใช้ในครัวเรือนและนำไปแลกเปลี่ยนค้าขายในตัวเมือง

ในท้ายที่สุดพวกเขาก็เริ่มแผ้วถางป่าปรับพื้นที่ป่าเพื่อเอาพื้นที่ดินไว้สำหรับเป็นที่ทำกิน เพาะปลูกพืชผักพันธุ์ไม้ต่าง ๆ

ต่อ ๆ มา เมื่อมีจำนวนชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งเพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ ประกอบกับการที่มีเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอโคกกลอยเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านปลูกพืชไร่ต่าง ๆ อาทิ ยาสูบ ฝ้าย มันสำปะหลัง และอ้อย เพื่อนำผลิตผล พืชที่ปลูกได้ส่งขายให้กับพ่อค้ารับซื้อ แรก ๆ การปลูกพืชไร่ทำให้ชาวบ้านสามารถนำออกขายได้เงินคนละมาก ๆ จึงทำให้ชาวบ้านสนใจเร่งขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปเป็นจำนวนครอบครัวละหลาย ๆ ไร่

ในที่สุดป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ต้นไม้อันใหญ่ มีสัตว์ป่าของหมู่บ้านก็หายไปหมดสิ้นจากสภาพพื้นที่ป่ากลายเป็นพื้นดินเตียนโล่ง อาหารจากป่าที่ชาวบ้านเคยได้อาศัยเก็บกินก็ต้องเปลี่ยนมาเป็นการหาอาหารจากตลาดร้านค้า

ความชุ่มชื้นของพื้นดินความเขียวสดใสของป่าไม้ จึงเลือนหายไปจากหมู่บ้าน หนองน้ำคำตั้งแต่นั้นมา

วัดหนองน้ำคำกำเนิดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน ช่วยกันสร้างและถวายที่ดิน ซึ่งเป็นที่ฝังศพและเป็นที่ดินทำประโยชน์ทำกินไม่ได้ให้เป็นสมบัติของวัด เจ้าอาวาสวัด

รูปแรก พระอธิการอ้วน จันทร์แดง บวรภิกษุจะให้บริเวณวัดเป็นที่สงฆ์บ่มรึ้นสำหรับพระสงฆ์ ได้เข้ามาอยู่จำพรรษาศึกษาปฏิบัติธรรม จึงพยายามห้ามปรามขอร้องชาวบ้านไม่ให้เข้ามาตัด ต้นไม้ในเขตวัด ชาวบ้านบางคนก็เชื่อฟังบางคนก็ยังคงคิดรึ้นลักตัดต้นไม้ในวัดต่อไป ต้นไม้ใน เขตวัดก็ยังพอหลงเหลืออยู่รอดได้บ้าง แต่ส่วนมากก็เป็นต้นไม้ไม่มีค่า เป็นไม้หนามและป่าหญ้า วัชพืชเท่านั้น

จนกระทั่งสมัยเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบัน พระอธิการสมนึก นาโถ ซึ่งเริ่มเข้ามา จำพรรษาอยู่วัดหนองน้ำคำ เมื่อปี พ.ศ. 2525 จึงได้เริ่มทำการสร้างป่าในวัดภายในพื้นที่ 90 กว่าไร่ นับแต่นั้นมาเจ้าอาวาสวัดได้ออกอุบายต่าง ๆ นานา เพื่อหยุดยั้งการทำลายป่าใน วัดจากชาวบ้าน ทั้งเป็นการเทศน์ว่ากล่าวในวันสำคัญ ๆ ที่มีพิธีทางศาสนาที่วัด การทำป้ายชื่อ ต้นไม้ไปแขวนติดไว้ตามต้นไม้ เพื่อให้ชาวบ้านตระหนักรึ้นในคุณค่าของต้นไม้ นั้น ๆ อุบายต่าง ๆ ได้ผล ชาวบ้านเกิดความเกรงใจไม่เข้ามาตัดต้นไม้ในวัดอีกเลย ต้นไม้จึงค่อย ๆ เจริญเติบโต ขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้น เจ้าอาวาสวัดยังได้ร่วมกับชาวบ้านและคณะครูเสาะหาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ มาปลูกเพิ่มเติมในพื้นที่วัดอยู่ตลอดเวลา

ภาพประกอบ ป่า ไม้ในวัดหนองน้ำคำที่เจ้าอาวาสวัดรักษาสั่งไว้ให้หมู่บ้าน

บัดนี้เป็นเวลาสิบปีเต็มแล้ว (พ.ศ. 2534) ที่พระอธิการสมนึก นาโถ เข้ามาอยู่
จำพรรษาที่วัดหนองน้ำคำ

สิบปีเต็มของการสร้างป่าไม้ให้กับวัดและหมู่บ้านหนองน้ำคำ จากสภาพพื้นที่โล่งเตียน
ขณะนี้ในเนื้อที่ 50 กว่าไร่จาก 90 กว่าไร่ของวัด เต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดขึ้นเบียดแทรกให้
ร่มเงาแก่พระภิกษุ ชาวบ้าน ผู้เยือนต่างถิ่น และสัตว์ป่าเล็ก ๆ ได้อาศัยป่าไม้ของชุมชน
หนองน้ำคำกำลังกลับคืนมา การปลูกสร้างป่าให้กับชุมชนยังคงดำเนินต่อไป ป่าไม้วัดหนองน้ำคำ
กำลังขยายตัวออกทุกขณะ

ป่าไม้ที่ช่วยให้ความร่มรื่นชุ่มชื้นแก่ผืนดิน ป่าไม้ที่ช่วยให้ฝนและสภาพดินฟ้าอากาศไม่
แปรปรวน ป่าไม้ที่เป็นที่อาศัยของมวลสรรพสิ่งมีชีวิต

นักเรียนจะหาอย่างไรกับป่าไม้ของวัด ซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวมของหมู่บ้านชุมชนหนองน้ำคำ

แบบฝึกหัดท้ายเรื่องที่ 4

ป่าไม้ของชุมชน

1. ให้นักเรียนเขียนเรียงความ เรื่อง "ป่าไม้และประโยชน์ของป่าไม้ต่อชุมชน"
2. ให้นักเรียนเขียนบอกวิธีการที่นักเรียนสามารถใช้รักษาป่าไม้ของชุมชนให้คงอยู่ได้
3. ให้นักเรียนเขียนบอกวิธีการที่เจ้าอาวาสวัด (พระอธิการสมนึก นาโต) ใช้รักษาป่าไม้ และให้นักเรียนเขียนแสดงความคิดเห็นที่มีต่อการรักษาป่าไม้ของเจ้าอาวาสวัด

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	รัตนะ บัวสนธ์
วัน เดือน ปีเกิด	17 พฤษภาคม 2503
สถานที่เกิด	41/1 ตำบลแม่ระกา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
ที่อยู่ปัจจุบัน	90/49 หมู่ที่ 8 แขวงจระเข้บัว เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียนบ้านสระเศรษฐี อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	ช่วยราชการกองวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการ การประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2516	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 จากโรงเรียนบ้านแถววังน้ำใสสามัคคี ตำบลแม่ระกา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
พ.ศ. 2518	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม
พ.ศ. 2520	ประกาศนียบัตรการศึกษา จากวิทยาลัยครูพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก
พ.ศ. 2522	ประกาศนียบัตรครุพิเศษมัธยม (พ.ม.) จากคุรุสภา
พ.ศ. 2527	กศ.บ. (การแนะแนว) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยนเรศวร)
พ.ศ. 2530	ศษ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
พ.ศ. 2535	กศ.ค. (การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร) จากมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดคุณูปการท้องถิ่น :
กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง

บทคัดย่อ
ของ
รัตนะ บัวสนธ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิปริญญาตรี สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร
เมษายน 2535

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการวิจัยเป็นรายกรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ทั้งนี้การวิจัยมีลักษณะเป็นการวิจัยและพัฒนาที่ประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งมีระเบียบวิธีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีการเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชน การวิจัยดังกล่าวประกอบด้วย 4 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีการเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชน เพื่อศึกษาประมวลข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ข้อมูลการดำเนินงานกิจกรรมการเรียนการสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และข้อมูลทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา ใช้วิธีการวิเคราะห์หลักสูตรแม่บทและการสนทนากลุ่มเพื่อประมวลข้อมูลนำมาพัฒนาโครงร่างหลักสูตร หลังจากนั้นจึงทำการตรวจสอบโครงร่างหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกชุมชนและผู้รู้ในชุมชน นำข้อมูลจากการตรวจสอบโครงร่างหลักสูตรมาปรับแก้เป็นหลักสูตรฉบับจริงเพื่อนำไปทดลองใช้ต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงทดลองเพื่อทดลองใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นโดยมีนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนในชุมชนเป็นกลุ่มตัวอย่าง ครูสองคนเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ และผู้รู้ในชุมชนสองคนเป็นผู้ร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน การเก็บข้อมูลในขั้นตอนนี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนที่มีต่อหลักสูตร ข้อมูลพฤติกรรมการใช้หลักสูตรของครู ข้อมูลการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนของผู้รู้ในชุมชน และข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนด้านต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินหลักสูตร ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้หลักสูตร ซึ่งเป็นการประเมินผลการใช้หลักสูตร ข้อมูลที่เก็บรวบรวมคือข้อมูลจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนครั้งหนึ่ง ๆ หลังจากนั้นจึงเป็นการประเมินผลสรุปหลังจากการใช้หลักสูตรเสร็จสิ้น ซึ่งข้อมูลการประเมินส่วนหนึ่งก็ได้จากการเก็บรวบรวมในขั้นตอนที่ 3 นอกจากนี้ยังเป็นข้อมูลที่เก็บเพิ่มเติมจากผู้ปกครองนักเรียน

ผลการวิจัยพบว่า

1. ภายในชุมชนแห่งนี้มีสิ่ง que แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ การอนุรักษ์และสร้างป่าไม้ของชุมชนตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ (การใช้สมุนไพร) ที่เป็นกระบวนการคิดและกระทำโดยเจ้าอาวาสวัดในชุมชน ความเป็นมาของชุมชนและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน สานหรับความสัมพันธ์ระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชน นั้นมีระดับความสัมพันธ์ที่ดีโดยขึ้นอยู่กับตัวบุคคลหลักคือผู้บริหารโรงเรียนซึ่งมีปัจจัยสายสัมพันธ์เครือญาติจากการแต่งงานเป็นเหตุส่งเสริมสนับสนุน แต่สำหรับการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนนั้นมีบรรยากาศเป็นแบบปล่อยปละละเลยผู้บริหารโรงเรียนไม่มีศักยภาพในการพัฒนางานวิชาการโรงเรียนอย่างเพียงพอ โรงเรียนกับชุมชนไม่เคยมีการวางแผนงานร่วมกันเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอนมาก่อน

2. หลักสูตรแม่บท (หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 ฉบับแก้ไขปรับปรุงปี พ.ศ. 2533) ได้กำหนดแนวทางเปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นชุมชนได้ ผลจากการสนทนากลุ่มสมาชิกผู้ร่วมสนทนาสามารถช่วยกันกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ และวิธีการวัดประเมินผลการเรียนได้ โดยเฉพาะการกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสมาชิกผู้ร่วมสนทนา เสนอสอดคล้องกับผลการวิจัยข้อที่ 1 และยังเสนอเพิ่มเติมเกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชนอีกด้วย ข้อมูลที่ได้ทั้งหมดนี้นำไปประมวลจัดทำเป็นหลักสูตรฉบับโครงร่างแล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกและผู้ร่วมสนทนากลุ่มในชุมชนตรวจสอบผลการตรวจสอบทำให้มีการแก้ไขบางส่วนได้แก่ หลักการหลักสูตร วัตถุประสงค์หลักสูตร และแผนการจัดการเรียนการสอน

3. นโยบายการควบคุมทางวิชาการจากหน่วยงานบังคับบัญชาส่วนกลางเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรติดขัด ความไม่เชี่ยวชาญและไม่ใส่ใจทางวิชาการอย่างเพียงพอของผู้บริหารโรงเรียนมีแนวโน้มทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ นอกจากนั้นพื้นฐานทางความใส่ใจทางวิชาการของครูที่แตกต่างกันก็จะทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลแตกต่างกัน นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ซึ่งพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในหลักสูตร นอกจากนั้นนักเรียนยังมีทัศนคติที่ดีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ใน

หลักสูตร ซึ่งก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับผู้รู้ในท้องถิ่นชุมชนที่ให้ความสนใจและสนับสนุนการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน

4. ในด้านตัวหลักสูตรนั้นมีส่วนที่จะต้องแก้ไขคือ เนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชน และการกำหนดเวลาเรียนตามเนื้อหาต่าง ๆ ของหลักสูตรยังไม่เหมาะสมนัก สำหรับผลการประเมินด้านผู้ปกครองนักเรียนพบว่า ผู้ปกครองให้การสนับสนุนการใช้หลักสูตร

THE CURRICULUM AND INSTRUCTIONAL DEVELOPMENT FOR TRANSMITTING LOCAL
WISDOM : A CASE STUDY OF A COMMUNITY IN THE LOWER CENTRAL PART

AN ABSTRACT

BY

RATTANA BUOSONTE

Presented in partial fulfillment of the requirements for the Doctor
of Education degree in Curriculum Research and Development
at Srinakharinwirot University

April 1992

The purpose of this research was to develop the curriculum and instruction for transmitting the local wisdom which it is a case study of a community in the lower central part. The reasearch and development which participatory action research was to adaptation in this study. This research is a qualitative method which the researcher participated to the community. It composed of 4 following steps:

Step one : The qualitative research was carried out. The rearcher participated to the community to study for elaborate the data of the local wisdom, the community, Prathom 6 instruction activity procedure, the community primary schools as well as the relationship among the temple, the school and the community.

Step two : The curriculum development was proceded by analysing the main curriculum and the focus group conversation. The curriculum draff was developed and then examined by outside-community experts and inside community scholars. The improved curriculum was prepared for further experiment.

Step three : A quasi-experimental design was determined for experimenting the developed curriculum using the sample of Prathom 6 pupils at a community school. The two community teachers and the two community scholars were the ourriculum users and the instructional activity participants respectively. The qualitative method was used for collecting the data of school administer's role on the curriculum, the teachers' curriculum using behaviors, the scholars' instructional participation and the pupils' acchievement.

Step four : The qualitative method was carried out to evaluate the curriculum to solve the problems of the curriculum application by using the data of each of instructional activity management, summative evaluation, some data from step three and some from pupils' parents.

The findings were as follows.

1. Things indicated the local wisdom in this community were the forest and herb preservation development as well as utilization, which is the thinking process and doing by the temple abbot in the community, the community history and culture. There was a good relation degree among temple, school and community A good relation degree between school and community based on the school administer who had the relative connection from marriage to be a support factor. However, he ignored the instructional activities, especially the academic development which was not co-ordinatety planned by the school and the community.

2. The main curriculum, Prathom Suksa Curriculum of 1978, edited in 1990, provited the school with the opportunity of the curriculum development and the instructional management relevant to the need of the need of the community. From the result of the focus group conversation, the participants were able to determine the objectives of the curriculum, the instructional activity management, the materials, the evaluation and particularly, the local wishom content related to result of result of 1. Moreover, they also added about important community persons. From these data, the curriculum draff was developed for the experts and the scholars to examine. As

the result, The curriculum principles, objectives and instructional management's plane were improved.

3. The academic control of the central administrative policy was the important difficulty of the curriculum application. The curriculum application was not accomplished because of the school administer's insufficient academic expertners and interest. The different accomplishment of the curriculum application depended on the teachers' difference of academic interest. The pupils achievement was in accordance with the ditermined behavioral objectives. The pupils' attitude towards's the instructional activity paticipation were positive, the same as community scholars who interesed in and encouraged the instructional activity participation.

4. The developed curriculum were improved in the area of some content of the important community persons and the timing according to the content. For the pupils's parent evalvation, it was found that the parents supported the developed curriculum.